

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Peter Williams

ÇEVİRİ
Zuhal Bilgin

ÇANAKKALE SAVAŞI *Kanlısırt Muharebesi*

25 Nisan 1915

KitapYAYINEVİ

KİTAP YAYINEVİ – 192
TARİH VE COĞRAFYA DİZİSİ – 65

ÇANAKKALE SAVAŞI, KANLISIRT MUHAREBESİ/PETER WILLIAMS

ÖZGÜN ADI
THE BATTLE OF ANZAC RIDGE

© 2007 PETER WILLIAMS
© 2008, KİTAP YAYINEVİ LTD.
TANITIM İÇİN YAPILACAK KISA ALINTILAR DIŞINDA HİÇBİR YÖNTEMLE ÇOĞALTILAMAZ

ÇEVİREN
ZUHAL BİLGİN

YAYINA HAZIRLAYAN
M. TANJU AKAD

DÜZELTİ
FEYZİ GÜLOĞLU

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
KÂÇIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KÂÇITHANE
SERTİFİKA NO. 0905-34-000415
T: 0212 294 10 00 F: 212 294 90 80
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
ŞUBAT 2009, İSTANBUL

ISBN 978-605-105-011-9

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KÂÇIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/1-A
34408 KÂÇITHANE İSTANBUL
SERTİFİKA NO. 0905-34-000415
T: 212 294 65 55 F: 212 294 65 56
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

Çanakkale Savaşı, Kanlısırt Muharebesi

25 Nisan 1915

PETER WILLIAMS

ÇEVİREN
ZUHAL BİLGİN

Kitapyayinevi

**Annem Margaret Mary Josephine Williams ve
babam Ronald George Williams'a**

İÇİNDEKİLER

HARİTA VE ŞEMA LİSTESİ 6

FOTOĞRAF LİSTESİ 7

TEŞEKKÜR 10

ÖNSÖZ 12

GİRİŞ 16

I- AKDENİZ SEFERİ KUVVETLER PLANI 32

3-ANZAK HEDEFİ 55

4- İSTİHBARAT 70

5- ÇIKARMA 89

6- İLK OSMANLI KARŞI TAARRUZU III

7- TOPÇU BOMBARDİMANI 135

8- ASIL OSMANLI TAARRUZU 163

9- KAYIPLAR 178

10- ORDULAR 195

II- SEDDÜLBAHİR - BİR KARŞILAŞTIRMA 229

SONUÇ 252

KAYNAKÇA 264

DİZİN 269

HARİTA VE ŞEMA LİSTESİ

Harita 2.1	1915 yılında Osmanlı İmparatorluğu	33
Harita 2.2	5. Osmanlı Ordusunun mevzilenişi	48
Harita 3.1	3. Avustralya Tugayı İstihbarat Subayı Yüzbaşı Ross'un kullandığı ayrıntılı harita	60
Harita 3.2	Akdeniz seferi kuvvetleri çıkarma planı	64
Harita 4.1	20 Nisan 1915'e kadar yapılan yapılan düzeltmelerin de bulunduğu ve hava keşfi için kullanılan bir haritadan ayrıntı	80
Harita 4.2	Çıkarmadan önce Seddülbahir'deki Osmanlı mevkilleri hakkında bilinenleri gösteren, hava keşfinde kullanılan haritadan ayrıntı	82
Harita 4.3	5. Osmanlı Ordusu tarafından kullanılan haritadan ayrıntı	85
Harita 5.1	Arıburnu'ndaki Osmanlı makineli tüfek bölüğünün mevzilenişi ve atış kavisleri	101
Harita 6.1	25 Nisan 1915 sabahı yapılan ilk Osmanlı karşı saldırısı	121
Harita 7.1	25 Nisan 1915 günü, öğleden sonra Osmanlıların Kanlısirt'ı topa tutması	147
Harita 8.1	25 Nisan 1915 günü Seddülbahir	169
Şema 2.1	Akdeniz Seferi Kuvvetleri savaş düzeni	43
Şema 2.2	Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusunun savaş düzeni	43
Şema 2.3	5. Osmanlı Ordusu savaş düzeni	50
Şema 4.1	19. Osmanlı Tümeni savaş düzeni	72

FOTOĞRAF LİSTESİ

Avustralya Tarih Misyonu mensupları ve Binbaşı Zeki Bey	13
1.1 Anzak Koyu. George Lambert'ten "Çıkarma"	21
1.2 Feldmareşal William Riddel Birdwood'un portresi GCB, GCMG, GCVO, KCB	25
1.3 Gelibolu Yarımadası, Türkiye. Amiral John de Robeck ve General Sir Ian Hamilton HMS <i>Triad</i> 'ın güvertesinde	27
1.4 Liman von Sanders'in I. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de çekilmiş resmi elbiseli portresi	29
2.1 Limni Adası, Yunanistan, Nisan 1915	39
2.2 Çanakkale yakınlarındaki Hamidiye II tabyasının, Hamidiye I tabyasından çekilmiş resmi	39
2.3 Seddülbahir, Gelibolu 1915. İngiliz Ordusu 29. Tümenine kumanda eden Korgeneral Sir Aylmer Hunter-Weston KCB DSO	45
2.4 Kraliyet Donanması Balon gemisi HMS <i>Manica</i> (sağda) ve nakliye tekneleri, Ege Denizinde Anzak koyu açıklarında	51
2.5 Gelibolu 1915. 3. Osmanlı Kolordusu Kumandanı Esad Paşa (oturan)	51
3.1 Avustralya İmparatorluk Kuvvetleri ve 1. Avustralya Tümeni Kumandanı Tümgeneral Sir William Throsby Bridges KCB CMG	59
5.1 25 Nisan 1915. Gelibolu çıkarmasının ilk günü, sabah saat 08.00 civarı, 1. Avustralya Piyade Taburuna bağlı askerler <i>Minnewaska</i> 'dan <i>Scourge</i> destroyerine naklediliyor	91
5.2 Kabatepe yakınlarına ateş altında kıyıya çıkan Avustralya Birlikleri	92
5.3 Gelibolu Yarımadası, Türkiye. 25 Nisan 1915. Haintepe'den Arıburnu kumsalına bakış	100
5.4 Anzak Koyu açıklarındaki <i>Galeka</i> 'nın üst güvertesinden denizin görünüşü	103
5.5-6 Anzak Koyu'nun 11.00'de çekildiği söylenen fotoğrafı, ama muhtemelen bundan bir veya iki saat sonra çekilmiştir	106

6.1	3. Osmanlı Kolordusu subayları	123
6.2	Mustafa Kemal'in Gelibolu Yıldızı ve Balkan Savaşı Madalyalı, resmi elbiseli fotoğrafı	124
7.1	Osmanlı sahra topçusu Gelibolu'daki İtilaf mevkiilerini döverken	137
7.2	Kanlısirt'in Sancaktepe'den görünüşü (manzara fotoğrafı)	140
7.3	7. Tabur Makineli Tüfek Bölüğünün, Gelibolu Yarımadası'nda işgal ettiği Bombasirt ve Satranç Tahtası mevkiileri	144
7.4	Kabatepe açıklarındaki HMS <i>Bacchante</i> üzerinde, sabah saat 06.00 sularında patlayan bir top mermisi	154
7.5	Çıkarma sabahı, Anzak koyu açıklarında yatan nakliye gemileri arasında patlayan top mermileri	154
7.6	Gelibolu Yarımadası, Türkiye, Nisan 1915	155
7.7	Çıkarma günü Anzak Koyu kumsalındaki ölü ve yaralıları arasından ilerlemeye çalışan yüzlerce Avustralya askeri ve ön planda, yerde yatan bir yaralı	158
8.1	25 Nisan'da kazılan, birbiriyle bağlantısız basit siperler	164
8.2	3. Sahra Topçu Tugayı (3FAB) 5. Batarya mensupları, kıyıya çıkarken	167
9.1	Victoria, Milduralı Er Edgar Robert Colbeck Adams	179
9.2	1127 Er Edgar Robert Adams'ın yazdığı mesajı gösteren fotoğraf	180
9.3	HMT <i>Galeka</i> 'nın güvertesindeki yaralı Avustralya askerleri	183
9.4	HMAT <i>Mashobra</i> asker gemisinin güvertesinde oturan 2. Sahra Ambulansı subayları	187
9.5	1. Avustralya Sahra Ambulansına mensup bir sedye taşıyıcı	191
10.1	Kayser'in Osmanlı Sultanını ziyareti	199
10.2	25 Nisan 1915'te alınmış Osmanlı esirleri	201
10.3	Gelibolu'daki 7. Tabur makineli tüfek mevki ihtiyatındaki mermi şeridi doldurma sığınağı	207
10.4	Jacob'un Hint dağ bataryası koya çıkarken	213
10.5	Anzak koyu, Anburnu Kumsalı'ndaki ikmal üssünden bir görünüş	215

10.6 Anzak mıntkası, Gelincik Vadisi'nden Kabatepe'ye bakış	223
11.1 Biri yaralı olan İngiliz Ordusu askerleri	231
11.2 Seddülbahir'deki İngiliz çıkarmasına giden, İngiliz askerleriyle tıklım tıklım dolu bir trol teknesi	235
11.3 Kumsala yanaşmış İngiliz <i>River Clyde</i> nakliye gemisinden bir görüntü	241
11.4 Bu fotoğraf, V Kumsalı'nda, Osmanlı'nın önündeki açık atış menziline dair bir fikir verir	241
11.5 Anzak Koyu çıkarması sabahı, Kamu Kapu Dere'nin yükseklerinden bir bakış	244
11.6 Bu fotoğraf, Seddülbahir'de Kirte Tepe'yi gören cephe hattından çekildi	245
11.7 Seddülbahir'in topa tutulmasından sonra zırhlı ve nakliye gemileri	249
12.1 Kimliği bilinmeyen 1. Tümen Muhabere Bölüğü askerlerini taşıyan cankurtaran teknesinin kış tarafından bir görünüş	261

TEŞEKKÜR

Bu işe başlamamı sağlayan Tom Lewis'e ve ilk müsveddeler üzerinde yorum yapan Beverly O'Connell'a teşekkürlerimi sunarım. John O'Connell Gelibolu'ya yaptığım ziyarette de bana eşlik etti ve yazdıklarım çoğu zaman katılmayarak, düşüncelerimin berraklaşmasına yardımcı oldu. Kardeşim Philipp, uçümüzün birlikte Meteora'daki manastırları görmeye gitmemiz kaydıyla Gelibolu, İstanbul ve Ankara ziyaretlerine katıldı. Bil Bacon, Mike Heynen, Dan Harrison, James Edwards ve Gerald Clapham savaş oyunuyla muharebenin çeşitli muhtemel sonuçlarının sınanmasına katıldılar. Teşekkürler dostlar.

Mike Shevak'a, topçuları kızdıracak türden hataları düzelttiği için müteşekkirim. Gregory Blake ve Peter Stanley de ilk müsveddelere dair değerli öneriler yaptılar. David Horner, Alan Ryan, Ashley Ekins, Christopher Pugsley ve Jeffrey Grey gayet sıkı tavsiyelerde bulundular. Türkiye'de Seçil Akgün, Birten Çelik ve Nurgül Akdoğan'dan son derece cömert yardımlar aldım. Bana, Londra'daki İmparatorluk Savaş Müzesi koleksiyonlarında Nigel Steel mihmandarlık ederken, Zade Quinn ve Neil Mann da hem cesaret aşıladılar, hem evsahipliği yaptılar. Aynı şeyi Margaret Einfield de büyük bir incelelikle Canberra'da yaptı.

Almanya'da Türkçe ve Almanca kaynakların peşine düşüp tercüme eden Thomas Scheben'den gördüğüm yardımlara müteşekkirim. Bu kitap onun sayesinde askeri harekâtlar konusunda sağlam bir temel ve Osmanlılarla ilgili derin bilgi kazandı. Aynı yardımı Türkiye'de, Ankara, İstanbul ve Çanakkale'deki tezleri ve nadir eserleri bulup çıkaran ve çeviren Mustafa Kulu'dan gördüm. Fatih Özdemir ve Erhan Cihangir de çeviriye yardımcı oldular.

Kitabıma, her biri ayrı bir değer katan diğer kişiler ise herhangi bir sıralama olmaksızın şunlardır: Bryan Dolan, Matt Smith, John Piccione, Robert Zeidner, Alan Powell, John Nafziger, Charles Patrick, Arnold Dupuy, Julie Fawcett, Bill Gammage, Tim Travers, Bülent Yılmaz, Sinan Kunalalp, Luke Slattey, Andreas Riedlmayer, Al Nofi, Gunther Rothenberg, Gervase Phillips, Peter Dennis, Jurien De Jong, Jim Bloom, Torsten Re-

imer, Dragos Cosmescu, Peter Hoar, Gordon Mackinley, Donna ve Gary Morris ve Andrew Marsh. Unutmuş olabileceklerimden özür diliyorum. Avustralya Savaş Belgeleri Araştırma Merkezi çalışanları (özellikle Geoff Brewster) ve İngiliz Uluslar Topluluğu Şehitlikler Komisyonu personeli de her zaman yardımcı oldular. Ordu Tarih Biriminin desteğine de son derece müteşekkirim.

Bu kitap, şimdi Charles Darwin Üniversitesi olan Northern Territory Üniversitesinde, 2000 yılında tamamlanmış bir master çalışmasının ürünüdür. Ancak ben daha küçük bir çocukken, büyükannem Lucy Letitia Kinsella bana, benim adını bile duymadığım bir yerde, ağabeylerinin ve onların arkadaşlarının çektiklerini anlatırdı. Galiba kitap esas bundan doğdu.

Sorumluluklarındaki belgelerden alıntı yapmama izin veren Avustalya Savaş Belgeleri Merkezine, İmparatorluk Savaş Müzesine, Ulusal Arşive ve Kraliyet Hava Kuvvetleri Müzesine teşekkür ederim.

Eğer, uygulama olanağı bulamadığım yorumlar yapan, bu arada her şeyi yerinden oynatan ve durmama asla izin vermeyen karım Samantha olmasaydı, az kalsın her şeyden vazgeçecektim. Son olarak, nazik kayıtsızlıklarıyla bana alternatif bir bakış açısı sunan çocuklarıma da teşekkür ediyorum. Mike ve Cathy, artık oynayabiliriz. Kitaptaki düşünceler, tüm hatalarıyla birlikte bana aittir.

Kıyıya çıktığımız sabahki kadar harika bir sabah hayal edemezsiniz.

LEOPOLD DE SAXE, 3. Avustralya Piyade Taburu

Bundan tam doksan bir yıl önce, harika bir nisan sabahı, Osmanlı İmparatorluğu'nun ücra bir köşesindeki bir yarımada'nın bir tepesine sinmiş duran iki davetsiz misafir vardı. Bu şahıslar içerilerdeki bir görünüyü seyre dalmışlardı. İyi liderler olarak, etraflarından vızıldayarak geçen mermilere aldırış etmiyorlardı. Takımın üçüncü üyesi Teğmen Robert Chambers biraz önce yaralanmıştı. Bulundukları yeri, gecenin karanlığında denizden çıkarma yaparak istila etmişlerdi. Arkalarındaki su, kendileri gibi adamları karaya çıkaran küçük teknelerle doluydu. Bu adamlar buraya, dünyanın öte ucundaki memleketlerinden, Avustralya ve Yeni Zelanda'dan gelmişlerdi.

Bu tepenin, yani Kanlısirt* tepesinin üstü düzdü ama tam da değil. Kenarları yavaşça alçalıp, oradaki Osmanlı topçusunun gözcülerine, hedeflerini –yani, hayatlarında ilk kez bir muharebe görecek olan birkaç bin delikanlıyı– görmeye yetecek kadar bir aralık bıraktıktan sonra, daha içteki öteki bayırla birleşiyordu. Bu gençler, çıplak karaya çok kısa bir süre önce alalecele çıkarılmış Avustralya piyadeleriydi. Sarp bir arazide, çamurlara bata çıka kumsaldan yukarı doğru hızla tırmandıklarından dolayı yorgun, ama yine de neşeliydiler, çünkü daha savaşın ne demek olduğunu bilmiyorlardı.

Yere uzanmış olan askerler, subaylarının dikkatini çeken şeyin ne olduğunu göremiyorlardı. Bu, iki taburdan oluşan ve gelenleri öldürmek üzere metodik bir yayılma hazırlığı içinde olan ikibin kişilik bir Osmanlı piyade alayındı. Artık bir kilometreden daha yakına gelmiş olan düşman, onlar ilerledikçe, tepenin doğu ayağının kıvıltısız derinliklerine gömülüp görünmez oluyordu. Binbaşı John Partridge ara sıra bakıyor ve onların düzenli bir biçimde,

* Bu mevkiye 25 Nisan günü yapılan muharebelere genel olarak Arıburnu Muharebeleri adı verilmekle birlikte, özel olarak 25 Nisan günü öğleden sonra yapılan karşı taarruz için Kılınçbayırı-Kırmızısirt-Kanlısirt muharebesi adları kullanılmaktadır. Çanakkale Savaşlarına dair Türk tarihlerinde, 25 Nisan 1915'te bu mevkiye cereyan eden savaşlar için tek bir ad kullanılmamıştır. Sabahla muharebelerde Kabatepe-Kocadere, Konkbayırı-Kocaçimen adları çok geçen yerlerdir. Yazarın bu kitapta incelediği Anzak Sırtı Muharebesi için biz Kanlısirt Muharebesi adını kullanmayı doğru bulduk –ed.n.

Avustralya Tarih Misyonu mensupları ve bu misyona eşlik eden Türk subayı Binbaşı Zeki Bey, Bombatepe'de öğle yemeğinde. *Soldan sağa:* Yüzbaşı Wilkins; Zeki Bey; Teğmen James; Yüzbaşı C. E. W. Bean ve Resmi Savaş Ressamı Yüzbaşı George Lambert. *Arka planda,* Yanında süvari eri Spruce olduğu halde Lambert'in katırı. (AWM G01904)

uygun aralıklarla sıraya girmiş partiler halinde ilerlediklerini görüyordu. İşlerinin ehli adamlara benziyorlardı. Yüzbaşı John Dougall gelip hayranlıkla ve sanki alelade bir konuşma yaparcasına, bu kadar iyi yayıldıklarına göre gelen düşmanın muvazzaflar olması gerektiğine işaret etti. Binbaşı Duncan Glasfurd söze karışıp ötekilerin de aklından geçeni dile getirdi: acaba kendi adamları da muvazzaflar gibi davranabilecek miydi? Partridge ve Dougall'ı ayıltıp, Glasfurd'un sözlerini tartmaya götüren de belki bu oldu. Yılların askeri tecrübesine sahip, Glaswegialı bu adam, Sydney'de de Avustralyalı rediflerin eğitimine yıllarını vermiş, daha sonra da Mısır'da 1. Avustralya Tümeninin hazırlıklarına nezaret etmişti. Ancak sorusuna herhangi bir cevap gelmedi, çünkü

o sırada artık saldırı başlamış bulunuyordu ve hepsinin de, öyle durup belirsiz bir konuda tahmin yürütmektense yapmaları gereken çok daha önemli işleri vardı. Zaten cevap, kısa süre sonra açık bir şekilde ortaya çıkacaktı.¹

Avustralya'dan, Avrupa'da Almanya ile savaşıacaklarını sanarak yola çıkmış olan Partridge, Dougall, Chambers ve Glasfurd dördlüsüne, her şeyin ne kadar garip göründüğünü unuttuk. Evet, o gün kendilerini, coğrafi olarak Avrupa'da savaşıırken bulmuşlardı, ama Osmanlı ile savaşıyorlardı, ortada Alman filan yoktu. Bu kıtanın sınırları her yerde açık bir engelle belirlenmemiştir, ama Gelibolu Yarımadası'nın doğu kıyılarının Çanakkale Boğazı'yla buluştuğu yer, gerçekten de kıtanın sonuymuş gibi gözüktür. Eğer içlerinden birinin manzaraya bakıp hayran olacak vakti olsaydı, uzakta, boğazın güneyinde boylu boyunca uzanan Asya dağları bunun için hazırды. Manzaranın hiç de Avrupai bir görünüşü yoktu. Çıplak ve çorak tepeler, yer yer sarp sırtlar ve bodur çahırlarla kaplıydı. Girilmesi zor ve kanun tanımaz bir bölgeydi burası. Resmi savaş ressamı George Lambert, 1919'da Avustralya Tarih Heyeti ile birlikte yarımadaya gittiğinde, burayı silahsız dolaşılamayacak kadar vahşi bulmuştu. Bugün, bunlardan geriye kalanlar, insanda ayrı bir yalnızlık duygusu uyandırmaya yeter; kimi üçra kovuklarda ise, haklarında yazdığım bu adamların kemikleri toprağın üstünde hâlâ gelişigüzel durmaktadır.

Biz orada bulunmayanlar, onlara dair ne söylersek söyleyelim, muharebeler bunlardan bağımsız, kendi şanlarını yaratırlar. Ancak, olaylar hem tarihi, hem de destansı olarak romantik bir çevrede geçmişse, bu yine de işe yarar. Çanakkale'yi geçmek zordur. O, Konstantin'in efsanevi şehrinin kapısıdır. Mustafa Kemal'in, denizden gelen istilacılara ilk baktığı tepenin, Kserkses'in donanmasını teftiş etmekte kullandığı yer olduğu söylenir. İskender de Pers İmparatorluğu'nu fethetmek için bu yoldan gelmiştir. Agamemnon Truva'yı kuşatmak için bu sulara seyretmiş, Argonotlar Altın Postu bulmak için buradan geçmiştir. Leandros, sevgilisi Hero ile buluşmak için her gece bu boğazın sularında yüzmüş, Lysander, Atina donanmasını burada bozguna uğratarak Atinalıların Peleponnes Savaşı'ndaki kaderini çizmiştir. Bundan duygulanmayacak ve aşağıdaki satırları kendi hoplitlerini (eski Makedonyalıların hafif piyadesi -ç.n.) düşünmeden okuyabilecek biri var mı?

Ey gençliklerinin en parlak çağını Çanakkale'ye gömen
Ve vatanlarının şanını yükselere çıkaranlar,
Düşmanlarınız inliyordu, savaşın hasadını toplarken bu meydanda
Sizlerse ölümsüz bir kahramanlık anıtı diktiniz kendiniz için
Anonim, MÖ 5. yüzyıl

Avustralya ve Yeni Zelanda'nın ulusal mitolojilerinde, Gelibolu, Anzak ruhunu simgeleyegelmiştir. Bu ruhun özellikleri, yol arkadaşlarına sadakat, cesaret ve ters bir durumda bildiğinden şaşmayan bir kararlılıktır. Bu ruh Avustralya'da, pek çok özelliğini paylaştığı, bir önceki mitin, yani 19. yüzyılın "yaban destanı"nın yerini almıştır. Anzak ruhu, yaban destanının süngü takmışıdır. Bu akrabalık, bizim, eski düşmanımızla paylaştığımız, dinmeyen sefer hayranlığı kadar, bu sefer hakkındaki, aynı derecede inatçı yanlış anlayışları da açıklığa kavuşturmaya yardımcı olabilir. Ancak "tarih bir tanıktır, pohpohlayıcı değil"; bu yüzden gerçekleri daha iyi inceleyebilmek için, istemeyerek de olsa masal bir kenara itilmelidir. Okur, bunun başarılmadığının farkına varacaktır. İnsanın, kendi yurttaşını pohpohlama eğilimine karşı koymasının çok zor olduğunu da eklemeliydi.

Sonnot

1 Askeri resmi tarihin bir cildinde bu manzaranın bir versiyonu bulunmaktadır: C.E.W. Bean, *Official History of Australia in the War of 1914-18* (Sydney: Angus&Robertson, 1944), I:356-7. Söz konusu anlatım, burada kullanılan ve Bean'ın notlarından alınmış anlatımdan farklıdır, AWM 89/12/58 bent 1.

GİRİŞ

Savaş, o kadar saçma ve kusurlu bir bilimdir ki, içinde genel olarak, nasıl yürütüleceğiyle ilgili olarak belli kesinliklere indirgenebilir hiçbir kurallı yoktur; onun yegâne temeli ve desteği cehaletten destek alan görenek ve önyargıdır.

FRANSIZ MAREŞALİ MAURICE DE SAXE

Muharebe gününde çıplak gerçekleri toplamak kolaydır ama ertesi gün bunlar çoktan üniformalarını kuşanmaya başlamışlardır.

SİR IAN HAMILTON

Gelibolu üzerine yazılmış binlerce kitap var. Ama elinizdeki, üç bakımdan diğerlerinden farklı. Birincisi, dar bir alana, Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu ile Üçüncü Osmanlı Kolordusu arasında, 25 Nisan 1915 tarihinde yapılan muharebeye odaklanması. İkincisi, olayları art arda sıralamaktan çok bir analize girişmesi ve antipodean* folkloruna yerleşerek zamanla iyice kalıplaşmış olarak yaşayan bazı mitleri mezara gömmeye çalışması. Üçüncüsü de, Türkçe ve Almanca kaynaklardan, düşmanın sadece figüran olarak belirlediği İngilizce bir tarih kitabında olageldiğinden çok daha fazla yararlanması.

Sekiz ay süren bu seferle ilgili düşüncelerimiz, üzerine abanan muazzam bir başarısızlık duygusunun altındadır. Sonuçta bu bir yenilgidir, ama nisan ayındaki Avustralya Anzak Günü ulusal bayramı, bir zaferi kutlar. Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusunun çıkarması, amacına ulaştığı için başarılı bir savaş harekâtıydı. Peki, ama amacı neydi? Yaygın düşünüşe göre, ANZAK'ın birinci günde Gelibolu Yarımadası'na taarruz edip, güneydeki tüm Osmanlı güçlerinin üsleriyle bağlantılarını kesmesi gerekiyordu ama çıkarma yapılacak yerin şaşırılması bunu önledi. Bu, tümüyle doğru bir görüş değildir. Akdeniz Seferi Kuvvetler Başkumandanı General Sir Ian Hamilton'un, emrindeki askerlerin üçte birinden fazlasını oluşturan

* Avustralya (ve Yeni Zelanda) için kullanılan bu İngilizce terim, karşı yaka diye çevrilebilir –ç.n.

ANZAK kuvvetleri tarafından oynanacak role dair iddialı sözler sarfettiği doğrudur. Ancak generallerden beklenenler arasında iyimser bildiriler yayınlamak da vardır. Kurmay okulları, potansiyel kumandanlara, sözleri ya da yaptıklarıyla askerlerine bir güven abidesi gibi görünmeyi öğretirler. Verilen gerçek emirlerin ayrıntılı tetkiki, esas niyetin, kolordunun düşman ihtiyatlarını üzerine çekerek Seddülbahir'deki asıl İngiliz saldırısını rahatlatmak olduğunu ortaya koyar.

Buradaki düşünce, kıyıdaki ilk uygun savunma pozisyonuna kadar ilerleyip, orada Beşinci Osmanlı Ordusu ihtiyatlarının karşı taarruzunu savuşturmak üzere hazırlık yapmaktı. Hedef mevzi Üçüncü Sırt diye bilinen yerdı, ama ilerleme daha buraya gelmeden bilerek durduruldu. Bu karar eleştirilmiştir, ancak ANZAK'ın eğer ilerlemeye devam etseydi, muhtemelen tamamen yok olacağı da öne sürülmektedir. Kuşkusuz, eğer Osmanlı ihtiyatları tam zamanında ortaya çıkmamış olsaydı, kolordu yarımadayı boylu boyunca geçerek güneydeki Osmanlı güçlerinin tamamının, ikmal ve takviye bağlantısını kesecekti.

Böylece ANZAK subayları, genelde sanıldığı gibi kanlı bir taarruzda değil, ihtiyatlı bir yaklaşımda karar kıldılar. Kolordu, günün çoğunu beklenen karşı saldırıları püskürtmekle geçirdi. O günün kritik olayı olarak, çıkarmadan çok bu gelişmeyi görmek gerekir. Dolayısıyla, 25 Nisanın odak noktası, kolordunun yarımadaanın öbür tarafına ilerlemede gösterdiği başarısızlıktan çok, bu başarılı savunma muharebesi olmalıdır –eğer ilerleme de başarlaysaydı, bu çift katlı ekmek kadayıfı gibi bir şey olacaktı, ama işin içindeki yüksek kademeli subayların hiçbirisi, haklı nedenlerle, bunun gerçekleşeceğine ihtimal vermiyordu.

Osmanlı ihtiyatı, beklenen cevabı verdi. Esasında, kendisini sıkıştıran ANZAK karşısında başka bir şey de yapamazdı. Sayıca ANZAK kadar çok değildi, ama dövüş gücü daha büyüktü; o gün yarımadaada çarpışan Osmanlı askerlerinin dörtte üçü buraya yığılmış bulunuyordu. ANZAK, İkinci Sırt [Kanlısırt] diye bilinen muharebede Osmanlı'yı yenilgiye uğrattı. İstilacıların torunları açısından buraya Anzak Sırtı demek daha anlamlı olacaktır. Gerçi bazı Avustralya askerleri de burayı bu isimle anmıştır ama kimileri de buraya, kolayca anlaşılacak bazı nedenlerle Şarapnel Sırtı adını

vermiştir. Zaten “Mehmetçiğin” torunları da, bize sahillerindeki küçük, kuytu bir koyun adını değiştirme lütfünü bahşetmiş bulunuyor. Bugün burası Anzak Koyu’dur. Bu, onun hemen ardındaki tepelerde daha büyük kahramanlıklar gösterilirken, bizim neden bu küçük koya saplanıp kaldığımızın da bir göstergesidir. Eğer 25 Nisan, Anzak Sırtı [bundan böyle Kanlısırt] Muharebesinin yıldönümü olarak kutlansaydı, ilk Anzakların bizdeki anıları da daha bir şeref kazanır ve o günkü kutlamalarımız, olayın daha hassas bir yansıması olurdu.

ANZAK planının potansiyel olarak taşıdığı fedakârane vasıf, fark edilmeden geçip gitmemelidir. Akdeniz Seferi Kuvvetler kurmayları, üç gerçek çıkarma ve bir de çıkarma gösterisinden oluşan amfibi bir harekât planı yaptı. Çıkarma gösterisi Kraliyet Donanması tarafından Saros Körfezi’nde gerçekleştirildi. Asıl taarruz yarımada’nın güney ucundaki Seddülbahir’e yönelirken, Asya kıyısındaki Kumkale’ye gerçek ama göstermelik bir çıkarma yapılacaktı. ANZAK’ın karaya çıktığı Arıburnu operasyonu da, Osmanlı Beşinci Ordu ihtiyatlarını oyalamaya, böylelikle ana taarruzu selametle yürütmeye yönelik bir diğer dikkat ve güç dağıtma operasyonuydu. Buradaki Osmanlı ihtiyatları bir çarpışma içine çekildiği sürece, kolordu rolünün hakkını vermiş demektir. Hakikaten de, başarılı oldukça, çiğneyebileceğinden daha büyük bir lokma koparma riski de artıyordu. Karaya ilk çıkan 3. Avustralya Tugayı kumandanı Yarbay Ewan Sinclair-MacLagan’ın beklentisi buydu. Az kalsın haklı çıkacaktı.

Bir diğer yanlış kanı, ANZAK’ın düşman ve onun yaylışı hakkında bilmesi gereken birçok şeyden bihaber olduğudur. Bu da başarısızlığın bir nedeni olarak görülür. Düşman ihtiyatıyla uğraşmak üzere ayarlanmış bir amfibi çıkarmayı, o ihtiyatın nerede olduğunu bilmeden yapmak mümkün değildir. Akdeniz seferi kuvvetleri ve ANZAK kıdemli subayları bunun hayli ayrıntısına sahipti. Osmanlıların yaylışı ve gücü, bazı durumlarda tekil piyade alaylarının yerine ve sayısına kadar biliniyordu. Bütün bunları gösteren haritalar dağıtılıyordu. İstihbarata gelince, tatminkâr olmakla beraber mükemmel değildi. Büyük ihtimalle gereksiz bir istihbarat hatası yüzünden Üçüncü Sırt yerine Kanlısırt’ta duruldu, ama şans eseri bu da istilacıların lehine oldu.

Zamanla iyice yayılan, belki de en kuvvetli mit, kolordunun içine düştüğü kargaşanın birincil nedeninin, çetin, meçhul ve yer yer uçurumlarla dolu bir memlekette, karanlıkta çıkarma yapmanın yarattığı karışıklık olduğudur.' Bu böyle değildir. Günün ilk ışıklarında sahilde olup bitenlerden çok daha önemlisi, düşmanın verdiği cevaptı. İyi eğitilmiş, iyi sevk edilen, bol miktarda topa sahip, eski bir düzenli muharip güç olan Beşinci Osmanlı Ordusu ihtiyatı, hiç topu olmayan ANZAK'a karşılık vermekte gecikmedi. Osmanlı'nın bir de müstesna yetenekte bir komutanı vardı ve karşı taarruz büyük bir kararlılık ve beceriyle uygulandı. Sesar, düşmanlarını överek kendi kazandığı zaferleri iyice büyük göstermekle eleştirilir. Bu uyanıklık gerektiren bir noktadır, ama hasmın gayet ince bir askerlik ilmine vakıf olduğu gösterilebildiğinde, hikâyeye bu da katılmalıdır.

O günü düşünen Avustralyalı ve Yeni Zelandalıların gözünde, düşman ateşi altında, çıplak yamaçlarda debelenip duran askerler canlanır. Oysa çoğu askerin tecrübesi, George Lambert'in Avustralya Harp Tarihi Müzesindeki yağlıboya tablosundan alınma bu imgedeki gibi değildir. Birinci Sırt'ın denize bakan çıplak yamaçlarına, karaya çıkan 16.000 askerden sadece 4.000 kadarı tırmanmıştır. Büyük çoğunluk Anzak Koyu'na çıkmış ve iyi değilse bile daha hallice bir arazide yolunu bulup ilerlemiştir. Bir yanlışlığa meydan vermemek açısından akıld tutmamız gereken imge, Lambert'inki değil, üstlerinde pek az bir korumayla, bütün gün, 5.000'i aşkın zayıatın çoğunun nedeni olan acımasız top ateşi altında yatan bu askerlerinki olmalıdır. Birçoğu, yağın şarapnel yağmuruna dayanamayarak, yara almadan hattı terk etmiş, ancak kalanlar, Osmanlı'nın asıl taarruzunu, yani karanlık basmadan birkaç saat önce başlattığı büyük piyade hücumunu savuşturmayı bilmiştir. Ne bombardıman, ne ANZAK moralinin neredeyse sıfıra inmesi ve ne de zayıatın büyüklüğü olayın ününün yarattığı beklentiye uygun bir şekilde incelenmemiştir.

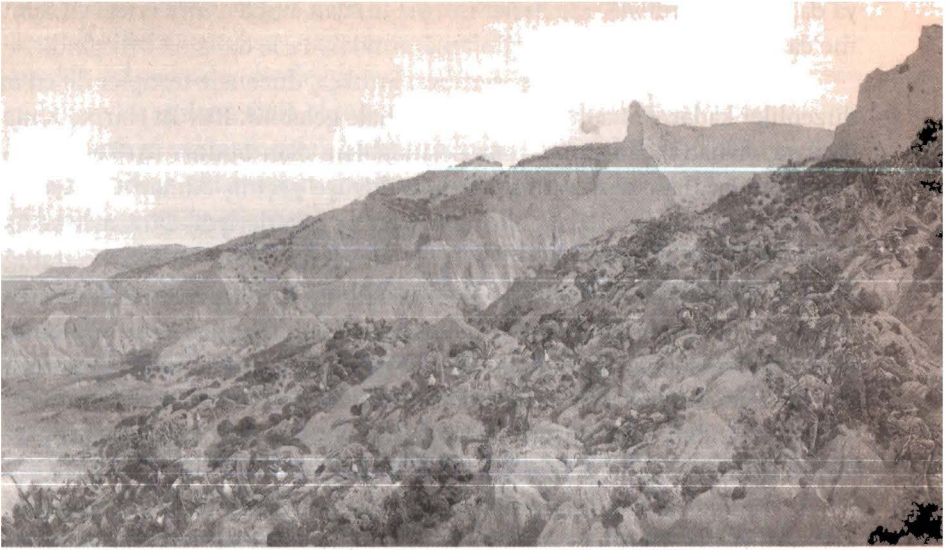
Sonuçta, tecrübesiz ve eğitimsiz bir tertibin, böyle bir hücumu muvazafalar gibi karşı koyma şansı ne olabilirdi? Avustralya ve Yeni Zelanda'da, konunun sevgiyle yaklaşılacak bir ulusal gurur meselesi olması, ANZAK'ın bir savaş vasıtası olarak taşıdığı değere bakışın önünde bir engel teşkil etmektedir. O, yeni ulus olmuş sömürgelerden henüz devşirilip, 400 yıllık geleneğe sahip bir imparatorluğun düzenli ordusunun karşısına çık-

nlmış bir acemiler topluluğuydu. ANZAK Kolordusuyla hasmının 25 Nisan'daki göreli güçlerine ilişkin bir değerlendirme, 3. Osmanlı Kolordusunun ötekine olan kesin üstünlüğünü ortaya koyar. Osmanlı'nın asıl taarruzu günün ilerleyen saatlerinde başladı. Osmanlı'nın saldıran, ANZAK'ın ise kazandığı mevzide tutunmaya çalışan durumuna geçtiği bu durumda, bu üstünlüğün, savaşta doğal olarak savunana geçen avantajları bertaraf etmeye yetmediği ortaya çıktı.

Orduların dövüş gücünün, o meydan savaşına özgü değişkenlerle ölçüldüğünü, herkes kabul etmez. ne sürülen bir diğer yöntem, benzer savaşları mukayese etmektir. Kanlısirt Muharebesi de, o sırada doğu ve batı cephelerinde görülmekte olan savaşlar ve Seddülbahir'deki İngiliz çıkarılmasıyla karşılaştırılır. ANZAK'ın, Kabatepe'nin epeyi kuzeyine çıkmasının bir nedeni, bu kadar gayrı müsait bir yere çıkarma beklemeyen düşmanın, burada az sayıda bir kuvvet bırakacağının sanılmasıydı. Ortaya çıkan acı gerçek ise, Arıburnu yakınlarındaki kıyı savunmasının da neredeyse Seddülbahir'deki kadar zorlu olduğu ve kolordunun kıyıda tamamen imha olmaktan, ancak çıkarmanın gece yapılması sayesinde kurtulduğudur.

Anzakların dörtte biri Avustralya ve Yeni Zelanda doğumlu değildi. Osmanlı ordusunda da durum buydu. Bütün bu Anadolu lulara, Süryanilere, Kürtlere, Araplara, Rumlara, Bulgarlara ve Ermenilere, "Türk" değil Osmanlı denirdi. İmparatorluğu canla başla savunan bu askerler onun dört bir köşesinden gelirken, bunların içinden Avustralya ve Yeni Zelandalılarla çarpışanların yarıdan sadece biraz fazlası, bugünkü Türkiye'den geliyordu. Osmanlı İmparatorluğu ile modern dönemin insan kaynakları arasında ayırım yapabilmek için, sonrakilere Türk denmiştir. Aynı şekilde Türk yazarların isimleri modern tarzda iken, Osmanlı isimleri 1915'te olduğu gibi, çoğunlukla soyadsız ama bir Osmanlı unvanıyla, Türkçe olmayan adlar ise yerindeki gibi verilmiştir. Diğer yandan Büyük Harpten önce yüzlercesi Osmanlı ordusunun yeniden teşkilatlanmasında çalışmış ve sonraki Gelibolu Seferi'nde de önemli komuta mevkilerinde bulunmuş olsalar da, 25 Nisan'da Arıburnu'nda tek bir Alman bile mevcut değildi.

Düzenli bir asker ile düzenli olmayan bir asker arasındaki fark, aşağıdaki bakımlardan önemlidir. Düzenli ordular, yerleşik alay gelenekleri

1.1: Anzak Koyu. George Lambert'in "Çıkarma"sı. (AWM ART 02873)

olan ve saflarındaki askerlerin çoğunun askerliği meslek edindiği ordulardır. Kimi alaylar birkaç yıldır, kimileri ise yüzyıllardır oradadır. Düzenli bir tertip olan 29. İngiliz Tümeninde, on ila yirmi yıldır askerlik yapan bir sürü adam vardı. Aynı şey, hasmı 3. Kolordu için de geçerliydi. Osmanlı Ordusunun tamamı her yerde aynı nitelikte değildi, ama tehlikenin en büyük olduğu noktaya, tüm ordunun en iyisi olan bu kolordu yerleştirilmişti.

Müttefikleri ya da düşmanları arasındaki muvazzaflarla karşılaştırıldığında, ANZAK'ta ne gelenek, ne de köklü bir idare vardı. Savaş görmüş olanların oranı yirmide bir, yıllardır orduda olan gediklilerinki ise daha da küçüktü. Aynısı talim ve terbiye için de geçerliydi. Bir yıldan daha az bir süredir üniforma giyen bir askerin tam anlamıyla talimli olduğu söylenemez ve ANZAK kolordusundaki askerler bundan da kısa süredir silah altında olduğuna göre, onlara "acemi" denir. Muvazzaflarla acemi birimler arasındaki bu farka, öteki Büyük Harp ordularında da kolayca rastlanır. Alman Ordusunda, muvazzaflarla ihtiyatlar arasında gözle görülür bir fark vardı. Britan-

ya'da, düzenli orduyla, Kitchener'in 1915'te silah altına alınıp ertesi yıl Somme'da harcanan üniformalı yığınları arasındaki fark, daha da belirgindi.

Zaman geçip de savaş tecrübesi arttıkça, düzensiz tertipler de en az düzenliler kadar, hatta onlardan da usta hale gelebilir. Büyük Harpte Kanadalılara, Avustralyalılara ve Yeni Zelandalılara olan budur. 1918'e gelindiğinde bunlar, batı cephesinin, o sırada düşüşe geçmiş Alman Ordusunca konan yüksek standartlarını bile aşmış, en iyi askerleriydi. Düzensiz ve üstün körü talim görmüş, ama heyecanlı tertiplerin bazen harikalar yarattığı da olur, ancak düzenli hasımlar karşısında bu pek muhtemel değildir. Düzenli tertiplerin bir diğer avantajı, büyük miktarda acemiye içine alıp onları hızla istenen standartlara çekme yeteneğidir. Bu da bir noktaya kadar çalışır. Savaşın icapları, bir ordunun tecrübeli askerlerini, onun acemilerini eğitme hızından daha büyük bir hızla eritirse, nitelikte düşüş kaçınılmazdır. 1918'in Osmanlı Ordusu buna bir örnektir.

Piyade taburlarının kuvveti, aşağıda, genellikle tüfekli er sayısı olarak verilmiştir. Bunun nedeni, tüfekli er sayısının üç nedenle savaşma kuvvetini daha doğru yansıttığıdır: Subaylar, muhabereciler, tıbbi ve idari personel, onlarsız taburun işleyemeyeceği birtakım faaliyetlerde bulunurlar, ama normalde ellerinde silah olmaz. Eğer her iki tarafın da piyade taburları denk olsaydı, bu o kadar mesele olmazdı, ama Osmanlı taburlarında her tür destek personeline sıkıntı vardı.⁴ Ayrıca, makineli tüfeklerini dörder tüfeklik ayrı bölükler halinde yığmışlardı. Avustralya piyade taburlarında ise ikişer makineli tüfek vardı ve bunların her birine taburun tüfeklilerinden seçilmiş on beşer er verilmişti. Yeni Zelanda taburlarının her birinde dörder makineli tüfek vardı. Taburun tüfek kuvveti verilirken, yanında makineli tüfek kuvvetinin de belirtildiği bilinir. İkincisi, muharebe sırasında Kanlısirt'a yayılan taburların içine düştüğü karışıklığı anlayabilmek için, mevcut taburların sayılarını vermekle yetinmek yerine, bunların tüfek kuvvetini vermek daha yararlı olacaktır. Diğer yanıltıcı olur. Bir örnek verecek olursak, 25 Nisan'ın akşamüstü sularında, Kılıçbayırında en azından yarım düzine ANZAK taburundan unsurlar bulunuyordu, ama tüfekli asker olarak toplam sayıları 200'den fazla olmayabilir. Üçüncüsü, taburlar araziye yayılmadığı zaman bile, zayıat verildikten son-

ra, belli bir cephe uzunluğu için tüfek kuvvetini vermek daha doğrudur. Gerek ANZAK, gerekse Osmanlı piyade taburlarının mevcudu, 950 kişi civarında dolaşıyordu; ille de bir fark aranacaksa, Osmanlı taburlarının mevcudunun biraz daha fazla olduğunu söyleyelim. Yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı, yaklaşık tüfek kuvvetini bulmak için, her bir Osmanlı taburundan sadece elli mevcut çıkarmak yeterliyen, beher ANZAK taburundan yüz mevcudu çıkarmak gerekir.³

Sir Ian Hamilton, Gelibolu çıkarmasının başına verilmeden on yıl önce, arkasındaki aktif görev dağarcığının da zenginliğiyle şöyle bir gözlemde bulunmuştur: “Meraklısı için çıplak gerçekler, muharebe meydanından ancak gerçek savaş günü toplanabilir: çünkü ertesi sabah çoktan üzerlerine üniformalarını geçirmeye başlamışlardır.”⁴ Bu, dikkatli olmaları için tarihçilere bir uyarıdır. Kişisel hikâyeler ve resmi belgeler olaya ne kadar yakın bir tarihte kaleme alınırsa genellikle doğruya o kadar yakındır. Zaman geçtikçe, olanları “avantajla hatırlama” eğilimi artar. Tipik olarak, savaş kaybedenler başarısızlıklarını örtmek ya da onlara mazeret bulmak, kazananlar ise kahramanlıklarını abartmak için yazarlar. Bu yüzden, Hamilton’un gözlemi daima akılda tutulmalı ve mümkün olduğunca, savaş gününe ya da hemen ertesine ait kayıtlara, savaştan sonra yazılmış olanlara göre daha fazla ağırlık verilmelidir. Ancak her şey de bilinemez, dolayısıyla bu kitapların bazılarının somut gerçeğin ta kendisi olmadığını kabul ederim, ama herhalde tümüyle uydurma da değillerdir.

Gelibolu’ya ilişkin kaynaklarla ilgili her tartışmanın, konuya Çanakkale Komisyonuna değinerek girizgâh yapması gerekir.⁵ 1917’de sefere dair bir inceleme başlatıldı. Bu uzun ve can sıkıcı inceleme, birçok kariyeri sarstı, ama nihai rapor daha çok bir resmi tarih karakteri taşıyordu; hiç kimse tamamen yerin dibine batırılmadı. Bu, aynı zamanda Hamilton’un, aslında ne olduğunu keşfetmeyle ilgili güçlükler konusundaki uyarısına da iyi bir örnektir. Yine de Çanakkale Komisyonu, konuyla ilgili İngilizce literatürün çoğunluğunun tonunu belirledi: sefer bir başarısızlıktı ve bir sorumlu bulunmalıydı. Nihai raporun, düşmanı fazla iyi olmakla suçlama fikrini, neredeyse bir tek açıkça telaffuz etmediği kalmıştı. Bir daha faal bir kumandanlık verilmediği göz önüne alındığında, suçu Hamilton yüklenmiş oldu.

Frederick Hartesvelt'in *The Dardanelles Campaign, 1915, Historiography and Annotated Bibliography* (1977) adlı, çeşitli dillerde yayınlanmış seviz yüzden fazla kaynağa değinen eseri sağlam bir başlangıçtır. İngilizce kaynaklar Anburnu'ndaki olaylar açısından iki döneme ayrılır. Birincisi, daha savaş bitmeden başlamış bulunan gazete ve dergi makaleleri sağanağıdır. Avustralya gazetelerine ilk yazanlardan biri olan Charles Bean, Avustralya İmparatorluk Kuvvetlerinin resmi muhabiri olarak gayet şanslı bir seçimdi. Seferin başından sonuna kadar orada bulundu. İlk elden gözlem yaptı, yapamadığında bunu yapanlarla röportaj yaptı. Bütün bu gayretleri, 1921'de Avustralya askeri resmi tarihinin birinci ciddi olarak meyvesini verdi. Bean, yirmi yıl sonra, Avustralya Tarih Misyonunun 1919'da Gelibolu'ya yaptığı ziyaretin hikâyesini de yayınlamıştır. Bu ziyarette, aralarında, 57. Osmanlı Alayının tabur komutanlarından biri olan Zeki Bey ve Beşinci Ordu Kurmay Başkanı Kazım Paşa'nın da bulunduğu bir dizi Türk katılımcıyla röportaj yapma imkânı da bulmuştu.

Gelibolu harekâtına dair savaş sonrasında yayınlanan ilk hacimli kitap, Tümgeneral Sir Charles Callwell'in *The Dardanelles* (1919) adlı kitabıdır. Savaş Bakanlığında Askeri Harekâtlar Direktörü olan Callwell, sefere çıkılmadan önce, yarınadaya yapılacak bir çıkarmanın başarı kazanabileceğini, ancak fazlasıyla rizikolu olacağını yazmıştı; kitabında bu görüşü korur. On yıl sonra İngiliz askeri resmi tarih ciltleri ortalıkta gözükmeye başladı; bunlardan dördü Gelibolu'daki kara, deniz ve hava harekâtlarını kapsıyordu. Kara savaşlarına dair olan iki cildin yazarı, Akdeniz seferi kuvvetleri merkez karargâhında kurmay olarak görev yapan Tuğgeneral Cecil-Aspinall Oglander'dir. Diğer tüm resmi tarihler gibi burada da kişisel eleştirinin dozu kısılmıştır, ama bu kitabın Osmanlı kaynaklarına ulaşmak gibi bir üstünlüğü vardır. İngiliz askeri resmi tarihlerinin Gelibolu ciltleri, suçun paylaştırılmasında daha da haşın olabilirdi, çünkü yazım işi ilk başta, notları zehir saçan Tümgeneral Gerald Ellison'a ısmarlanmıştı. Nedendir bilinmez ama muhtemelen tümgeneralin, hedefinin birçok ünü yerle bir etmek olduğunu gizleme zahmetine katlanmaması nedeniyle, Ellison yazmaya başladıktan sonra bir yazar değişikliği oldu.⁶ Mamafih, onun 1914-1918 dönemi stratejisi hakkındaki duruşu, kendine bir başka çıkış buldu. Daha

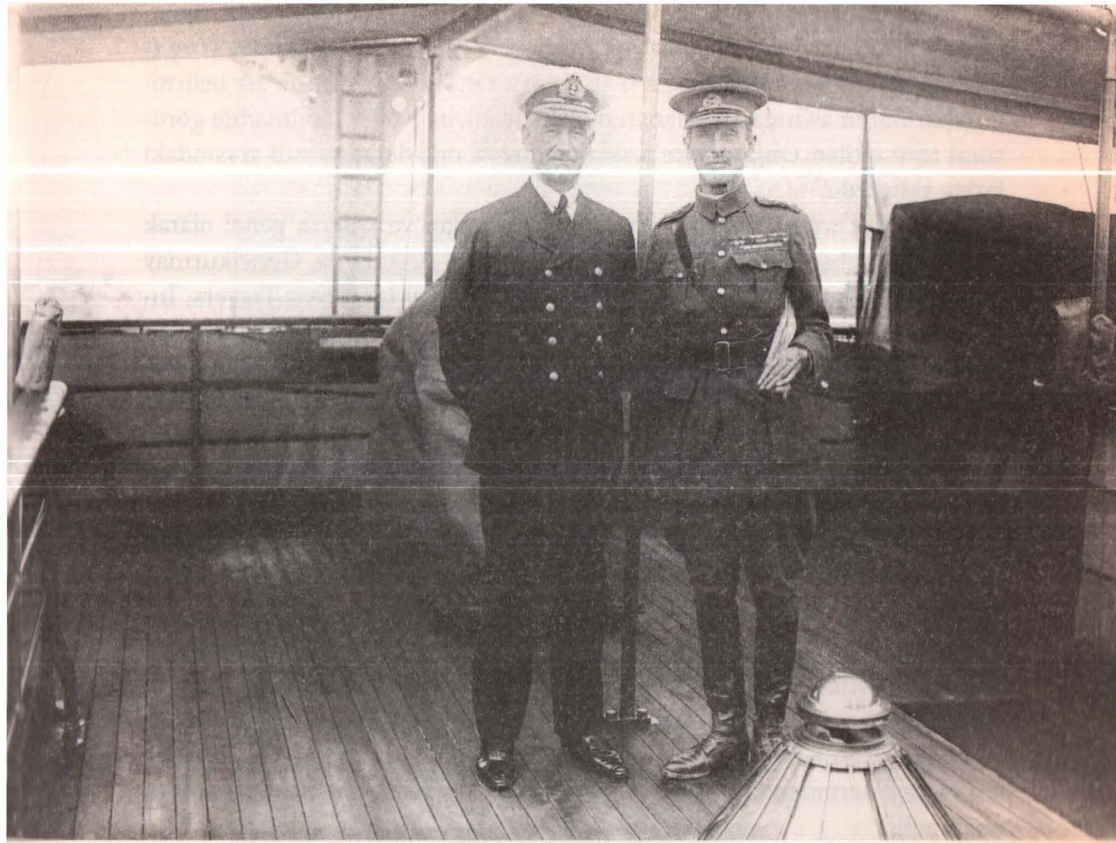
1.2: Feldmareşal William Riddel Birdwood'un, geniş kenarlı şapkaıyla çekilmiş portresi GCB, GCMG, GCVO, KCB. (AWM P03717.009)

sonra, Winston Churchill'in İngiliz kararındaki nüfuzu hakkında, *The Perils of Amateur Strategy* adlı bir kitap yazdı. Göreceğimiz gibi, Aspinall Oglander de resmîyetin kurbanı oldu. Anzak moraline ilişkin bazı yorumlarını, son müsveddeden çıkarmaya ikna edildi.

Dönemin en iyi analitik eseri Annapolis Donanma Akademisinden (1927) William Puleston'a aittir. Puleston'un asıl uzmanlığı denizcilikle ilgili meseleler olmakla beraber, kara savaşıyla ilgili tartışması, yararlı olmanın da ötesine geçer; konuyla ilgili modern araştırmacılıkta eksik olan da, işte bu tür analizdir. Dönemin irili ufaklı oyuncularından arta kalanlar, 1920'lerde, Büyük Harbe dair hatıralarda bir patlama yarattılar.⁷ Hamilton'un *The Gallipoli Diary* (1920) adlı eseri bu türün İngiliz bakış açısından en önemli örneğidir. Aleyhtarları, bunun basım öncesinde hatırı sayılır düzeltmelere maruz kaldığını söylerler. Eğer öyleyse, orijinali onun ruhunu daraltmış olmalı, çünkü yeniden yazılmış hali bile sözünü sakınmayan bir çalışmadır. Emeklilik yıllarında *Khaki and Gown* (1941) adlı eseri yazan ANZAK Kolordusu Kumandanı Feldmareşal Lord William Birdwood tartışmadan kaçınmıştır.

Büyük Harp sırasında ve akabinde, tartışmanın merkezi çıkarmadaki karışıklık ve bunun, sözde ANZAK başarısızlığının ana nedeni olup olmadığı konusuydu. On yıl sonra tartışma komuta meselelerine, özellikle de Sinclair-MacLagan'ın ilerlemeyi durdurma kararına kaydı. Sinclair-MacLagan bu yüzden ya övülür ya yerilir; çoğunlukla da ikincisi olur. 11. Tabur ile çıkarma yapan Yarbay Horace Viney (1937) Laertes rolüne bürünür ve Üçüncü Sırt'a ilerlenememesinden dolayı "MacLagan suçlanmalı" diye haykırır.⁸

Sefere gösterilen genel ilginin ilk dönemi, daha acil bir uğraşın, İkinci Dünya Savaşının araya girmesiyle sona erer. Savaş sonrası dönemde ise Gelibolu'ya karşı ilginin canlandığını görürüz, özellikle de o gün çarpışanların sonuncusunun göçüp gitmesiyle yasa girdiğimizde. Bazı ilginç yeni tezler kadar, çok tuhaf olanlar da rağbet görmüştür. Hedley Howe, *Australian Army Journal*'da (1965) 2. numaralı filoya kumanda eden ve ANZAK çıkarılmasından sorumlu olan Tuğamiral Cecil Thursby'nin son anda çıkarma yerini değiştirdiğini öne sürerek, çıkarma konusundaki ihtilafa canlılık

1.3: Gelibolu Yarımadası, Türkiye. Amiral John de Robeck ve General Sir Ian Hamilton *HMS Triad*'in güvertesinde. (AWM G00528)

katmıştır. Howe, yedekte çekilen mavnâ sorumlularının yaptığı hatalarla birlikte bunun, çıkarmanın kendine has özelliklerini açıkladığını tartışır. Thursby daima çıkarmanın onun hedeflediği yere yapıldığını savunmuştur.⁹ İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin en iyi bilinen iki eseri de aynı dönemde yayınlanmıştır: Alan Moorehead'in *Gallipoli*'si (1956) ve Robert Rhodes James'in aynı adlı eseri (1965).

Denis Winter, Avustralya Harp Tarihi Müzesinde çalışırken, aşağıda bazı hususlardan tartışılan *April 25th, The Inevitable Tragedy*'yi (1994) yazdı. Nigel Steel ve Peter Hart (1994), Amiral Thursby'nin sık sık belirttiği, çıkarmanın aslında amaçlanan noktadan çok da uzağa yapılmadığı görüşünü teyit ettiler. Onlara göre açıklama, deniz miliyle kara mili arasındaki farkta yatıyordu.

Tim Travers tarafından yakınlarda yapılan ve seferin genel olarak ele alındığı çalışma (2001), bir atılım teşkil eder. Ankara'da, Genelkurmay Başkanlığı Arşivlerindeki Osmanlı savaş belgelerini inceleyen Travers, İngilizcede, Osmanlı kaynaklarına ulaşabilen ve Osmanlı penceresinden bakabilen ilk tarihçidir. Osmanlı belgeleri ve haritaları Londra'daki Ulusal Arşiv, King's College'daki Liddel Hart Askeri Arşivi ve Avustralya Harp Tarihi Müzesinde de bulunabilir. Bu kurumlar, çok sayıda özel mektubun yanı sıra, Akdeniz Seferi Kuvvetler mensuplarının harp anılarına dair geniş koleksiyonlar da ihtiva ederler.

İmparatorluk Savaş Müzesi, Arıburnu'na çıkan ilk mavna dalgasına deniz asteğmeni olarak katılmanın yanı sıra, bütün bir ömrünü de seferi araştırmaya adanmış Eric Bush'un evrakını da barındırır. Bush'un evrakı arasında, Howe'la çıkarma yeri hatası konusundaki yazışmaları da vardır ve bunlar, çıkarmanın bu cephesinin çekirdek kaynağını teşkil eder. Amiral Thursby'nin evrakı Ulusal Denizcilik Müzesinde, hava fotoğrafları ile seferde görev yapan Kraliyet Donanma Hava Servisine mensup personelin anıları ve belgelerinden oluşan bir koleksiyon da Kraliyet Hava Kuvvetleri Müzesindedir.¹⁰

Yabancı dildeki kaynaklar birincil olarak Türkçe, Almanca ve Fransızca kaynaklardır. Türkçe çok sayıda tarih vardır, ancak en doyurucu ve ayrıntılıları Türk Genelkurmayının askeri resmi tarihidir. Ne yazık ki İngilizceye çevrilmemiştir, çünkü resmi bir çalışma olmasının getirdiği bütün eksikliklere rağmen, birçok Gelibolu tartışmasına hayat verecek farklı bir bakış açısına sahiptir." İngilizce konuşan dünyada görülen ilgi canlanışının bir benzeri de, 18 Mart 1915'i her yıl, dönemin en büyük donanması olan Kraliyet Donanmasına karşı kazandıkları zaferin yıldönümü olarak kutlayan Türkiye'de yaşanmaktadır. Türkçe çalışmalarda öncelik seferin donan-

1.4: Liman von Sanders'in I. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de çekilmiş resmi kıyafetli portresi.
(AWM PO4621.001)

mayla ilgili hususlarındadır. Türkiye’de en iyi hatırlanan, Boğaz’daki kaleleri yıkmak üzere son ve en büyük girişimi yapan İngiliz ve Fransız filolarına tattırılan yenilgidir.

Alman askeri resmi tarihinin bir cildi seferdeki Alman rolünü ele alır. Osmanlı Ordusunda hizmet gören Almanlardan birkaçı da kendi deneyimlerini yazmıştır. Bunlardan en önemlisi yarımadayı savunmakla görevli Beşinci Osmanlı Ordusuna kumanda eden General Otto Liman von Sanders’tir (1927). Sanders iyi bir generaldi; kazandığı için ve sonunda da kazandığına göre, her şeyi doğru yaptım diye ilan etmesi gerekmez, ama anlaşılan bunun farkında değildir. Eğer seferler kalemi en ustaca kullanan generaller tarafından kazanılıyorsa, bu takdirde asıl gelip Hamilton’dur. Hamilton’un yazıları onun nüktedanlığını, tarzını, duyarlılığını ve engin bilgisini gösterir. Von Sanders’ın anlatımı ise mekanik bir savaş hikâyesidir.

Öteki Almanca kaynaklar arasında, Hans Kannengieser’inki (1927) hiç de kendini haklı çıkarmaya çalışmaz, ama ayrıntıda müphemdir. Josph Poniatowski (1928) ve Carl Mulmann’inkiler (1927) böyle bir kusurdan kaçınırlar. En başarılı Fransızca rapor, Kumandan Marcel Larcher’inkidir (1926). Osmanlı İmparatorluğunun savaşını genel olarak incelerken Gelibolu Seferine de bölümler ayıran kumandan, savaştan hemen sonra İstanbul’da birkaç yıl kalmış ve orijinal belgelerden adamakıllı yararlanmıştır.

Hâlihazırda emre amade pek çok birincil ve ikincil kaynak vardır. 25 Nisanın hikâye edilmesiyle ilgili herhangi bir kıtlık söz konusu değildir. Kıtlık analizdedir. Ben her ikisinin de çeşitli unsurlarını bir araya getirmeye girişirken, ilkinde sadece geniş birkaç fırça darbesiyle yetinip, esasen ikinciyi gerçekleştirmeye çalıştım. Analitik ve tematik yaklaşımın bir sonucu olarak konuları, salt kronolojik bir raporda bulunacakları sıradan daha önce veya sonra ele almam gerekti. Umarım bu beni, o günün kritik olaylarına farklı bir bakış açısı getirme çabamdan fazla uzaklaştırmamıştır.

Notlar

- 1 S. Watson, 'The Gallipoli Blunder', *Army Quarterly and Defence Journal* 112 (1982).
- 2 I. Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu* 1912-1922 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993), 82.
- 3 Bunu hesaplamanın, kimileriyle hemfikir olmadığımız çeşitli yolları vardır. İşaretçilerde tüfek olabileceği gibi, tüm tabur karargâhları da, bazen, Büyük Savaşta kullanılan bir diğer terimle tüfek ya da süngü kuvvetinin bir parçası olarak görülmeyen tüfekli bir unsur benandırılır. Aşırı titizler, Gelibolu'daki piyade taburlarının gerçek tüfek kuvvetinin 700-800 civarında olduğunu iddia ederler..
- 4 I. Hamilton, *A Staff Officer's Scrapbook during the Russo-Japanese War*, 2 cilt (Londra: Edward Arnold, 1908), I: v.
- 5 The Final Report of the Dardanelles Commission, PRO CAB 19. Ayr. bkz. C.E. Callwell, *The Dardanelles* (Londra: Constable and Co, 1919).
- 6 Ellison'ın bildirimleri National Army Museum'dadır, 8704-35-330.
- 7 R.L. Leane, 'Landing at Gaba Tepe', *The Listening Post*, 22 (Nisan 1932); H. Howe, 'Sparks from an old Controversy', *Australian Army Journal* 191 (Nisan, 1965); ve F. Rehkopf 'The Landing at Gallipoli', *The Coast Artillery Journal* 68: 6 Haziran 1928).
- 8 C. Roberts, 'The Landing at ANZAC: A Reassessment', *Journal of the Australian War Memorial* 22 (Nisan 1993) ve H.G. Viney, 'Why the ANZAC landing failed', *Reveille* 10:8 (Nisan 1937).
- 9 Ayr. bkz. Bush'un evrakı, IWM 75/65, 1 ve 2.
- 10 J. Strain, yayımlanmamış bildiriler, RAF, Arşiv B 2013-2014.
- 11 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi*, 2. Kitap (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1973).

AKDENİZ SEFERİ KUVVETLER PLANI

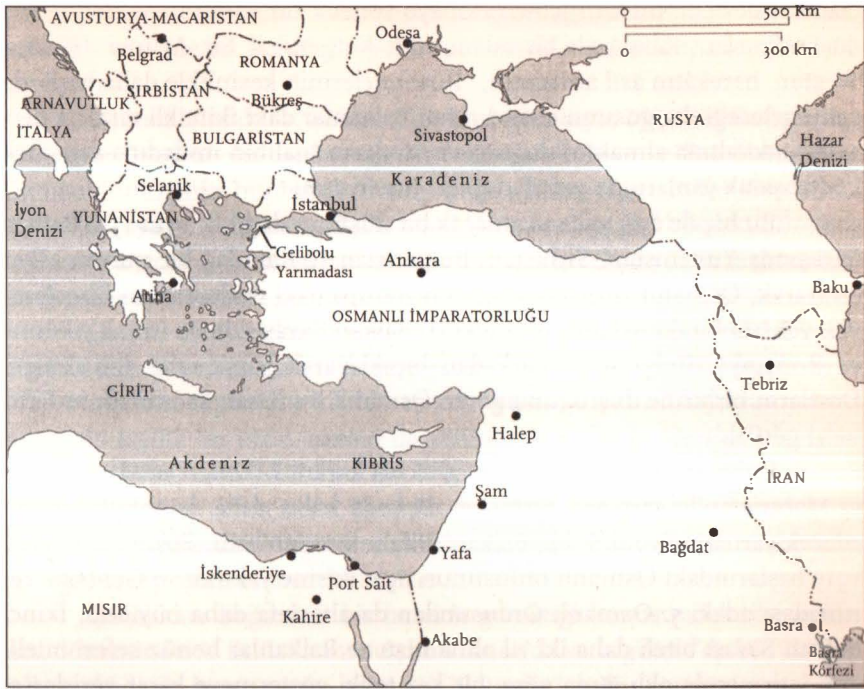
Bu tür bir düşmanla baş edebilmek için, bir filo ile hatırı sayılır bir ordudan daha çoğuna ihtiyacımız olacak. Eğer hamlelerimizin kafamızdaki neticeyi doğurmasını istiyorsak, bunlara ilaveten bir de bizimle birlikte seyredecek büyük bir piyade ordumuz olmalı.

*Nikias'ın Peloponnes Seferi Üzerine Söylevi, Thukydides,
History of Peloponnesian War*

Eğer donanma işini becerirse, sırf bir muharebeyi değil savaşı kazanırsınız.
LORD KITCHENER

Gelibolu Yarımadası'nda 1915'te bulunan İngiliz ve Fransızların büyük hedefi, asıl düşman Almanya'nın müttefiki Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasını sağlamaktı. Önceleri bunun, kuvvetli bir donanmanın Çanakkale Boğazı'nı savunan istihkâmları yıkarak İstanbul'a doğru ilerlemesiyle başarılabilceği sanıldı. Zayıf Osmanlı hükümetinin işi, bir bombardıman, hatta bir bombardıman tehdidiyle bile bitirilebilirdi.' Alan Moorehead döneme özgü olayların yararlı bir özeti yapıyor:

Türkiye zafiyet içindeydi. Son beş yılda iki kez siyasi ihtilalle kargaşaya sürüklenen İstanbul, histerik bir yer olarak ünlenmiş ve iç bölünmelerle bilinir olmuştu. O an için kontrol Enver'in ve Jön Türklerin elindeydi, ama İtilaf donanmasının Altın Boynuz'da belirmesiyle birlikte her şey olabiliyordu. Toplar ateşe geçtiğinde, hatta sadece ateş tehdidinde bulunduğu, köhne ahşap evlerle dolu sokaklarda neler olacağını hesaba katmak lazımdı. Geçmişte, kalabalıkların bunun kadar tahrik edici olmayan durumlarda bile sokağa döküldüğü, Osmanlı hükümetlerinin de hemen çekildiği malumdu. Türkiye'de sadece iki mühimmat fabrikası vardı; deniz topçusunun ateşi,

Harita 2.1: 1915'te Osmanlı İmparatorluğu.

sahilde olan bu iki fabrikayı da, donanma tersaneleri, Galata Köprüsü ve Harbiye Nezareti gibi askeri hedeflerle birlikte kolayca tahrip edebilirdi. Türklerin, askeri, sınai, siyasi ya da iktisadi, her türlü faaliyetinin merkezi İstanbul'du... Bu yüzden İstanbul'un düşüşü, aslında devletin çöküşü demektir...²

İstanbul imparatorluğun stratejik ağırlık merkeziydi. Donanmanın sadece oraya varması yeterli olacaktı.

Osmanlı direnişinin çöküşü, İtilaf devletlerinin işine gelen üç sonuç doğuracaktı. Birinci ve en önemlisi, Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan onların yanında savaşa girecekti. Başbakan Herbert Asquith maksadın

“Balkan devletlerini işin içine çekmeye yönelik bir yanıltmaca” olduğunu düşünüyordu.³ Kavrayışlı bir adam olan Korgeneral Sir Aylmer Hunter-Weston, harekâtın asıl amacının, “İtilaf güçlerinin kesinlikle daha başlarda galip geleceği duygusunu uyandırarak Balkanlar’daki ikircikli tarafsız devletleri etki altına almak” olduğuna ve bunların “galibin imdadına yetişmek için koşarak yanlarında yer alacağına” inanıyordu.⁴

Bu hiç de öyle yabana atılacak bir düşünce değildi. 1912-13 I. Balkan Savaşında Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ bir milyon asker çıkararak, Osmanlı İmparatorluğu’nu Avrupa’daki eyaletlerinin birçoğundan yoksun bırakmışlardı. 1913’teki II. Balkan Savaşında bu ittifak yıkılmış ve Romanya, Bulgaristan’ı arkadan bıçaklayarak karşı safta yer almıştı. Dostların birbirine düştüğünü gören Osmanlı bu fırsatı kaçırmadı ve Edirne’yi geri aldı.

Dolayısıyla listeye kimlerin gireceği karanlık iken, o sırada Avusturya-Macaristan’la çarpışan Sırbistan dışında kalsa dahi, İstanbul’u tehdit edecek yarım milyonluk bir Balkan ittifakı kurulabilirdi. Böyle bir kuvvet, 1915 başlarındaki Osmanlı ordusunun üçte ikisine yakındı ve Gelibolu Yarımadası’ndaki 5. Osmanlı Ordusundan da altı defa daha büyüktü. İkinci Balkan Savaşı biteli daha iki yıl olmamıştı ve Balkanlar henüz seferi niteliğini yitirmemiş olduğuna göre, bir kez tepki göstermeye karar verirlerse, hızla harekete geçmeleri beklenebilirdi. Balkanların, yerel mutfaklarında tüketebileceklerinden daha çok tarih ürettikleri anlaşıyor. Her iki taraf da, ününe layık davranacağı beklentisiyle Balkan devletlerine kur yapıyordu. Ancak 1915’te, Ruslar gibi onlar da Savaş Bakanlığındaki “doğucuları” hayal kırıklığına uğratacaklardı.

İstanbul düşseydi, İtilaf Devletlerinin en zayıfı olan Rusya’ya Karadeniz üzerinden bir ikmal hattı açılacaktı. Rus Ordusu Başkumandanı Grandük Nikolas, 1915 Ocak’ında İngiltere ve Fransa’dan, Rusya’nın üzerindeki baskıyı bir nebze olsun hafifletebilmek için doğu Akdeniz’de hiç değilse bir gösteri yapmalarını istemiş, kendisi de güneyden harekete geçen İngiliz ve Fransız güçleriyle aynı anda Boğazlar’a kuzeyden bir çıkarma yapabilmek niyetiyle Odessa limanında 40.000 asker hazır edeceğine de söz vermişti. Bu Rus gücü, Nisan’daki çıkarmalardan önce, di-

ğer cephelerin ihtiyacını karşılamak üzere dağıtıldı, ama Grandük'ün verdiği söz Akdeniz Seferi Kuvvetler personeli nezdinde iyimserlerin tezine yaradı.

Üçüncü olarak da, hâlihazırda Mezopotamya, Mısır ve Kafkas cephelelerinde Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanan İngiliz ve Rus kaynakları, Osmanlı'nın işinin bitmesiyle dönüp geride kalan diğer İttifak Devletleri, yani Almanya ve Avusturya-Macaristan'a karşı savaşa girebilecekti. Böylece toplamda 250.000 asker ve bunların ikmali için gereken yüzlerce gemi başka amaçlar için serbest kalmış olacaktı.

Çarpıcı olan, bu kadar ufak bir taahhüde, potansiyel olarak bu kadar büyük ödül vaat edilmesidir. İki yüz gemilik bir filo ve o sırada İngiltere ve Fransa'nın batı cephesine yığıldığı askerin yirmide birini oluşturan yetmiş sekiz bin kişilik bir ordu, şansın da yardımıyla ve hızla, Osmanlı İmparatorluğu'nu tamamen yıkabilirdi de. Lehide olanlar, bunun savaşı çabucak sona erdireceğine inanıyordu. Lord Kitchener mübalağacı bir adam değildi. Hamilton'a son sözleri "eğer donanma işini becerirse... sırf bir muharebeyi değil, savaşı kazanırsınız," olmuştu.'

Çanakkale Boğazı'na bir harekât gerektiği konusundaki bu açıklama, döneminde de ihtilaf konusuydu. Fransa'da ve İngiltere'de büyük strateji etrafında iki kamp ortaya çıkmıştı. "Batıcılar" doğru hamlenin, asıl düşman Alman Ordusunu batı cephesinde yenmek için tüm yığınağın ana kaynak üssüne veya yakınına yapılması olduğunu savunuyordu. Bunun dışındaki her şey ek bir gösteriydi. Çanakkale harekâtı, Savaş Bakanı Feldmarschal Lord Kitchener gibi "doğucular"ın zaferini temsil ediyordu. Kitchener, Aralık 1914 itibariyle Fransa ve Belçika'da ortaya çıkan siper kördüğümünün, Alman ordusunun batıda yenilemeyeceğini gösterdiğini ve en iyi hareket tarzının, Almanya'nın Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu gibi destekçilerini bitirmek olduğuna inanıyordu. Batıcılar, doğuculara karamsarlar adını takarken, doğucular buna "karamsar, iyimserin gerçeği dedidir" diye karşılık veriyordu.

Denizin kontrolü, inisiyatif malikine verdiği için, bir deniz gücü karşısında bir kara gücü her zaman dezavantajlıdır. Deniz gücü, düşman sahilinin herhangi bir noktasına, savaş ağırlıklarıyla birlikte hızla büyük

kuvvetler kaydırabilir. Üstelik kara gücü, düşman donanması ufukta görünene kadar, bunun yerini bilemez ve ancak bu olduktan sonra karşılık vermeye başlayabilir. Çıkarma yapıldıktan sonra ise zaman istilacının aleyhine işlemeye başlar; savunmadaki taraf kuvvetlerini toplayamadan, istilacının ataklarını hızla kazanıma dönüştürmesi gerekir. Büyük ordular için en hızlı ve en düşük maliyetli kara ulaşım aracı trendir. Osmanlı İmparatorluğu ise ne yazık ki bu nakil vasıtasından yana yoksuldu. Yarımadaya en yakın tren yolu hattı 300 kilometre ötedeydi.

Osmanlı'nın stratejik kaygılarını belirleyen olgu, Kraliyet Donanmasıyla denizde karşı karşıya gelecek olanaklardan yoksun olması ve savunması gereken sahil şeridinin uzunluğuydu. Hasımlarıysa, Akdeniz'den Basra Körfezi'ne kadar olan sahilin istedikleri noktasında harekete geçebilirlerdi. Ayrıca Rusya'nın Karadeniz Filosu da, Küçük Asya'nın kuzey kıyıları için bir dereceye kadar tehdit sayılabilirdi. Bu da demek oluyor ki, Osmanlı güçleri herhangi bir ani baskına cevap verebilmek için adamaklı dağılmak zorundaydı. Karadan, denizden ve imparatorluğun "nankör" tebaalarından gelebilecek tehditler, imparatorluğu Balkanlar, Sina, Arap Yarımadası, Mezopotamya, Kafkasya, Çanakkale Boğazı ve Boğaziçi'nin kuzey ucunda cephe açmaya zorluyordu. Elimizdeki durum, Osmanlı'nın içinde bulunduğu stratejik ikilemin tam bir örneğidir. Akdeniz seferi kuvvetleri, üs merkezini anakaradan ancak 60 kilometre uzaklıktaki Limni'ye kurduğunda, Osmanlı'nın buna karşı elinden hiçbir şey gelmemiştir. Osmanlılara, çıkarmanın kabaca nereye olacağını gösteren, Limni'ye üs kurma kararının bir hata olduğu sanılmamalıdır. Bu, daha ziyade, atağını planlanan çıkarma alanına nispeten yakın bir üstten başlatmak isteyen amfibi bir harekât için bir gerekliliktir. İlk çıkarma yapıldığında, üsle sahil arasında ulaşımı sağlayan bir mekik servisin kurulması gerekir. Eğer aradaki mesafe çok fazlaysa, asker ve malzeme ikmali çok yavaş yürür. Saldırının, Limni menzilinde bir yerlere olacağı bilgisiyle donanmış bile olsa, Çanakkale Boğazı'nı savunmak için ayrılabilen, ordunun onda birinden az olan 80.000 kişiden ibaretti. Bununla birlikte örtü kalkıp da İngiliz planları açığa çıktığında, kritik noktada bir ayda 200.000 Osmanlı askeri toplanabilirdi.

19 Şubat'tan 18 Mart'a kadar yapılan bir dizi harekâtta, aralarında gereğine uygun şekilde HMS *Aggamemnon*'un da bulunduğu birleşik İngiliz ve Fransız donanması, boğaza bekçilik eden tabyaların çaresine bakmakta dikkate değer bir başarısızlık gösterdi. Zırhlıların yaklaşık yarısı ya batırıldı ya da ağır hasar gördü.⁶ Buradaki sorun, Çanakkale Boğazı'nın ağzından başlayıp antik Abydos kenti harabeleri yakınına kadar Boğaz'ın her iki kıyısı boyunca yerleştirilmiş bulunan 109 topun, donanmanın İstanbul Boğazı'na geçişini önlemesiydi.⁷ Bu tabyalardaki ağır silahlara, Avrupa yakasındaki, sarp ve yüksek Kilidbahir yaylasına kurulmuş bulunan sahra topçusu da eşlik ediyordu. Bu yayla, Çanakkale Boğazı'nın en dar yerine ve Çanakkale'nin tam karşısına yapılmış olan, savunmanın merkezi Hamidiye Tabyası'na hâkim konumdaydı. Savunmacıların amacı, bu savunma tedbirlerini mayınlar, ısıldıklar ve karadan atılan torpidolarla destekleyerek İtilaf donanmasının geçişine engel olmaktı.⁸ Donanmanın, öncelikle yol üzerindeki mayın tarlalarını temizlemeden, dar boğazda manevra yaparak tabyaları etkili biçimde dövme imkânı yoktu. Mayın tarlalarını temizlemeye çıkan mayın tarama gemileri de sahra topçusu tarafından batırılıyordu. Üstelik yüksek yayla üzerindeki Osmanlı topçusu donanmadan görülemediği gibi, deniz topraklarının yatık mermi yolunun da dışında bulunuyordu. Ateş açılan yerlerin havadan belirlenmesine çalışıldı, ancak sonuç tatminkâr değildi, çünkü yayladaki toprakların yeri devamlı olarak değiştiriliyordu. Dolayısıyla bu yaylayı işgal edecek, oradaki toprakları susturacak ve Avrupa yakasındaki tabyaları arka taraftan ele geçirecek bir kara kuvvetinin gerekli olduğu ayan beyan ortaya çıktı. Bu durumda Asya yakasındaki tabyalar, tek başlarına donanmanın geçişini engelleyemezlerdi.

Buraya kadar tamamdı. Kitchener, yayınladığı bir talimatla Asya yakasını, yanıltma harekatı dışında çıkarma yapılabilecek bir mahâl olarak listeden çıkarttı. Bunun arkasındaki mantık, Truva etrafındaki ovaların eldeki kuvvetler için fazlaca geniş bir cephe teşkil etmesi ve toprakları ele geçirmek üzere buradan kuzeye doğru herhangi bir ilerlemenin kara kanadını korumasız bırakmasıydı. Oysa yarımada üzerinden yukarı doğru ilerlendiği tak-

* Majestelerinin

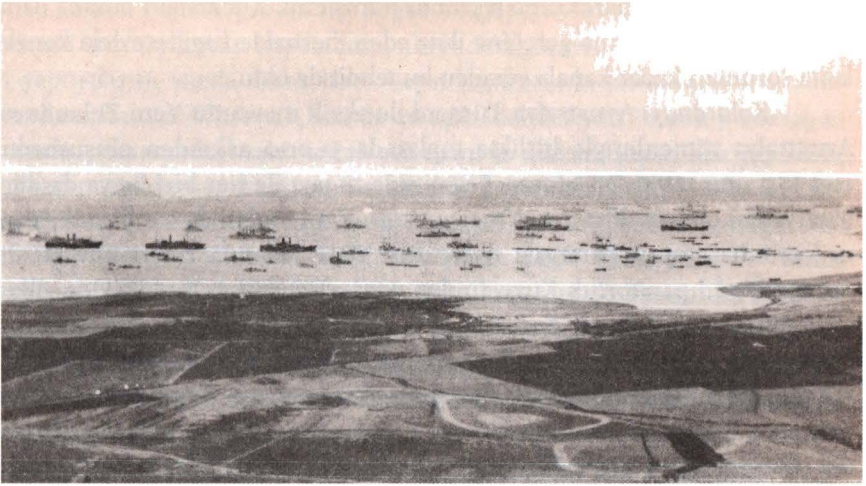
dirde, buranın darlığı yüzünden her iki kanadı korumak da kolaylaşacaktı.

Kitchener'in değerlendirmesi yerindeydi. Gelibolu harekâtına ayrılan kuvvet, yani 78.000 asker güç bela yeterliydi ve arkası yoktu. Düşman karşısında büyük bir sayısal üstünlüğe sahip ordular, kanatlarının çevrilmesinden bu kadar korkmazlar. Tam aksine, kendilerinin düşmanın kanatlarını çevirebileceği geniş düzlükleri tercih ederler. Bu, savaşın kendisi kadar eski bir stratejidir. Darius İÖ 331'de Arbela'yı*, Selahaddin 1187'de Hattin'i* seçerken, ikisinin de aklındaki buydu. Her ikisinin ordusu da sayıca çok üstündü ve düşmanı kanatlardan kuşatmayı önleyebilecek arazi özellikleri olmayan bir muharebe alanı seçmişlerdi. Her halükârda Gelibolu'daki kara harekâtı, Osmanlı topraklarından geniş parçaları işgal etmeyi değil, donanmanın geçmesi için Çanakkale Boğazı'nı temizlemeyi hedeflemekle sınırlı bir ufka sahipti. Hamilton, üstünden gelen bu sınırlamaya katılıyordu: "Eğer yarımadanın burnuna çıkarma yaparsam, kendimi sağlama almış olurum, kanatların emniyette kalır diye düşünüyordum."

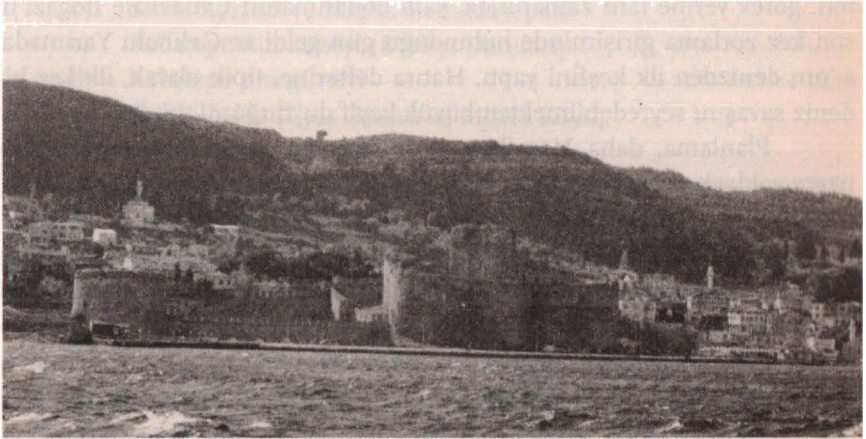
Londra'daki Savaş Konseyi, Ocak 1915'te, tek başına donanmanın kıştağı zorlamaya yetmeyebileceğini görmüştü.¹⁰ Bir dizi toplantı sonucunda, yardımcı bir seferi güç gönderilmesine karar verildi. Olayların akışını hızlandıran, Grandük Nikolas'ın, Osmanlılara karşı hiç değilse bir güç gösterisi yapılarak Kafkasya'daki Rus Ordusu üzerindeki baskıların hafifletilmesi isteğiyle Odessa'ya güç yığma sözü olmuştu." Açık söylemek gerekirse Osmanlı Ordusu Ocak sonunda Kafkasya'da fena halde pes etmiş, ama bunun haberi Londra'ya gelinceye kadar, Gelibolu macerası eldeki olanaklarla başlamış bulunuyordu. Kitchener, 20 Şubat 1915'te Mısır'daki İngiliz kuvvetleri kumandanı General Sir John Maxwell'e telgraf çekerek ANZAK'ın donanmaya yardımını mümkün kılmak üzere hazırlık yapmasını emretti. Kolordu, esasen Mısır'da bulunması nedeniyle seçilmişti. Başlangıçta ANZAK'ın Avustralya ve Yeni Zelanda'dan doğruca İngiltere'ye gitmesi düşünülmüş, ancak burada talim olanaklarının olmaması nedeniyle Süveyş Kanalı savunmasına katılması uygun bulunmuştu. Kanal, Britanya İmparatorluğu'nun lojistik açıdan ana damarıydı; nitekim bunu gayet iyi bilen Osmanlılar, 1915

* Erbil

* Hittin

2.1: Limni Adası, Yunanistan, Nisan 1915. Gelibolu çıkarması öncesinde, Mondros Limanı'ndaki filodan panorama. (AWM P00196.009)

2.2: Hamidiye II tabyasının, Çanakkale yakınlarındaki Hamidiye I tabyasından çekilmiş resmi. Arkadaki yükselti Kilitbahır Yaylası'dır. (Peter Williams)

Ocak'ında bir istila harekâtına teşebbüs etmişlerdi. Kitchener'i burada daha fazla birlik bulundurma gereğine ikna eden, herhalde İngiltere'deki konaklama sorunları kadar kanala yönelen bu tehdit de oldu.

Kolordu, 1. Avustralya Tümeni ile eksik mevcutlu Yeni Zelanda ve Avustralya tümenleriyle birlikte toplamda 31.000 askerden oluşuyordu. Her biri dört taburdan oluşan beş piyade tugayı ile her biri üç ya da dört bataryadan oluşan dört topçu tugayı vardı. Yani toplamda 20 piyade taburu ve onbeş topçu bataryası mevcuttu. Yeni Zelanda seferi kuvveti ile Avustralya İmparatorluk Kuvvetinden yeni oluşturulan bu birlikler, ülkelerinden denize açılarak Aralık 1914'te Mısır'a ulaşmaya başladı. Plan giderek daha muhteris hale gelir ve Osmanlı hazırlıklarına dair bilgiler artarken, bu birliklere Kraliyet Donanma Tümeni, 29. İngiliz Tümeni ve Fransız 1. Sömürge Tümeni eklenerek Akdeniz seferi kuvvetleri oluşturuldu. Asquith'in ve Amirallik Birinci Lordu Winston Churchill'in zoruyla kumanda, o sırada İngiliz ordusundaki en deneyimli general olan Hamilton'a verildi.

Elinde Savaş Bakanlığının *Handbook of the Ottoman Army* adlı kitabının bir nüshası, yanında da bir düzineden biraz fazla subayı olan Hamilton, görev yerine tam zamanında, yani donanmanın Çanakkale Boğazı'nı son kez zorlama girişiminde bulunduğu gün geldi ve Gelibolu Yarımadası'nın denizden ilk keşfini yaptı. Hatıra defterine, tipik olarak, ilk kez bir deniz savaşını seyredebilmekten büyük keyif duyduğunu yazdı.

Planlama, daha Hamilton ve kurmayları savaş sahnesine inmek üzere yoldayken başlamıştı ve altı haftaya varmadan, onun kumandasında, donanmanın Çanakkale Boğazı'ndan geçerek İstanbul'a varmasını sağlamaya yönelik bir çıkarma harekâtı gerçekleştirildi. Seferin başarısızlıkla sonuçlanmasının daha iyi bilinen nedenlerinden biri olarak, planlama döneminin bu kadar kısa oluşu da gösterilir. Eğer daha sonraki amfibi harekâtlarıyla bir karşılaştırma yapılırsa, bunun neden böyle olduğu hemen görülür. İkinci Dünya Savaşı sırasında Pasifik'te büyük bir deneyim kazanmış olan Birleşik Devletler Donanması kurmayları, planlama ve hazırlık için en az altı ayı kabul edilebilir bulurlar. Oysa Guadalcanal gibi, Gelibolu da çok daha aceleyle kotarılması gereken bir maceraydı.

Daha hiçbir Çanakkale Boğazı'nı görmemişken, Hamilton bütün kıdemli kurmaylarının hepsinden önlerindeki görevin bir değerlendirmesini yapmalarını istedi. Subayların hepsi karamsardı, ama 29. Tümen kumandanı Hunter-Weston içlerinde en açık sözlüleri idi: "bütün bu savaş sırasında... [taarruzda] başarı ancak çok uzun ve dikkatli hazırlıklar yapılarak, muazzam miktarda... cephane harcanarak kazanılabilmektedir... öyle anlaşıyor ki ikinci bir Kırım'a... saplanmış olmanın her türlü belirtisi ortada... [bu yüzden] mevcut koşullarda makul bir başarı şansı bulunmuyor."¹² Moral bozucu bir okuma yapmış olmalı ki, Hamilton, şunları yazdı: "Bu arkadaşların hepsinin inandığı gibi... gerçek şu ki... çıkarma yapmak imkansızdır."¹³ Oysa personel arasındaki ilk tartışma yazışmaları daha iyimserdi. Bunlarda, Bolayır'ın kuzeyinden yarımada'nın burnuna kadar yapılabilecek bir sürü çıkarmadan söz ediliyordu:

Gelibolu Yarımadası'nda, Çanakkale Boğazı'na açılmak üzere harekât yapılabilecek beş ana çıkarma noktası vardır:

- a) Saros Körfezi (Bakla Limanı)
- b) Suvla Körfezi ve Küçük Kemikli tepesi
- c) Kabatepe'nin kuzeyi (Balıkçı Damları)
- d) Kabatepe'nin güneyi
- e) Seddülbahir (İlyas Burnu ve Morto Koyu)¹⁴

25 Mart'a gelindiğinde çıkarma alanı yarımada'nın güneyinde bir yere kadar inmişti. Akdeniz Seferi Kuvvetler personelinin aşağıdaki değerlendirmesi, çıkarmanın en iyi nereye yapılabileceğinin kararlaştırılmasındaki kaygıları özetler:

Donanma, Çanakkale Boğazı'nı yardımsız zorlayamayacağına göre ordunun karadan işbirliği yapması gereği açıktır; eldeki asker sayısının sınırlı olması nedeniyle askeri harekâtın ilk elde Gelibolu Yarımadası'yla sınırlı tutulması elzemdir; bu koşullarda ordu donanmaya en iyi, Kilitbahir Yaylası'nı ve böylelikle sahilten geriye doğru

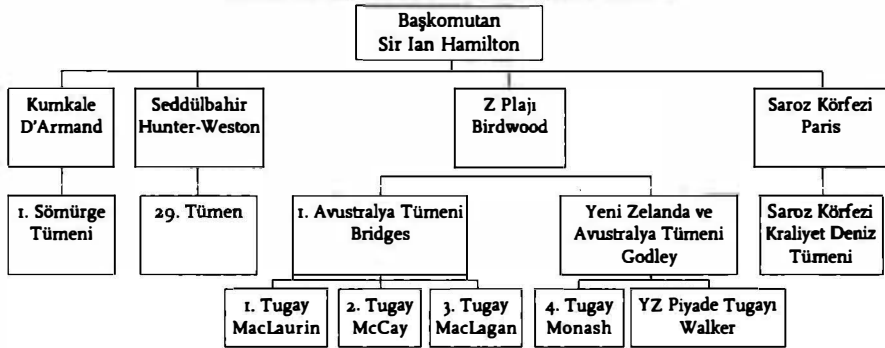
Boğaz'ın Avrupa yakasındaki tabyaları almakla yardım edebilir; tüm olası çıkarma yerlerinin gayet kuvvetli bir biçimde tahkim edilmiş ve Kilitbahir Yaylası'nın tamamıyla siperlerle kuşatılmış olduğu muhakkaktır; en zorlu çıkarma yeri, donanma toplarından en fazla yardım alınabilecek yer olacaktır. Bu da, yarımadanın, donanmanın çıkarmaya ve nihayetindeki yanlardan ve arkadan yapılacak yürüyüşe destek ateşi sağlayabileceği güneybatı ucudur. ...Ancak çıkarmaya elverişli kumsalların sayısının azlığı ve ilerlenebilecek cephenin darlığı yüzünden, bu bölgede görevlendirilebilecek asker sayısının, ortadaki hedefe ulaşılmasına yetmeyebileceği ve Kabatepe-Balıkçı Damları sahiline çıkmış bir kuvvetin de aynı anda Kilitbahir Yaylası'na yürümesi gerektiği mütalaa edilmektedir.¹⁵

Demek ki, bu can sıkıcı nereye çıkmalı sorusunu belirleyen beş unsur vardı:

- birliklerin karaya çıkma hızı
- hedefe yakınlık;
- kumsalların elverişliliği
- donanmanın ateş desteği ve
- düşmanın konumu ve gücü

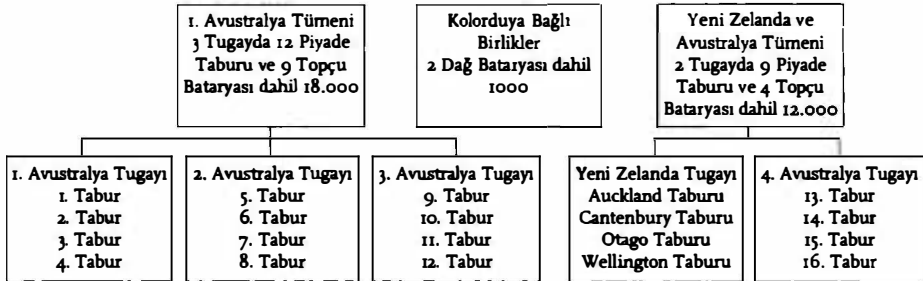
Sırayla gidilerek, bir başka çalışmada birliklerin hangi hızla karaya çıkarılabileceği ele alındı.¹⁶ Kumsalların darlığına ve eldeki tekne sayısının kısıtlı miktarına bağlı olarak, Seddülbahir'e iki günde bir tümenin çıkarılabileceği düşünülmüyordu. Demek ki beş tümenin tümünün karaya çıkması, hiç değilse bir haftayı bulabilecekti. Bu müddet zarfında Osmanlı da aynı şiddetle karşılık verecek ve en azından aynı sayıda düşman tümeni hazır olacaktı. Bu durumda, kısa Seddülbahir kıyısından ilerlemenin hiçbir başarı şansı olmayacaktı. Sonuç, batı cephesindeki gibi siper savaşıydı. Hamilton'un, çıkarma yapabileceği daha çok kumsalın bulunduğu ve takviyeler yetişip şanslar eşitlenmeden, baştaki sayısal üstünlüğünü kullanabileceği daha uzun bir kıyıya ihtiyacı vardı.

AKDENİZ SEFERİ KUUVVETİ MUHAREBE DÜZENİ

Tablo 2.1 Akdeniz Seferi Kuvveti'nin Muharebe Düzeni

AVUSTRALYA VE YENİ ZELANDA KOLORDUSU MUHAREBE DÜZENİ

Tablo 2.2 Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu'nun Muharebe Düzeni

Birliklerin çıkarma hızının tatminkâr olmaması, planlayıcıları ikinci bir çıkarma yeri aramaya mecbur etti. Aynı kaygıyla Kumkale'ye bir Fransız çıkarması yapılması, Saros Körfezi'nde de Kraliyet Donanma Tümenince bir gösteri gerçekleştirilmesi planlandı. Her ikisi de, düşmanı karanlıkta hangisinin asıl taarruz olduğu konusunda bir süre meşgul ederek, karşılık vermekte geciktirecekti. Kraliyet Donanma Tümeninin çıkarma yapacakmış gibi Saros Körfezi'nde gezinmesi, gerçekte daha çok bir durum kurtarma mecburiyetindendi. Bu tümenin daha ilk günden, karaya çıkmakta kullanılabileceği yeterli teknesi yoktu.

Mart ortalarına gelindiğinde, ikinci çıkarma için ideal noktalar olarak Seddülbahir ile Kabatepe'nin hemen kuzeyinde bulunan ve Brighton

adı verilen kumsal düşünölmeye başlandı. Genel kural, hedefin mümkün olduğunca yakınına bir amfibi gücün çıkarılması şeklindeydi. Akdeniz seferi kuvvetlerinin hedefi Kilitbahir Yaylası'ydı. Mayın tarama gemilerinin işini yapmasına engel olan Osmanlı sahra topçusu, burada mevzilenmişti. Üstelik buradan, Boğaz'ın batı yakasındaki tabyaların arkadan çevrilerek işgal edilmesi da mümkündü. Yani yarımadaanın ucundaki Seddölbahir'e yapılacak ana çıkarma, hedefe doğrudan bir taarruz teşkil ediyordu.

Her türlü ikinci çıkarma mahallinin, hem ilk çıkarma mahalline -birbirlerine karşılıklı destek olacak kadar- hem de hedefe mümkün olduğunca yakın olması, dolayısıyla da yarımadaanın dıştaki kıyısından çok da uzak olmayan bir yerinde bulunması gerekiyordu. Ancak Kabatepe kadar kuzeyde bulunan çıkarma mahallerinin çok iyi savunulduğu tahmin ediliyordu; ve ayrıca Suvla Körfezi'nden ötede, kıyı denize gayet dik inmeye başladığından, Saros Körfezi'ndeki Bolayır Berzahi'na kadar olan sahil çıkarmaya hiç uygun değildi. Seddölbahir'e yirmi kilometre, Kilitbahir'e ise on kilometre mesafedeki Brighton Kumsalı'na çıkarma, ne ana çıkarmayı destekleyebilirdi, ne de hedefe yakındı. Kuşkusuz yarımadaanın ucu da çok iyi savunuluyordu. Bura ya çıkarma yapmak için Akdeniz seferi kuvvetlerinin en iyi tümeni olan muvazzaf 29. Tümenin seçilmesi bundandır. Henüz sınanmamış olan ANZAK içinse kıyıda daha emin bir geçidin bulunması gerekiyordu. Kabatepe ile İlyas Burnu arasındaki Kumtepe mıntıkası, gerek ana, gerek ikinci çıkarma mahalli olarak bilhassa reddedilmişti. Kilitbahir'e ulaşmanın en kısa yolu Kumtepe'dendi, ama burası donanma topları için Seddölbahir kadar geniş bir menzıl sunamıyordu. Ayrıca planlamacılar Kumtepe'nin de çok iyi savunulduğuna inanıyorlardı ki daha sonra göreceğimiz gibi bu doğru değildi.

Eğer ANZAK çıkarmasının hedefi Osmanlı ihtiyatlarını ana çıkarmaya müdahale ettirmemek ise bu durumda tek seçenek Arıburnu oluyordu, çünkü buradan kısa bir yürüyüşle Maltepe'de yerleşmiş ihtiyatla temas sağlanabilirdi. Böyle bir ilerleyiş, yarımada geçişini tehdit ettiği gibi, iklim yollarını da, yani İstanbul'dan gelip yarımada boyunca inen karayolu ile Maydos iskelesi ve Kilye Limanı'ndaki yeni inşa edilmiş iskeleler üzerinden işleyen deniz iklimal yolunu da kesiyordu. Eğer bu ikisi alınabilirse, Kilitbahir'i savunanlar fazla dayanamazdı.

2.3: Seddülbahir, Gelibolu 1915. İngiliz Ordusu 29. Tümenine kumanda eden Korgeneral Sir Aylmer Hunter-Weston KCB DSO. (AWM H10293)

Oyalama saldırısının, doğası icabı düşmanın çıkarları için, onu kendi üzerine çekecek ölçüde tehditkâr olması gerekir. Arıburnu'na çıkarma bunu iki yoldan yapar. Birincisi, bu Osmanlı ihtiyatları üzerine doğrudan bir saldırı işareti olduğundan, onun manevra kabiliyetini ortadan kaldırır ve düşman kumandanının elinden, bu ihtiyatı nerede ve ne zaman devreye sokacağına karar verme şansını alır. Askeri lisanda, bir ihtiyat düşman hamlelerine cevap vermeye “mecbur edilmemeli,” daha ziyade en uygun yerde ve zamanda “savaşa sokulmalıdır”. Eğer her şey yolunda giderse, Osmanlılar karşılık vermeye mecbur kalacaklardı. İkinci olarak Arıburnu'na yapılacak bir çıkarma, Osmanlı'nın deniz ve kara ıkmal yollarını içine alan gayet can alıcı bir coğrafi noktayı da tehdit ediyordu.

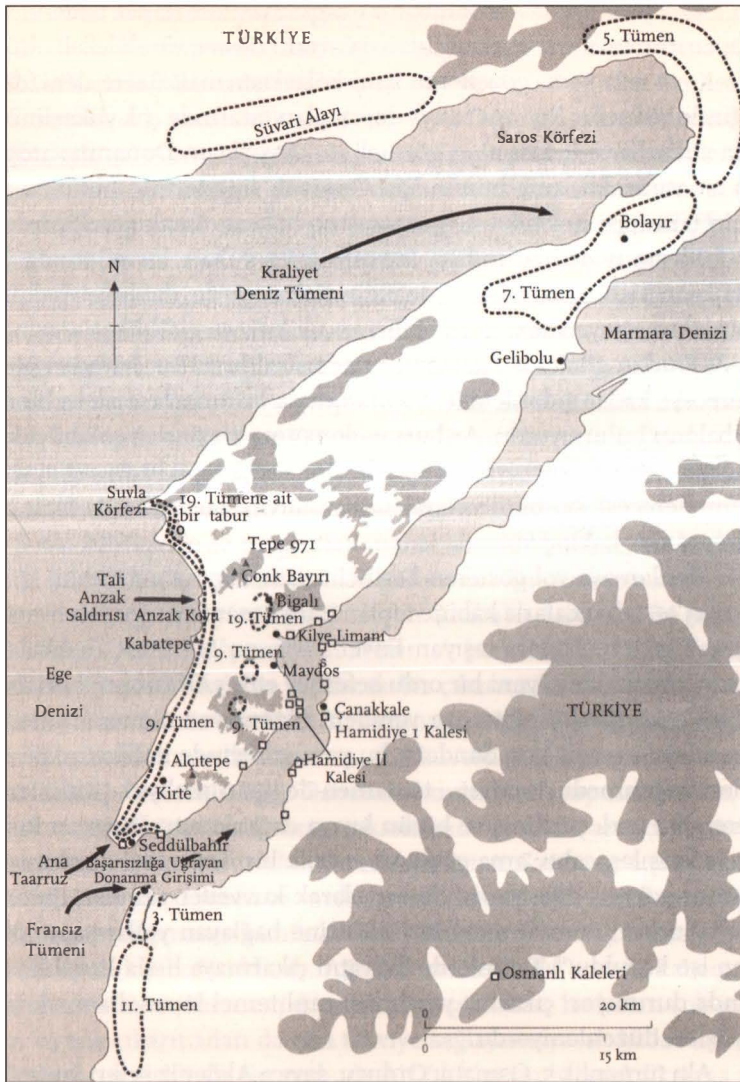
ANZAK'ın çıkarma yapacağı alan, eleme yöntemiyle yarımada'nın Kabatepe ile Suvla Körfezi arasındaki dış sahiline kadar indirildi. On iki kilometrelik bu mesafe, Kabatepe'nin hemen kuzeyindeki Brighton Kumsalı'yla Suvla Körfezi olmak üzere iki kısımdı. Kraliyet Donanması'nın elinde, kumsalın askerlerin çıkmasına uygun olup olmadığını gösteren temel bir faktör olan kıyı sularının derinliğini gösteren doğru dürüst haritalar yoktu. Kumsalın elverişliliğini kontrol etmek için karaya gece vakti uzmanları çıkarmak içinse diğer dünya savaşını beklemek gerekiyordu. Denizden gözlenebildiği kadarıyla yapılan tahminlerle yetinmek lazımdı. Hem Brighton Kumsalı'nda, hem de Arıburnu'nda kara denize, suyun kıydan hemen sonra adamaklılı derinleştiğini gösteren bir eğimle iner, dolayısıyla askerlerin teknelerden kıyıya çıkmalarının önünde bir engel yoktur. Ancak Suvla Körfezi'nde, hemen içeride bir ova vardı ve Kraliyet Donanması, kıyının hemen açığında resiflerin ya da kum setlerinin olabileceğine ve kıyı yakınındaki denizin de çıkarma harekâtına elverecek derinlikte olmayabileceğine hükmetti.⁷

Suvla Körfezi en az savunulan mahal olmakla birlikte, bir başka arazi özelliği yüzünden işe yaramaz hale geliyordu. Bu, Arıburnu'nda denizden çıkan ve kuzeydoğu yönünde ilerleyen Sarıbayır Sırtı'ydı. Bu sırtın denize inen tarafı düzenini bozmadan ilerlemek isteyen askeri birliklere geçit vermezdi, bu yüzden Suvla'ya yapılacak bir çıkarmada, saldıranla savunan arasında böyle bir mânia olacaktı. Bu savunana, sırttaki birkaç kullanışlı yolu görece küçük bir kuvvetle tutarken, ana kuvvetini asıl çıkarmaya karşı elde tutma imkânı verecekti. Eğer Osmanlı ihtiyatı bunu yapmak yerine, Suvla'daki çıkarmanın üzerine atılırsa, çıkarmanın oyalama amacı yerine gelmiş olacaktı. Ama bu durumda bile saldıranların, Sarıbayır'a, savunanlardan önce ulaşma şansı yoktu ve vardıklarında kendilerini son derece biçimsiz bir vaziyette, düşmanın etraftaki tüm yükseltilere bir yay halinde hâkim olduğu bir düzlükte bulacaklardı. Ağustos saldırısında burada kabaca benzer bir durum oluştu. Kısacası, donanmanın gözünde, hedeften çok uzakta bulunan ve ana çıkarmadan da ona takviye sağlayamayacak kadar ırak olan Suvla Körfezi çok riskliydi. Bu nedenle ANZAK'ın muhtemel çıkarma alanları arasından elendi ve durum icabı Z Kumsalı adı verilen Brighton Kumsalı, hükmen galip geldi.

Asıl çıkarmanın Seddülbahir'e yapılmasının temel nedeni, donanma toplarının burnun üç tarafından da azami destek verebilecek olmasıydı. Morto Koyu'nda kara, gözetleme işini kolaylaştırmak üzere denizden tatlı bir eğimle yükselir. Kıyının batıya doğru olan tarafında çok yükselmez, ama birden yükselir ve iç kısımları görmek imkânsızlaşır. Donanma ateşi burada da işe yaracaktı, ama bunun için Osmanlı siperlerinin bulunduğu yükseltinin tam tepe noktasının manzarasına hâkim olmak gerekiyordu. Sarıbayır kütesinin denize indiği, kıyının daha yukarı kısımlarında benzer avantajların hiçbirisi söz konusu değildir. Kabatepe'de, denizden bakınca içerisi bir kilometreye kadar görülebilir, ancak kuzeye gidildikçe arazinin yükselişi doğrudan gözleme olanağını ortadan kaldırır. Bu, havadan gözlemle bir dereceye kadar giderilebilir. SS *Manica*'da bu amaçla uçak ve bir de gözleme balonu bulunuyordu. Arıburnu, donanma ateşinden çok büyük faydalar sağlanacağı beklentisiyle seçilmedi. Donanma toplarının sağlayabileceği desteğin derecesi, bir bütün olarak tartışmalıydı. Bu durumda fazla beklentili olmayanlar haklı çıktı.

Planlamaya yol gösteren beşinci unsur düşmanın mevkii ve kuvvetiydi. 1913'te, tabancalarla kabine toplantısını basarak doğrudan bir yöntemle Genç Türkleri iktidara taşıyan Enver Paşa, 24 Mart'ta Çanakkale Boğazı'nı savunmak üzere yeni bir ordu seferber etti. 5.Ordunun kumandasını, Osmanlı askeriyesini eğiten ve yeniden düzenleyen General Otto Liman von Sanders'e verdi. Von Sanders, bu yeni görevinde halihazırdaki düzenlemeleri beğenmedi. "vaziyet... tamamen değiştirilmeliydi. [Birlikler] farklı ilkelere göre yerleştirilmiş ve bütün kıyıya dağıtılmıştı. Düşman her yerde dirençle karşılaşacaktı, ama güçlü ve enerjik bir ilerlemeyi durduracak hiçbir ihtiyat yoktu," diye yazdı. Sonuç olarak kuvvetler yeniden mevzilendi; amele taburları, önemli mevkileri birbirine bağlayan yollar yapmak üzere hemen işe koyuldu.¹⁶ Talimlerde ihtiyatın çıkarmaya hızla karşılık vermesi üzerinde duruluyor, çıkarma yapılması muhtemel kumsallara sık sık gece yürüyüşleri düzenleniyordu.

Altı tümenlik 5. Osmanlı Ordusu, sayıca Akdeniz seferi kuvvetleri kadar büyüktü. Akdeniz seferi kuvvetleri karanlıkta Limni'den itibaren yüz kilometre içindeki her yeri vurabileceğinden, 5. Ordu daha çok yayılmak mec-

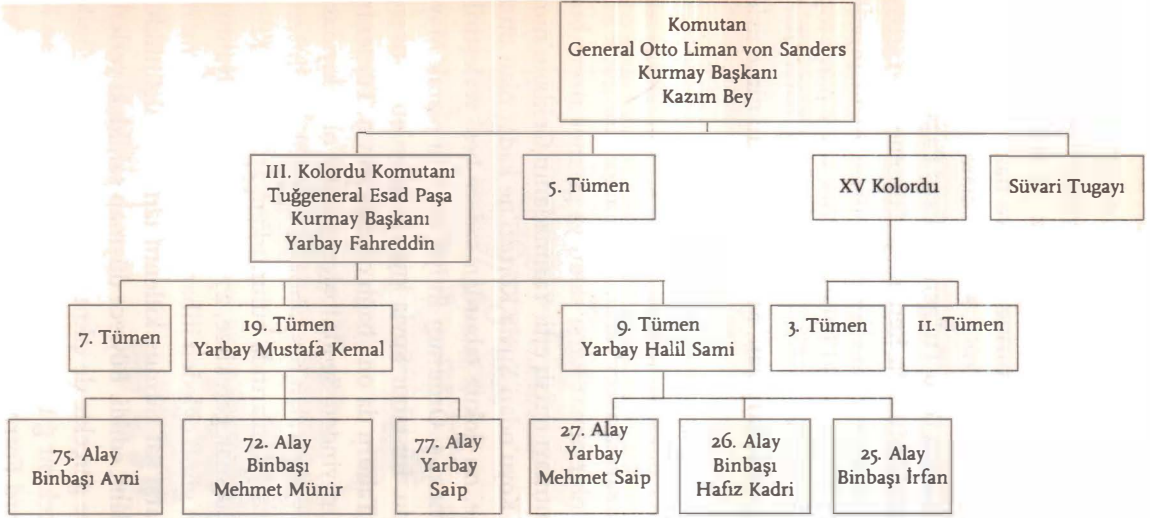

Harita 2.2: 5. Osmanlı Ordusunun mevzilenişi.

burietindeydi. Son olarak 7. ve 5. Tümenler ile bir süvari alayı Saros Körfezi'nde, 19. ve 9. Tümenler Gelibolu'nun güneyinde, yarımada üzerinde savas düzeni alırken, 3. ve 11. Tümenler de Küçük Asya kıyılarını bekleyecekti.

Biz, yalnızca 19. ve 9. Tümenlerle ilgileneceğiz. 25 Nisan'da, yarımadanın güney kısmında Osmanlı'nın emrine hazır ve nazır durumdaki bu tertipler, Bolayır'daki 7. Tümen ile birlikte 3. Kolordu olarak, Birinci Balkan Savaşındaki Yanya müdafaasıyla ünlü Tuğgeneral Esad Paşa'nın emrine verilmişti. 19. Tümenle Yarbay Mustafa Kemal, 9. Tümenle ise Yarbay Halil Sami kumanda ediyordu. İki tümenin elinde toplam on dokuz piyade taburu, bir alaydan daha az süvari ve on iki bataryada kırk sekiz parça top bulunuyordu.¹⁹ Ordu ve kolordu birliklerinden çekilen ilave top bataryaları bütün kıyıya dağılmıştı.²⁰ ANZAK'la çarpışan, Mustafa Kemal'in tümeniyle Halil Sami'nin tümeninden bir alaydı.

Von Sanders'in yeni mevzilenişindeki cesaret, tuttuğu ihtiyatın büyüklüğünden bellidir. Önünde savunması gereken uzun bir kıyı, elinde ise bunu yapabileceği nispeten az sayıda asker vardı. Kıyıyı asgari bir güçle savunup, düşmanın niyeti belli olur olmaz karşı saldırıya geçmek üzere büyük bir ihtiyat gücünü hazır tutmayı tercih etti. Yarımadanın Gelibolu'nun güneyindeki kısmının Morto Koyu'ndan Suvla Körfezi'ne kadar olan otuz beş kilometrelik sahil şeridinde, on dokuz taburdan sadece beşi yerleştirilmişti. Sekiz taburluk 19. Tümen, 5. Ordunun ihtiyat tümeni olarak Maydos'un kuzeyinde konaklıyordu. Bir tabur Suvla kıyısını gözetlemek üzere bırakılmıştı. Bursa Jandarma Taburu da ona bağlı olduğu için 9. Tümenin on taburu vardı. Suvla'nın güneyinden Seddülbahir'e kadar olan kıyıda dört tabur da bu tümene bağlıyken, kalan beş tabur iki alay halinde ihtiyatta tutuluyordu. 27. Alay Maydos yakınlarında bulunurken, 25. Alay da Kilitbahir Yaylası'ndaydı. Açık konuşmak gerekirse, 27. Alay 5. Ordu ihtiyatının parçası değildi, ancak 25 Nisan günü öğleden itibaren 19. Tümenin kumandasına verildi ve ANZAK'a karşı saf tutmuş kitlenin tamamı düşünüldüğünde, kestirmeden ihtiyata dâhil edildi. Böylece düşman sahildeki yerlerine kolaylıkla çıkabilecekken ve gerçekte de çıkmışken, Osmanlı'nın elinde de sert ve çabuk karşılık verecek bir güç bulunmuş oluyordu. Amerikan İç Savaşı Generali Nathan Bedford Forrest, muharebeyi kazanmanın bir "en

2.3 Osmanlı Beşinci Ordusu'nun Muharebe Düzeni

Üstte 2.4: Kraliyet Donanması Balon gemisi *HMS Manica* (sağda) ve nakliye gemileri, Ege Denizi, Anzak Koyu açıkları. Gözlem balonuna dikkat edin. (AWM A02028)

Altta 2.5: Gelibolu 1915. 3. Osmanlı Kolordusu Kolordu Kumandanı Esad Paşa (oturan), muharebe meydanına hâkim bir tepede kurmaylarıyla toplantı halinde. (AWM A05925)

fazla sayı ile en önce orada bulunma" meselesi olduğunu söylemiştir. Hamilton bunu, çıkarmayı hızla takviye edecek yakınlıkta üslenerek yapmayı ümit ederken, von Sanders çıkarmaya hızla karşılık verecek ihtiyatlar bulundurarak gerçekleştirmeyi umdu.

Savunalar, von Sanders gelmeden önce, iki aydır çalışıyorlardı. Onun yeni mevzilenişiyle birlikte pek çok şey değişti. Üç aylık tahkimat inşası, topların ateş tanziminin yapılması, dikenli tel döşeme ve haberleşmeyi geliştirme çalışmaları sonucu 5. Ordu sanki büyük bir kale içindeymişçesine mevzilenmişti.²¹ Siperler ve top tabyalarıyla sarılmış yayla, iç kale yerine geçiyordu. İlyas Burnu'ndan Balıkçı Damları'na kadar olan kıyı ise kalenin perde duvarlarını oluşturuyordu. Surdaki birçok burçtan en kuzeydeki ve en sonuncusu Kabatepe idi. Doğu Akdeniz Filosuna kumanda eden Tuğamiral John De Robeck, Hamilton'u gelişmelerden haberdar etti: "Yarımada hızla tahkim ediliyor ve binlerce Türk bütün gece köstebekler gibi çalışmakta... her sabah, geceki faaliyetlerin kanıtlarını sergiliyor. Şu anda siper hatlarının tümüyle hâkim olduğu çıkarma mahalleri, sahra ve havan toplarının etkin menzili içinde."²²

19. Tümen, beş ihtimale karşı Maydos'un kuzeyine, orta yere yığınak yapmıştı. Eğer Bolayır'a bir çıkarma vuku bulacak olursa, iki günde oraya yetişebilirdi. Maydos'a ve Kilye Limanı'na ise daha kısa sürede bir alay gönderilebilirdi. Eğer Suvla'ya bir çıkarma yapılacak olursa, denizden gelen saldırganlar kıyıda beş kilometre içeri girmeden, onların Sarıbayır'da mükemmel bir vaziyet alması mümkündü. Eğer çıkarma Arıburnu'nda ise, bir saatte veya civarında batıya yürüyebilirlerdi. Eğer çıkarma güneyde Seddülbahir'e doğru herhangi bir yere yapılırsa bir gün içinde orada olabilir ve karşıya, Asya kıyısına bir yere çıkılırsa da, iskelelerden vapurla oraya geçebilirdi.²³

Bu ihtiyat asıl çıkarmanın olduğu yere müdahale etmek durumunda kaldığında, onun ilerleyişini kendi rotası içinde durdurma potansiyeline sahipti. Zırhlı birliklerin henüz olmadığı o devirlerde, amfibik hareketlarda kıyıya ilk çıkmış olan piyadelerin bir süre topçudan yoksun hareket etmeleri gerekiyordu. Buna karşılık savunmacıların topları her an ellerindeydi. 19. Tümen bu avantajıyla başlangıçta en az 29. İngiliz Tümeni kadar güçlü olacaktı. Eğer Osmanlı ihtiyatlarının işe karışması önlenbilirse, bu durumda

Seddülbahir'deki saldırganlar ilk gün hiç değilse üçe birlik bir avantaj yakalamayı ümit edebilirlerdi. Bunun da kâfi geleceği umuluyordu.

Hızla, Akdeniz seferi kuvvetlerinin asıl taarruzunun, donanma topçusunun azami desteğini alabileceği bir yerden en iyi birlikleriyle hedefe doğrudan saldırması olduğuna karar verildi. En kısa yol olan Kumtepe güzergâhının seçilmeyişi, akla donanmadan daha büyük bir desteğin beklenmediğini getirmektedir. Askerlerin ve teçhizatın karaya çıkarılış hızı konusundaki iç açıcı olmayan tahminler, ikinci bir çıkarmayı zorunlu kılıyordu. Suvla Körfezi çeşitli nedenlerle kötü bir seçim olarak değerlendirildi. İkinci seçenek olarak, daha kötü savunulduğu farzedilen, Kabatape'nin kuzeyindeki Z Kumsalı'nda karar kılındı. Ne yazık ki Seddülbahir'den yirmi kilometre mesafedeki Z Kumsalı, hem hedeften, hem de ana çıkarmaya destek olmaktan çok uzaktı. Devrede, ANZAK'ın nereye çıkabileceğini belirleyen bir diğer unsur daha vardı. Bu da Osmanlı ihtiyatıydı.

Notlar

- 1 Doğu Akdeniz'deki stratejik konuların bir tartışması için, Bkz. D. Cole, *Imperial Military Geography* (Londra: Sifton Praed, 1953), 101-03.
- 2 A. Moorehead, *Gallipoli* (Londra: Hamish Hamilton, 1956), 35. Von Sanders, Rusya'nın desteği olmadıkça, bunun kolaylıkla olabileceğinden şüpheliydi: O.L. von Sanders, *Five Years in Turkey* (Annapolis, MD: United States Naval Institute Press, 1927), 9.
- 3 M. Hankey, *The Supreme Command 1914-18* (Londra: Allen & Unwin, 1961), I: 282.
- 4 Hunter-Weston'ın Hamilton Papers'daki anlayışı, LHCMA, 17/7/30.
- 5 I. Hamilton, *Gallipoli Diary* (Londra: Edward Arnold, 1920), 16.
- 6 Bu dönemde, filo da kıyıya partiler halinde asker çıkardı: H. Denham, *A Midshipman's Diary 1915-1916* (Londra: Murray, 1961), 45-7. Denham, Mart'ta Osmanlı top mevzilerini imha eden deniz kuvvetlerinin bir dökümünü verir.
- 7 Bazı kaynaklar top sayısını daha yüksek verir.
- 8 İki Hamidiye tabyası vardı: Çanakkale'nin güneyindeki Hamidiye I ve karşı kıyıdaki Hamidiye II. Savunma hatlarının ayrıntılı bir tasviri için: W.D. Puleston, *The Dardanelles Expedition: A condensed study* (Annapolis MD: United States Naval Institute Press, 1927), 30-40.
- 9 J. Corbett *Naval Operations: Official History of the War* (1929; Londra: İmparatorluk Savaş Müzesi, 1997), cilt. I, 177.
- 10 Hankey, *The Supreme Command 1914-18*, I: 284.
- 11 C. Aspinall-Oglander, *Military Operations: Gallipoli* (Londra: Heinemann, 1929-1932) I- 52.
- 12 Hamilton'un evrakı, LHCMA, 17/3/30, 9.
- 13 Hamilton, *Gallipoli Diary*, 94.

- 14 Ibid., LHCMA 1715/2.
- 15 Ibid., LHCMA 1717/30.
- 16 Ibid., LHCMA 1717/31.
- 17 Resmi donanma tarihçisi buna değinmez; Suvla'nın göze alınabilir bir çıkarma mahalli olduğu sonradan anlaşılmıştır. Corbett, *Naval Operations: Official History of the War*, 1: 177, 228.
- 18 Von Sanders, *Five Years in Turkey*, 61-2. Modern Türk yetkilileri, original yerleştirmede bu kadar değişiklik gerektiğini düşünmemektedirler.
- 19 Bağlı, Bursa Jandarma Taburu dahil, Genelkurmay Basımevi, *Çanakkale Muharebeleri 75'inci Armağanı* (Ankara, 1990), cilt. 2, tablo 1.
- 20 Ellison'ın NAM 8704-35-326'daki bildirileri 9. ve 19. Tümenlerde 20.000 piyade ile 48 parça sahra ve dağ topu, kıyıda da 38 ile 52 arasında ağır silah bulunduğunu bildirir. Düşük sayı muhtemelen daha doğrudur.
- 21 Ellison, NAM 8704-35-326 ve 8704-35-330.
- 22 De Robeck'ten Hamilton'a, NAM 8704-35-33.
- 23 R.R. James, *Gallipoli* (Londra: Batsford, 1965), 75.

ANZAK HEDEFİ

Hasmın en kıymet verdiği yeri alarak işe başla. O zaman senin iradene tabi olacaktır.

SUN TZU, Savaş Sanatı

Avustralyalılar, Kabatepe'nin kuzeyine, ciddi bir çıkarma harekâtına dönüşmesini umduğum şiddetli bir aldatma saldırısı yapacaklar; ve eğer orada tutunmayı başarabilirlerse, ileri doğru bir hamle yapabileceklerini de umuyorum.

HAMILTON'DAN KITCHENER'E MEKTUP

ANZAK planı dönemi için benzersiz bir plandı. Düşman ihtiyatına doğrudan saldırarak, onu kendi ordusunun ona en fazla ihtiyacı olduğu zaman ve yerde savaşa girmekten alıkoymak, düşey kuşatma (hava indirmesi) ortaya çıkmadan önce görülmemiş bir savaş harekâtıydı. Bugün, gökleri kontrol edenlerin, cephe hattının çok gerisindeki düşman birliklerine saldırmak için asker göndermek üzere uçak gibi bir seçenekleri var.' Gelibolu'da, düşman ihtiyatlarına saldırıyı mümkün kılan neden coğrafidir. Yarımadanın en dar yeri, 5. Osmanlı Ordusu cephesinin merkez noktasına denk gelmişti. Ordu savunma yapmak üzere mevzilendiğinde ve düşmanın nereden vuracağı bilinmediğinde, uzun bir cephenin merkezinin gerisinde bir ihtiyat bırakmak standart bir uygulamadır. Burada da, ihtiyatların cephenin başka yerlerine hızla intikal edebileceği Maydos iskeleleri ve Kilve Limanı bulunuyordu. Burası sadece ihtiyatların deniz yoluyla kolaylıkla taşınabileceği doklara yakınlıkla kalmıyordu; aynı zamanda yarımadanın güneyine bir çıkarma olması durumunda, Osmanlı'nın İstanbul'daki stratejik ihtiyatlardan yapacağı takviye için de en iyi yoldu. Burada, çıkarmanın olmasını ve Akdeniz seferi kuvvetlerinin asıl taarruzunun netleşmesini bekleyen iki tümen daha vardı. Eğer iskeleler

keybedilirse, İstanbul'daki ihtiyatların yarımadaya karadan çok daha uzun bir yolu yürüyerek alması gerekecekti.

ANZAK için koyulan hedef, Akdeniz seferi kuvvetlerinin 13 Nisan'da yayınladığı çıkarma düzeninde de ifade edildiği haliyle, ilk bakışta yukarıdaki hususla doğrudan ilgili değilmiş gibi gözükür. Bu ayrıca, koldunun görevinin hızla Maltepe içlerine doğru ilerleyip, Akdeniz seferi kuvvetlerinin hedefi olan Kilitbahir Yaylası'ndaki Osmanlı güçlerinin gerisiyle irtibatını kesmek biçimindeki görüşü de destekler gibidir. "Grup Harekât Merkezi Talimatları" şöyle başlar: "ANZAK Kolordusuna verilen görev, Gelibolu-Maydos, Bigalı-Kocadere ve özellikle de Maltepe yollarının geçtiği sırttır."² Her şey sanki çok açıkmiş gibi gözükmektedir, ama öyle değildir. Bunun nedenini açıklamak için konudan biraz ayrılmakta fayda var.

Tüm askeri harekâtların kesin ve gerçekçi bir hedefi elde etmeye dönük olması gerektiği, bir savaş vecizesidir. Hedefler, çatışma alanına ve her iki tarafın değerlendirebileceği kaynaklara ve askeri güce göre seçilmelidir. Pek çok biçim alabilen askeri hedeflerde daima coğrafi bir nokta bulunur. Küçük birimlerde bu bazen somut bir hedef de olabilir, söz gelimi bir piyade bölüğüne belli bir tepenin alınması emredildiğindeki gibi. Kudretli orduların önüne konan hedefler bundan farklıdır. Onlar için, belirtilen coğrafi özellik sadece tüm askeri harekâtın ana hedefini, yani düşmanın askeri güçlerinin imhasını gerçekleştirme yolunda ancak bir ilerleme eksenidir. Kuşkusuz bunun da üzerinde yine en yüce savaş hedefleri âlemi vardır –yani düşmanın savaşma iradesini yok ederek siyasi hedefleri gerçekleştirmek; ancak biz kendimizi ordu kumandanlarının, von Sanders ve Hamilton'un bakış açılarıyla sınırlayacağız.

Ordu kumandanlarının doğru amacının, düşman için önemli bir coğrafi noktayı, diyelim ki başşehirini ele geçirmekten ziyade, karşı taraftaki düşmanın yok edilmesi olduğunu enine boyuna izah eden ilk şahıs I. Napoleon'dur.³ Bunu ancak tarihteki büyük önderler bilirdi. Napoleon, düşman bir kere yok edildikten sonra, galip istediği yere gidebilir, çünkü kalanların hiçbiri ona karşı çıkamaz, diye yazar. Bu, ordunun taarruzunu, düşman için hayati önem taşıyan, dolayısıyla onun için çarpışacağı ve bu sırada onu yok etme şansının doğacağı belli bir mahalle yöneltmeyi dışlamaz.⁴

ANZAK planı da böyledi. Coğrafi hedef, ortalarında Osmanlı ihtiyatlarının kamp kurduğu ve daha sonra anlaşılacağı gibi Akdeniz seferi kuvvetlerinin ihtiyatların orada bulunduğunu gayet iyi bildiği Maltepe sırtlarıydı. ANZAK'ın gerçek hedefini işte bu Osmanlı ihtiyatı oluşturunuyordu.

Akdeniz seferi kuvvetleri belgesinin tamamı okunduğunda, başlangıç cümlesinin, ihsas ettiğinden daha ihtiyatlı bir tonda olduğu görülür. “Kolordu, böyle bir mevkii [Maltepe] tutmakla, Kilitbahir yaylasındaki düşman kuvvetlerinin ricat hattını tehdit edecek, belki de kesecektir ve 29. Tümenin Maydos'tan, Gelibolu'dan veya Bolayır'dan saldırısı esnasında, başlangıçtaki harekâtlarıyla bile, sözü edilen yaylaya takviye gelmesinin önünü kesmelidir.” Bu ifade, hedefi iyi bir şekilde ortaya koymaktadır. Maltepe ilerleme noktasıyken, asıl hedef düşmanı, 29. Tümenin çıkacağı Seddülbahir'e yardım etmekten alıkoyacak şekilde meşgul etmekte. İkinci olarak belge, düşmanın Maydos'taki varlığının farkında olunduğunu gösterir. Gelibolu ve Bolayır'dan bahisle Maydos'un otuz kilometre kadar kuzeyindeki 7. ve 5. Osmanlı Tümenleri işaret edilir.

Akdeniz seferi kuvvetleri emri, Birdwood'a, 1. Avustralya Tümenini cephede toplaması ve ileri bir harekete geçmeden önce Avustralya ve Yeni Zelanda Tümeninin ulaşmaya başlamasını beklemesi yönünde talimat vererek, düşmanın sert bir karşılık vermesi ihtimalini hesaba kattığını da gösterir:

İkinci Tümen karaya çıkmaya başlayınca, ilerleme emrinin verilmesine olanak verecek sayıda askerin mevcut olması gerekir. Çıkarma mahallinin kuzey cenahını ve muhabere hattını korumak üzere bir örtü kuvvet bırakılarak, Maltepe'ye şiddetle hücumla kalkılacaktır.⁵

Olası bir karşı saldırıyı gözeterek bir ilerleme tertiplemek tüm ordu-
ların doktrini-
dir. Ancak eğer planın özü gerçekten yarımadayı boydan boya
kat etmek ise, daha kendine güvenen bir yaklaşım görmeyi ümit ederdik.
Söz gelimi, 1944'teki Anzio çıkarmasının yapıldığı gün, tabur ve tugay bü-
yüklüğündeki birlikler, örtü kuvvetlerini hızla geçip beş kilometre ilerle-
mişlerdi. Burada amaç, amfibi harekâtlarda kazanılmış çok daha zengin
tecrübelerle yapılan daha sonraki bir örnekten yola çıkarak ANZAK planını

eleştirmekten ziyade, Anzio'da, kırk kilometre dahilinde ciddi bir düşman kuvvetinin bulunmadığının bilinmesini ortaya koymaktır. Arıburnu'nda ise düşmanın kuvvetli ve gayet yakında olduğu biliniyordu.

Komuta zincirinde ilerledikçe, emirlerin giderek daha da temkinli bir hal aldığı görülür. 18 Nisan'da, ANZAK karargâhından 1. Avustralya Tümeni Komutanı General Sir William Bridges'a verilen talimat şu buyruğu içeriyordu:

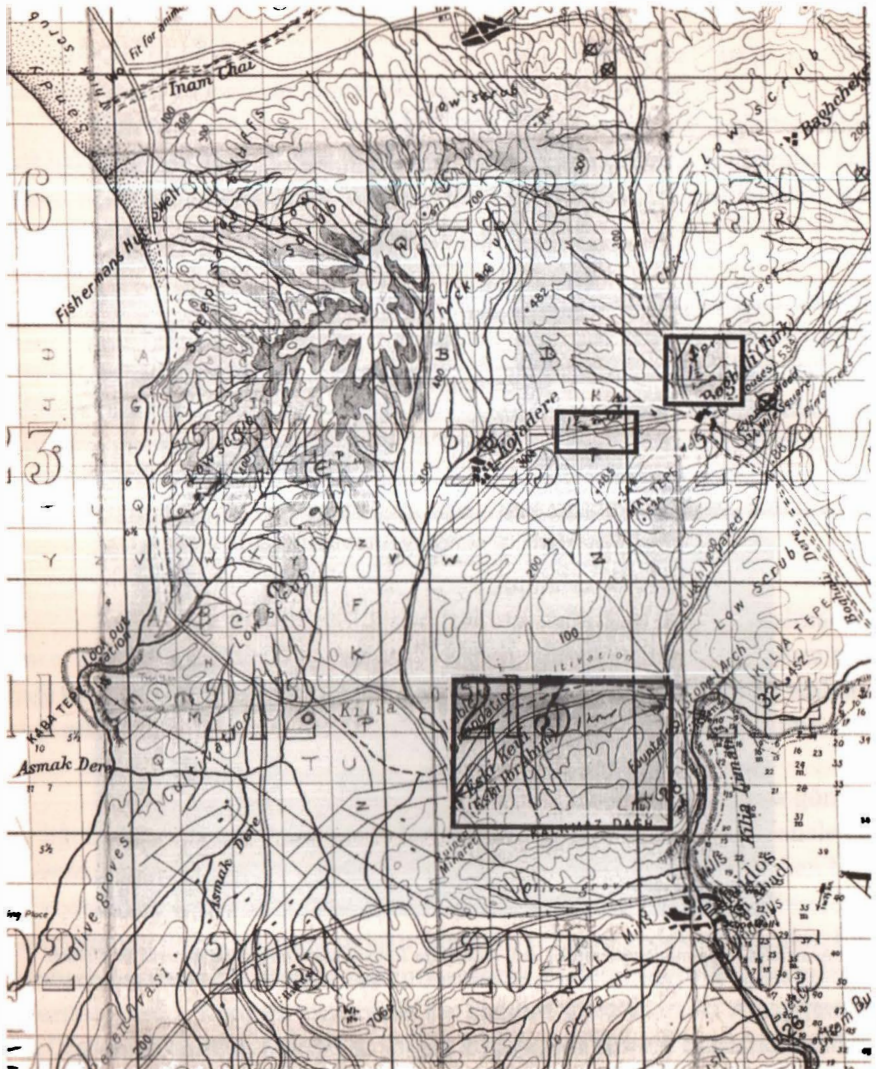
Bu hat [Üçüncü Sırt] tarafınızca sağlama alındığında, kolordunun hedefindeki Maltepe'ye ilerlemesine meydan verecek şekilde birliklerin çoğu karaya çıkana kadar mevkiinizi mi sağlamlaştırmanız, yoksa ileri bir hamle daha mı yapmanız gerektiği konusunda, durum size yol gösterecektir. Bununla birlikte, güney eteklerinizi, Eskiköy, Kocadere ve Büyük Anafartalar eteklerinizi gözetlemelisiniz. Sözü edilen bu üç yerdeki düşmanı sürüp çıkarmak için kollar göndermeniz gerekebilir.⁶

Bu komuta kademesinde, artık “yeni bir ilerlemeyi göze almadan önce, kolordunun büyük kısmı gelene kadar” beklemenin daha akıllıca olacağı düşünülmektedir. Oysa yazarın da, okurun da farkına varmış olabileceği gibi, düşman tarafından yarıda kesilmese bile, böyle bir şey günün çoğunu alırdı.

Planın, onu yerine getirmekle görevli tümen kumandanına gönderildiği haliyle, asıl kuvvetler karaya çıkıncaya kadar düşmanın müdahale etmesini önlemekle görevli örtü kuvvetinin, kumsaldan tutması gereken hatta kadar hızla ilerlemesini öngören bir karakteri vardı. 2. Tugay buradan sırtın soluna doğru çıkmaya devam ederken, 1. Tugay yedekte kalacaktı. Bunun arkasından bir birleşme faslının ve sonra da ileri bir yürüyüşün gelmesi umuluyordu. Komuta zincirinde bir kademe daha inersek: Albay James McCoy'un, komutanı olduğu 2. Tugay konusunda tümen kumandanından (Bridges) aldığı emirde, onun kendisi için tayin edilen mevki ele geçirmesinden sonra herhangi bir ilerlemeden bahsedilmiyordu. “Tugay, işgal ettiği mevki tutmalıdır,” diyor ve devamında, alınması gereken savunma

3.1: Avustralya İmparatorluk Kuvvetleri ve 1. Avustralya Tümeni Kumandanı Tümgeneral Sir William Throsby Bridges KCB CMC, Gelibolu Seferi sırasında, 15 Mayıs 1915'te ölümcül yaralar almıştır. (AWM H15440)

önlemlerine işaret ediliyordu.⁷ Komuta zincirinde aşağılara doğru inildikçe, planın dönüşüme uğradığı herhalde fark edilmiştir. Tugay düzeyinde ne yapılacağına değinilmemekteydi.

Buraya kadar olan anlatımdan anlaşıldığı gibi, plan düşmanın can alıcı noktalarına var gücüyle atılmaktan uzaktı. Akdeniz seferi kuvvetleri emri, temkinli olmanın gerekçesine, yani düşman ihtiyatına özel bir atıfta bulunmaz. Bu konuya, tüm kıdemli ANZAK subaylarına emirle beraber gönderilen istihbarat özetlerinde yer verilir. Birdwood'un Bridges'e talimatı "mevkiinizi mi sağlamlaştırmamız yoksa ileri bir hamle daha mı yapmanız gerektiği konusunda durum size yol gösterecektir" biçimindedir. Bunun gerçek anlamı, "karşılaşılan düşmanın kuvvetine bağlı olarak, ya saldıracaksınız ya da savunmada kalacaksınız," demektir.

Özel yazışmalara eğilmeden önce, ANZAK'ın Maltepe bölgesinden bir karşı saldırı beklemediğini teyit eden resmi bir kanıt örneği daha vardır. Bu, 3. Tugay istihbarat subayı Deniz Albay Arthur Ross'un çıkarmada kullandığı bir haritayla ilgilidir.⁸ Bu haritanın üzerinde, Osmanlı ihtiyatının konak yerinden kalkıp yürüyerek örtü kuvvetlerinin bulunduğu mevkie gelinceye kadar aşacağı mesafe ve harcayacağı zamanla ilgili hesaplamalar yapılmıştır. Osmanlı ihtiyatının kullanabileceği üç yol vardı. 57. Osmanlı Alayının daha sonra Bigalı'dan Sarıbayır'a giderken tutacağı yolun, bir buçuk saat kadar süreceği tahmin ediliyordu. 72. Alayın Kocadere'ye gitmek için kullandığı yol bir buçuk mil olarak işaretlenmişti ve Albay Ross, Kilye Limanı'ndan kalkan bir Osmanlı kuvvetinin Eski İbrahim'e bir saatte gidebileceğini hesaplamıştı. Haritada bu şekilde sadece, ihtiyatların gerçek mevkiinden, planlanan çıkarma noktasına giden yollar gösterilmişti. Albay Ross'un haritasını bu şekilde işaretlemesinin tek nedeni, Osmanlı yedeklerinin yerini gerçekten gayet iyi bilmesi olabilirdi.

Beklenebileceği gibi, Hamilton, Birdwood ve Bridges özel yazılarında daha açık sözlüydüler. Hamilton, 10 Nisan'da şöyle yazıyordu:

Benim girişiminin belkemiğini 29. Tümen oluşturuyor... A ve NZ çıkarmasına gelince, bu, daha sonra gerçek bir saldırıya dönüşebilecek olan ve dönüşmesini de umduğumuz şiddetli bir aldatma saldırı-

rısı tabiatında olacak. Kurmayların, haritalara, Balıkçı Damla-
rı'ndan başlayıp... yüksek sırtların üst kollarının etrafından dolaşa-
rak, bunları Kabatepe'nin biraz üzerinde, denize indikleri noktaya
kadar takip eden, hayli dairesel bir tutunma mevkiî işaretlediler.
Keşke Birdwood bu hattı alabilse ve burada biraz kalabilse, o zaman,
sırası geldiğinde Kocadere'ye doğru ilerlemeye muktedir olacaktır.⁹

Hamilton'un anılarının doğruluğundan şüphe edenler, bunu da bir
kenara koyacaktır, ama Hamilton aynı gün Kitchener'e, arkadaşı ve Kitch-
ener'in sekreteri Albay Fitzgerald eliyle bir mektup gönderdi. Bu, onun o sı-
radaki düşüncesini doğrular:

Başarının özünün, kuvvetlerimizi ülkenin epeyi geniş bir bölümü-
ne mümkün olan en hızlı biçimde yayararak ve bunu, askerlerin ve fi-
likaların gerçek ciddi bir çıkarma için feda edilemeyeceği yerlerde
sahte çıkarmalarla destekleyerek, Türklerin dengesini bozmaktan
geçtiğine ikna oldum. Benim asıl güvencem 29. Tümen olacak... Bu
arada Avustralyalılar da, Kabatepe'nin kuzeyine, gerçeğine dönüş-
mesini umduğum şiddetli bir sahte çıkarma yapacaklar ve eğer ora-
da tutunabilirlerse, onların oradan daha sonra Kocadere'ye doğru
bir çıkış yapabileceklerini umuyorum. Bu, ne olursa olsun, 29. Tü-
mene karşı koyanların zihnindeki endişeleri artıracak ve yaylanın
takviyesini engelleyecektir.¹⁰

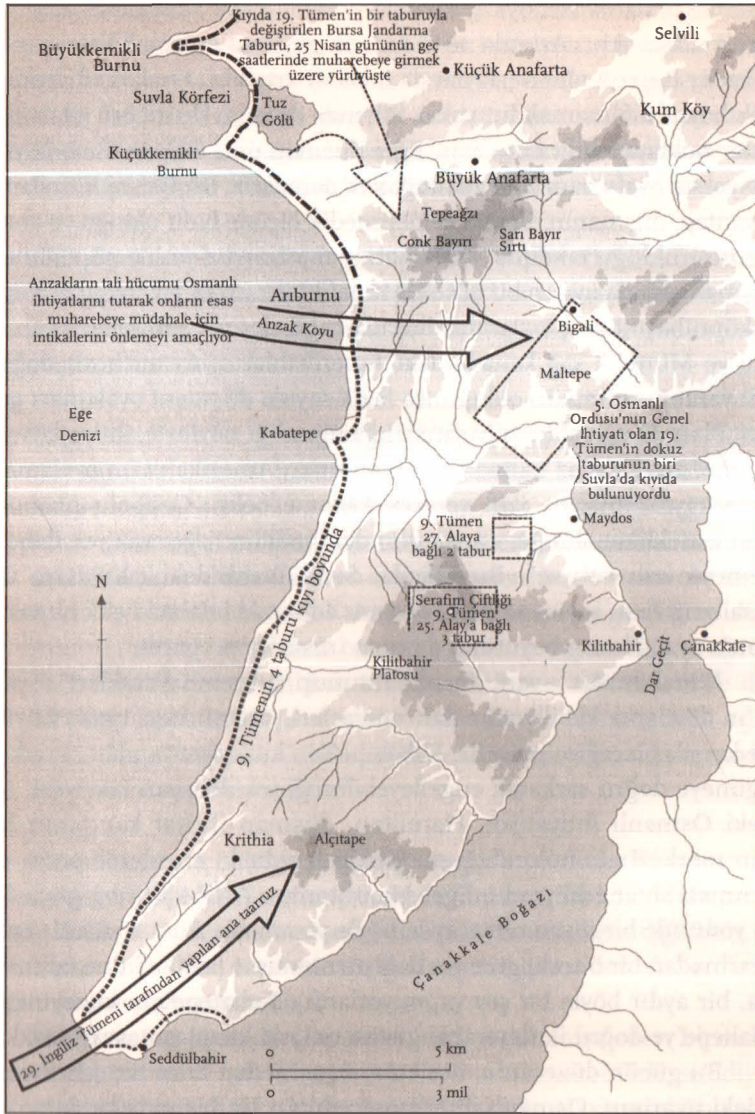
Hamilton'un, içerilerde değindiği en uzak noktanın Kocadere olma-
sı dikkate değer. Üçüncü Sırt'tan çok ötede olmayan bu köy, Maltepe yolu-
nun üçte ikilik bölümündedir. Bu iki ismin seçilmesi, kendiliğinden, Mal-
tepe'ye kadar ya da daha ötesinde bir ilerlemenin gerçekten akıllardan geç-
mediği izlenimini vermektedir.

Hamilton'un yazdıkları üç başka noktayı daha ifşa eder. Birincisi çı-
karmanın aldatmaca oluşu; ikincisi ortada "orada tutunabilirlerse" diye bir
sorun olduğu; üçüncüsü de çıkarmanın Kilitbahir'in takviyesini önleyeceği.
Sahte çıkarmaların, şimdi olduğu gibi 1915'te de bazı ilkeleri vardı: eğer bu

faydalı bir oyalama ise, oyalayan güce şiddetle karşı konsa bile, asıl taarruz başarıya ulaşacaktır. Aslında ne kadar çok düşman oyalanabilirse, yanıltmaca o kadar başarılı olur ve zayıat da o kadar artabilir. Oyalama harekâtı çok küçük boyutlu olmamalıdır, yoksa düşman uyanır. Üçüncüsü oyalama can alıcı bir noktayı tehdit etmelidir. Eğer düşman onu dikkate almamayı göze alabiliyorsa, oyalamanın bir mantığı yok demektir. Büyük çaplı oyalamanın bir avantajı, düşmanın direnci beklenmedik ölçüde hafif olduğu ve ana taarruz durdurulduğu takdirde, oyalamanın ana taarruz yerine geçebilmesidir. Tartışmalı olsa da uygun bir örnek, Müttefiklerin 1944'teki başarılı Normandiya köprübaşından çıkışlarıdır. Burada İngilizlerin Caen saldırısı ana taarruzdu ve Müttefik sağ kanadındaki Amerikalıların, Avranches'a doğru bir tehdit yaratıp, mümkün olduğunca fazla sayıda düşmanı oyalaması gerekiyordu. Plan, Caen saldırısı başarısızlığa uğradığı takdirde, ihtiyatların, o sırada artık ana taarruz haline gelmiş bulunan Amerikalıların oyalama taarruzuna kaydırılmasına izin verecek kadar esnekti. Gelibolu planının da benzer esneklikte olduğu, emrin dilinden bellidir: "eğer vaziyet, daha fazla ilerlemeye izin verirse". Bu vakada, Seddülbahir'deki çıkarmaya uygun kumsalların hem sayıca az, hem de arzu edilenden daha küçük olması, Hamilton'a oyalamanın boyutunu dayatan unsurların biriydi.

İkinci husus –yani "orada tutunup tutunamayacakları"– ya ANZAK'ın dövüşme kabiliyetine dair endişeleri yansıtır veya orada büyük bir güçle karşılaşılacağını gösterir. Kabatepe'nin kuzeyine yapılan bir çıkarmanın güneye doğru sarkarak engelleyebileceği tek düşman takviyesi, Maltepe'deki Osmanlı ihtiyatıydı. Hamilton, düşman ihtiyat kampının Maltepe'nin merkezinde bulunduğunu bildiği içindir ki emirlerde oraya doğru ilerlenmesi ihtar ediliyordu. Eğer Hamilton'un ANZAK'ın bu güçle kapışması yönünde bir niyeti olmasaydı, böyle yapmazdı. Eğer Osmanlı yedekleri çıkarmadan bir önceki gece yer değiştirmemişse (sahile inme talimleri dışında, bir aydır böyle bir şey yapmıyorlardı), Kabatepe'nin kuzeyine çıkan ve Maltepe'ye doğru ilerleyen bir gücün onlarla karşılaşması muhakkaktı.

Bu gücün düzeninin, ilerlemeye geçmeden önce birleştirilmesi yönündeki uyarının, Osmanlı ihtiyatının edilgin bir biçimde beklemekle yetinmeyip ANZAK'ın üzerine atılacağı beklentisiyle yapıldığı anlaşılıyor. As-

Harita 3.2: Akdeniz seferi kuvvetleri çıkarma planı.

lına bakılırsa pek de başka türlü yapılamazdı, çünkü hemen hemen denk büyüklükte bir düşman gücü burnunun dibinde mevzilenmiş durumda bulunuyor ve akabinde kendisine doğru yürüyüşe geçiyorsa, ihtiyat kuvvetinin başka bir mahalle yürüyüşe geçmek üzere kollar oluşturmaya girişmesi, çok tehlikeli bir manevra olurdu. En iyi ihtimalle bir alay ANZAK'ı meşgul etmesi için mevzide bırakılırken, kalanlar yürüyüşe geçerci.

Birdwood'un 19 Nisan tarihli özel mektubu, onun en önemli derdinin bir düşman karşı saldırısı olduğunu doğruluyor.

Umarım ilerleyişim durdurulmaz da, kıyıya üççeyrek mil kadar mesafedeki birinci sırta (sonradan İkinci Sirt diye bilinegeldi) sokulup orayı ele geçirebiliriz.... Üzerimize gelen herhangi bir şeye karşı tutunabildiğimden iyice emin olabilirim, tepenin tamamını ele geçirip kendimi sağlama almayı ve mümkünse Maltepe yönüne doğru sokulmayı umabilirim... Ne var ki, Maltepe muhtemelen her yönde toparlarla donatılmış olduğundan bunun zor olacağını düşünüyorum ve saldırının nereden geleceğini de gerçekten bilemiyorum... Karanlıkta ilk çıkarmamı büyük bir dirençle karşılaşmadan gerçekleştirmeye muktedir olacağımı kuvvetle ümit ediyorum, ama korkarım ortalık aydınlanınca zor zamanlar gelip çatacak."

Hamilton'da olduğu gibi burada da aynı derecede bir karamsarlık sezilirken, Birdwood'un kolordusunun karşılaşabileceği sorunlar karşısında gayet iyi bir kavrayış sergilediğini hakkaniyetle söylemek gerekir. Kolordusunun tertiplenmesinin oyalamaya yönelik olduğunun farkında olan Birdwood, birliğinin fiilen işgal ettiği İkinci Sirt ya da Kanlısirt mevkiinden daha fazlasını ummuyordu. Kuvvetli bir karşı saldırı beklentisi içindeydi ve aynı mektupta, çıkarmanın zamanlamasının, dikkati ana taarruzdan başka yere çevirmesi durumuna değindi. Ayrıca, ANZAK'ın Osmanlı ihtiyatıyla çarpışmayabileceğinin, bu durumda "Maltepe yönüne doğru sokulmanın" mümkün olabileceğinin de farkındaydı.

Bir diğer dikkate alınan nokta, Arıburnu'nun hemen içerisindeki alanın, savunmaya elverişli bir arazi yapısı sunmasıydı. İster Kanlısirt'ta,

isterse Üçüncü Sırt'ta olsun, solunu Conkbayırı civarında Sarıbayır'a vermiş, sağdan da Kabatepe'yi tutan bir mevki, bir karşı saldırının savuşturulabileceği, iyi bir mevkiydi. Birdwood arazinin savunma avantajlarını biliyordu: "Sizin de bildiğiniz gibi, Kabatepe'nin kuzeyindeki kumsala çıkıyorum. Arazi, tam da benim istediğim ve umduğum gibi son derece arızalı, parçalanmış ve ağaçlıktır, bu da askerlerime istedikleri korumayı sağlayacaktır."¹²

Bridges çok daha üstünkörü bir hatıra defteri tutuyordu. 14 Nisan gecesi *HMS Queen Elizabeth*'te bir planlama konferansına katıldıktan sonra, "anlaşılan, Balıkçı Damları üzerindeki yükseklikleri tutmamız gerektiği düşünülüyor" diye yazmıştı.¹³ Z Kumsalı'na yapılacak çıkarmayı yürütecek tümen kumandanından gelen, bu saldırganlıktan uzak plan yorumu daha da anlamlıdır, çünkü bu onun hatıra defterine Nisan'da misyonunun ne olabileceğine dair düştüğü tek kayıttır. Aynı gün Sinclair Mac-Lagan ve diğer kıdemli subaylar *Queen Elizabeth*'ten çıkarma mahallerinin bir keşfini yaptılar. Sinclair Mac-Lagan hatıra defteri tutmuyordu ve sonra da Gelibolu hakkında konuşmaya ya da yazmaya hiç gönüllü olmadı. Onun, Bridges gelene kadar sadece kendi tugayına değil, kıyıdaki tüm güçlere kumanda etmesi gerekti. Önerilen çıkarma mahallini sahra dürbünüyle inceledikten sonra, "Eğer Türkler bu sırtları kuvvetli bir şekilde tutuyorlarsa, 3. Tugayı bir daha göreceğinizi gerçekten sanmam" demişti.¹⁴ Hazır bulunanların hepsi, yanlış bir şekilde, oralarındaki kumsalların güneydekilere göre daha hafif savunulduğunu sandığına göre, kastettiği herhalde Osmanlı ihtiyatıydı. Bridges ona bu kadar karamsar olmamasını söyledi.

ANZAK planının yarımada boyunca hızlı bir ilerleme düşünmediğinin bir diğer işareti de, 25 Nisan akşamı saat 20.45'te Birdwood tarafından Akdeniz seferi kuvvetleri Genel Karargâhına gönderilen sinyaldir: "Avustralyalılar fazla ileri gittiler, geri çekilmeliler."¹⁵ Kolordunun, örtü kuvvetlerin tutması gereken hatta bile ulaşamadığı göz önüne alındığında bu tuhaf-tır. "Aldırış etmeden devam" gibi bir fikre de oturmamaktadır. Ancak, şimdi artık bildiğimiz bir şeyle daha çok uyumaktadır –ne yayınlanan emirler, ne de bunları uygulayacak olan kıdemli subayların özel yazıları, Maltepe'ye doğru enerjik bir ilerlemeyi öngörüyordu.

Bir generalin, gücünü mevzilendirdikten sonra bir savaşta alabileceği en önemli karar, yedeklerini nerede ve ne zaman çarpışmaya sokacağıdır. Eğer bu karar, düşmanın asıl taarruza geçtiği iyice belli olmadan çok önce ya da yanlış yer için verilirse, kumandan çuvallamış demektir. Hamilton, ANZAK'ı, 5. Osmanlı Ordusunu, ihtiyatını yanlış yerde savaşa sokmaya zorlamak için kullanmak istiyordu. Bunda başarılı da oldu. ANZAK'ın 25 Nisan'daki görevi bir stratejik saldırı ve taktik savunma göreviydi –ki bu, savaşta en avantajlı durumdu. Stratejik saldırı, düşman ihtiyatının Seddülbahir'e yapılacak ana çıkarmaya müdahale etmesini önleyecek bir amfibi çıkarmadan oluşuyordu. Taktik savunma ise bu ihtiyatın taarruzlarının karşılatabileceği bir mevzi işgal etmekte. Bu en avantajlı savaş halidir, çünkü stratejik olarak savaşı kazandıran unsur taarruz iken, taktik olarak da savunmada olmak savaş meydanında daha sağlam bir duruştur. Kolordusunun eğitimsiz ve deneyimsiz olduğunun farkında olan Birdwood, iki konu üzerinde bilhassa duruyordu. Birincisi, çıkarma düşmanı şaşırtmak için gece yapılmalı ve böylece açıldaki tekneler üzerine yağın tüfek, makineli tüfek ve top ateşinden dolayı doğabilecek moral çöküntüsü olasılığı asgariye indirilmeliydi. İkincisi, eğer beklenen karşı saldırı gerçekleşecek olursa, kıyıda makul bir savunma vaziyeti alınabilmeliydi.

Tabii düşmanın eli de armut devşirecek değildi ve pek muhtemel olmamakla birlikte olur da Osmanlı ihtiyatları çıkarmadan önce hızla intikal ederlerse, o zaman ANZAK'ın görevi yarımada'nın uzak tarafına doğru ilerlemek olacaktı. İşlerin böyle gitmesi durumunda, ikmal hattını keserek Osmanlı'nın Kilitbahir'deki mevziini zayıflatacak olan ANZAK, başarılı olmadı takdirde haklı olarak suçlanabilirdi.

Bean'in askeri resmi tarihindeki bir cümleye, hak ettiğinden daha fazla dikkat edilmiştir. "Sir Hamilton'dan başlayıp aşağı doğru inen her yetkili, askerlerin kafasını ilerlemelisiniz diye şişirip durdu –Siz örtü kuvvetisiniz, ne denli karşı konursa konsun, devam etmelisiniz."⁶ Genel görüş, ilerleme üzerindeki bu vurgunun bütüne de şamil olduğuydu, ama yukarıdaki alıntıda da ifade edildiği gibi, bu sadece karaya çıkan beş tugaydan birincisi olan örtü kuvveti için geçerliydi. Üstelik onlar için de, sadece durmaları gereken Üçüncü Sırt'a kadar söz konusuydu. Bu, Akdeniz seferi kuvvet-

leri planının yanlış anlaşılmasıyla birleşerek, ANZAK hedefi konusunda gayet yaygın, ama bir o kadar da hatalı bir kanaat uyandırdı. Akdeniz seferi kuvvetlerinin kuvvet emrinde, bu yanlış anlayışı besleyecek tek ifade sadece açılış paragrafında vardı. Buna karşılık onun ANZAK'a emrinde, kolordunun iki tümenine emrinde, tümenlerin kendi tugaylarına emirlerinde ve tarafların karşılıklı yazışmalarında, bunu destekleyen pek az şey bulunurken, yalanlayan pek çok şey bulunmaktadır. Kolordunun görevinin Hamilton tarafından esasen bir savunma görevi olarak görüldüğüne dair tek küçük ipucu, onun 25/26 Nisan gece yarısı Birdwood'a cevaben gönderdiği ünlü ve aceleyle yazılmış nottur. Birdwood, kolordusunun kıyıbaşındaki durumunun hızla kötüye gittiğini görerek, boşaltmanın düşünülüp düşünülmediğini soruyordu. Hamilton'un cevabı şöyle oldu: "İşin zor faslını geçtiniz; artık tek yapmanız gereken kendinizi emniyete alana kadar kazmak, kazmak, kazmak."¹⁷

Strateji Bean'in konusu değildi, ama yine de zaman zaman bu alanı bir dener. Onun çıkarma üzerine olan cildinin sonundaki, az bilinen özetle, karşınıza birden şu isabetli değerlendirme çıkarır:

Kabatepe'ye taarruz büyük ölçekli bir oyalama oldu. Ve bu haliyle de, Hamilton'un umduğu veya farkına vardığının ötesinde bir başarıya erişti. Çünkü can alıcı bir noktaya yönelmiş, gerçekten güçlü bir saldırıydı, birkaç saat içinde tüm yerel ihtiyatları üzerine çekti ve yarımada'nın güneyine iki gün boyunca, mevcut garnizon hariç, neredeyse tek bir düşman askeri bile gidemedi.¹⁸

Notlar

- 1 PRO WO 95/4236.
- 2 Örneklerle bir tartışma için, bkz. E. Hamley, *The Operations of War* (Edinburgh: William Blackwood and Son, 1904), 55.
- 3 Napoleon'un 1806'daki Berlin yürüyüşü muğlak bir örnektir. Prusyalıların, başkentlerinin ele geçmesini önlemek için yoluna çıkmaya zorlanacaklarını biliyordu.
- 4 PRO WO 95/4236.
- 5 PRO CAB 19/29, ek III.

- 6 AWM 4 rulo 803.
- 7 AWM harita koleksiyonu, G7432, G1S65, V2a. Ross, haritanın arkasında, bunun onun kullandığı harita olduğuna dair garanti verir.
- 8 I. Hamilton, *Gallipoli Diary* (Londra: Edward Arnold, 1920), 98-9.
- 9 Hamilton'dan Kitchener'e, PRO WO 30/57/61 (*italics added*).
- 10 Birdwood'dan Fitzgerald'a, *ibid*.
- 11 Birdwood'dan Fitzgerald'a, 19 Nisan 1915, *ibid*.
- 12 Bridges'in günlüğü, AWM, 6673 2 DRL 469.
- 13 G Coulthard-Clark, *A Heritage of Spirit: A Biography of Major General Williams Throsby Bridges, KCB, CMG* (Melbourne: Melbourne University Press, 1979), bl. 12, sonnot 10.
- 14 C. Aspinall-Oglander, *Military Operations: Gallipoli* (Londra: Heinemann 1929-32) I- 198.
- 15 C.E.W. Bean, *Official History Of Australia in the War of 1914-18*, cilt. I (Sydney: Angus & Robertson, 1944), 256.
- 16 Aspinall-Oglander, *Military Operations: Gallipoli*, 270.
- 17 C.E.W. Bean, *Gallipoli Mission* (Melbourne: ABC Books, 1990), 604.

İSTİHBARAT

Kumsalda veya hemen karşılık verecek kadar yakında herhangi bir düşman var mıydı, kuvvetlerinin asıl toplanma yeri neresiydi, ne yapıyordu, teyakkuzda mıydı ve morali nasıldı?

TUĞGENERAL JULIAN THOMPSON, 3. Komando Tugayı,
Falkland Adaları, 1982

Bugün, hava keşfinde çekilen ilk fotoğraflar geldi. Havaalar iyi gittiği takdirde, önümüzdeki birkaç gün içinde muhtemel tüm çıkarma yerlerine dair bilgimiz iyice artmalıdır.

HAMILTON'DAN KITCHENER'E

Australya ve Yeni Zelanda kolordusunun çektiği sıkıntılardan birinin de istihbarat azlığı olduğu söylenir. Yaygın kanıyı, askeri coğrafyaya dair bir makalede P. Doyle ve M. Bennett dile getirmiştir. “Planlama safhasında ve ilk çıkarmalarda, ellerinde son derece eksik ve kötü ölçümlü haritalar vardı ve çok az havadan keşif yapılmıştı. Arazi yapısına dair doğrudan bilgi ya çok azdı ya hiç yoktu, hiçbir keşif akını veya sair ayrıntılı gözlem yapılmamıştı.” Bir başka deyişle düşmanın bulunduğu yerlere dair fazla şey bilinmiyordu ve haritalar kötüydü. Ancak son on yıllarda ön plana çıkan bu varsayımların ikisi de yanlıştır. İstihbarat toplamada muazzam ilerlemelerin kaydedildiği bu dönemde eleştiri yapanlar, doksan yıl önce harita ve istihbarat elemanlarının elinde çok az imkân bulunduğunu unutmuş olabilirler. İki dünya savaşı arası dönemde, ne istihbarat azlığından, ne de haritaların kötülüğünden bahseden olduğu gibi, Bean tam aksi görüştedir: “Müttefik havacıları ve casuslarınca... hatırı sayılır miktarda Türk kuvvetinin mevcut olduğu bildirilmişti; Türk kampları, siperleri ve top mevkileri, İngiliz istihbarat haritalarının üzerine hassasiyetle işleniyordu.”²

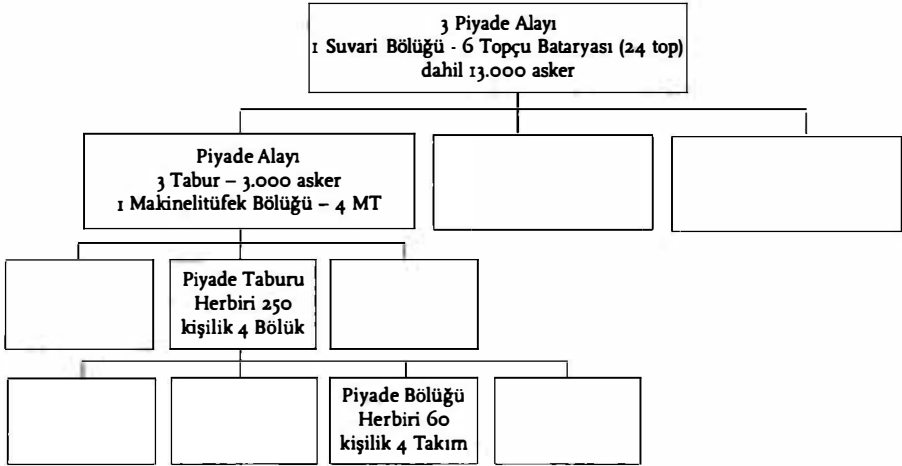
Alalecele oluşturulmuş bir kadro ve zaman darlığı kıskacındaki Akdeniz seferi kuvvetleri, işe elinde pek fazla bilgi olmadan girişti. Mart ba-

şında, tüm kaynaklardan gelen bilginin Kahire’de toplanıp değerlendirilmesinden sonra bağlı birimlere gönderildiği bir sistem kuruldu. Mart sonunda şu bilgi geldi: “Gelibolu’da Liman von Sanders’e bağlı 5. Ordu teşkil edilmiştir... [Bu ordu] Gelibolu Yarımadası’ndaki 4., 5., 7., 9. ve 26. tümenlerle Asya yakasındaki 11. ve 12. tümenlerden oluşmaktadır.”³ Gerçi burada bir tümen fazlalık vardır ama içlerinden üçü doğru numaralandırılmıştır. Sonraki bir özette, bu gücün kuvveti 84.000 tüfek, 1.500 süvari kılıcı ve 545 top olarak ifade edilmiştir. Piyade ve süvari için verilen sayılar takriben doğrudur, ama top sayısı baştanbaşa tüm Boğaz tabyalarındakileri içermektedir ki bu durumda bile şişirilmiş bir tahmindir.

Odağımızı daraltarak Gelibolu Yarımadası’nın güney ucuna yoğunlaşsak, bizi özellikle ilgilendiren iki tümen vardı: 9. ve 19. tümenler. Nisan başlarında her ikisinin de varlığı tespit edilmiş, yerleri bulunmuştu. “Türk Kuvvetlerinin Dağılımı” başlığı altında bir belge, 7., 9. ve 17. tümenleri 3. Kolorduya bağlıyor, 25., 26. ve 27. alaylar üç süvari alayı olarak 9. Tümeneye veriyordu. 19. Tümeni, 17. Tümen olarak yanlış numaralaması dışında, bunlar doğrudur.⁴ 19. Tümen birkaç gün içinde doğru olarak teşhis edildi. Kahire’deki istihbarat dairesi, her ne kadar onun alaylarından birini, 57. alayı isabetle Maydos mevkiine kondurmuşsa da, başlangıçta bu tümenin yeni savaş tertibinden habersizdi. Bir alay teşhis edildiğinde, istihbarat personeli tümenin geri kalanının da yakınlarda olduğunu varsayar ve peşine düşer. Nisan ortalarına gelindiğinde, 19. Tümenin diğer iki alayı, yani 77. ve 72. alaylar da Maydos yakınlarda bulunmuştu –her ne kadar bazı raporlar onları, kısa bir süre için mevcut olmayan 26. Tümeneye bağlamışsa da.⁵ Aynı istihbarat özeti şöyle devam ediyordu: Düşmanın... Anafartalar ve Maydos köyleri yakınlara bir miktar birlik yığdığına inanılmaktadır. Bu bölgeye iki tümen (20.000 asker) dağılmış olabilir.”⁶ Bu tahminde hafif bir abartma payı vardır, ama bahsettiği kuşkusuz Osmanlı ihtiyatıydı. Elde edilen bilgi, kısa sürede diğer istihbarat kaynaklarınca da doğrulanmış ve rafine edilmiştir.

Kraliyet Donanmasına mensup gemiler de denizden görülebilen her şeyi not ederek bir katkı yaptılar. Z Kumsalı’ndakiler de dahil, siperlerin haritası çıkarılarak Akdeniz seferi kuvvetleri karargâhına geçildi. Bunlar

OSMANLI 19. TÜMENİ MUHAREBE DÜZENİ

Tablo 4.1 Osmanlı 19. Tümeni'nin Muharebe Düzeni

ve hava çalışmaları sayesinde, ANZAK subayları, bölgedeki hemen hemen tüm siperlerden haberdar oldular. Hatta öyle ki, çıkarmadan bir ay önce ANZAK karargâhına dağıtılan haritada, Z Kumsalı'nı tutan alayın bölük büyüklüğündeki küçük dört kampından üçünün yeri dahi işaretliydi.⁷ Casuslardan ve diplomatik kaynaklardan da, savunma hatlarına ait şaşırtıcı ayrıntılar geliyordu. Yarınadayı ziyaret eden ve Maltepe'deki dört topluk bataryayı not eden Talat adlı casusun hazırladığı rapor, buna bir örnektir.⁸ 9. ve 19. Tümenin mevcudunu ve yerini kabaca bilen Kraliyet Donanma Hava Servisi, bunu havadan teyit etmek üzere harekete geçti. Hava keşifleri, Kraliyet Donanma Hava Servisinin Bozcaada'daki üssü, *HMS Ark Royal* gemisinin uçakları ve SS *Manica*'ya bağlı bir balon tarafından yerine getirildi.

Aslında donanmanın, Osmanlı ihtiyatının mevkii hakkında zaten epeyi bir fikri vardı. Daha 6 Mart'ta bir deniz uçağı Maydos'ta "12.000 askerlik bir N kampı" bulunduğunu saptamıştı. 23 Mart ile 24 Nisan arasında, *HMS Ark Royal* gemisinden yapılan uçuşlara ilaveten, Bozcaada'daki Kraliyet Donanma Hava Servisi 3. Hava Filosunca, 42'si keşif görevli 107

uçuş yapılmıştı.⁹ 11 Nisan'da fotoğraf keşfi başladı ve çıkarmalardan önce 18 çıkış yapıldı.¹⁰ 15 Nisan'da, Hamilton Kitchener'e "bugün, [eskizlerin aksine] hava keşfinde çekilen ilk fotoğraflar geldi. Havalara iyi gittiği takdirde, önümüzdeki birkaç gün içinde... muhtemel tüm çıkarma yerlerine dair bilgimiz iyice artacak," diye yazıyordu." Ve öyle de oldu. Örneğin, 18 Nisan'da beş uçuş gerçekleştirildi. Bunlardan biri, 19. Tümenin üç alayından ikisinin yerini tespit etti: "226r'deki kamp 6tb'ye [tabur] ait gibi görünüyor..." Bir diğeri üçüncü alayı buldu: "226 o'daki kamp asker barakalarıdır, _ mil'lik bir alan kaplamaktadır, kampın batısına doğru, 1/3'ü selvi koruluğudur."¹² Bu bilgiler devamlı olarak rafine edilip geliştiriliyordu. Londra'dan getirtilen Savaş Bakanlığı haritalarına en son bilgiler işleniyor ve her iki günde bir güncellenmiş bir harita yayınlanıyordu. 19 Nisan'da SS *Manica*'dan kalkan balon, Maydos'un batısındaki 27. Osmanlı alayı kampını ayırt etti. 20 Nisan'da, Osmanlı mevzilenişinin ve istihkâmlarının resmi, her şeyiyle tamam olmasa bile, hiç değilse iş görür ölçüde hazırды.¹³ Z Kumsalı'ndaki sahil savunma hatları da havadan tetkik edilmişti. 14 Nisan'da, ANZAK personelinden Binbaşı C. Villiers-Stuart ilk istihbaratların isabetini kontrol etmek üzere gemi direğine çıktı ve "düşman siperlerinin top mevzilerini de barındırdığını" rapor etti –bunlar, *Queen*'deki istihbarat subayından alınan bilgiyle uyuyordu.¹⁴

Bozcaada'daki Kraliyet Donanma Hava Servisi 3. Hava Filosuna kumanda eden Charles Samson, "çıkarmadan önce, orada bulunan her şeyin tam bir raporunu hazır ettikleri" filindeydi.¹⁵ Aralarında Hamilton'un da bulunduğu Akdeniz seferi kuvvetleri kurmaylarının birçok ziyaretinden birini de anlattı: "Fotoğraflarımıza dikkatle baktılar ve çıkarmada bizim oynayacağımız rolü en ince noktasına kadar tartıştılar."¹⁶ *HMS Queen Elizabeth* zırhlısında bulunan Akdeniz seferi kuvvetleri karargâhına, Samson'un kıdemli hava gözlemcilerinden biri de gitmiş ve orada "Gelibolu haritalarının ve ülke karakterine ve keşfettikleri siper sistemi ve top mevzilerine kadar bildiği her ayrıntının üzerinden geçmesi gerekmişti."¹⁷

Çıkarmadan önceki son ayrıntılı hava istihbarat haritası 23 Nisan tarihliydi; gerçi bu haritanın üzerindeki her türlü bilgi, en az bir, hatta birkaç haftadır biliniyordu. Bu harita, Bigalı yakınlarındaki "1270 çadırılık" iki ma-

hallin yanı sıra, “altı taburluk” çadırla “çeyrek mil”ye yayılmış çadırları” da gösteriyordu. Bu Osmanlı ihtiyatıydı.

Osmanlı mevzilenişi ve mevcudu üzerine toplanan bilgi kıdemli subaylara geçiliyordu: Bridges, Amiral Thursby ile bir toplantıdan çıktıktan sonra, hatıra defterine “7. ve 9. tümenlerin Maydos’un kuzeyinde, 58. Alayın Alçıtepe yakınlarında ve bir alayın da Bolayır ile Maydos arasında bulunduğu” bildirildiğini yazdı.¹⁸ Burada hâlâ bazı numaralama yanlışlıkları olsa bile, Bridges’in karşılaşacağı gücün büyüklüğü hakkında adamakıllı bir fikir edindiğine şüphe yok. 25 Nisan gelip çatığında, tabur düzeyine kadar tüm ANZAK birliklerinin elinde, düşman mevzilerinin en son durumunu gösteren birer harita vardı ve hepsi bu konuda aydınlatılmıştı. Son istihbarat tahmini, 3. Kolordunun, her biri üçer alay ve altışar top bataryasından meydana gelen üç tümenle yarımadayı savunduğu biçimindeydi. Bir tümen ve iki alaya yanlış numara verilmişti ama bunun dışındaki bilgiler doğruduydu.¹⁹

Mevcut vasıtalar ve yapılarındaki acele dikkate alındığında, eldeki sayısız harita, güncelleme ve istihbarat raporu, Osmanlı mevzilerinin havadan ayrıntısına inme gayretlerinin yoğunluğunu doğrulamaktadır. Ne kadar iyi çakıştıklarını görmek için, Akdeniz seferi kuvvetleri istihbaratıyla dönemin Osmanlı Ordusu haritalarını sadece bir karşılaştırmak yeterlidir. Demek oluyor ki, o sırada ANZAK kurmaylarının elinde, düşmanın hangi kuvvetle nerede bulunduğu dair yeterli istihbarat vardı. Hepsinden önemlisi, Maltepe ile Bigalı arasındaki kampta hemen hemen bir tümenlik, Maydos’un hemen batısında da bir alay büyüklüğünde diğer bir kampın bulunduğunu biliyorlardı. Düşman güçlerinin, kendi ana iletişim hatları üzerindeki bu merkezi ve önemli mevkiye yaptıkları yığınaktan, bunun düşman ordusunun ihtiyatı olduğu da pekala belliydi.

ANZAK’ın elindeki istihbaratın sanılandan çok daha iyi olduğunu öne sürmek, onun mükemmel olduğunu iddia etmek değildir. Sonraki olayları etkileyen iki lüzumsuz yanlışlık vardır. İlki, Kumandan Samson’un pilot, Teğmen Osmond’un da gözlemci olduğu 14 Nisan tarihli uçuştan kaynaklanmıştır. İkisinin görevi, HMS *Majestik* zırhlısından açılan ateşi, zahmete değer bir hedefe yöneltmektir. Kabatepe’nin güneydoğu-

sunda büyük bir kamp olduğunu gördüler ve telsizle gemiye bildirdiler. Ateşin başlamasını beklerken, Teğmen Osmond haritaya el yazısıyla “Büyük kamp, 203t karesinde takriben 700 çadırılık” diye karaladı.²⁰ Kampın hiç isabet almadığını da kaydetti. Bu sürpriz olmamalıdır, çünkü kamp orada değildi. Osmanlı ordu çadırlarının kapasitesi on iki kişi olduğuna göre, bu bilgi burada iki alaylık bir güç bulunduğunu akla getiriyordu, oysa savunanın savaş düzeninde, böylesi, hesaba katılmamış hiçbir güç yoktu.²¹ Kısacası bu kamp mevcut değildi ve bunun Akdeniz seferi kuvvetleri karargâhına, hava keşiflerinin düşmanın tüm önemli yığınaklarını gösterdiği konusunda teminat veren kişinin pilotluğundaki bir uçak tarafından “bulunmuş” olması ironik bir durumdur. Samson savunmasında, kendi görevinin uçağı sadece uçurmak, Osmond’unkinin ise seyir ve gözlem olduğunu belirtti. Teğmen Osmond’un en hayrına olacak yorum, onun kafadan atmayıp, daha ziyade yerleri karıştırdığıdır -ya altı kilometre kuzeybatıdaki Osmanlı ihtiyatını ya da beş kilometre güneyde, Serafım Çiftliği’ndeki 25. Alay kampını görmüş olsa gerek.

Bu yanlış bilgi, ertesi gün Akdeniz seferi kuvvetleri karargâhı üzerinden ANZAK karargâhına intikal etti.²² Böyle mevzilenmiş iki tümen koldunun sağ cenahı için ölümcül bir tehdit teşkil ettiğinden, orada bir dalgalanma yarattı. Üstelik bu güç Z Kumsalı’na, Maydos’taki 27. Alaydan daha yakındı, dolayısıyla sabah daha da erken müdahale etmesi beklenebilirdi.

17 Nisan’a kadar geçen dört gün boyunca bu kamp, düşman güçlerini yerleştirmekte kullanılan haritalarda yerini aldı, ama nihayet yanlışlık fark edildi ve 18 Nisan’daki Osmanlı mevzilenişini gösteren haritada, olmayan kamp çizilip, yanına “artık görülüyor” diye yazılmıştı.²³ Aynı gün, Akdeniz seferi kuvvetleri karargâhı tarafından, haritalarda yapılan düzeltmelerin bir listesi yayınlandı, fakat bu liste 22 Nisan’a kadar, bağlı birlik karargâhlarının eline geçmedi. 22 numaralı düzeltmede “203t karesindeki 700 çadırılık kampın balon gözlemcisi tarafından görülmediği” belirtiliyordu. 20 Nisan tarihli bir diğer hava keşif raporu, kampın “artık orada olmadığını” not ettikten sonra “yukarıdaki düzeltmeler, temin edilen haritaların nüshalarına da işlenmeli ve haritaya 20 Nisan diye yeniden tarih verilmelidir” tavsiyesinde bulunuyordu. Bu haritalarda, 700 çadırılık kampın yanın-

da “şüpheli istihkâmlar” anlamına gelen bir yıldız imi vardı.²⁴ Nedense haritanın 203t numaralı karesi asla fotoğraflanmadı.

Bu düzeltmelerin geç ulaşması, Birdwood’un 19 Nisan’da neden “Yaylanın kuzeybatı köşesindeki (203t) ‘harabelerin’ yanında 700 çadırılık bir kampları olduğunu ve saldırı başlar başlamaz, buralardan askerlerin fırlayıp çıkacağını biliyoruz” diye yazdığını açıklar.²⁵ Açıklayamadığı, çıkarmasının yapıldığı gün, yani düzeltmelerin ANZAK karargâhına ulaşmasından üç gün sonra, neden oradakilerin hiçbirinin bunun farkında olmadığıdır.

Haliyle akıllara, “Bu kamp hakkındaki bu hatalı rapor, Üçüncü Sırt’a ilerleme yerine Kanlısırt’ta durma kararını etkiledi mi?” sorusu gelmektedir. Bu konu altıncı bölümde ele alınacaktır, ancak 3. Tugay kumandanı Sinclair-MacLagan tarafından alınan bir diğer karar daha vardır ki, bundan kaynaklandığı neredeyse kesindir ve burada ele alınması daha iyidir. 1. Avustralya tümeni için yapılan plan, 3. Alayın Üçüncü Sırt’ta örtme mevzii durumuna geçmesini, 2. Alayın Sarıbayır boyunca onun soluna doğru ilerlemesini ve 1. Alayın da ihtiyat olarak kalmasını gerektiriyordu. Olan ise, Bridges gelene kadar komutada kalan Sinclair-MacLagan’ın, 2. Alaya, 3. Alayın solu yerine sağına ilerlemesi emrini vermesiydi. Bu kararın zamanlaması genellikle 07.30 olarak verilir, ancak karaya çıkmasının üzerinden daha bir saat bile geçmemişken, Sinclair-MacLagan, alay binbaşısına yaya bir ulakla bir mesaj gönderdi: “Binbaşı Brand. Bölükleri iyice ilerletin ikinci alay sağımızdan geliyor.” Bu emrin arkasında, verildiği saat olan 06.00 vardı ve imza 3. Alayın istihbarat subayı Yüzbaşı Ross’a aitti.²⁶ İlk akla gelen açıklama, Sinclair-MacLagan’ın karaya çıkar çıkmaz, yanlış yere çıkmanın sonucu olarak örtü kuvvetinin sola doğru fazla açıldığını anladığı ve bu yüzden, alayların görevlerini mümkün olduğunca değiştirme ve hattı sağa, doğru yerine kaydırma kararı verdiğidir.

Bununla birlikte Sinclair-MacLagan’ın 2. Alayı sol yerine sağa kaydırmasının nedeninin, güneydoğusuna düşen kampın şaibeli varlığını farkedememiş ve orada olduğunu sandığı düşmanın, sağından itibaren tüm hattı çevireceğinden korkmuş olması daha muhtemeldir. Bean’in, çıkarmadan hemen sonra yaptığı mülakatlardan alıp, çıkarma hakkındaki kitabına koyduğu notlar da bunu doğrular. Sinclair-MacLagan, güneyden ağır bir

karşı saldırı beklediğini ve onu karşılamak için 2. Alayın yönünü çevirdiğini söylemiştir.²⁷ Ancak Bean, Sinclair-MacLagan'ın ona söylediğiyle, kısa sürede gün ışığına çıkmış olması gereken şey, yani kampın mevcut olmadığı arasındaki bağlantıyı kurmamıştır. Bu açıklama, Sinclair-MacLagan'ın emirlerinin bir diğer kısmını, yani Kabatepe'yi almak için iki bölüğü ayırma emrini niye yerine getirmediğini de açıklar; çünkü böyle bir şey onları güneye, doğruca, mevcudiyetinden korktuğu düşman yığınağına sürecekti.

Sinclair-MacLagan, çıkarmadan üç saat sonra, 07.30'da, 2. Alay Kumandanı McCay'le karşılaştı. McCay, kendisine kuzey yerine güneye doğru hareket etmesi gerektiği söylendiğinde, ilerleyip durumu kendisi görmek istedi. Aldığı cevap, "Vakit yok. Eğer bunu yapmazsan, seni temin ederim ki sağım alt üst olacak," oldu.²⁸ Bunu kabul eden McCay, durumu elinden geldiğince toparlamak için ilerledi. Sinclair-MacLagan, bu kararı fiilen verdiği anda, yani McCay'le konuşmadan bir buçuk saat önce, kumsalın arkasındaki Osmanlı ihtiyatları hakkında, 05.30'da karaya çıktığı andakinden daha fazlasını bilemezdi, çünkü hiçbiri ortada görünmemişti. Ayrıca, eğer sağında büyük bir düşman gücünün olmadığını bilse ve 3. Alay çıkarmasının doğurduğu karışıklık nedeniyle takviye gerektiğini hissetmiş olsa, McCay'e taburlarından birini 3. Alayın sağına doğru çıkarmasını emretmesi çok daha az karışıklığa neden olurdu. Henüz sadece sekiz tabur ya da onların unsurları mevcuttur ve planda bunların dördü için böylesine radikal bir değişiklik aşırı bir tepki gibi gözükür. Bu, sol kanadın zayıflamasına yol açar ve o zaman yüksek araziye işgal etmek için ana kütle boyunca ilerleyecek bir tugay kalmazdı.

Gerçi çıkarma, niyetlenen yerin iki kilometre kuzeyine yapılmıştı, ama 3. Alayın taburları bunu telafi etmeyi başarmış ve bir dereceye kadar da olmaları gereken hattı tutturmuşlardı. Sol kanat, her ne kadar düzensiz ve küçük gruplar halinde olsa da, Düztepe'ye doğru yola koyulmuştu. 3. Alayın en sağ ucu, olması gereken yerde, yani 400 Rakımlı Tepe'deydi. Sinclair Mac-Lagan bunu biliyordu, çünkü Binbaşı Brand'e mesajı gönderdiğinde, kendisi de bizzat oradaydı. Bu yüzden sağda 2. Alayın doldurabileceği geniş bir aralık bulunmuyordu ve eğer bu bölgeye yönelmiş özel bir tehdit yok ise, bir tabur yeterli bir takviye olacaktı. Anlaşılan, sağdan kuvvetli bir saldırıya

uğramaktan korkan Sinclair-MacLagan, bütün bir alayın gerektiğini sanmıştı. Bu yüzden onun 2. Alayın rolünü değiştirme kararı, büyük ihtimalle harabelerdeki kampın sahiden var olduğuna inanması sonucu alınmıştır.

ANZAK karargâhı hayali kamptan, ilk kez 15 Nisan'da haberdar oldu. Kamp, 19 Nisan'da Birdwood tarafından özellikle belirtildi. Peki, planda değişikliğe neden gidilmedi? Örtü alayının Osmanlı ihtiyatıyla karşılaşması gerekirken, doğru yere çıkan öteki alay da güneye, o yönde olduğu düşünülen düşmanın üstüne yürümelidir. Bu kuşkusuz ANZAK'ın solundaki yükseklikleri ele geçirme ihtimalini öncelikler listesinden düşürür. Ancak, çıkarma yapılacak sahile yaklaşırken öne ve (güya) sağa set çekerek kuvvetli düşman güçlerini önlemek gerektiğinde, bu yine de daha iyi bir yenden düzenlemedir. Henüz bu durumu açıklayacak bir delil gün ışığına çıkmamıştır.

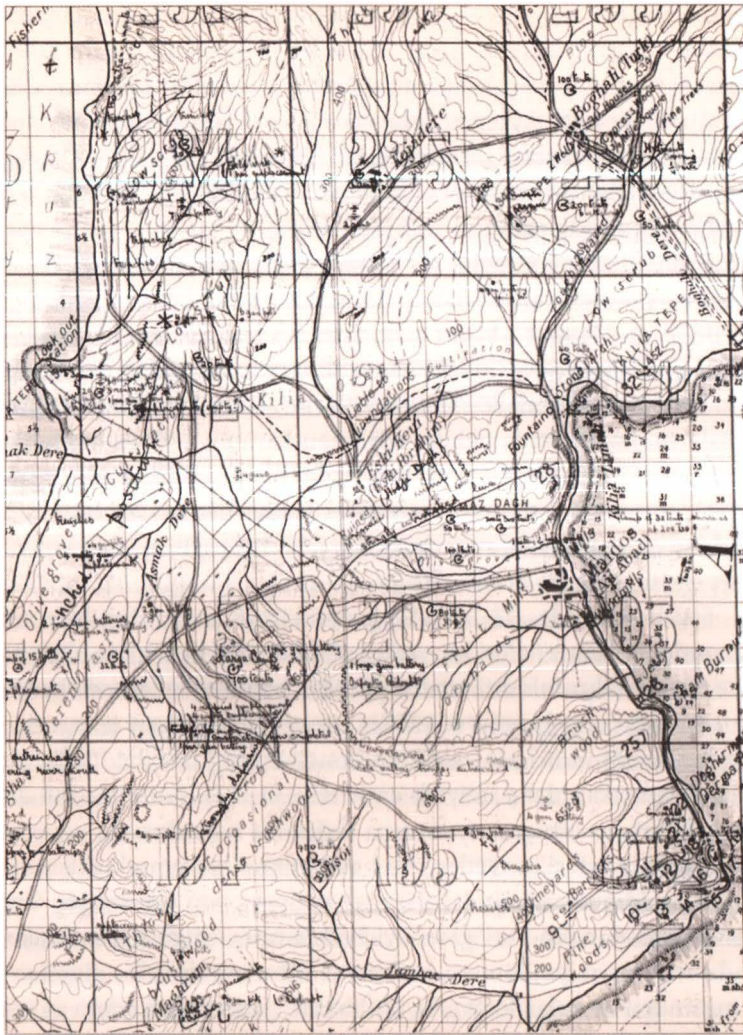
İstihbarattaki ikinci yanlış, haritadaki 193s karesindeydi. Burası, Y Kumsalı'ndaki en yakın çıkarma yerlerine sadece beş kilometre mesafede olduğu için, daha çok İngilizleri ilgilendiren Kumtepe mıntıkasıydı. Çok iyi savunulduğu sanıldığından, Kumtepe'ye çıkarma yapmaktan vazgeçilmişti. Söz konusu harita karesi, tabur karargâhıyla birlikte 26. Alay 1. Tabur ihtiyat bölüğünün kamp yeri idi.⁹⁹ Toplam 300 askerlik bu iki birim için 30 kadar çadır gerekirdi. Hatta tüm tabur için bile olsa, 100 çadır yeterdi. Oysa havadan yapılan keşif raporları 400 çadırılık bir kamp gösteriyor, dolayısıyla en azından bir alaya işaret ediyordu. Çıkarmadan bir hafta önce çadırlar "Bacchante tarafından topa tutuldu ve alelacele vuruldu." Daha da kötüsü, bir kilometre güneybatıya, haritanın 193w karesine, tekrar 400 çadırılık bir kamp yeri daha işaret edilmişti. Yine modern Türk kaynaklarından öğrendiğimize göre, böyle bir kamp yoktu. İlk kamptaki çadır sayısının önce abartıldığını, sonra da birazcık farklı bir mevkinden tekrar sayıldığını varsaymak, herhalde oldukça isabetlidir. Kumtepe'nin asıl taarruz için ideal yer olduğundan daha önce bahsedilmişti. Ama çok iyi savunulduğundan buradan vazgeçildiği gibi, Kumtepe yine aynı nedenle ikinci ANZAK harekâtı için de söz konusu olmaktan çıktı. Oysa burada kıyı boyunca sıralanmış olan savunma siperleri, başka yerlerdekilere göre daha sağlam değildi. Yani, muhtemeldir ki istihbarattaki bu hatalar, Kumtepe mıntıkasında olduğun-

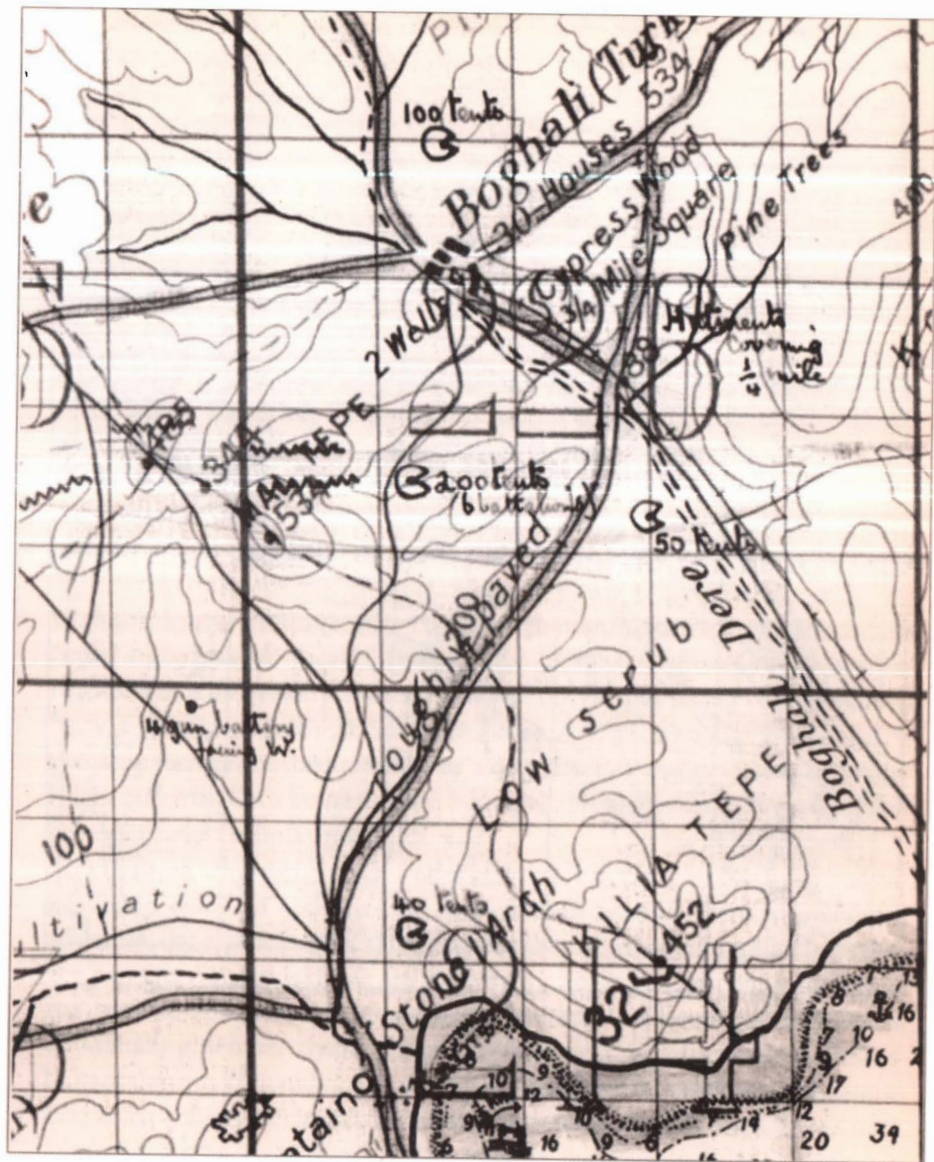
dan daha çok Osmanlı gücü varmış izlenimi uyandırdı ve buradan vazgeçilmesi kararına götürdü. Bu yorum, Akdeniz seferi kuvvetlerinin Arıburnu hakkındaki bilgisiyle de çakışıyordu. Burada yan yana mevzilenmiş üç piyade bölüğüyle bir veya iki topçu bataryası bulunuyor ve Kabatepe tabyasının haklı olarak gayet sağlam bir mevki olduğu düşünülüyordu. Daha güneydeki siperlerin daha da sağlam olduğu düşünülmedikçe, bu bölgeyi hafifçe savunulur biçiminde resmetmek tuhaf kaçardı.

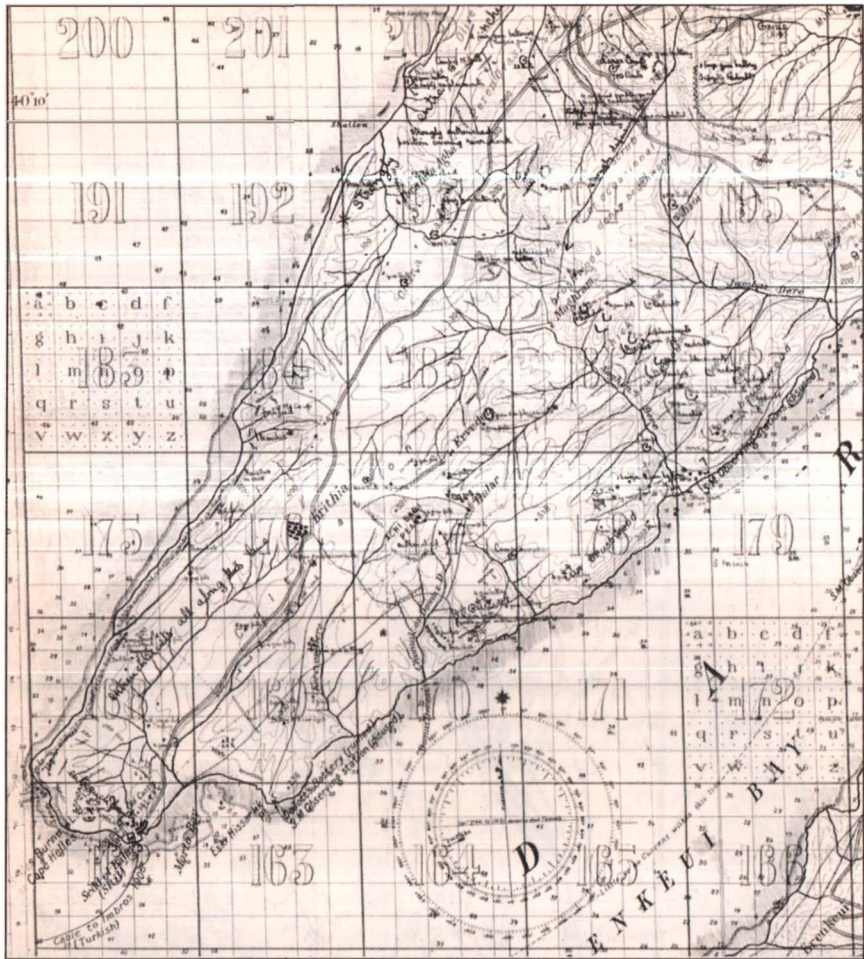
Bilinenleri ve bilindiği sanılanları şöyle bir özetleyecek olursak: çıkarmayı karşılayacak altı Osmanlı piyade alayı vardı ve bunlardan dördü Arıburnu'ndan Maydos'a kadar olan, ikisi ise Seddülbahir'e daha yakın bir alandaydı. 25 Nisan öncesindeki son istihbarat özetlerinde, bunlardan ANZAK'ın karşısına çıkacak dördü doğru olarak gösteriliyordu. 20 Nisan tarihli haritaların, harabelerde olduğu söylenen kampın aslında olmadığı bilgisiyle güncellenmesi gerekliydi. Haritalarda bu değişiklik yapıldı, ama Sinclair-MacLagan ve muhtemelen bazı diğer kişiler her nasılsa bunun farkına varmadılar. Bu, muvazzaf subayların ANZAK karargâhındaki zayıf yönetim anlayışı eleştirisine bir örnek olabilir.

Seddülbahir'de, iki, belki üç, hatta dört düşman alayı bulunduğu inanılıyordu. Akdeniz seferi kuvvetleri planlarını geliştirirken, Osmanlı'nın gücüne ilişkin tahminlerini artırmıştı. Her komuta kademesi, kendi altındakilere belli bir sırayla emir verebilir. Söz gelimi bir tugay taburuna, ancak tümenden kendi emirlerini aldıktan sonra emir yazabilir. Daha alt emir halkalarından çıkan daha ihtiyatlı emirlerle, Osmanlı'nın gücüne dair tahminlerdeki artışın örtüşmesi, yoruma değer bir konudur.

Akdeniz seferi kuvvetleri, bu hataları hesaba katarak, düşmanla ilgili olarak sanıldığından çok daha iyi bir vaziyet planı çıkarmıştı. Özellikle, Osmanlı ihtiyatlarının yeri gayet iyi belirlenmiş, gücü öğrenilmişti. Yeni Zelanda ve Avustralya Tümeni İstihbarat Güncesindeki bir düşman güçleri tahmininden de anlaşıldığı gibi, istihbarat, çıkarmadan sonra da iyi olmaya devam etti. Tarih 30 Nisan'dı ve 25 Nisan'da mevcut tüm Osmanlı terkiplerinin yanı sıra, yeni intikal eden 30. ve 33. Alaylar da tespit edilmişti. En dipte "karşımızda 16 tabur" diye yazıyordu. Kumsalları savunurken fiilen yok olan 27. Alayın taburu düşüldüğünde, hesap kesinlikle doğruyd.

Harita 4.2: Çıkarmadan önce İlyas Burnu'ndaki Osmanlı mevkileri hakkında bilinenleri gösteren, hava keşfinde kullanılan bir haritadan ayrıntı. (AWM RC03179)

Sık sık yöneltilen ikinci eleştiri, ANZAK'ın elindeki haritaların arazideki ayrıntılar konusunda son derece eksik oluşuydu. Arıburnu'nun hemen arkasındaki vadilerin derin kıvrım ve bükülümlerinin haritalara ayrıntılarıyla işlenmediği doğrudur, ancak haritalar yine de, ANZAK subaylarına yeterli ışık olduğu anda bulunulan mevkii ve hedefi tespit etme konusunda yol gösterecek kadar iyidiler. Örneğin Binbaşı Brand, saat 05.30'da Haintepe'de durmuş ilk dalgaya kumanda ediyordu ve iki kilometre daha kuzeye çıkmış olduklarını bildiğinden, nereye gitmeleri gerektiğini doğru bir şekilde tayin etmişti. Diğer saflar, kendilerine, onları gayet zorlu bir arazinin beklediği söylenmediğinden karman çorman olmuşlardı, ancak ortada 3. Tugayın subaylarının bulundukları yeri çıkaramadıklarını gösteren bir delil de yoktur. Bean sadece üç harita yanlışı bulabilmiştir.³⁰ Bunlardan biri yüzünden, kumsala çıktıktan sonraki ilerleyiş yavaşlamıştır. "Bıçak Sırtı" (*Razor Edge*) diye bilinen engebenin zorlu yapısı haritalara işlenmemiş, burası daha ziyade Birinci Sırt'ın Haintepe'yle Cesarettepe'yi birleştiren ince uzantısı olarak gösterilmişti. Haritaya bakınca, bu sırtın tepesi boyunca ilerlenerek Haintepe'den Kılıçbayırı'na varılabilir, oradan da ana sıraya çıkılabilirmiş gibi görünüyordu. Oysa tam donanımlı düzenli birliklerin düzenlerini bozmadan Bıçak Sırtı'nı aşması imkânsızdı (üstelik orta yaşlı tarihçiler için hâlâ öyledir). Burası Haintepe'nin çıkmaz sokağıydı. Birliklerin burada ya sağa ya da Bıçak Sırtı'nın soluna doğru inip tekrar Birinci Sırt'a tırmanmaları gerekiyordu; Sarıbayır'a doğru ilerlemeye devam edebilmeleri için bu şarttı. Örtü kuvvetlerinin bu engeli, Haintepe'de toplanmadan önce keşfetmeleri mümkün değildi.

Bıçak Sırtı'nın ihmalî ilerleyişi yavaşlattı, ama başka hiçbir harita yanlışının ciddi bir etkisi yoktu. Asıl sorunun arazinin kendisi olduğunu söylemek daha yerinde olacaktır. Bazı birliklerin, çıkarma yapılan yerin kuzey yarısının içlerindeki çok sayıdaki dere yatağında kaybolduğunu biliyoruz, ama bu durum, haritalar modern standartta olsa da meydana gelebilirdi. Mahalle giden her ziyaretçi bunu keşfedecektir. Ne olursa olsun, Gelibolu haritalarının kötü olduğunu söylemek doksan yıl öncesinin harita yapıcılığından çok şey beklemek demektir. Generaller ekseri savaşa yeterli haritalarla gitmezler. Uzay fotoğrafçılığı çağında, bu unutulmaktadır. Harita ya-

pımcısı ülkelerin uzağındaki ülkelere ait Büyük Harp haritalarının genellikle kötü olduğu da pekâlâ söylenebilir. İngiliz Ordusunda, harbin ilk yılında kullanılan haritaların tümü bu ülkenin Savaş Bakanlığı stoklarından tedarik edilmişti ve 1915 yılı Sina, Filistin, İran ve Mezopotamya haritaları, Gelibolu haritalarından daha iyi değildi.

Osmanlı istihbaratı Akdeniz seferi kuvvetlerinininki kadar iyi değildi. Kahire, Atina, Sofya ve Bükreş'teki casus ve diplomatlardan bilgi geliyor ve savaş sırasında ikisi arasında bir fark olup olmadığına bakılıyordu. Von Sanders, bu kaynaklar sayesinde Akdeniz seferi kuvvetleri ordusunun büyüklüğünü kabaca biliyor, ama terkipini bilemiyordu. 11 Nisan'dan itibaren her gün bir Osmanlı uçağı Limni üzerinde uçarak, 5. Osmanlı Ordusu karargâhını limandaki nakliye yoğunluğunda herhangi bir değişiklik olup olmadığından haberdar etmeye başladı. Von Sanders'in çıkarmanın yapılacağı yeri kesin olarak bilmeyişi, onun savaş düzenini, Saros Körfezi'nin kuzeyinden Asya sahilinde Bozcaada güneyine kadar olan yüz kilometreyi aşkın şeride yaymasından bellidir. 5. Ordunun bir avantajı mükemmel haritalara sahip olmasıydı. Bunlar Bıçak Sırtı'nı veya dereleri en ince ayrıntısına kadar gösterdikleri için değil, ama hasımlarının haritalarından daha iyi oldukları için mükemmeldiler. Sefer sürerken, tesadüfen bir Osmanlı haritası ele geçti ve hemen Kahire'ye gönderilip tercüme ettirildikten sonra çoğaltılıp dağıtıldı. Tüm istihbarat uzmanlarının tetikte olduğu bir diğer istihbarat kaynağı gazetelerdir. *Egyptian Gazette*, Mart ayının sonlarına doğru çıkarma yeri olarak Gelibolu Yarımadası'nın adını telaffuz eden bir makale yayınlamıştı. Hamilton kahvaltının üzerine bunu okurken "biraz afalladı." Elimizde, von Sanders'in bunu bildiğine dair hiçbir ipucu yok ya da bilse bile herhangi bir şekilde dikkate alır mıydı, onu da bilmiyoruz.³¹

Akdeniz seferi kuvvetlerinin bildiği her şey hesaba katıldığında, tüm plan fazlaca iyimser gözükebilir. Üç tümenin üçünün de birinci gün karaya çıkmaları gerekse dahi, bunların iki tümenlik bir güçle karşılaşacakları kesindi. Ama bu, bir yandan karşılaşılacak direnişin son derece zorlu olacağına dair deliller varken, diğer yandan da Osmanlı ordusunda gayet olumsuz performans sergileyen örneklerin de olduğunun unutmaktır. Kahire'den Akdeniz seferi kuvvetlerine, son zamanlarda diğer cephelerde

Harita 4.3: 5. Osmanlı Ordusu tarafından kullanılan bir haritadan ayrıntı. Seferin daha sonraki bir zamanında, Akdeniz seferi kuvvetleri tarafından ele geçirildi ve İngilizce yer adlarıyla tekrar basıldı. (AWM RCo3178)

olup bitenlere dair sinyaller geliyordu. 3. Ordu, Ocak 1915'te Kafkas Cephesi'nde Ruslar karşısında müthiş bir moral çöküntüsüne uğramıştı. Çağdaş Türk araştırmacıları bunu moral bozukluğundan ziyade lojistikteki bir başarısızlığa atfederler, ama dönemin İngiliz istihbaratı bunu böyle görmüyordu. Osmanlı Ordusunun ünü Balkan Savaşlarında hak edilmedik derecede hırpalanmıştı ve Kayzer II. Wilhelm de başka birçokları gibi ondan pek fazla şey beklemiyordu. Buna karşılık, Basra'daki 12. Osmanlı Kolordusunun, mevcudu ciddi biçimde azaldığı halde gayet iyi dayandığı da bildiriyor, Osmanlı piyadesinin taktik başarısına özellikle dikkat çekiliyordu.

Bu yüzden düşmanın niteliğinden tam olarak emin olunamıyordu. Sir Maurice Hankey 1915 başlarında şu gözlemlerde bulunmuştu: "Eğer Türkler çarpışacak olursa, Hamilton'un planı bana, feci bir askeri bozgun ihtimaliyle doluymuş gibi geliyor."³² Hem İstanbul'daki nazik siyasi duruma, hem de Osmanlı Ordusunun kendisine ilişkin nedenler yüzünden, birçokları Hamilton gibi düşünüyordu. "Direnişin birden çözümlüvermesi daima mümkündür."³³ Evet, mümkün ama ihtimal dışı. Hamilton, yarımadada sadece tutunabilmek için ordusunun yarısını kaybedeceği görüşünde olduğunu, bir başka vesileyle de belirtmişti. Bunu, yarımada üzerindeki sürekli uçuşların, onu çıkarmanın imkânsız olduğuna ikna ettiğini yazan, ama muhtemelen bunu Hamilton'a söylemeye cesaret edememiş olan Samson'a söylemişti.³⁴

Deliller, ANZAK'ın elindeki istihbaratın uyduruk ve haritalarının da kötü olduğu yolundaki yaygın inanışı yalanlar. Bu hem abartılı, hem de anakronistik bir görüştür. Bu görüşe dair söylenebilecek en iyi şey, onda ancak, eğer Gelibolu'ya 21. yüzyılın teknik olarak çok daha ileri ordularının standartlarını uygulayacak olursak bir gerçeklik payı olabileceğidir. Uygun ölçütlerle, yani 1915 standartlarıyla ANZAK planlamacıları Osmanlı ihtiyatının yerini ve yaklaşık gücünü biliyordu. Hava keşifleri sırasında iki hata yapılmıştı. Bunlar da, Kabatepe'nin güneydoğusundaki harabelerde bulunan hayali kamp ile Kumtepe'nin arkasındaki kampın çadır sayısının çok abartılmış olmasıydı. İkinci hatanın nedeni muhtemelen eğitilmiş gözlemci noksanlığıydı. Piyadeler arasından gönüllüler isteniyor ve Limni'deki pistten havadan gözlem işini denemeye çalışan birkaç gözü pek asker çıkageli-

yordu. İçlerinden en az birinin, ne harita okuyabildiğini, ne de sayı sayabildiğini bugün biliyoruz.

Notlar

- 1 P. Doyle ve M. Bennett, 'Military Geography: the Influence of Terrain on the Outcome of the Gallipoli Campaign', *The Geographical Journal* 165: 1 (Mart 1999), 12-36.
- 2 C.E.W. Bean, *Two Men I Knew: William Bridges and Brudenell White, Founders of the A.I.F.* (Sydney: Angus & Robertson, 1957), 52.
- 3 PRO WO 157/637.
- 4 PRO WO 157/647.
- 5 AWM 4 rulo 748.
- 6 AWM, MEF İstihbarat Günlüğü 4, rulo 803/748.
- 7 AWM haritaları Gelibolu V, la, G 742, G 1565.
- 8 AWM 4, ORMF 0088, rulo 781; Mediterranean Expeditionary Force War Diary, PRO WO 95/ 4263.
- 9 NAM Ellision, 8704-35-330. 6 Mart haritası NMM hmp/3, ms 64/113'tedir.
- 10 B. King, *Royal Naval Air Service 1914-18* (Londra: Hikoki Publications, 1997), 38.
- 11 PRO CAB 19/32 no. 141.
- 12 ANZAC Intelligence Summary, ekli evrak, PRO WO 157/668 30/4.
- 13 E. Bush, *Gallipoli* (Londra: Allen & Unwin, 1975), 97.
- 14 PRO WO 95/4.
- 15 C. Samson, *Flights and Fights: A Memoir of the Royal Naval Air Service in World War I* (Nashville: The Battery Press, 1990), 228.
- 16 Ibid., 231.
- 17 J. Strain, Kraliyet Hava Kuvvetleri servisinin Bozcaada'da üslenmiş birliğinin kademli gözlemcisiydi. Onun yayınlanmamış anılan RAF Arşivi'ndedir, B, 2013-2014, p. 55.
- 18 AWM 6673 2 DRL469.
- 19 Düşman İstihbarat Özeti, WO 157/647.
- 20 AWM 4, rulo 748.
- 21 Osmanlı kamp ve çadırlarına dair ayrıntı için, Bkz. C. Murphy, *Soldiers of the Prophet* (Londra: John Hogg, 1921), 35.
- 22 PRO WO 30/57/61.
- 23 AWM 4 rulo 748.
- 24 AWM harita koleksiyonu G7432, G1S65, Gelibolu V. la.
- 25 Birdwood'dan Fitzgerald'a, PRO WO 30/57/61.
- 26 3rd Brigade War Diary, ekli evrak. Bu notu, C.E.W. Bean, *Official History Of Australia in the War of 1914-18* (Sydney: Angus & Robertson, 1944), I. 344'te kullanmıştır. Bu konuda verilen zamanın önemini farkedene Bean, bunun daha sonra yazıldığını da ima eder.
- 27 Ibid., 364.
- 28 C. Roberts, 'The Landing at ANZAC: A Reassessment', *Journal of the Australian War Memorial* 22 (Nisan 1993), 30.

- 29 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi*, 2. Kitap (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1973), cilt. 2, harita 28.
- 30 Bean, *Official History*, I: 277 ve 283.
- 31 Bir donanma subayı olan Teğmen Palmer, 25 Nisan'dan önce Osmanlıların eline geçti ve onları çıkarmanın nereye yapılacağı konusunda yanılmaya çalıştı: T. Travers, *Gallipoli*, 1915 (Charleston: Tempus, 2003), 41-2.
- 32 M. Hankey, *The Supreme Command 1914-18* (Londra: Allen & Unwin, 1961), cilt. 1, 10.
- 33 Hamilton'dan Robeck'e, Hamilton'un evrakı, LHCMA 17/7/15-33.
- 34 Samson, *Flights and Fights*, 231.

ÇIKARMA

Kıyıya çıktığımızda süngü takıp düşmanın ilk siper hatlarına doğru hücumla geçtik. Ama ortada yoklardı, sadece birkaçının icabına bakabildik.

ER R. HAY, 9. Tabur

Uçurumlardan tırmanıp süngülerini sallayarak çalgınlar gibi haykırdıklarını görebiliyordum.

DENİZ BİNBAŞISI R. WILKINSON, HMS Ribble

Gözünüzün önünde kuzey-güney doğrultulu küçük bir kumsal canlandırın, ortada içeri doğru küçük bir girintisi olsun, iki uçta da kara iki tümsek yapsın. İşte Anzak Koyu böyledir. Buradan dört kilometre güneyde, bir başka dağlık burun daha vardır, Kabatepe. Sahilden itibaren denizden çıkan ve zincirlemesine sürekli yükselerek, tek bir büyük sırt halinde kuzeydoğuya doğru ilerleyen bir dağ silsilesi düşünün. Bu da Sarıbayır'dır. Bu kütlenin denize bakan tarafına tırmanmak çok zor, hatta imkânsızdır. Karaya bakan daha insaflı yüzünde, ona aşağı yukarı paralel olarak güneybatıya, denize doğru inen, daha alçak iki sırt uzanır. Bunlar İkinci ve Üçüncü Sırtlar diye bilinir. İkinci Sırt ya da Kanlısırt'ın Sarıbayır'dan ayrıldığı yerde, Kılıçbayırı diye bilinen bir sırt vardır. Kanlısırt başlarda ensiz bir sırttır, sonra giderek genişler ve 400 Rakımlı Tepe'yi yapar. 400 Rakımlı Tepe'nin kuzeydeki parçasına Kırmızı Sırt, güneydeki parçasına Kanlısırt' denir. Üçüncü Sırt ise daha uzun bir sıradır ve Kabatepe'nin tam arkasında, deniz kıyısında sona erer. Bu yeryüzü şekillerini akılda tutmak gerekiyor.

Anburnu koyun kuzeydeki başıdır. O sabah, 7. Bölük, 2. Tabur, 27. Alaydan Er Adil Şahin, Anburnu'ndan pek de uzakta olmayan bir yerde uyumaktadır. Şunları hatırlıyor:

* * Kılıçbayırı, Kırmızısırt adları da verilir –ed.n

Tam, sabah olmadan önceydi. Nöbetçi onbaşı “Kalkan, bir şey var!” diye bağırmağa başladı. Bunun üzerine manga kumandanımız hepimize siperlere girmemizi emretti... Nöbetçi kumsalı işaret ediyordu. Bakınca, tıklım tıklım dolu sandallardan boşaldıklarını görüp ateş açtık. Tüfeklerini ellerine alıp kendilerini kumun üzerine attılar.¹

Türklerin, armadayı çıkarmanın çok öncesinden beri gözetledikleri iddiası temelsizdir. Şahin’in anlattıkları bunu doğrular, çünkü eğer gözetlenen bir filo olsaydı, Şahin’in mangası kesinlikle ayakta olurdu. İstenen sürpriz gerçekleşmiş, tüfek ve makineli tüfek ateşi ancak, öncü tekneler kıyıya ayak bastıktan ve savunmacılar çadırlarından fırlayıp da siperlerine varıncaya kadar geçen zamanda sayıca iyice arttıktan sonra başlamıştı. 11. Taburdan Er Albert Facey o sırada örtü kuvvetinin ikinci dalgasında, Er Şahin’in ancak birkaç yüz metre uzağında bulunuyordu.

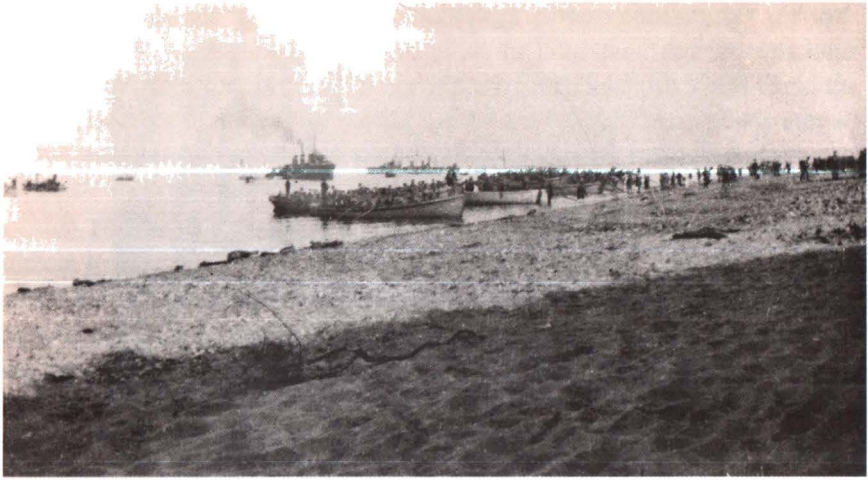
Facey, yıllar sonra yazdığı otobiyografisinde çıkarmayı şöyle anlatıyor:

Kürekli teknelerine geçinceye kadar her şey yolundaydı. Derken birden ortalık cehenneme döndü. Birliklerimizi koruyan gemiler ateşle karşılık verdiler. Çevremdeki herkes vurulup ölmeye başlamıştı... Çok korkmuştum. Tekne, kıyının otuz yarda kadar açığında dibe oturunca, atlayıp kıyıya doğru suda ilerlemek zorunda kaldık... Türkler, çıkacağımız kıyı şeridinin tozunu attıran makineli tüfeklerle sahipti. Bu yüzden, oraya ayak basana kadar içimizden birçokları ölüp gitti.... Kıyıda sıraya girme emri çoktan unutulmuştu. Herkes, o daracık kumsalda canını kurtarmak için kaçışıp kendini çalılının arkasına atıyordu.²

Facey, Arıburnu’nun kuzey tarafında, gayet tehlikeli bir noktada bulunuyordu. Bahsettiği makineli tüfekler, kumsalın o parçasını hem cenahlardan, hem de cepheden –Facey’nin soluna düşen Balıkçı Damları’ndan, Yükseksirt’tan ve sağındaki Arıburnu yükseltilerinden– dövebiliyordu. Bunlara ilaveten, başlangıçta, Balıkçı Damları, Arıburnu, Yükseksirt ve Brighton Kumsalı’ndaki takım büyüklüğündeki mevzilerde, buralardan çıkarma ala-

Ş.1: 25 Nisan 1915. Gelibolu çıkarmasının ilk günü, sabah saat 08.00 civarı, 1. Avustralya Piyade Taburuna bağlı askerler *Minnewaska*'dan *Scourge* destroyesine naklediliyor. (AWM G00897)

5.2: Ateş altında, Kabatepe yakınlarına çıkan Avustralya birlikleri. (AWM A01860)

nına etkili ateş açabilecek 200 Osmanlı tüfekçisi de bulunuyordu. Kabatepe'den açılan tüfek ateşi etkili olamayacak kadar uzaktandı, ama belli ki korkan askerler oradan da ateş açtılar. Saat 05,00'te, ortalık Osmanlı topçusunun şamataya katılmasına yetecek kadar ışıdı.

Örtü kuvveti iki dalgadan oluşuyordu ve bunun karaya çıkan ilk dalgası olan 3. Tugayı taşıyan otuz altı sandalın tümü, Arıburnu'nun, istenenden daha kısa olan 700 metrelik kıyısı önünde birbirine girmiş durumdaydı. Hatta bir yerde üç sandal öyle bir kitlenmişti ki, sadece en dış iki kenardaki askerler kürek çekebiliyordu. Zaten örtü kuvvetin, deniz tarafında, birkaç yüz metre açıkta bulunan ikinci dalgası da ateş altına girmişti. 1. Avustralya Tümeninin hâlâ nakliye gemilerinde bulunan 1. ve 2. Alayları, onları karaya çıkaracak teknelere nakledilmelerini beklerken, becerebilen herkes güverteden kıyıyı incelemeye çalışıyordu. Ufukta Limni adasının Mondros limanından çıkmış, seyir halindeki Yeni Zelanda ve Avustralya Tümeninin nakliye gemileri vardı.

Örtü kuvvetinin ikinci dalgası da yarım saat içinde kıyıya çıktı. Onlar ilk dalgadan daha geniş bir sahile çıkmışlardı. Çıkmaları gereken alanın

en kuzey noktası olan Küçük Arıburnu'nun güneyi, sollarında kalmıştı. Kabatepe'ye, oradaki makineli tüfek ateşinden etkilenecek kadar yakındılar. Bu kumsal savaşı İngilizce kaynaklar açısından, günün en az belgelenmiş kısmıdır. 3.400 tüfekliden oluşan örtü kuvvetin, savunmacıları aşır geçtiğini söylemek o kadar da doğru değildir. Türkçe kaynaklar, yer yer yarım satı bulan çarpışmayı çok daha ayrıntılı olarak anlatırlar.

Olup biteni daha iyi anlayabilmek için, savunmacıların nasıl mevzilendiğine bakmak gerekir. Beylik açıklama, Kabatepe'yi kıyı boyunca ilerleyen savunma hattının kuzeydeki en uç tabyası olarak alır. Bu, Kabatepe'nin çevresi siperlerle ve dikenli tabyalarla çok iyi tahkim edildiğinden dolaydır. Oysa burası aynı zamanda Balıkçı Damları'nın hemen ötesindeki, koca bir taburun tuttuğu bir cephenin hemen hemen güney ucunu oluşturur. İşte, savunma hatlarının asıl kuzey sınırı, Kabatepe değil, bu noktadır. Balıkçı Damları'nın ötesinde, müfreze büyüklüğündeki kolları alabilecek ince bir şerit halindeki beş kilometrelik bu cephe, 27. Alayın 2. Taburuna, güneyde, Kumtepe kesimindeki öteki tabura göre daha yoğun bir mevzilenme sağlıyordu. Dört parçalık bir makineli tüfek bölüğü, bir dağ bataryası ve 3. Kordolu topçusunun sekiz ağır topu da, Kabatepe'nin kuzeyine ateş edebilecek şekilde yakınlarla yerleştirilmişti. Kıyıdaki Kumtepe ise ne iyi savunuluyor, ne de iyi destekleniyordu.

Osmanlı taburundaki dört bölükten biri olan 6. Bölük Kabatepe'yi ve güneyini işgal ederken, 7. Bölük Brighton Kumsalı'nı, 8. Bölük de Arıburnu'ndan Balıkçı Damları'na kadar olan yeri tutmuştu. Kabatepe'nin arkasında ihtiyat olarak bekleyen 5. Bölük ise saat 05.30 itibariyle Üçüncü Sırt'a çekilmiş bulunuyordu. 5., 6. ve 7. Bölüklerin kampları, ANZAK haritasında işaretli olanlardı. Çıkarma, toplamda, makineli tüfek bölüğü ateşiyle de desteklenen 400 tüfeklik bir güce sahip 7. ve 8. Bölüklerin önlerinde gerçekleşti.³ Bu, bir tugayla yapılacak amfibi bir taarruza karşı ciddi bir direniş gücüydü.

Arıburnu civarına çıkan birinci dalga 8. Bölükle çarpıştı. Çatışma, bölük kumandanının, bir ihtiyat takımı çağırıp mevzilendirmesine ve ardından Birinci Sırt boyunca çarpışarak geri çekilmeye karar vermesine yetecek kadar uzun sürdü. Bu esnada 8. Bölük fiilen telef olmuş, sağ kalabi-

lenler de Düztepe üzerine kaçmıştı; Mustafa Kemal'in birkaç saat sonra yardımı koşup toparlayacağı işte bu kalanlardı.

İkinci dalga daha geniş bir cepheye çıktı. Karaya ilk ayak basanlar, bu dalganın sağ cenahındaki askerlerdi ve bunlar 7. Bölük'le karşılaşacakları, Z Kumsalı'nın kuzey ucuna çıktılar. Burada, ANZAK'ın sağında, 11. Tabur dışındaki bütün taburlardan müteşekkil dört buçuk Avustralya bölüğü bulunuyordu; bu, 400 Rakımlı Tepe'deki topçu bataryasını korumak üzere ayrılmış iki yüz tüfeklik Osmanlı müfrezesine karşı bin tüfeklik bir güç demekti. Çatışma kısa sürdü. 9. Taburdan Er R. G. Hay şöyle yazmış: "Kıyıya çıktığımızda süngü takıp düşmanın ilk siper hatlarına doğru hücum geçtik. Ama ortada yoklardı, sadece birkaçının hesabını görebildik."⁴ Kabatepe'den açılan ateş altında 7. Bölüğün peşine düşen bu Avustralyalılar, kendilerinden daha önce karaya çıkmış, ancak daha kuzeye düşmüş memleketlilerinden önce, 400 Rakımlı Tepe'ye vardılar.

Sahildeki çatışma saat 05.30'da bitti ve Avustralyalılar örtü kuvveti pozisyonunda ilerlemeye başladılar. Keşfe çıkan müfrezeler ve diğer bazı maceracı tipler, çoktan düşman hattında buldukları gediklerden içirilere dalmışlardı. Teğmen Noel Loutit bu gruplardan birinin başındaydı. Askerlerinin, ".....'den (okunamıyor) bu Türkleri avladığını ve daha Korku Deresi'ndeyken koşarak tepelerine indiklerini gördü. Tüfeklerini yere atıp teslim olmak istediler. Ama sayıca çok fazlaydılar ve hepsi vuruldu."⁵

Balıkçı kulübelerini tutan müfreze hariç, çıkarmaya doğrudan muhatap olan Osmanlı bölükleri ağır kayıplar vererek geri çekildi. Savunma taburunun kalan iki bölüğünden 6. Bölük Kabatepe'yi tutmaktaydı, ihtiyat bölüğü ise zaten 400 Rakımlı Tepe'nin tam karşısındaki Üçüncü Sırt'ta mevzilenmişti.⁶

Derken, sahildeki ana kuvvet, başta 2. Tugay olmak üzere kıyıdan yürüyüşe geçti. Cenahlardan hâlâ ateş ediliyordu. 7. Taburdan Yüzbaşı Herbert Layh ve 140 askerinin bulunduğu 4 kayık, Balıkçı Damları'ndaki, hâlâ susturulamamış Osmanlı mevziinin önünde sahile çıktı. Bunların başına gelenler, eğer bütün güç Layh gibi gündüz gözüyle karaya çıkmış olsaydı, onları bekleyen akıbetin ne olacağını gösterir.

Yola koyulduk ve 3. Tugayın kumsala dikilmiş kırmızı X flamasını gördük; bunun üzerine kuzeye... Balıkçı Damları'na doğru yöneldik.... Oranın Balıkçı Damları olduğunu bilmiyorduk ama sığınmak için tepciğe doğru ilerledik. İyice yaklaştığımızda, Türklerin tüfek ve makineli tüfek ateşiyle karşılaştık.... Tam önümüzdeki suyu dövüyorlardı ve biz de oraya doğru kürek çekiyorduk. Ateş hattına girdiğimizde, altı kürekçimiz vuruldu.... Ama diğerleri küreklerle asıldılar.... Dümen yekesindeki Teğmen Highway'in, öne, kayığa doğru kaykılıp inlemeye başladığını gördüm. Biz o sırada sadece sahildeki çakıltaşlarını vurabiliyorduk. Askerlere karaya çıkmaları için bağırıp kendimi kayığın kenarından aşağıya bıraktım ve kalçamdan vuruldum.⁷

Layh, korunağa vardıklarında yanında sadece otuz kişi saydı. Kayıktan inmeye kalkanlardan yüz on asker ölmüş ya da ağır yaralanmıştı. Bunu beceren de tek makineli tüfekli bir müfrezeydi. Bir Osmanlı takımı 50-60 tüfek demekti ve bölükler dört takımdan oluşmaktaydı. Tam taarruz güzergâhı üzerinde, dördünde birer makineli tüfek bulunan, siper almış sekiz takım vardı. Bu yüzden bir gündüz çıkarmasında, ana kuvvetin, en azından 3. Tugayın başına muhtemelen neler geleceğini görmek iştenden değildir.

ANZAK'ın yanlış yere çıktığı inancı, Avustralya ve Yeni Zelanda folklorunda esaslı bir yer tutar. Yanlış yere çıkılması, doğal olarak kolordunun karman çorman olmasının ve hedefine ilerlemede başarısızlığa uğramasının ana nedeni sayılmıştır. İlki doğrudur ama ikincisi yanlıştır. Planlanan yerin iki kilometre kuzeyine çıkılması için öne sürülen nedenler beşe ayrılır. İçlerinden en yaygın olanı, ilk dalganın bir akıntıyla kuzeye taşındığıdır. Oysa o anda "aptallar, bizi çok kuzeye çıkarıyorlar" diyen bir haykırış işittiğini rapor eden birkaç er olduğu gibi, birden fazla kişi de böyle haykırdığını iddia etmiştir. İkinci gerekçe, diğer herkesin ona bakarak rotasını tayin ettiği majestelerinin işaret muharip gemisi *Triumph*'ın bir tayin hatası yapmış olmasıdır. Üçüncüsü, kayıkları sahile yanaştıracak dümencilerin yanılmasıdır. Dördüncüsü, aslında herhangi bir hatanın olmadığı, ancak son anda yapılan bir plan değişikliğinin her nasılsa iletilemediğidir. Son olarak Amiral Thursby'nin benimsediği ve yalınlığıyla göz kamaştıran bir

gerekçe daha vardır ki, o da reddir. Thursby herhangi bir plan değişikliğini veya ciddi bir hatayı reddetmiştir.

En az bilinen seçenekten başlamak en uygunu olacak. Hedley Howe, 1932’de, emirlerde son anda, çıkarmayı olması gereken yerin iki kilometre kadar kuzeyine kaydıran bir değişiklik olduğu iddiasını ortaya attı.⁸ Kendisi sonradan bu iddiasından caymış, ancak tartışmalı görüşü ortalığı karıştırmış ve son zamanlarda bu görüşü savunan başkaları ortaya çıkmıştır.⁹ Acaba hiç mi çıkarma hatası yoktu? Anzaklar, Anzak Koyu’na bir son an emri değişikliği yüzünden mi çıkmak zorunda kalmıştı?

Plan değişikliği senaryosu, çıkarmadan evvelki gece yapılan bir toplantıda, kolordunun çıkmasından sorumlu Amiral Thursby ile Birdwood’un, çıkarma yapılacak mahalli biraz kuzeye kaydırmaya karar verdiklerini akla getirir. Thursby ve Birdwood, Kabatepe’deki güçlü Osmanlı mevzilerinden derinlemesine açılacak makineli tüfek ve topçu ateşinin yaratacağı etkiden korkuyorlardı. Böyle bir karar almaya da yetkiliydiler. Birdwood, Hamilton’un, astlarını “kendi çıkarmalarını yapmakta serbest bıraktığını” söyler.¹⁰ Akdeniz seferi kuvvetleri karargâhı, ANZAK karargâhına sadece “Kabatepe ile Balıkçı Damları arasındaki sahile” bir çıkarma planlaması yapma emrini vermişti.¹¹ Bu iki mahal arasında altı kilometre mesafe vardı ve emirde kesin nokta belirtilmemiş olması, kolordu, bu iki mahal arasında nereye çıkarsa çıksın, kumandanın isteğinin yerine getirilmiş olacağına delalet ettiği biçiminde alınabilir. 18 Nisan’a ait orijinal emirlerin sonraki hafta tadilata uğradığı ve bu süre zarfında, düşman mevzilenişine dair kimi yeni istihbaratın geldiği doğrudur. Ancak Kabatepe’deki kuvvetin büyüklüğü en geç 18 Nisan tarihi itibarıyla öğrenilmişti ve planlamada Kabatepe yüzünden böylesi bir değişikliğe gitmenin, haftalar öncesinden yapılmış olması daha muhtemeldi.

Daha önce Birdwood’un “arazi çok sarp, tam istediğim (gibi) ... askerlerime arzu ettiğimiz korumayı sağlayacak” diye bir açıklamada bulunduğunu okuruz. Bu, ilk bakışta Howe’u destekler gibidir. Ancak Birdwood’un kastettiği yer tam olarak neresidir? Tarif edilen yer Z Kumsalı’ndan içeri giren arazi değildir, çünkü buradan giriş nispeten kolaydır. Bu tarif daha ziyade Arıburnu’ndan kuzeye çıkan, daha dik ve yüksek, sevimsiz arazi-

yi andırmaktadır. Howe'un geç plan değişikliği senaryosunda tutturmaya çalıştığı bu tür bir şeydir. Ancak bu yorumla, Birdwood'un çıkarma planının kesinleşmesinden sadece bir hafta önce açıkladığı bir başka görüşü yan yana koyduğumuzda, Howe'un aslında avantajlı bir durumda olmadığı ortaya çıkar. "Eğer Kabatepe'den kumsaldaki kayıklara çok ağır bir ateşin açılacağını görürsem," der Birdwood, "bütün çıkarmayı daha kuzeye, Balıkçı Damları'nın oraya kaydırırım, ama oradaki arazi öylesine engebeli ve sarp ki, *hava henüz karanlıkken* buraya çıkmaya teşebbüs etmek imkânsız."¹² Balıkçı Damları, Arıburnu'nun sadece bir buçuk kilometre kuzeyindedir ve o "engebeli ve sarp" arazi Arıburnu'na kadar uzanmaktadır, ama Birdwood çıkarmasını yine de karanlıkta yapmıştır. Dolayısıyla buradan, Howe'un planda bir son an değişikliği senaryosuna açık bir destek çıkmaz. Daha ziyade Birdwood, gün ışıdıktan sonra karaya çıkaracağı birlikleri kuzeye kaydırma ihtiyacı duyacağı ihtimalini sanki önceden görmüş gibidir.

Bu, Hamilton'un, çıplak gerçeklerin muharebe günü kolayca derlenebileceği, ancak zaman geçtikçe hepsinin bilinmezlik örtülerine büründüğü uyarısını yaptığı durumlardan biridir. Birdwood, onun iki tümen kumandanı, bazı tugay kumandanları ve kimi birimlerin savaş günlükleri, yapılan hataya 25 Nisan günü değinir. Çıkarmayı izleyen gece, Bean Birdwood'la konuşmuştur: "Sahil yolunda General Birdwood'la karşılaştım.... Bana 'İlk evvel, bu dehşetengiz arazide çıkmamız gereken yerin bir buçuk kilometre kuzeyine çıkma gibi bir yanlışlık oldu,' dedi."¹³ Eğer Howe haklı olsaydı, kaygılanacağı pek çok şey olan Birdwood, bir plan değişikliği yapıldığını inkâr etmeye yönelik bir düzenle çıkagelirdi. O yüzden bu pek muhtemel gözükmemektedir.

Amiral Thursby de bir son an plan değişikliğinden söz etmez. Tam tersine şöyle yazar: "Sağ cenahımız tayin edilen mevkiin birkaç yüz yarda kuzeyinde kalmak kaydıyla, çıkarma hemen hemen düşünüldüğü gibi oldu."¹⁴ Thursby hayatının sonuna kadar da bunu savunmuştur. Kendisi her ne kadar "kasten yalan beyanda bulunmakla" itham edilmişse de, deniz miliyle kara mili arasında 240 yardalık bir fark bulunduğunu ve eğer Thursby ilkini, ordu da ikincisini kullanıyor idiyse, planlananla gerçekleşen çıkarma yeri arasındaki farkın o kadar büyük olamayacağını belirten Steel ve

Hart'tan Thursby'nin ifadesine taze destek gelmiştir.¹⁵ Bu ilginç bir fikirdir ancak, en çok, olup bitenden ziyade amiralin kendi görüşünü izah etmeye yarar. Thursby için söylenebilecek olan, onun ikinci dalganın en güney ucundaki bölüğü, planlanan yerin en kuzey ucuna çıkardığıdır.

Howe'un destroyer mavnalarına dair tezleri de sallantılı bir konudur. İkinci dalgadaki bu mavnalar, birinci dalgadan yarım saat sonra, gün ışığında karaya yanaştılar. Onlar da biraz kuzeye düşmüştü. Howe'a göre, karanlığın yarattığı karışıklık birinci dalganın yerini şaşırtmasını açıklayabilir, ama ikinci dalganın ortalık ışımsışken aynı derecede kuzeye çıkmasını açıklayamaz ve bu da planda bir son an değişikliğinin habercisidir.

Eğer birlikler gerçekten bir mil kuzeye çıkmış iseler, bu, tesadüfe bakın ki destroyerler de aynı şeyi yapmış demektir. Bu harita [Be-an'ın, birinci ve ikinci dalga mavnalarından fiilen çıktıkları yeri gösteren askeri resmi tarihindeki harita], büyük bir ihtimalle, bunların askerlerini [gün ışımsışken] diğer birliklere göre doğru yerlere çıkardığına işaret eder.¹⁶

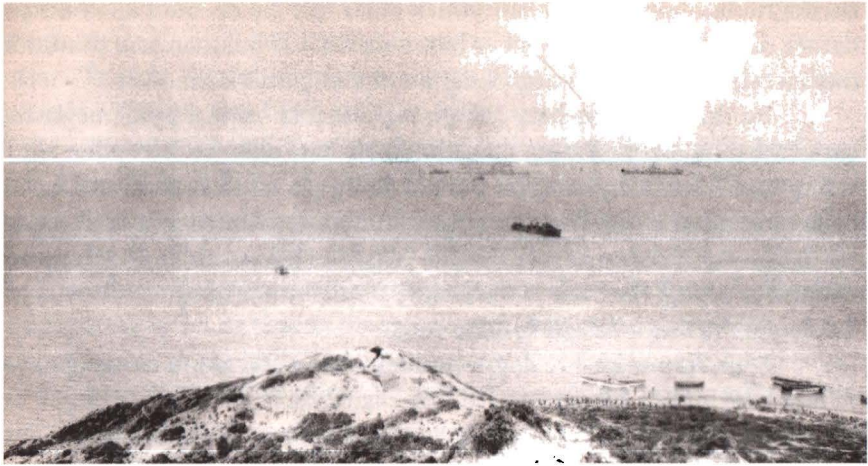
Howe burada daha sağlam bir zemine basmaktadır. Yarın saat önce karanlıkta yapılan bir mesafe hatasının, destroyer mavnaları tarafından gün ışığında aynen tekrarlanması, pek muhtemel değildir; özellikle de örtü kuvvetinin kumandanı mevcut ve o zamandan beri, çıkarmanın bir hata olduğu genel kanısı dışında aydınlatıcı hiçbir yorumda bulunmamış iken. Howe'un destroyer dalgası hakkındaki iddiası merak uyandırıcıdır ve henüz hiç kimse bu konuda tatminkâr bir açıklama yapmamıştır. Bu durum, bu konuda öğrenilmesi gereken daha pek çok şey olabileceğini akla getirirken, her şey hesaba katılarak, Howe'un plan değişikliği senaryosu reddedilmelidir. Thursby'nin, ilgili diğerlerinin haberi bile olmadan böyle bir değişiklik yapabilmesi, aklın almayacağı bir şey gibi görünmektedir. İtibar edilmesi aynı derecede güç olan bir diğeri de, eğer bir son an değişikliği toplantisı olduysa, ne Thursby'nin, ne Birdwood'un, ne de onun başlıca astlarının, sonradan, Çanakkale Boğazı Komisyonu önünde ifade vermeye çağrıldıklarında dahi bu konuda tek kelime etmeyecekleri yolundaki senaryodur.

Bu doğru olsa bile, bundan bahsetmek onlar için ille de onun kırıcı bir şey demek değildi. Aksine, mevcut ve bilme mevkiinde bulunanların tümünün düşüncesi, böyle bir plan değişikliğinin olmadığı merkezindedir.

Bu durumda, bir hata olduğu biçimindeki orijinal açıklamayla baş başa kalıyoruz. Eğer çıkarma mahallinde bir hata oldu ise, bu neden oldu? Cevap sanki denizde yatar gibi. Burada da üç şık var: biri, Kraliyet Donanması tarafından *HMS Triumph* muhribinin konumlanmasıyla ilgili bir seyir hatası yapılması; mavnaları sahile ulaştırmakla sorumlu donanma subaylarının yaptığı bir hata; ya da bir kıyı akıntısının tek başına veya yukarıdakilerden biri veya ikisiyle birlikte etkisi.

Tom Frame, kuzeye doğru muhtemelen hiçbir akıntı olmadığını veya olsa bile, bunun çıkarma mahallinin şaşırılmasına son derece düşük bir katkı yapacağını inandırıcı bir biçimde ortaya koyarak akıntı seçeneğini devre dışı bırakmıştır.¹⁷ Kontrol noktası gemisi *Triumph* tarafındaki hataya gelince, örneğin o geceki gibi az rüzgârlı sakin bir denizde bile, herhangi bir referans noktasının yokluğunda gece seyri çok hassas bir sanat değildi. Frame, muhtemelen, *Triumph*'ın deniz haritasındaki mevkiini emniyetle belirlemesini sağlayacak, görünür hiçbir ışık ya da işaret olmadığını, bu yüzden geminin, kaptana talimatı verilen yerde bulunmasının sırf bir şans eseri olmuş olacağını söylemiştir.¹⁸ Geminin yerinde sadece yüz metrelik bir hata bile olmuş olsa, bu karada kolayca bin metrelik bir hataya yol açabilir ve kendi başına yine de, o şartlar altındaki bir seyirden beklenebilecek hassasiyette bir seyir sayılırdı.

Sığ sulara doğru ilerlersek, Godley de birçokları gibi, suçu kılavuzluk eden devriye gemilerinde bulanlardan birisidir: "Bizim bu tarafta karaya çıktığımız noktanın, planlanandan bir buçuk mil kadar daha kuzeyde olduğunu kuşkusuz duyacaksınız, çünkü karakol gemileri karanlıkta bir başka noktayı Kabatepe sanmışlardı."¹⁹ Deniz binbaşı J. Waterlow ilk dalgaının en sağındaydı ve tüm gemiler, eğer birbirlerini göremiyorlarsa, bu her ne kadar imkânsız olsa da, hızlarını ve rotalarını ona göre ayarlamak durumundaydılar. Waterlow da, başka bazıları gibi, hatanın Anzak Koyu'nun güney burnunun yanlışlıkla Kabatepe sanılmasından kaynaklandığını ve gemilerin bunu doğrultayım derken kuzeye yöneldiğini söyler. Buradaki

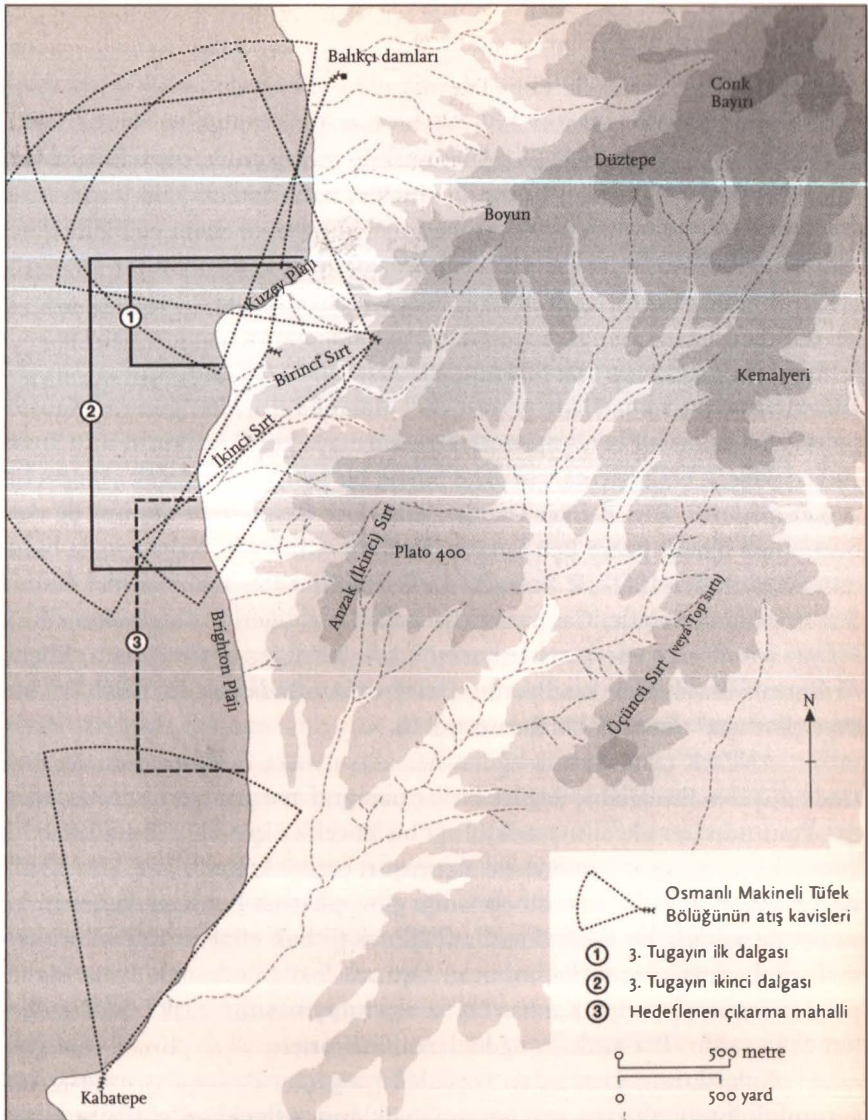

53: Gelibolu Yarımadası, Türkiye. 25 Nisan 1915. Haintepe'den Arıburnu kumsalına bakış, Anzak Koyu'na çıkıldıktan hemen sonra 3. Avustralya Tugayının hücum ettiği Arıburnu Sivrisi'nin üzerindeki siper görülebiliyor. Tepedeki Osmanlı makinelişinin ateş alanı gözler önünde. (AWM Googo6)

sorun, kıyıdaki hiçbir şeyin mavnalardan dahi görülemediğini belirten başka anlatıların olmasıdır. Hem ay batmadan, *Triumph* demir attığı sırada, hem de ay battıktan sonra, mavnalar kıyıya yanaşırken, neyin görülebildiği sorusu -tabii eğer bir şey görülebiliyor idiyse- katiyetle cevaplanabilecek bir soru değildir.

Bir bilinmeyene dayanan bir belirsizlikler yığını ortaya çıktığında, en iyisi düşünür Ockam'ın sözünü dinlemektir. Ockam, bir sürü açıklama varsa ve eğer hangisinin doğru olduğuna karar veremiyorsanız, en yüksek ihtimal olarak en basitini seçmeyi önerir. Planda bir son an değişikliği veya gizemli bir akıntı, karmaşık açıklamalar gerektirir. En basit açıklama ise, zor koşullarda olması beklendiği gibi insan hatasıdır. Bu durumda en bel bağlanabilecek suçlu Kraliyet Donanmasıdır. *HMS Triumph* muhribi harita referansına doğru noktaya demir atmamış, kıyıya yakın kıdemli deniz subayları da ya Arıburnu'nu Kabatepe sanmış veya onu hiç görmemiştir.

Arıburnu yakınına çıkmanın nedeni ne olmuş olursa olsun, bunun tesadüfi olduğu söylenebilir. Z Kumsalı'nda daha güney bir noktaya çıkılsa

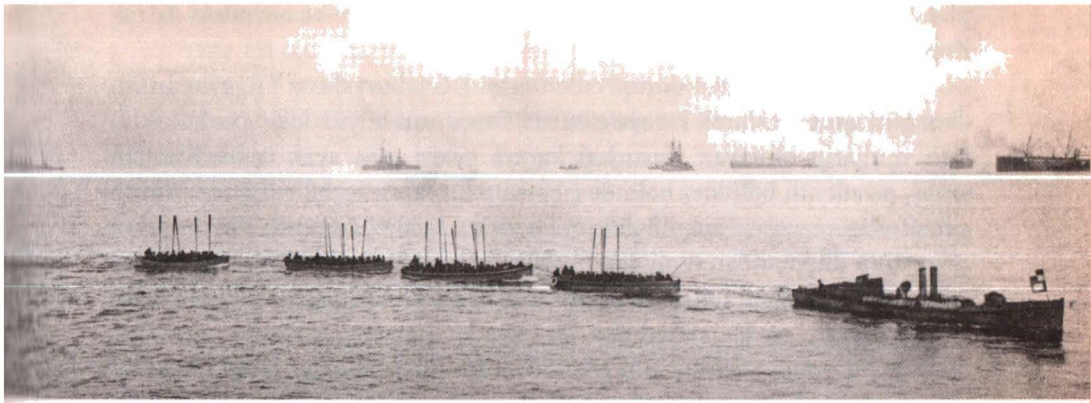

Harita 5.1: Arburnu'ndaki Osmanlı makineli tüfek bölümünün mevzilenişi ve atış açıları.

idi, ilk dalgalar Kabatepe'den açılacak çok daha öldürücü bir ateşe maruz kalacaklardı; dolayısıyla, ilk çıkarma dalgasında baş gösteren düzensizlik, verilen daha az zayıat ile dengelenmiş oldu. General Godley şöyle dedi: "Daha sonra yaşadıklarımıza bakarak, bunun Allah'tan gelen bir hata olduğuna inanıyorum, çünkü daha açık bir sahile yanaşsaydık, muazzam bir zayıat verecektik."²⁰ Bundan kuşku duymak için bir neden yok. Şimdi artık Osmanlı muharebe düzeni ve tertiplenme haritaları incelenebildiğine göre, onların mevzilenişlerini daha kesinlikle tayin etmek mümkündür. Osmanlı savunmasındaki en güçlü unsur, dört makineli tüfektir. Bu, tüfek ateşini karanlıkta düzgün yönlendirme şansının daha düşük olduğu, makineli tüfeklerin ise sabit ateş açabildikleri, havanın ilk aydınlanmasından hemen önceki dönem için özellikle geçerliydi.²¹ Makineli tüfekler, güneye, Kabatepe'ye daha yakın bir yere yapılacak bir çıkarmaya göre, Arıburnu'nun kuzeyine yapılacak bir çıkarma için daha büyük bir tehlike arzedecek şekilde düzenlenmişlerdi. Biri Balıkçı Damları'nda, biri Cesarettepe'de, biri de Arıburnu'nda olmak üzere üçü kuzeye dönüktü. Güneyde, Kabatepe'de bulunan tek makineli tüfek, Z Kumsalı'na derinliğine ateş açabiliyordu. Birinci Sırt'ın daha ilerisinde, Cesarettepe'ye bakan bir diğeri muhtemelen sınırlı bir yay içinde ateş ederken, Arıburnu'ndaki bir diğerinin ateş hattı, Küçük Arıburnu yükseltisiyle kesiliyordu. Dolayısıyla, ortada pek de "Allah'tan kuzeye çıkmışız" denecek bir durum yoktu.

ANZAK çıkarmasına eğilen her araştırmacı, kendini çıkarma üzerinde düşülen ihtilafa hiç değilse birkaç paragraf ayırmak zorunda hisseder. Bu, konunun her ele alınışta dayattığı bir öncelik ölçütüdür. Burada ise bu konu aksine bir giriş babında ele alınmıştır, çünkü kolorduların tam olarak nereye çıktığı o kadar önemli olmadığı gibi, çıkarma konusunda kopan kıyamet de aslında bu denli önem atfedilmesini hak etmez. ANZAK'ın karma karışık olmasının ve kolordunun Üçüncü Sırt'a ilerlemek, hatta Maltepe'ye tırmanmak yerine Kanlısırt'ta savaşa tutuşmasının başka ciddi nedenleri daha vardır. Biz artık bu nedenlere dönüyoruz.

Kolordunun yarımadayı boydan boya geçmekte başarısız olmasının sorumluluğunu çıkarma yeri hatasına yükleyen geleneksel görüşün klasik örneklerinden biri de, Albay S. Watson ile 1982 yılında yapılan mülakattır.

5.4: Anzak Koyu açıklarındaki *Galeka*'nın üst güvertesinden denizin görünüşü. Arka planda diğer asker nakliye ve savaş gemileri, önde buharlı bir römorkörün, Gelibolu Yarımadası'nın Kuzey Kumsalı'ndaki Balıkçıdamları'na doğru çektiği, 6. ve 7. Taburlar ile 2. Piyade Tugayına mensup Avustralyalı askerlerle dolu, *Galeka*'ya ait dört tekne. (AWM P01287.001)

Sefere katılmış olan Albay, “eğer ANZAK gücü, seçilen muharebe alanına (Z Kumsalı) çıkmış olsaydı, ANZAK birliklerinin hiç şüphe yok ki gün batmadan hedeflerine, yani Maydos köyüne ulaşmış olacağına” inanmaktadır.²² Z Kumsalı'nın iki kilometre kuzeyine çıkmak, ANZAK'ın Osmanlı ihtiyatı yönünde ilerlemesine yine de mani değildi. Kolordunun hedefi söz konusu ihtiyata yüklenip onu Seddülbahir'deki ana taarruza katılmaktan alıkoymak olduğuna göre, onun tam olarak nereye çıktığının o kadar da acil bir önemi yoktu. Gerçi şimdi biliyoruz ki, Osmanlı ihtiyatı o denli güçlüydü ki, ANZAK'ın onu meşgul ederek yenmesinin ve bir günde yarımadaı geçmesinin imkânı yoktu. Kolordunun kıdemli subaylarının da bunun farkında olduğunu, daha önce görmüştük. Esas önemli olan çıkarmanın yanlış yere yapılmasının kolorduda, onun savaştaki etkisini zedeleyecek kadar belirgin bir karışıklığa yol açıp açmadığıdır. Ama durum bunların ikisi de değildir. Büyük bir kargaşa içinde, çıkması gereken yerin iki küsur kilometre kuzeyine çıkan, sadece 1.500 tüfeklik ilk dalgadır. İkinci dalganın bölükleri, birbirleriyle doğru bir ilişki içinde, planlanan yerin yaklaşık 1.500 metre kuzeyinde, arzu edilen geniş sahile çıkmışlardır. Sonraki taburlar ise

planlanan yerin en kuzey ucunun yaklaşık bir kilometre kuzeyindeki Anzak Koyu'na yönelmişlerdir.

ANZAK'ın kalan dört piyade tugayı (16 tabur) da, 3. Tugayın ardından, gün içine yayılarak karaya çıktılar. Topçunun büyük kısmı ve kolordunun muharip olmayan unsurları karaya ertesi gün ayak bastı. Bundan amaç, piyadenin bölükler halinde çıkartılıp bir tabur teşkil ettiğinde, o anın gereğine göre savaşa sokulması veya yedekte bekletilmesiydi. Koyun yakın çevresinin düşmandan temizlenmesiyle, örtü kuvvetinden sonra, gece yarısından önce düzenli bir şekilde karaya ayak basan üç tugayın (ilk gün karaya çıkamayan, sayıca neredeyse bir piyade tugayına yaklaşan unsurlar) önünde bir engel yokmuş gibi gözüküyordu. Eğer bölükler tabur oluşturabilir, taburlar da kendi tugaylarıyla ilerlemeye geçebilirse, düzenli bir safın ortaya çıkacağı varsayılıyordu. Yine de günün sonundaki savaş hattı gözden geçirildiğinde, genellikle bölük büyüklüğünde ya da daha küçük gruplardan oluşan tabur parçalarının tüm cepheye dağılmış olduğunu görürüz. Peki, ne olmuştu da böyle olmuştu?

Cevap, onların karşılarında güçlü, iyi sevk edilen ve mücadelecı bir düşman bulduklarıydı; bu düşman, gün boyu topçu bombardımanı ve karşı saldırılarla onların hatlarını tehdit edip durmuştu. Bu tehdit önce Sinclair Mac-Lagan, sonra Bridges olmak üzere taktik kumandanları, piyade bölüklerini karaya adım atar atmaz savaşa sürmek sorunda bıraktı. Bu yüzden birçok bölük taburundan ayrıldı. İkinci olarak, nakliyecilere ateş açan Osmanlı topçusu onları kıyıda daha da açılmaya mecbur etti. Bunun sonucunda, taburların tamamının karaya çıkması ciddi biçimde sekteye uğramış oldu, aynı taburun kimi bölükleri diğerlerinden çok sonra yerlerine varabildiler. Eğer düşman, bu bölüklerin tabur toplanana kadar bekletilmeyip destek için sürülmesinin gerektiği cepheye bu denli büyük bir güçle yüklenmeseydi, bu o kadar aşılmaz bir engel halini almayacaktı.

Godley sorunu şöyle tanımlar: "Karaya ayak basan her yeni asker grubunun, onlara acilen ihtiyaç duyulan sırtlara doğru sürülmesi gerekiyordu ve sonuçta alaylar ve tugaylar kısa sürede ümitsizce dağılmış oluyordu."³ Ertesi sabah ileri saatlerde karaya çıkmaya başlayan kendi tümeni için de şöyle yazar:

Askerler teknelerden inip de kıyıya ayak bastıklarında, hangi birime ait olduklarına bakılmaksızın, takviye için direnişin en yakıcı olduğu noktaya koşturuluyorlardı. Sonuçta Avustralya ve Yeni Zelanda bölükleri ve müfrezeleri ümitsiz bir biçimde birbirine girdiler.²⁴

1. Avustralya Tümeni personel günlüğü aynı hikâyeyi notlar halinde anlatır:

07.55 3. Tugayı takviye etmek için 2 Bl. 3 Tb. gönderildi.

09.15 1. Tabur Albay MacLagan'a takviye olarak kumsaldan yola çıkarıldı.

09.30 Albay MacLagan'a takviye olarak 3. Taburdan kalan bölükler de yollandı.

10.25 2PD [2. piyade tugayı] 6. Tb. takviye istediğini bildirdi... Sa-dece eldeki birlikler gönderilebildi, 5. Tb'un 2 takımı.

10.45 2. Tab'un 2 bölüğü 224 C6 sırtına, 2 takımı da ileri karakol olarak sol cenaha yollandı.

11.30 8.'nin kalanı takviye olarak[okunamıyor]'ya yollandı... hiç ihtiyat kalmadı.

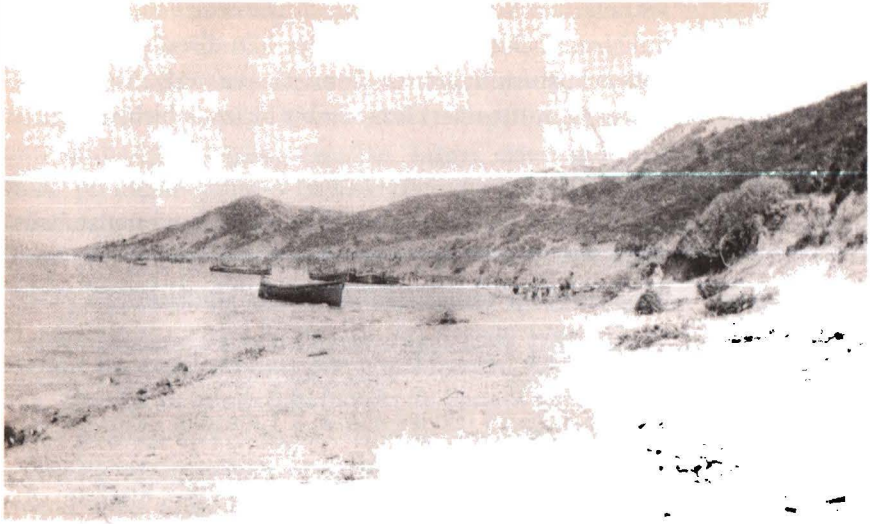
12.50 1. Tug. çıkmayı tamamladı. 2. Tab. 2 bölük 237 W5 sırtını tutmaya gönderildi. 4. Tab., elde kalan tek tabur ihtiyatta tutuldu.²⁵

Şimdi aynı soruna bir tugayın perspektifinden bakalım: 2. Tugayın Savaş Günlüğünde şu notlar göze çarpıyor:

.... 8. Tab. ve 6. Tab.'un bazı kısımları, sağ cenahı beklemek üzere güneydoğuya yöneltildi.

Binbaşı Glasfurd, 10.25'te "6. Tab. takviye istiyor... 5. Tab.'dan iki takım gönderdim. Elde başka hiç birlik kalmadı," sinyalini verdi.

Benim (Binbaşı Cass) Tug. ihtiyatında hiç askerim kalmadı.²⁶

5.5-6: Anzak Koyu'nun yukarıdaki fotoğrafının 11.00'de çekildiği söylenen, ama muhtemelen bundan bir veya iki saat sonra çekilmiş olan fotoğrafı. İlk birkaç saatin aşağıdaki fotoğrafta da görülen acelesiyle taban tabana zıt olan ve hiçbir askerin karaya çıkmadığı o dört saatlik dönemin resmidir. (AWM A03785 & P00196.001)

İngiliz resmi tarihçisi Aspinall-Oglander, saat on civarındaki durumu gayet düzgün bir biçimde özetler:

Durum, Tümgeneral Bridges için endişe vericiydi.... Her iki tugay da dağılmıştı. Tümgeneral Bridges'in kıyıya ayak bastığı andan itibaren, 1. Tugayın 16 bölüğünden tümen ihtiyatı olarak bir kenarda tutulmak istenen 8'i çoktan ikinci sırtta yollanarak çarpışmalara katılmıştı. Geri kalan sekiz bölükten altısı henüz karaya çıkmamışken, herhangi bir acil takviye çağrısına cevap verebilmek üzere sadece ikisi kıyıda bulunuyordu. [O zaman] tümen kumandanı sol cenahının yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu gördü. Hemen, mevcut iki bölüğün Boyun mevkiini takviye etmek üzere gönderilmesi emri verildi ve onların ayrılmasıyla tümenin mevcut tüm piyadesi savaşa sürülmüş oldu. Pek az bir ilerleme kaydedilmiş; örtü kuvveti görevinin ancak yarısını başarabilmişti; durum bariz bir biçimde sakattı; ve kaçınılmaz olan karşı saldırı ancak daha henüz başlamaktaydı.²⁷

Akşamüzeri durum daha da kötüleşti. Topçu ateşinden sakınmak için açıkta hareket eden çıkarma gemileri yüzünden, öğleden itibaren dört saat boyunca karaya tek bir asker bile çıkarılamadı.²⁸ Gündüz, sahilde birkaç düzine fotoğraf çekilmişti. Sabah ve akşamleyin çekilen fotoğraflarda, beklenebileceği gibi çok sayıda asker görünüyordu. İlk olarak 11.00'den itibaren çekildiği söylenmekle birlikte, muhtemelen biraz daha sonra çekilmiş olan birkaçında, hemen hemen hiç askersiz bir kum şeridi görülür. Bunların, o sırada halen sürmekte olan bir çıkarma sürecine ait resimler olduğuna inanmak güçtür. Ama öyledirler ve kıyıya hiç askerin çıkmadığı dört saatlik dönemi kayıtlar altına alırlar.

13.15'te ihtiyatta sadece dört tabur vardı. Daha fazla yardım gelmediğini gören Bridges, çıkarma gemilerinden azar azar gelen takviyenin kesildiği ve sağ cenahının çökmek üzere olduğu saat 05.00'e kadar, bunları çarpışmaya sokmamakta azimle direndi. 1. Tümen Savaş Günlüğü, saat 17.30'da "her yönden takviye için sık sık gelen başvuruları" kaydeder. Ama

o anda elde hiç takviye gücü kalmamıştı. O saatten gece yarısına kadar kıyıya ortalama olarak her yarım saatte ancak bir bölük çıkarılabildi. Bridges daha fazla asker sağlayabilmek için umutsuzca çırpınıyordu. McCay, yolu kendi bulunduğu yere düşen başka bir tugaya ait bölüğü ihtiyata alma izni kopardı. Ancak fazla tutamadı, zira cepheye sürmeye mecbur kaldı.

25 Nisan'ın üzerine, o gün karaya çıkan 16 taburdan neden sadece iki veya üçünün cepheye nispeten hasarsız ulaşabildiği, haliyle merak konusu oldu. Bridges iki hafta sonra resmi raporunda şunları yazdı: "Çıkarmada direnişle karşılaşılması üzerine izleyen harekâtlarda doğal olarak sürekli takviye talepleri geldi ve birlikler geldikçe ateş hattına sürülmeleri gerekti. Arazinin son derece sarp doğası da buna eklenince, ortaya büyük bir karışıklık çıktı."²⁹

Cass'a göre kumsalın darlığı da birimlerin birbirine girmesine yardımcı olmuşken, Auckland Taburundan Teğmen O. Burton ilave zorluklar sayar: "Bodur pırmal meşeleriyle kaplı engebeli arazi ve düşmanın açtığı ateş, cepheyi bozuyordu. Kimi doğal tezcanlılığı, kimi de fiziki gücü sayesinde ilerledi. Bu andan itibaren de tabur, tabur olmaktan çıktı."³⁰ Glasfurd, yukarıdakilerin tümünü şöyle özetler: "Piyade birliklerinin genel olarak bozulması (1) arazinin yapısı, (2) ilerlemenin çabukluğu, (3) zayıfca tutulabilen noktalardaki baskıyı hafifletmek için, orada burada küçük birimleri öne sürme ihtiyacı nedeniyle açıklanabilir."³¹

Glasfurd'un ileri sürdüğü bozulma nedenleri arasında 'ilerlemenin çabukluğu' hemen bir kenara konabilir. Düztepe'nin berisindeki ve Kanlısırt'ın ilerisindeki küçük gruplar hariç, ilerleme saat 07.00 itibariyle fiilen, 07.30 itibariyle de emirle durmuş bulunuyordu. O zamana kadar ancak bir tugay muharebeye sokulabilmiş ve henüz kıyıda ona bir takviye gönderilememişti. Engebe kuşkusuz aleyhte bir unsurdu, ama asıl önemli olan 3. Osmanlı Kolordusunun yaptığı daimi ve kuvvetli baskıydı. Eğer Osmanlı topçusu çıkarma programını alt üst etmemiş olsaydı, taburlar kıyıya daha toplu halde varacaklardı. Eğer Osmanlı piyadesi ANZAK saflarını çeşitli noktalardan ve defalarca bozmamış olsaydı, tek tek müfreze ve bölükleri karaya adım atar atmaz çarpışmaya sokmak gerekmeyecekti. Direniş daha az olsaydı, müsait olmayan arazinin, daracık kumsalların

veya herhangi bir diğerk nedenin intikal için bu denli zararlı olduğunu varsaymak gerekemeyecekti.

Bütün açıklamalardan en akla yatmayanı, çıkarma yerinin şaşırılmasının karışıklığı en iyi açıklayan neden olarak görülmesidir. Muharebe alanını ziyaret eden Anzak torunları kumsala inmektedir, ancak içlerinde dereler boyunca ilerlemeyi ya da sırtlara çıkmayı göze alanlar azdır. Bu, yazarlar için de geçerlidir. Onlar da içerilerde olanların açıklaması mahiyetinde, karaya çıkış sırasındaki terslikler veya hemen kıyıda meydana gelen olaylar gibi unsurlar üzerine fazlasıyla odaklanmışlardır. Oysa kumsal, oyunun sadece girizgâhdır ve bundan yanlış sonuçlar çıkarılmıştır. Karışıklığa bir di zi neden hizmet etmiş olmakla birlikte, kolordunun kıdemli subaylarına göre bunlardan en hayatisi düşmandı. 3. Kolordu öyle bir karşılık verdi ki, ANZAK, bozgunu savuşturmak isterken her şey karmakarışık oldu. Şimdi de bu konuya eğilelim.

Notlar

- 1 H. Broadbent, *The Boys who Came Home: Recollections of Gallipoli* (Sydney: ABC Enterprises, 1990), 47-8.
- 2 A. Facey, *A Fortunate Life* (Londra: Penguin, 1981), 254.
- 3 Ayrıntılı Osmanlı mevzilenmesi için, bkz. Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi*, 2. Kitap (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1973), cilt. 2, 90-4 ve haritalar 14, 16, 28.
- 4 J. King, *Gallipoli Diaries: The Anzacs' own story day by day* (Roseville: Kangaroo Press, 2003), 30-1.
- 5 Bean'in notları ve mülakatları, AWM 3 DRL 1722 kalem 1-2.
- 6 F. Belen, *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1967), cilt. 1, 91.
- 7 Bean'in notlarının daktilo edilmiş nüshası, AWM 38 3 DRL, 606 kalem 2, 13-4.
- 8 H. Howe, *A Belated Inquiry*, *Reveille* (1932) ve H. Howe, 'Sparks from an old Controversy', *Australian Army Journal* 191 (Nisan 1965).
- 9 N. Steel ve P. Hart, *Defeat at Gallipoli* (Londra: Macmillan, 1994), ek 1.
- 10 PRO WO 30/57/61.
- 11 GOC A & NZ Army Corps.talimatları, PRO WO 106/705.
- 12 Aslı vurgulu, PRO WO 30/57/61.
- 13 C.E.W. Bean, *Gallipoli Correspondent* (Sydney: Allen & Unwin, 1983), 75.
- 14 S. Thursby, 'Power of the Navy: Made Landing Possible', *Reveille* (Mart 1932), 53.
- 15 C. Watson, 'The Gallipoli Blunder', *Army Quarterly and Defence Journal* 112 (1982), 182.
- 16 Bush'un evrakı, IWM 75/65.

- 17 T. Frame, *The Shores of Gallipoli: Naval Aspects of the Anzac Campaign* (Sydney: Hale & Ironmonger, 2000), ch. 12.
- 18 Ibid., 203-4; Ayr. bkz. J. Corbett, *Naval Operations: Official History of the War* (1929; Londra: İmparatorluk Savaş Müzesi, 1997), cilt. II, bl. 17.
- 19 Godley'den Wigram'a, PRO CAB 19/29/52.
- 20 Ibid.
- 21 Bu, makineli tüfek namlusunun etrafına, onun ateş hattını sınırlayan tahta bir çerçeve çakılarak yapılır. Siperdeki bir makineli tüfeğin, farklı atış kavislerine yönelik birden fazla çerçevesi olabilir ve silahın birinden diğerine taşınması gerekir.
- 22 Watson, 'The Gallipoli Blunder', 178.
- 23 AWM 3 DRL 1731, 419/10/7 no. 2.
- 24 PRO CAB 19/29/52.
- 25 General Staff Headquarters Diary, 1st Australian Division, AWM 4 ormf 0088 rulo 803.
- 26 2.nd Brigade War Diary, AWM4 19/99/2.
- 27 C. Aspinall-Oglander, *Military Operations: Gallipoli* (Londra: Heinemann, 1929-1932), I: 188.
- 28 C.E.W. Bean, *Official History Of Australia In The War of 1914-18* (Sydney: Angus & Robertson, 1944), I:314.
- 29 Bridges'in Mayıs raporu, AWM 6673 2 DRL 469.
- 30 C. Pugsley, *Gallipoli: The New Zealand Story* (Auckland: Hodder & Stoughton, 1984), 122.
- 31 2.nd Brigade War Diary, AWM4 19/99/2.

İLK OSMANLI KARŞI TAARRUZU

Bir planınız var. Bir hedefiniz var. Askerleriniz, kafalarında bu hedefle yola çıkıyor. Ama hedefe ulaşma ve ateş vaziyeti almada, karışıklıklar baş gösteriyor. Askerler sığınacak yer arıyor ve bu onları darmadağın ediyor. Üstlerine açılan ateş ise akıllarını başlarından alıyor. Artık bir topluluk olarak değil, bir kişi olarak düşünüyorlar. Her asker olduğu yerde kalmak istiyor.

LE ROBERT RIDEOUT, Brest, 1944

...bende hasıl olan kanaati kat'iyye, öteden beri imali fikir ettiğim gibi, düşmanın Kabatepe civarında mühim kuvvetle karaya çıkmaya teşebbüsü, demek ki, vukubuluyordu. bütün fırkamla düşmana incizabın gayri kabili içtinap olduğunu takdir ediyordum.

YARBAY MUSTAFA KEMAL

Eğer, düşman bir kıyıya karanlıkta sessizce yanaşmaya yüklenen romantizm olmasaydı, Anzak Günü'nde Kanlısirt Savaşı denilen bir olayı kutluyor olabilirdik. Ne yazık ki, bu aşınmış toprak parçası da, daha güzide bir adla anılmayı becerememiş ve askerlerin ona taktığı isim olan Anzak Sırtı unutulup gitmiştir. Burada verilen savaşın üç safhasını da en uygun biçimde tanımlayacak olan terim, mevzi manevrasıdır; bu manevra, birinci Osmanlı karşı saldırısının durdurulmasından, topçu bombardımanından ve ikinci ve akşamüzeri yapılan ana taarruzdan sonra, Kanlısirt'in ele geçirilmesiyle sona ermiştir.

Kumsaldaki savaş kazanın 3. Tugayı, yeniden tertiplenir ve ilerler halde bırakmıştı. Efsane, bu askerlerin, her ne pahasına olursa olsun ilerleme emri gereği, küçük gruplara bölünerek kara içlerinde hızla koşuya geçtikleri yolundadır. Oysa böyle olmadı. Bu görev, her taburun takım kuvvetindeki öncülerine verilmişti ve diğer bazı küçük asker grupları da onların ardından gidiyordu. Hakkında konuştuğumuz, çoğu Düztepe Muhare-

besinde ve Üçüncü Sırt'ta ölen bu askerlerin tam sayısı hiçbir zaman bilinmeyecektir. 1919 Avustralya Tarih Misyonu onlardan bir kısmını bulmuş ve gömmüştür.

Esas taarruz gücü daha ağır ilerliyordu. İlk dalgadaki altı bölükten sadece en kuzey ve en güneydeki ikisi, Haintepe'nin iki tarafına geçebilmişti. Geri kalan dört bölük, öncüler ve hızla ilerleyen diğerleri hariç, Haintepe yakınlarında yeniden teşkilatlandılar. Kısa sürede bunlara ikinci dalganın üç bölüğü daha katıldı; böylece herhalde 1.500 tüfeklik bir güç, kumanda altına alınmış oldu. Bunlar ağırlıkla 10. ve 11. Taburlara mensuptu, ama Haintepe'nin zirvesine hepsi aynı anda varmadı.¹ Duraklama plana dahildi ve burada ikinci dalga bölüklerinin beklenmesi için verilmişti. Binbaşı E. Brockman ve C. Brand bu birlikleri burada tekrar düzenlediler. Yeniden tertiplenmek için sık sık duraklama, eğitimlerde de vurgulanan bir plan özelliği idi. Duraklama en az yarım saat sürmüş olmalı, çünkü 10. Taburun D bölüğü, taburun diğer bölüklerinin gelişinden, bu kadar süre sonra varabildi. 9. Taburun çoğu da oralar daydı; bunlar iki bölüğün tamamı ile diğer bölüklerden Binbaşı Salisbury kumandasındaki bazı unsurlardı. Koya ilk dalgada çıkan A ve B bölüklerinden bazıları düşman peşinde kaybolmuş, geri kalanları ise Salisbury tarafından 400 Rakımlı Tepe'ye getirilmişti.

Bu gücün çıkarma mahallinden yola koyulup Haintepe'de ve civarında toplanmasına kadar bir kırk beş dakika, ikinci dalganın onlara katılmasına ve tümünün yeniden tertiplenmesine kadar da bir otuz dakika daha geçtiğine göre, bunların yola çıkışları 05.45'ten daha evvel olamaz. Görevleri Düztepe'deki hattın solunu tutmak olan 11. Tabur askerleri, Korkudere üzerinden yollarını bulmak üzere hareket ettiler. Geri kalanı, bir kilometre uzaktaki ve o saatte artık görülebilen 400 Rakımlı Tepe'ye yöneldiler. Takip ettikleri rota onları son derece sarp bir araziden Kamu Kapu Deresi'ne indirip, oradan 400 Rakımlı Tepe'nin denize bakan tarafına çıkardı. 07.00'de veya biraz geçte yerlerine varıp tertiplendiklerinde, Anzakları orada hazır ve üç Osmanlı topunu ele geçirmiş buldular. Bunlar Z Kumsalı'ndan gelmiş ve 7. Bölüğü yenip doğruca içlere girmişlerdi. En büyük grup 9. Taburundu ve onlar buraya, eğer daha önce değilse 06.00'da varmışlardı.⁴ Kaçta varmış olurlarsa olsunlar, bu oradaki Osmanlı bataryasının he-

nüz geçmiş olduğu daha ileri mevziden tekrar ateş açmasını önlemeye yetecek kadar çabuktu.³ Osmanlı bataryası personeli ve onu koruyan 7. Bölük müfrezesi ile arada şiddetli bir çarpışma geçti. Topçular dördüncü Osmanlı topunun ele geçmesine izin vermediler ve top sırtlanarak Üçüncü Sırt'a geri götürüldü.

07.00'ye gelindiğinde, 3. Tugayın sağ cenahı oldukça iyi bir şekilde kurulmuştu.⁴ 9. Taburun dörtte üçü mevcuttu. 10. "aşağı yukarı" tamamıdı.⁵ Solundan başlayıp tepeyi boyly boyunca aşarak sağ cenahın Keltepe'ye doğru olan en ucuna kadar giden 2.000 metrelik bir cephe üzerine güzelce yayılmış tertip olunmuş 1.500 tüfeklik bir kuvvet vardı.

11. ve 12. Taburların çoğunluğunun yer aldığı ANZAK solu daha kötü durumdaydı. Buradakilerin çoğu, takım büyüklüğündeki gruplarda, etrafta olan herhangi bir subayın emrinde çatışmaya girmiş askerlerdi. Boyuna ilk ulaşan askerler Haintepe'den gelmemişlerdi; bunlar, Arıburnu'nun kuzeyine çıkmış ve Cesarettepe ile Sarıbayır yakınındaki uçurlardan tırmanarak gelmişlerdi. George Lambert'in resmini yaptığı askerler bunlardır. Bu askerler kıyıda arka arkaya verilen iki moladan sonra, savunmacıların esas kuvvetiyle, yani Cesarettepe'deki siperlere çekilmiş olan 8. Bölükle çarpışmaya girdiler. Bölüğün işi tam olarak bitmese de, bu süngü savaşı başarılı oldu. Düztepe'ye ilerleyiş yol boyunca geciktirmeyi başaran küçük bir gücün savunmaya yaptığı bu değerli katkı, bir anıtlı ölümsüzleştirilmiştir.

Yüzbaşı Joseph Lalor'a ve Eric Tulloch'a bağlı, toplamı yüzden az tüfekli, 8. Bölüğü Boyun'a kadar takip etti ve saat 07.00 civarında orada bir süre durdu. Daha sonra tekrar yürüyüşe geçip, 07.30'da Kılıçbayırı'na ayak bastı. İki saatte, en az iki hafif çatışmaya da girilerek kat edilen toplam mesafe iki kilometre civarındaydı ve Arıburnu'nun kuzey kumsalından Cesarettepe'ye olan dik arazide yapılan başlangıç tırmanışı veri alındığında, bu takdire değer bir çabadır. Hatta bugün, bunun nasıl olup da yapılabilmiş olduğuna akıl erdirmek zordur. Yüzbaşı Tulloch'un elli askeri vardı, kısa sürede otuz askerlik bir takviye daha aldı.⁶ Saldırganların burada, sol tarafta yaşadıkları büyük karışıklığın, Osmanlı bölüğünden arta kalanların, sırtta ki çarpışmayı geciktirmelerini kolaylaştırdığına da hiç kuşku yok.

Saat 07.30 civarında, ANZAK hattının solu, Balıkçı Damları'nın güneyinden Kılıçbayırı'na, buradan da Kanlısirt üzerinden 400 Rakımlı Tepe'ye kadar, 3.000 metrelik ve yaklaşık 1.500 tüfeklik bir cephe teşkil ediyordu. Bu güçler dört grupta toplanmışlardı. En solda, Balıkçı Damları'nı tutan düşmana karşı 200 tüfekçi vardı. İki grup Sarıbayır silsilesi üzerinde bulunuyordu –uçurumlardan daha çok asker tırmandığına göre, neticede, Yüzbaşı Tulloch, Ivor Margetts, Lalor ve Binbaşı Frederick Kindon'un adamları dahil 200'ü, Boyun ile Kılıçbayırı arasındaydı.⁷ Yine 12. Taburdan 400 askerlik bir diğer grup, bunların arkasında, Cesarettepe'de ihtiyattaydı.⁸ Randevu noktası Düztepe olan dördüncü grup, 11. Taburun bir bölüğüydü. Bu taburun, Haintepe'de yeniden teşkil edilen iki bölüğü, şimdi merkezde Kılıçbayırı ile sağda 400 Rakımlı Tepe arasındaki boşluğu doldurmak üzere yola çıkarılmıştı. Burası Kanlısirt üzerinde, daha sonra Bombasırtı ve Courtney ileri karakollarının tesis edildiği yerdir. 1. Taburdan Yüzbaşı Alfred Shout komutasında bir grup, emirleri dinlemeyerek, her nasılsa onlardan önce oraya varmıştı.

Siperlerden birinin bitimindeki [Bombasırtı Karakolu yakınında] bir delikte bir sürü Türk vardı, hepsini defettik. Bir çavuş, içlerinden birine süngüsünü sapladı ve çıkarırken de kanırttı. Neredeyse iki şilin büyüklüğünde bir parça koptu. Eğer süngüsünü bir diğer Türk'ün üzerinde denemeye kalksaydı, onu kırabilirdi. Türklerin hepsi fundalıklara doğru sıvıştılar... onlar yatar vaziyette, biz ise ayakta mücadele ettik.⁹

Daha sonra Shout'un askerleri, 11. Taburun iki bölüğüyle birlikte Kanlısirt'ta, sırtın soluyla sağını birleştiren bir hat yaptılar. 11. Taburun dördüncü bir bölüğünün, tüm taburlardan müteşekkil karma bir bölükle beraber Kılıçbayırı'nı takviye etmesi ve Düztepe üzerindeki orijinal buluşma noktasına gelene kadar bu sırtı tırmanmaya devam etmesi gerekiyordu. Ancak ana sırtta birkaç takım bırakıldı, diğerleri ise Korkudere Vadisi'nin üst menzillerinde kayboldular. Sonunda, 08.00 itibarıyla 3. Tugayın tüm taburlarından unsurlar barındıran Kılıçbayırı'nda takviye olarak 100 kadar asker kaldı.

Bu arada, ANZAK piyadesinin yüksek dozlu coşkusu ve düşük dozlu disiplini etkisini göstermeye başladı. Daha önce değinildiği gibi, ana ilerlemenin başına sadece 3. Tugayın öncü müfrezelerinin geçmesi, Shout ve yanındakiler gibi diğerlerinin ise arkadan gelmesi gerekiyordu. Kumsaldaki çatışmanın sona ermesinin ardından, 1. ve 2. Tugaylarda boy gösteren başıbozukluk pahasına, iz sürme heyecanı bir türlü tam olarak yatışmak bilmedi. Er Wayter Stagles de bunlardan biriydi. "Orada birkaç dakikalığına yatmış soluklanırken, çantaları sıyırdık, süngüleri taktık ve içimizden biri –başımızda subay yoktu– bağırdı: 'Haydi beyler! Heriflerin peşine düşelim!'"¹⁰ Er Frank Parker, Üçüncü Sırt'a varıp da yaşadıklarını yetmiş yıl sonra anlatabilenlerden biriydi: "Denizi görene kadar gittik, taa Marmara Denizi'ni... Yani o kadar uzaklaştık."¹¹ Parker 5. Taburdaydı ve bu tabura hiçbir aşamada o kadar ilerleme emri verilmemişti. Zayıatlar ve Parker gibi fazla ileri gidenler düşüldüğünde, saat 07.30 itibarıyla Balıkçı Damları'ndan Keltepe'ye kadar çizilecek 5.000 metrelik yayda, cepheyi tutan 3.000 kadar tüfekli vardı.¹² Bu, tehlikeli denecek kadar seyrek bir gücü ve Sinclair Mac-Lagan daha fazla ilerlememe emri verdi.

Çatışmanın birinci aşaması, yani mevzi almak için manevra yapma bölümü sona ermişti. Tulloch ve Düztepe'ye kadar ilerlemiş diğerleri hariç, ileri yürüyüş, tekrar başlamamak üzere bitmişti.¹³ Bu ANZAK'ın, önemli tek bir farkla Ağustos'taki saldırıya kadar muhafaza edeceği durumdu, o fark da aynı akşamüstü Kılıçbayırı'nın kaybıydı. O sırada, 1. Avustralya Tümeni piyadesinin geri kalanı, topçu ateşi ve tepelerde cereyan eden çarpışmadan seken tek tük tüfek atışı altında kıyıya yanaşmış bulunuyordu. Gece indiğinde, Anzak Koyu'nda dağlar gibi malzeme ve mühimmat yığını birikmeye başlamıştı. 1. Sahra Ambulansından Er Thomas Richards ve başkalarının da bulunduğu bir zayıat kaldırma istasyonu, kurulma aşamasındaydı. Memleketinden uzaktaki bir askeri biraz kazıyın, altından bir turist çıkar; ama hepsi Richards kadar serinkanlı değildi: "Bir baktım ki, o kadar da rahatsız değilim, bunun üzerine su dizlerimizin üstüne çıkana kadar yedi fotoğraf çektim."¹⁴

Peki, ama ilerleyiş emirler gereği Üçüncü Sırt yerine, neden Kanlısırt'ta durdurulmuştu? Hâkim görüş, bunun vahim bir hata olduğu ve böy-

lece büyük bir fırsatın heba edildiği yolundaydı. Tulloch'un, muhtelif taburlardan oluşan küçük grubu sonunda Düztepe'de durana kadar, ilk dört saatin hiçbir aşamasında, düşmana bağlı bir gecikme yaşanmamıştı.¹⁵ Bunların hiçbirisi doğru değildir. Diğerleri yanında Tuğgeneral Chris Roberts da, 3. Tugayın Kanlısırt'a varışıyla Osmanlı takviye gücünün Üçüncü Sırt'a ilerlemek üzere görünmesi arasında bir boşluk olduğunu ileri sürer. Dediğine göre bu düzgün bir arazide sadece bir kilometrelik bir manevra demektir. Mesafe kesinlikle fazla değildir ve arazi de herhangi bir engel arzetmemektedir, ancak konu çok daha karmaşıktır. Hali hazırda 3. Tugayın mütevazı ilerleyişini durduracak Osmanlı güçleri mevcuttu ve Osmanlı ihtiyatı da sanıldığından çok daha erken yetişmişti. Ne arada bir "boşluk" vardı, ne de ortada bir şans.

Saat 07.00'de 3. Tugayın karşısında nasıl bir güç bulunduğuna barksak, 1.000 kadar tüfek, birkaç makineli tüfek ve sekiz parça top olduğunu görürüz, Kanlısırt'taki batarya saf dışıdır. Osmanlı'nın sağından (kuzey) soluna geçen 8. Bölükten bir müfreze ve bir makineli tüfek, Balıkcı Damları'ndan açtığı ateşle Kuzey Kumsalı'ndaki Anzaklara göz açtırmıyordu. Aynı hizada, güneyde, Birinci Sırt boyunca çarpışarak çekilen, 8. Bölüğün diğer üç takımının kalanları vardı. Aynı zamanda cephenin bu kısmı, erkenden yetişen Mustafa kemal tarafından da takviye edilmişti; kendisi daha sonra şöyle yazacaktı: "Yalnız fırkanın süvari bölüğüne [150 asker] -istihsalı malûmat (bilgi toplamak) için- Kocaçimentepe [971 Rakımlı Tepe] istikametinde hareket etmesi emrini verdim."¹⁶ Tam olarak ne zaman olduğunu söylemez, ama bu verdiği ilk emirdir, dolayısıyla 05.00 civarlarında olması muhtemeldir. Sırtta ilerleyebildikleri kadar ilerleyip attan inmeleri ve cephedeki bir gediği doldurmaları için doksan dakika yetti de arttı. Buradan 19. Tümeni rapor yağmuruna tuttular. 7. Bölüğün asıl kuvveti, süvari bölüğünün bir kilometre kadar solunda idi. Bu kuvvete dahil olan Adil Şahin şöyle anlatıyor: "....alayımız bize takviyeye gelene kadar çekilmemiz gerekti. Kemalsırtı'na kadar gerileyip orada kendimizi ikinci hattaki siperlerin ardına attık... ve bundan sonra bir daha kimse yerini terk etmedi."¹⁷

7. Bölüğün soluna (güneyine) doğru 5. Bölük, yani kumsalları tutan taburun ihtiyat bölüğü bulunuyordu. Roberts, "Anzak çıkarmasına direniş-

ler yeterince iyi belgelenmemiştir.... 27. Alayın 2. Taburunun ihtiyat bölüğü-
nün hareketlerine dair hiçbir delil yoktur, ama her ne kadar onun 3. Tugay
ile olan ilk temasının yeri ve zamanı bilinmese de, Anzak çıkarmasına karşı
yapıldığı varsayılmalıdır,” demişti.¹⁸ Bu İngilizce kaynaklarda böyledir, ancak
Türkçe kaynaklar 5. Bölüğün erkenden Kabatepe’nin ardındaki kampından,
sağını Kemalsırtı’na vererek, solunu da Üçüncü Sırt boyunca güneye uzata-
rak yayıldığını belirtir.¹⁹ Bunlar, orada mevcut “çok sayıdaki” düşmanı bul-
mak üzere Kemalsırtı’nın güneyine, Üçüncü Sırt’a doğru ilerleyen Teğmen
Loutit ve Haig’in küçük gruplarıyla çatışmaya giren askerlerdi.²⁰ 9. Tümenin
süvari bölüğü de, 27. Alay kampından itibaren yine bu alanı takviye ediyor-
du.²¹ Bu bölük 06.30’dan evvel gelip attan inmişti ve kimi Anzakların hattın
bu kısmında dolaştığını gördükleri atlar, muhtemelen onların serbest kal-
mış atlarıydı. Osmanlı solunun en dibinde, 7. Müfrezeyle Kabatepe tabyası-
nı tutan ve güneye doğru inen 6. Bölüğün tamamı bulunuyordu. Kabate-
pe’nin arkasında bir batarya vardı, bir diğeri de Z Kumsalı’nı dövmek üzere
Palamutluk Sırtı’na yerleştirilmişti. Sinclair Mac-Lagan’ın ilerleyişi durdur-
ma emrini verirken bulunduğu ANZAK saği ise en düzenli bölümdü, ama
her nasılsa burası Osmanlı’nın da en kalabalık olduğu yerdı. Ama buna rağ-
men Osmanlı, 1.000 tüfeği, sekiz parça topu ve artık dördü bulmayan maki-
neli tüfeğiyle zorlu bir güç değildi. Ancak tek başına bu haliyle bile 3. Tuga-
yın geniş bir cephede ilerlemesini durdurmaya kâfiydi. Bu husus tartışmalı
olsa da, yine de Sinclair MacLagan’ı şansını zorlamamaya karar verdiren,
yalnızca bu savunma güçleri değildi, çünkü o sırada Osmanlı ihtiyatının
kendisine karşı manevra yapan parçasını görebiliyordu.

Eğer 3. Tugay şiddetli bir mukabele ile karşılaşmamış olsaydı, yapıl-
ması gereken şey daha iyi bir konum olan Üçüncü Sırt’a ilerlemektir. Çıkar-
maya dair tümen emri gayet kesindi: “Örtü kuvveti... 212(i) karesiyle 238(v)
karesi arasındaki sırtı işgal edecektir.”²² Burada bahsedilen, hemen hemen
Kabatepe’nin arkasındaki güney eteklerinden başlayıp Düztepe’de asıl Sarı-
bayır silsilesine katılan Üçüncü Sırt’tır. Ancak, eğer örtü kuvveti zaten mev-
cut olanlara ilaveten gelmiş büyük düşman birlikleri tarafından yıldırlmış-
sa, bu durumda Sinclair MacLagan’ın Kanlısırt’ta, yani hedefine bir kilo-
metre kala durma kararı son derece anlamlıdır.

Osmanlı takviye kuvvetleri, 19. Tümen ile 9. Tümenin 27. Alayı idi. Bunlardan Maltepe yakınına kamp kurmuş olan 19. Tümenin toplam sekiz taburu olan üç piyade alayı vardı. Bunlardan biri, Balıkcı Damları'ndan Suvla'ya kadar olan sahili korumak üzere ayrılmıştı. Bu tümenin 7.200 tüfeğine ilaveten iki makineli tüfek bölüğü ve altı topçu bataryası bulunuyordu. Öteki takviye kuvveti olan 27. Alay, Maydos'un batısında konaklamıştı ve iki piyade taburu, bir makineli tüfek bölüğü ve iki topçu bataryasına sahipti.²³ 3. taburu kıyıları savunuyordu. ANZAK'a ilk karşı saldırılar bu iki kuvvetten geldi. 19. Tümenin 57. Alayı kuzeybatıdan gelirken, 27. Alay güneybatıdan saldırdı. Kritik soru bu karşı hücumların ne zaman olduğudur.

Otoritelerin çoğu, Bean'in yolundan giderek ilk karşı hücumu 09.00 ile 10.00 arasında başlatırlar.²⁴ 27. Alayın ANZAK'ın güney cenahına intikal vakti genellikle saat 09.00, 57. Alayın Düztepe'ye bakan Sanbayır sırası üzerindeki kuzey cenahına saldırma vakti de genellikle saat 10.00 olarak verilir.²⁵ Eğer bu saatler doğruysa, o zaman arada bir boşluk, yani Avustralya ve Yeni Zelandalıların Üçüncü Sırt'ta bir saf oluşturmaya başlamaları için bir fırsat penceresi var demekti. 57. Alayın karşı saldırısı için verilen saat doğruya yakındır, ancak Türkçe kaynaklar 27. Alayın saldırısının en geç 08.00'de başladığını gösterir, üstelik bu iki taburluk güç, Üçüncü Sırt'ta çok daha erken bir saatte vaziyet almıştır. MacLagan'ı ilerlemeyi durdurmanın akıllıca olacağına ikna eden, çok kuvvetli bir ihtimalle, bunların 07.00'den evvel Üçüncü Sırt'ın güney eteklerine yayılmaya başladıklarını görmesidir.

Modern Türkçe kaynaklardan ayrı olarak Osmanlıca kaynaklar burada bir sorun yaratır. Bu kaynaklarda verilen zamanlar birbirinden çok farklıdır. Bu Gordiyum düğümü boyutlarında bir sorundur, çünkü vakit tutmada imparatorlukta ya da orduda standart bir yaklaşım yoktu. Kimi durumlarda, günün ilk ışımastan üç saat sonrası için 03.00, dört saat sonrası için 04.00 kullanılır ve bu böyle devam eder. Ancak, her ne kadar hangi sistemi kullandığı tam olarak bilinmese de, Gelibolu'daki 5. Ordunun kullandığı sistem, bu sistem değildir. Mustafa Kemal'in anlattıkları Akdeniz seferi kuvvetleri karargâhının zamanlamasına daha yakın olmakla birlikte, bununla Gelibolu'daki 5. Ordu karargâhındaki subayların çıkarma haberinin ilk ne zaman ulaştığı konusunda naklettikleri arasında bir saatlik bir fark

vardır. 5. Ordu Kurmay Başkanı Kâzım Paşa, olaydan sonra, çıkarma haberlerini saat 06.00'da aldığını yazarken, Liman von Sanders bunun 05.00'te olduğunu söylemiştir.²⁶ Aynı şekilde, 27. Alaydan Arıburnu bölgesine bir çıkarma yapıldığına dair ilk haberlerin ne zaman geldiği konusunda, Bigalı'daki 19. Alaya mensup iki subayın yazdıkları arasında da önemli bir fark vardır.²⁷ Ordudaki Alman subayları her ne kadar bu durumdan sık sık ve acı acı yakınmışlarsa da, değiştirmeye muvaffak olamamışlardır.

Akdeniz seferi kuvvetleri karargâhı Greenwich saatinden iki saat ileri olan Doğu Akdeniz saatini kullanıyordu. Zaman, sancak gemisi tarafından günlük olarak genel karargâh sinyali bölüğüne bildiriliyor ve saat 08.00 itibarıyla tüm birliklere iletilmiş oluyordu.²⁸ Bu sistem iyi çalışıyordu, ancak Akdeniz seferi kuvvetleri karargâhının bu bakımdan hiç hatasız olduğu sanılmamalıdır. İlk dalgaların kıyıya 04.30'da ulaştığı konusunda genel bir kabul vardır. Bununla birlikte, varış zamanını 04.00 ile 05.10 arasına yayan birkaç adet tabur savaş günlüğü ve gemi kütüğü de bulunur.²⁹ Savunmacıların, ilk askerin kıyıya ayak basışından hemen önce ateş açtığı ve bunun civardaki herkes, kıyıya yaklaşan tüm tekneler ve açıktaki gemiler tarafından işitildiği düşünüldüğünde, bu daha da anlamlıdır. Bu anın kaydedildiği en az yüz günlük ve kütük bulunduğu ve içlerinden yalnızca birkaçı zaman konusunda yanılmış olabileceğine göre, Osmanlı kaynaklarından çok AN-ZAK ve Kraliyet Donanması kaynaklarına dayanmakta bir mahzur yoktur.

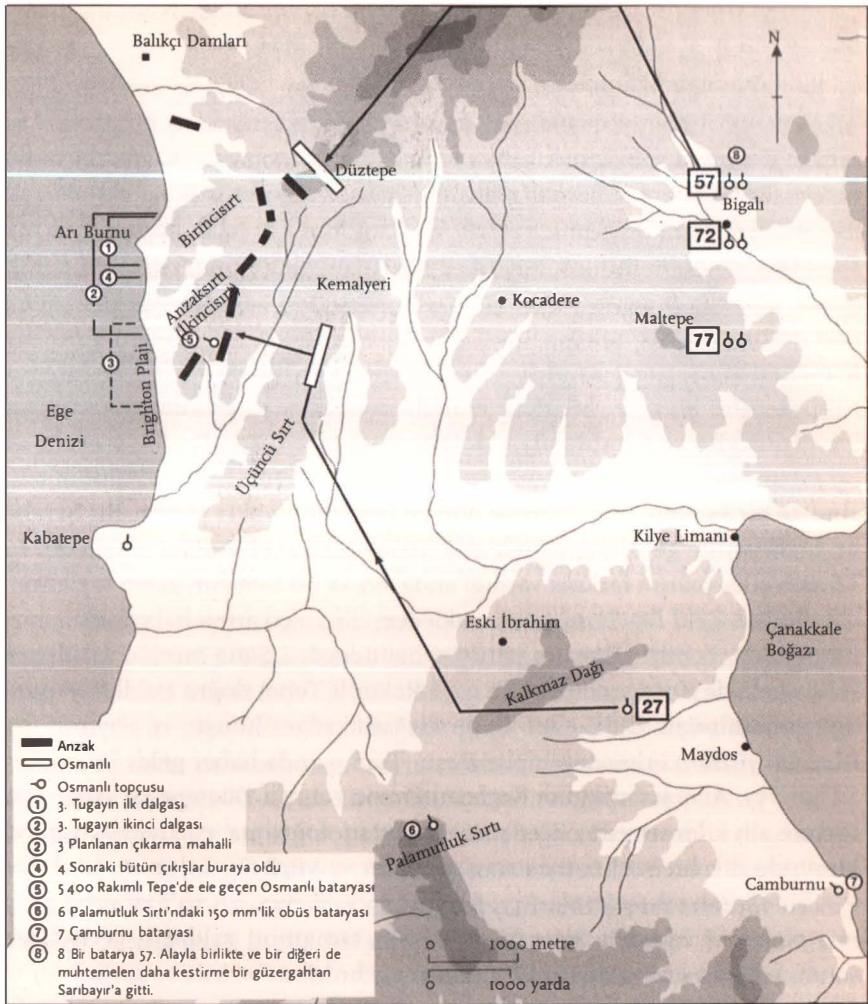
57. Alayın kuzey saldırısı en iyi bilinenidir. Düztepe'ye ulaşan Mustafa Kemal 8. Bölüğün ricatını durdurmuş, bunun üzerine onları kuşatan Anzaklar da durmuştur. Alaydakileri azarlayan Mustafa Kemal saldırı emri vermiş ve tepeyi savunanları çiğneyip geçmiştir. Hatıratında, savaşın kaderinin o anda belirlendiğini anlatır ve genel olarak bunun saat 10.00'da olduğunun kabullenilmesi, saat 07.00 ile 10.00 arasında bir fırsat kaçırıldığı inancının doğmasına neden olmuştur. Bean'in saldırı için verdiği zaman, iki mülakata dayanır. Teğmen Margetts bir noktada saatine baktığını nakleder. Saat 09.00'dur. Bundan sonraki birkaç sayfa, okuyanda, 57. Alayın karşı saldırısının bundan muhtemelen bir saat kadar sonra olduğu izlenimini yaratır. Oysa Margetts saatine baktığında Kılıçbayırı ile Düztepe arasındaki oyukluğun en dibindedir. Oradan, Düztepe'nin öteki (doğu) tarafında ne olduğu-

nu görmesi mümkün değildir. Margetts, dört bir taraftan yükselen çatışma sesleri yüzünden, savunma hattı bozulana ve doruktan kendisine doğru akmaya başlayana kadar Düztepe'ye saldırının farkına varmamış olabilir. Ben'in kullandığı ikinci tanık, 57. Alay 1. Tabur Kumandanı Yüzbaşı Zeki Bey'dir. Zeki Bey saldırıya 10.00'da girişildiğini söylemiştir, ama anlatılan bunu söylerken kendi taburuna değinmektedir ve o tabur da saldırıya ilk geçen değildir. Üstelik askeri resmi tarihin bir başka yerinde bu saldırının zamanının "09.00 ile 10.00 arası" olarak verilmesi, işleri daha da karıştırır.³⁰

57. Alayın saldırıya ne zaman geçtiğine karar vermekte, Mustafa Kemal'in kendi anlattıklarından çok şey çıkarılabilir. "Arıburnu'nda bir hadise cereyan etmekte olduğu, işitilen gemi toplarının sesinden anlaşılmıştı."³¹ Tüm tümeni teyakkuza geçirdi.

Bir taraftan Maydos Mıntıkası Kumandanlığından malûmata intizar etmekte idim, diğer taraftan da ordunun emrine... öğleden evvel saat altıbuçukta idi, Halil Sami Bey'den vürut eden bir raporla düşmanın Anburnu sırtlarına çıktığı anlaşıyor ve buna karşı benden bir taburun mezkûr düşmana karşı şevki isteniyordu. Gerek bu rapordan, gerek Maltepe'de icra ettiğim hususî tarassudat neticesinde bende hâsıl olan kanaati katiye, öteden beri imali fikir ettiğim gibi, düşmanın Kabatepe civarında mühim kuvvetle karaya çıkmaya teşebbüsü, demek ki, vuku buluyordu... Binaenaleyh bu işin içinden bir taburla çıkmak mümkün olamayacağını, her halde evvelce tahmin ettiğim gibi, bütün fırkamla düşmana incizabın gayrı kabili içtinap olduğunu takdir ediyordum. Artık hiçbir şeye intizar etmeyecek karargâhımın bulunduğu Bigalı Köyü'nde ikamet eden birinci piyade alayı (57. Alay) ile Cebel bataryasının derhal harekete geçmek üzere amade bulundurulmalarını; kumandanlarının da emir almak üzere yanıma gelmelerini bildirdim.

Ardından hızla başka emirler de vermiş ve 57. Alayla yola çıkmıştır. Türk askeri resmi tarihi 57. Alayın 08.00'de kamptan çıktığını ve 09.40'ta Kocaçimentepe'ye vardığını belirtir.³² Bu, yüzbaşı Ross'un, bu gü-

Harita 6.1: 25 Nisan 1915 sabahı yapılan ilk Osmanlı karşı saldırısı.

zergâh üzerinde yapılacak bir hamleyle düşmanı tuzağa düşürmenin ne kadar vakit alacağı hakkındaki tahminleriyle ilginç bir biçimde çakışır. Mustafa Kemal'in kendisi bir saat vermez. Ancak 27. Alay karargâhına, saat 08.25'te, 57. Alayın yola çıktığına dair bir işaret ulaştığını da biliyoruz.³³ Sırağa doğudan yaklaşmak batıya göre çok daha kolaydır. Saatte dört kilometre, bildik bir arazide ve iş görür patikalarda, ağır teçhizatlar altında ezilmeden ilerleyen bir asker için işten bile değildir. Kat edilmesi gereken mesafenin kısalığı ve birliğin küçüklüğü (alay büyüklüğünde) dikkate alındığında, üstlerin de hafif bir zorlamasıyla, saatte beş kilometre pekâlâ yapılabilir bir hızdır. Durumun aciliyeti göz önüne alındığında, 57. Alayın normal hızla ilerlemesi tuhaf kaçardı, çünkü zinde askerleri bu hızla günlerce yürütmek mümkündür. Mustafa Kemal, kayıtlarında, 57. Alay taburlarının ipe dizilir gibi sıralandığından, dolayısıyla hemen o anda elde mevcut tek bir tabur bulunduğundan söz eder. Bu da yürüyüşün hızlı olduğunu, ama yine de bir saatten fazla sürmüş olması gerektiğini akla getirir. Bu hareketin hızla yerine getirildiğine inanmamızı gerektiren bir diğer neden de, 19. Tümen çıkarmaının farkına vardığı anda, en az bir taburun zaten toplanmış olduğudur. Zeki Bey bunu şöyle nakleder: "Sizin çıkarma haberleriniz bize ulaştığında, benim taburum yürüyüş halindeydi... Şans eseri, o sabah arazide, özellikle Kocaçimentepe'ye (971 Rakımlı Tepe) doğru tatbikat yapmamız emredilmişti. Daha önce de bu tür tatbikatlar olmuştu ve alayımız, 57. Alay, bu yüzden erkenden toplanmıştı. Tam o anda haber geldi."³⁴

57. Alay kampından Kocaçimentepe yoluyla Düztepe'ye kadar olan mesafe altı kilometredir. Eğer yola çıkış saati doğruysa, yürüyüşün son bölümünde dik bir yeri tırmanması gereken ve yürüyüş kolunun yayılması için bir zamana ihtiyacı olan 57. Alay, karşı saldırıya, 09.30'dan evvel girişmiş olamaz.³⁵ Mustafa Kemal, 57. Alayın tamamını saldırıya geçirdikten sonra, kolordu kumandanına bir haber yazdığını belirtir ve saatini 09.36 olarak bildirir. "Düşmanın tamamen sol cenahında, altı yüz metre mesafeden taarruza başladım... Bir saat kadar ateş muharebesinden sonra düşmanın 261 Rakımlı Tepeye [Düztepe] kadar ilerlemiş olan kıtaatının ricate başladığı görüldü."³⁶ Demek ki, Mustafa Kemal'in kendi zamanlamasıyla saldırısı 09.36'dan önce başlamış ve 10.00'a kadar kazanılmıştı.

6.1: 3. Osmanlı Kolordusu subayları. *En solda: İzzettin Bey, soldan üçüncü: Yarbay Fahrettin, soldan dördüncü Yarbay Mustafa Kemal, soldan dokuzuncu Yarbay Halil Sami.* (AWM P01141.001)

Buraya kadar hepsi birbirine uyar, ancak ANZAK belgeleri bir mara daha çıkarır. 3. Tugay savaş günlüğü, 08.30'da 12. Tabura yapılan bir karşı saldırının püskürtüldüğünü bildirir. 12. Taburun ana taarruz kuvveti Kılıçbayır'ında savaş halinde olduğuna göre, bu bahsedilenin, taburun savaş günlüğünde şu bahsedilenle aynı saldırı olması mümkündür: "Cenahımızı sarmaya teşebbüs eden kuvvetli bir düşman gücü keşfedildi."³⁷ 12. Taburda zamana dair bir not düşülmemiştir, ama bu kayıt, taburun çıkarmasını ayrıntılı olarak anlatan kayıttan hemen sonraki kayıttır. Bu esnada, ANZAK solunda kalmış yegâne düşman birliği, 8. Bölük unsurları ile 19. Tümenin o sırada attan inmiş süvari bölüğüydü.

Savaş günlükleri kimi zaman önemli bir düşman hareketini ya da örneğin ateş yoğunluğunda bir saldırı şeklinde ani bir artışı dahi kaydetmiştir, ama sol tarafa 09.00'dan önce yapılmış saldırılara da bir dizi atf yapılmıştır.³⁸ Saldırıyı başlatan attan inmiş süvari bölüğü olabilir, ama bu bölük ne doğru yerde bulunuyordu, ne de "solumuzu çevirmeye teşebbüs eden kuvvetli bir düşman gücü keşfedildi" denecek kudretteydi. Genelde güvenilir ol-

makla birlikte, Türk askeri resmi tarihinin burada yanılıyor olması akla yatkındır. Türk Resmi Tarih araştırmacıları, bilgilerini daha önce değinilmiş zamanlama hatalarını içeren kaynaklardan derlemişlerdir. Ayrıca onun verdiği saatler birkaç yerde Akdeniz Seferi Kuvvetler Karargâhının verdikleriyle çelişir. Bunlardan en tuhafı, ilk atışların saat 04.00'te, yani tüm ANZAK ve donanma kaynaklarının söylediğinden hemen hemen yarım saat önce duyulduğunu belirtmesidir. İhtimaller dengesine göre, Düztepe'ye saldıran ilk Osmanlı taburu da bunu 09.30'dan önce yapmıştır. Mustafa Kemal'in verdiği saatler, ANZAK kayıtlarına yakındır, ancak bu durumda bile meşum "boşluk" hâlâ vardır. 12. Tabur, 57. Alayın Kılıçbayırı'ndan inip Düztepe'ye doğru geldiğini saat daha 09.00 olmadan görmediyse, taburun günlüğündeki atf bir sır olarak kalacaktır. Bu geliş kolayca "solumuzu çevirmeye teşebbüs eden kuvvetli bir düşman gücü" olarak görülebilirdi.

Bu Osmanlı saldırısının zamanlaması konusunda soru işareti olabilir, ama sonuçları konusunda hiçbir soru işareti yoktur. Alay kumandanı Binbaşı Avni, ulaştıkça üç taburunu da birer birer Düztepe'ye göndermiştir. Onun 3.000 askeri, yarın saat zarfında, sayısı 100 veya 200'ü aşmayan tepe savunucusunun hakkından geldi. Tulloch'un kumanda ettiği grup, hakkında çok şey bilinen tek gruptur. Avustralya Tarih Misyonu, savaştan sonra diğer küçük gruplara ait cesetler bulmuş, ancak bunların kim olduğu her defasında katiyetle belirlenememiştir.

Yanlarının sarıldığını ve sayıca çok geride kaldığını gören Tulloch, geri çekilmeyi emretti. Binbaşı Avni'nin askerleri bir sonraki ve daha alçak olan tepeye, yani Kılıçbayırı'na doğru ilerlemelerini sürdürdüler, ama ANZAK takviye kuvvetinin yetişmesi yüzünden tepeyi alamadılar. Mustafa Kemal burada dur emri verdi. Osmanlı'nın safta gedik bulma girişimleri ve bölük düzeyinde saldırıları devam ederken, 57. Alay bütün mevcuduyla tekrar ancak, akşamüzeri yapılan bombardımandan sonra saldırıya geçti.

Bean şöyle yazar:

Neyse ki Kılıçbayırı'ndaki safta olan içeri dalış hareketi, cephenin diğer tarafından da gözlemlenebiliyordu. Saat 9 ile 10 arasında, 400 Rakımlı Tepe'ye yaptığı ziyaretten dönen Albay MacLagan, uzaktan

Türklerin zorlamasını ve Avustralyalıların geri hareketını görmüş-tü.... O saatten itibaren bütün takviye kuvvetlerini, orada yürümek-te olan çarpışmaya göndermeye çalıştı.³⁹

Albayın o anda solu takviye etme kararı yerindeydi, ama önceki, 2. Alayı planda dendiği gibi sola değil de sağa gönderme hatasının bir sonu-cuydu. O sırada solu takviye etmek, yarın çok önemli olacak bir yeri –Sarı-bayır Sırası’nın Kılıçbayırı ve Düztepe üzerinden uzanan yüksek omurgası-nı– tutma şansı doğuruyordu. Ama Osmanlı’nın ANZAK’ı birinci günde denize sürme şansına en fazla sahip olduğu yer olan sağı da, ihmal etme riski yaratıyordu. Osmanlı’nın ana taarruz kuvveti henüz birkaç saatlik me-safede olduğu için Sinclair MacLagan sabahtan bunu bilemezdi, ama bu düşmanın hangi saldırısının daha tehlikeli olduğunu ve buna bağlı olarak da sınırlı sayıdaki ihtiyatın nereye sürülmesi gerektiğini keşfetme biçimin-deki genel sorunun iyi bir ortaya konuşudur.

Şimdi de Osmanlı’nın güneydeki karşı saldırısına geçelim. Burada, kuzeydeki 57. Alayın saldırısında olduğu gibi zamanlamada bir karışıklık yoktur.⁴⁰ 27. Alayın kumandanı Yarbay Şefik Bey, gecenin geç saatlerini Ka-batepe’den kuzeye uzanan kumsalları tutmakla görevli taburunu teftiş et-mekle geçirmiş, top ateşinin sesini duyduğunda karargâhına henüz dön-müştü. Birlikleri kaldırmak için alarm çalınmasını emretti. Yıldırım hızıy-la 9. Tümen süvarisini yola çıkardı, ardından Serafim Çiftliği’ndeki tümen kumandanı Albay Halil Sami Bey’le temasa geçti. Aldığı emir onu şiddetle afallattı, çünkü burada daha çok istihbarat gelene kadar yerinden kımıl-da-maması söyleniyordu. İstihbarat ulaştığında, kendisine her iki taburunu, bir bataryasını ve makineli tüfek bölüğünü alarak saldırıya geçme izni ver-il-di. Bu kuvvet 05.45’te kamptan ayrıldı.⁴¹ 27. Alayın Kabatepe’ye bu kadar er-ken varmasının bir nedeni, bu kuvvetin Kabatepe’ye Akdeniz Seferi Kuvvet-ler Karargâhının sandığından çok daha yakın bir yerde kamp kurmuş olma-sıydı. Kamp 23 Nisan’da Kraliyet Donanma Hava Servisi tarafından bomba-lanmış, bunun üzerine bir kilometre daha batıya taşınarak bir zeytin koru-luğuna sığınmış ve bu yüzden havadan fark edilmesi güçleşmişti. Ancak sonuçta bu değişiklik Kraliyet Donanma Hava Servisi tarafından 24 Ni-

san'da not edildi; ne var ki bu tarih ANZAK karargâhını uyarmaya yetmeyecek kadar geçti. 27. Alay, şimdi Z Kumsalı'ndan sadece dört kilometrelik, yani sıkı bir yürüyüşle bir saatten az bir mesafedeydi.

27. Alay, Kanlısırt'a ovayı aşan bir yoldan yaklaştı. Üçüncü Sırt'ın güney ucuna kol halinde yürüyen alay, Kavaktepe yakınında zirveyi aştı. Buradayken 07.00, hatta belki de 06.30 kadar erken bir saatte, 400 Rakımlı Tepe'den görülebilirdi. Bundan sonra alayını sırt üzerinde kuzeye yönelten Şefik Bey, sağ Sancaktepe'yi bulunca durdu. Bunlar muhtemelen, 400 Rakımlı Tepe'deki 10. Tabura kumanda eden Albay Stanley Weir tarafından sözü edilen birliklerdi: "06.30 gibi vaziyet almıştık. 06.30-07.00 sularında uzaktaki tepede bulunan [düşman] birliklerini seçebiliyorduk."⁴² Weir bu düşmanın orada henüz belirmediğini ima eder ama söylemez. Diğer bir tanık olan Yarbay Alfred Salisbury de şöyle yazar: Sabah 08.00 civarında tekrar ileri yollandık. Topçuluk Sırtı üzerinde 2-3 bin Türk vardı."⁴³

Şefik Bey, saat 08.00'de alayını 400 Rakımlı Tepe'ye saldırıya geçirdi.⁴⁴ İşte, saat 07.55'te 3. Tugaydan ilk takviye çağrısının gelmesine neden olan, 57. Alayınkinden iki saat kadar önceki bu saldırıdır ve bunun, 1. Tümenin harekâtlar özetinde "7-8.15 düşman karşı saldırısı püskürtüldü..." şeklinde adı geçen saldırı olması muhtemeldir.⁴⁵ Ancak bu konu yine de o kadar sarih değildir, çünkü saldıran iki tabur da 400 Rakımlı Tepe'nin güney kabartısı olan Kanlısırt'ın bir bölümünü ele geçirmeyi becermişti. Burada, sabah kaybedilen üç topu tekrar ele geçirip Üçüncü Sırt'a doğru çektiler.⁴⁶ 27. Alayın henüz topçu desteği olmayabilirdi, ama bir makineli tüfek bölüğü vardı. 10. Taburun savaş günlüğünün de doğruladığı gibi, attan inen süvariler de saldırıya katılmıştı.⁴⁷

"İlerlemenin neden durduğu" yolundaki sorumuzun cevabı, bunu Osmanlı'nın durdurduğudur. 3. Tugaya ait unsurlar 400 Rakımlı Tepe'yi ilk ele geçirdikleri sırada, Üçüncü Sırt'ın güneydeki yarısında 7. Bölüğe ait birkaç yüz tüfekli asker ile at inmış süvariler zaten hazır idi. Sinclair MacLagan, saat 07.30'da yürüyüşü durdurma emri verdiğinde, en az yarım saattir 27. Alayı gözlüyordu. 27. Alayın yaptığı manevralardan, saldırıya geçmek üzere mevzilendiği gayet açıktı. Demek ki Üçüncü Sırt'a doğru yürüyüşün devam edebileceği sürede, zamanda herhangi bir boşluk yoktur ve bu şeref de 27. Alaya

6.2: Mustafa Kemal'in Gelibolu Nişanı ve Balkan Savaşı Madalyalı, resmi kıyafetli fotoğrafı.
(AWM Po4621.002)

aittir. Eğer 19. Tümenin kumandanı kariyerinde bir yıldız gibi parlamasaydı, 57. Alay günümüz Türkiye'sinde belki bu kadar ilgi merkezi olmayacaktı.

1922'de Yunanlılara karşı zafer kazanan Mustafa Kemal, Kemal Atatürk, yani Türklerin babası ve mevcut Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu ve ülkeyi modernleştiren kişi oldu. Dolayısıyla, onun geçmişteki başarılarından beslenen ününün ulaştığı büyüklük kimseyi şaşırtmamalıdır. Eğer hiç kuşkusuz çok parlak bir general iseniz ve sonunda ülkenin kurucusu mertebesine yükselmişseniz, önceki kariyerinizin daha da parlaması gayet anlaşılabilir bir şeydir. Mustafa Kemal'in kaçan askerleri durdurduğu Sarıbayır olayı herkesçe bilinir ve onun bundaki kararlılığının oynadığı rol önemlidir, ama olay sadece bu değildir. Onun "Savaşın kazanıldığı an bu andı"⁴⁸ deyişi üzerine, konu hiç sorgulanmamış ve araştırmacıları, savaşın kaderini çizen saldırının, onun kuzey saldırısı olduğunu kabule götürmüştür. Bugün Türkiye'de alkışlanan 57. Alaydır. İstisnai miktarda madalyaya, nişana ve takdire boğulan 57. Alayın anısına dikilen anıtta, ziyarete gelmiş otobüsler dolusu harp okulu öğrencisi görmek mümkündür. Oysa ANZAK'ı Üçüncü Sırt'a ilerlemekten alıkoyan bu saldırı değildi. Bunu, 27. Alayın iki saat önceki, daha az bilinen saldırısı başarmıştı.

Demek oluyor ki Osmanlı çıkarmaya, sanıldığından daha hızlı bir şekilde karşılık verdi. 57. Alayın saldırısının 09.30'dan önce başladığına inanmanın mantığı vardır, ancak hayati olan bu değildir. Sinclair MacLagan'ın karar vermesini kolaylaştıran ve anlamlı kılan, 27. Alayın ANZAK sa-ğında yaptığı ilk hamlelerdir. Sinclair MacLagan'ın ilerlemeye devam etmiş olması gerektiğini ileri sürenler, 3. Alayı, Tümenin geri kalanından henüz hiç yardım gelmemişken, cephelerinin sağ yarısındaki iki tabura karşı ilerletirler. Bundan da, örtü kuvvetinin Kanlısırt'a varışıyla çok sayıda hasmın varışı arasında herhangi bir boşluk olmadığı ortaya çıkar. Olaylar, Albay Weir'in anlattığı gibi olmuştur: "Tugay komutanına rapor verdim.... Bizim, bir sonraki sırtta kadar ilerlememiz için can atıyordu, ama tam o sırada düşman tüm gücüyle karşı saldırıya geçince, hemen önümüzdeki sırtta siper kazmamıza karar verdi..."⁴⁹

İlerlemektense durma kararı, sadece tartışmalı bir karar olmakla kalmaz; örtü kuvvetinin vaziyetini sağlama almasıyla düşman ihtiyatının geliş

arasında bir zaman aralığı olduğu düşünülürken, bu aynı zamanda yanlış bir karardır. Böyle bir aralık, daha da ilerlemek ve günün potansiyel olarak farklı bir biçimde sonuçlanması için bir fırsat yaratabilirdi. Bu nedenle, muharebenin ilk safhası etrafında dönen anlaşmazlıkların çoğu bu konuyla ilgilidir. Üçüncü Sırt, İkinci Sırt'a göre daha iyi bir savunma mevkiidir, çünkü buradan doğuya doğru uzanan arazi ateş açmaya daha uygundu, ancak Sinclair MacLagan haklı olarak her şeyi riske atmaktansa, ele geçirdiklerini tutmanın daha iyi olacağını düşündü. O sırada safta sadece 3. Tugay bulunuyordu. 2. Tugayın birazı kıyıya ulaşmış ve sol yerine sağa sürülmüştü. MacLagan'ın bu ikinci kararı da eleştiriyi karşılanmıştır, çünkü önceki bölümde tartışıldığı gibi, bu karar herhangi bir Osmanlı ihtiyatı gözükmeden önce, saat 06.00'da alınmıştır. Böyle bir kararı 06.00'da almak için ortada, güneyde büyük bir düşman kampı bulunduğu yolundaki yanlış istihbarat dışında başka bir neden yokmuş gibi görüldüğüne göre, bu konuda eleştiri getirenler daha sağlam bir zeminedir. MacLagan'ı savunmak için, sağ cehenin, 27. Alayın saldırısı karşısında bu takviyeler sayesinde tutunabildiği söylenemez, çünkü takviye kuvvetleri tugay durduktan sonra erişmiştir.

2. Tugayın sol yerine sağa mevzilenmesinin, içeriye, karaya sokulmuş gücünü azalttığı da söylenmiştir.⁵⁰ Bu, sol kanadın bu münasebetle vahim ölçüde zayıflaması ve Sarıbayır silsilesi yönünde herhangi bir başarılı ilerleme şansının kalmadığı gözönüne alındığında, doğrudur. 57. Alay zaten 09.00'dan önce Kocaçimentepe'de bulunuyordu, ancak eğer 2. Tugay sola doğru muharebeye girseydi, Düztepe'ye yapılan saldırıyı önleme şansı vardı. Bu durum önemli sonuçlar doğuracaktı çünkü ANZAK solunun zayıflığı, Kılıçbayır'ının düşmesine yol açtı. Bu tepe bir daha asla geri alınmadı ve savaşın geri kalanı boyunca, ANZAK'ın içinde ayıplı bir diken olarak kaldı. Ancak 2. Tugayın, 57. Alay yetişmeden önce, sıradağın zirvesi Kocaçimentepe şöyle dursun, Conkbayır'ını ele geçirmek için yeterli zamanı olmadığından, ondan en fazla bu kadarı beklenebilir.

Yüksekleri almaya çalışmanın tehlikesinin bir nedeni daha vardır. Conkbayır'ından, 400 Rakımlı Tepe'nin güneyindeki Keltepe'ye kadar olan uzaklık, iki tugayın tutması gereken, 5.000 metrelik bir cephe oluştuyordu. Daha da kötüsü, Conkbayır'ından denize inen alan da ihmal edilemeye-

ceğinden, ortaya 8.000 metrelik ya da iki tugayın normalde tutması beklenenin iki katı kadar bir mesafe çıkıyordu.⁵¹ Bu cepheyi tutmak için, 1. Avustralya Tümeninin üç tugayının üçü de gerekiyordu. Savunmayı desteklemek veya herhangi bir ileri hareket yapmak gerektiğinde, Yeni Zelanda ve Avustralya tümeni yetişene kadar hiçbir ihtiyat kalmayacaktı.

ANZAK subayları, sıradağ üzerindeki yüksek bir noktayı ele geçirmenin çekiciliğinin farkındaydı. Bir topçu gözcüsü, Conkbayırı'ndan istediği her şeyi görebilirdi. Ancak bunun hattı iyice yayararak seyrelteceği ve 8.000 metrelik bir cephe için beş tugayın ancak kâfi geleceği de biliniyordu. Kolordunun 1. Avustralya Tümenine emri, harekâtın ilk safhasında cephenin tutulmasını söyler: "Dağın zirvesini dahil etmenin gerekip gerekmediği, sağduyunuza kalmak durumundadır."⁵² Burada cevap yine düşmanın gücü etrafında döner. Yükseklerin alınması konusunun Birinci Avustralya Tümeninin sağduyusuna bırakılmasının nedeni, tam da, eğer düşman zayıfsa riskin göze alınabileceği, ama eğer güçlüyse girişimin sonucunun ahmaklık anlamına gelecek olmasıdır.

Daha önce de gördüğümüz gibi, Sinclair MacLagan ve üstleri, düşman ihtiyatının yerini ve boyutunu biliyorlardı. Onların üzerine eğilmeleri gereken şey, bu ihtiyatın ne kadar çabuk geleceği ve nereden yaklaşacağı gibi sorulardı ve Yüzbaşı Ross'un haritasının kenarına düştüğü notun da gösterdiği gibi, ev ödevlerini yapmışlardı. Çıkarmanın hedefi bu ihtiyata nefes aldırmamaktı; bu arada kanlı bir karşı saldırı da bekleniyor, hatta o ihtiyatın Seddülbahir'deki İngilizlere karşı harekete geçmemesini sağlama almak için böylesi arzu bile ediliyordu. Üçüncü Sırt, saldırı karşısında tutunulacak saf olarak seçilmişti. Ancak düşman umulandan çok daha hızla karşılık verdi ve bu durumda tutulacak en makul yol, hâlâ manevra yapan düşmana yakalanmaktansa, savunması yararlı ilk arazide, yani Üçüncü Sırt'ta durmak oldu.⁵³ 27. Alay, Bigalı-Maydos hattında varlığı bilinen düşmanın sadece bir parçasını oluşturuyor ise de, onun ortaya çıkışı bir uğursuzluk belirtisi oldu. Çünkü daha pek çoğu yakında gelecekti.

Yine de ileri sürülen bir diğer olasılık, ANZAK merkezinin tam karşısındaki Üçüncü Sırt'ın bir bölümünün alınması için bir girişimde bulunulması gerektiğidir. 27. Alayın en sağ cenahı Sancaktepe (şimdiki Kemal-

yeri) idi ve bunun kuzeyindeki Osmanlı hattı, saat 09.00'dan evvel son derece zayıf halde bulunuyordu. Ancak bu aldatıcıdır. Eldeki tek güç 2. Tugay idi ve onun ilk yarım taburu saat 07.00'ye kadar buluşma noktasına gele-memişti.³⁴ Yaklaşık iki tabur eden birliklerinin toplanabilmesi, Kanlısirt'a doğru ilerlemesi ve saldırı vaziyeti alması için bir saat daha geçmesi gereki-ti. Eğer bu kuvvet, Üçüncü Sırtı, Sancaktepe kuzeyini almış olsaydı dahi, bunu uzun süre elinde tutamazdı. Sol cenahı, 09.00'dan itibaren yüksek-lerdeki 57. Alay topçusu tarafından derinliğine ateş altına alınırken, sağı da 27. Alaydan gelen yan taarruzuna maruz kalacaktı. Üstelik 19. Tümenin ih-tiyatta hâlâ, böyle acil bir durumda devreye sokabileceği iki alayı ve beş ba-taryası daha vardı.

Eğer Üçüncü Sırt'a doğru bir teşebbüste bulunulsa idi, günün sonu-cunun farklı olabileceğini ileri sürenler haklıdır, ama düşündükleri neden-le değil. Şu farkla ki, kolordunun tamamı muhtemelen yok olmuş olacaktı. Sinclair MacLagan'ın durma kararı doğrudu. Ancak öteki kararı, yani 2. Alayı sol yerine sağa sürmesi daha üzücü sonuçlara yol açmış ve Kılıçbayı-rı gibi önemli bir yer elden çıkmıştır. Ancak, akşamüstünün geç saatlerin-de ANZAK'ın denize ne kadar yakın bir noktaya itildiğine bakarsak, şayet sabah daha da içperlere ilerlemeye çalışmış olsalardı, durumun ne kadar da-ha feci olabileceğini kolayca gözümüzde canlandırabiliriz.

Elimizde Sinclair MacLagan'ın kendisine ait bir kayıt olsaydı, bütün bu sorunlar daha kolay çözüldü. Ancak o ne süreç sırasında düşünceleri-ni etraflıca açıklamakta, ne de sonradan kâğıda kaleme sarılıp çıkarmayı an-latmakta ustaydı. Bir tek 1932'de, *Reveille*'de çıkmış, Mısır'dan kumsala ka-dar olan hareketine hasrettiği "Armada Moves" isimli makalesi ve savaştan sonra Bean'e cevaben Avustralya Savaş Belgeleri Merkezine yazdığı, ilgiye değer hiçbir kişisel evrakı olmadığını söyleyen mektubu vardır. Ancak Be-an'ın, olay sırasında katılanlarla yaptığı görüşmelerden çıkardığı notlarda, Sinclair MacLagan ile yapılmış bir görüşmesine değinen bir paragraf bu-lunmaktadır. Bean'in üslubu, başından sonuna kadar, doğrudan alıntı yap-mak değil, söylenenleri özetlemek olmuştur. Notların başında "3. alay, giz-li ve yayınlanamaz" yazar. "MacLagan, adamlarının % 50'sini kaybettiye, 5.000 yardayı savunmak için elinde ancak 2.000 askerinin kalmış olacağı-

nı söyledi. Düşmanın Topçuluk Sırtı'na [Üçüncü Sırt] yığınak yaptığını görmüş ve yapılacak en iyi şeyin, takviye gelene kadar bulunduğu yerde siper kazmak olduğuna karar vermişti.”⁵⁵ İşin özeti bundan ibarettir.

Notlar

- 1 C.E.W. Bean, *Official History of Australia in the War of 1914-18* (Sydney: Angus & Robertson 1944) 1:262.
- 2 Ibid., 338A.
- 3 Ibid. Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi*, 2. Kitap (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1973), 2: 111, Avustralya piyadesinin sürpriziyle karşılaştığında, 400 Rakımlı Tepe'nin denize bakan yamacına doğru götürülmekte olduğunu söyler.
- 4 D. Winter, *25th April 1915: The Inevitable Tragedy* (St Lucia: University of Queensland Press, 1994), 160, bu ilerlemeyi “Osmanlı askerlerini Kamu Kapu Dere yatağı içlerine doğru kovalayan 9. ve 10. Taburların akını” olarak tasvir eder.
- 5 Bean, *Official History*, I: 350.
- 6 Ibid., 290.
- 7 Ibid., bl. 13.
- 8 Ibid., 286.
- 9 AWM 38 3DRL 606 kalem 26 (2): 4.
- 10 M. Arthur, *Forgotten Voices of the Great War* (Londra: Ebury Press, 2003), 110-11.
- 11 H. Broadbent, *The Boys who Came Home: Recollections of Gallipoli* (Sydney: ABC Enterprises, 1990) 52.
- 12 Gecikmeksizin Üçüncü Sırt'a ilerleme görevi, aslında örtü kuvvetinin sadece yirmide birine, 3. Tugaydaki her taburdan birer keşif takımına verildi.
- 13 Bean, *Official History*; I: 289.
- 14 J. King, *Gallipoli Diaries: The Anzacs' own story day by day* (Roseville: Kangaroo Press, 2003), 36.
- 15 Tulloch, o sırada karşısında 60 kadar asker olduğunu düşünüyordu: Bean, *Official History*, I: 288.
- 16 Atatürk's Memoirs of the Anafartalar Battles, IWM 314.16 K35413.
- 17 Broadbent, *The Boys who Came Home*, 52.
- 18 C. Roberts, 'The Landing at ANZAC: A Reassessment', *Journal of the Australian War Memorial* 22 (Nisan 1993), 32.
- 19 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi*, 2. Kitap (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1973), 2: 92-110.
- 20 Bean, *Official History*, I: 346.
- 21 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde*, 102.
- 22 C. Aspinall-Oglander, *Military Operations: Gallipoli* (Londra: Heinemann, 1929-32), I: ek 16, 44.
- 23 PRO CAB 19/32 mf173.

- 24 Bean, *Official History*, I: 290-4'te hiçbir kesin tarih belirtmez.
- 25 C. Roberts, 'The Landing at Anzac', 32.
- 26 O.L. von Sanders, *Five Years in Turkey* (Annapolis, MD: United States Naval Institute Press, 1927), 62 ve C.E.W. Bean, *Gallipoli Mission* (Melbourne: ABC Books, 1990), 352.
- 27 Mustafa Kemal kendi notlarında saati 06.30, Zeki Bey 05.30 olarak verir: Bean, *Gallipoli Mission*, ek III, 371.
- 28 Aspinall-Oglander, *Military Operations: Gallipoli*, I: 141.
- 29 Bkz., gemi kütükleri için PRO ADM 53, birim savaş günlükleri için AWM 4.
- 30 Bean, *Gallipoli Mission*, 294.
- 31 Atatürk's Memoirs of the Anafartalar Battles, IWM 314.16K35413.
- 32 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde*, 2: 109.
- 33 Ibid., 105.
- 34 Atatürk's Memoirs of the Anafartalar Battles, IWM314.16K35413 veya Bean, *Gallipoli Mission*, 131.
- 35 Sami Bey, bunun vaktini 10.30 gibi geç bir saat olarak verir: Bean, *Gallipoli Mission*, 371.
- 36 Atatürk's Memoirs of the Anafartalar Battles, IWM 314.16, K35413, 8.
- 37 PRO WO 95/4344.
- 38 AWM 4 23/26/5, 4 23/28/2, 23/29/2.
- 39 Bean, *Official History*, I: 294.
- 40 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde*, 2: 101.
- 41 Ibid., 102-4.
- 42 AWM 38 3DRL, 606 kalem 2.
- 43 AWM 38 günlük no 25, 3 DRL 606, kalem 25.
- 44 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde*, 2: 104.
- 45 AWM 4 rulo 803.
- 46 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde*, 2: 102.
- 47 AWM 4 23/27/3. Mustafa Kemal'in kendisi, Bean'in yaptığı haber geldiği sırada 57. Alayın zaten teşkil edilmiş olduğu açıklamasına değinmez.
- 48 P. Kinross, *AtaTürk: The Rebirth of a Nation* (Londra: Phoenix, 1993), 76.
- 49 PRO WO/95/4344.
- 50 Roberts, 'The Landing at Anzac', 30-3.
- 51 General Staff, *Field Service Regulations* (Londra: Savaş Bakanlığı), bl. 7, kısım 104, paragraf 3: 114.
- 52 PPO WO 106/705.
- 53 PRO WO 30/57/61.
- 54 Bean, *Official History*, I: 368. Birdwood'un çıkarmadan altı gün sonra yazdığı mektuplarda enfes ayrıntılar vardır. İkinci Sırt'ta durup siper kazacaklarını umduğunu anlatır. Onu yanlışlıkla Birinci Sırt olarak adlandırır, ama bu önemli değildir, çünkü karadan üç çeyrek mil içeride olduğunu söylediğine göre İkinci Sırtı/Kanlısırt'ı kastediyor olmalıdır. Başka hiçbir yerde buranın Kolordu'nun durması gereken yer olduğuna değinilmediği halde, fiiliyatta olan budur. Muhtemel bir açıklama, Birdwood, Bridges ve Sinclair-MacLagan'ın bunu aralarında, Osmanlı ihtiyatının Üçüncü Sırt'ın alınmasına imkân vermeyecek kadar çabuk bir mukabelede bulunmasına karşı bir seçenek olarak tartışıldığını yönündedir. Ancak daha sonra hiçbiri böyle bir

şeyden söz etmez. Dolayısıyla bu, kulağa çıkarmaya dair bir komplo teorisi gibi gelmeye başlar ve dolayısıyla destekleyecek bazı kanıtlar bulunana kadar, spekülasyon olarak kalmalıdır.

55 AWM 38 3 DRL 606 kalem 25.

TOPÇU BOMBARDIMANI

Mucidinin şimdi cehennemde olmasından büyük bir tatmin duyduğum, bu şeytani top silahının korkunç gürlemesini tanımayan o mutlu çağlara, şükürler olsun.

MIGUEL DE CERVANTES, *Don Kişot*

Düşman artık topçusunu gayet iyi bir şekilde mevzilendirmişti ve birçok askerin katıldığı çeşitli saldırılarla da destekleyerek bize tam bir CEHENNEM yaşattı.

ER JAMES SUGGETT, 3. Tabur, AIF*

Mevzi almak için yapılan ön manevraların bitişiyle İkinci Sırt Muharebesinin birinci safhası da sona erdi. ANZAK artık ilerlemek yerine eline geçirdiği araziye tutuyor, tehdit altındaki noktaları takviye ediyordu. 3. Osmanlı Kolordusunun ilk karşı atağında bazı yerler alınmıştı. Sarıbayır zirvesini silip süpüren 57. Alay Düztepe'yi almış, 27. Alay 400 Rakımlı Tepe'ye saldırmış, Kanlısirt'in kıyısına yerleşmişti. Kendisine Arıburnu çevresindeki tüm kuvvetlerin kumandası verilmiş olan Mustafa Kemal, bundan sonraki birkaç saat boyunca sıkı bir topçu yığınağı yaptı ve günün daha ileri saatlerinde yapacağı ana taarruza hazırlık olmak üzere ANZAK mevzilerini dövdürdü. Bu saldırıganları karanlıkla beraber Ege'ye sürme girişimi olacaktı.

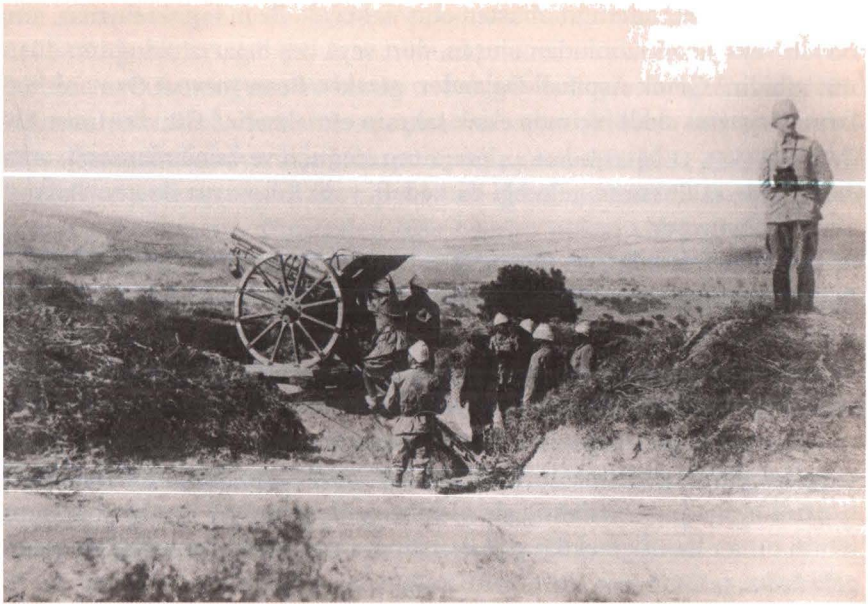
Bu bombardımana çok fazla dikkat edilmez, oysa onu, muharebenin boyutuyla da oranlı olarak, 1915'in başlarında hem doğu, hem de batı cephelerinde yapılan bombardımanlarla karşılaştırmak mümkündür.¹ Ağır toplar kıyı açıklarındaki nakliye gemilerini bombalarken, sahra ve dağ topları ANZAK hattındaki noktaları ateşe tutarak onları geri çekilmeye zorlayıp taze kuvvetlerin gelmesine de engel olacak, ardından bu noktalara piyade saldırısı başlayacaktı. Bu, ağır topların namlularını Kanlısirt'in arkasın-

* Avustralya İmparatorluk Kuvvetleri

daki, takviye kuvvetlerinin gelebileceği derelere kaydırmasına neden oldu. Bu sıkı bombardıman üç sonuç doğurdu: Anzak çıkarmasını yavaşlattı, Avustralya ve Yeni Zelanda toplam zayıatının üçte ikisinin faili oldu ve kordunun moralini neredeyse sıfıra indirdi.

Osmanlı topçusuna, günün hikâyesinde o ana kadar işgal ettiğinden çok daha önemli bir mevki kazandıran bu görüşlere ilişkin kanıtları incelemeye geçmeden önce, 20. yüzyıl savaşlarında topçunun taşıdığı büyük önemi açıklamak gerekir. Savaşın kendi modaları vardır ve bir zamanlar savaş alanlarında nasıl zırhlı şövalyeler hüküm sürüyorsa, 1915'te, bugün hâlâ olduğu gibi söz, topçudaydı. Muharebede “asil imha gücü topçudur.”² Clausewitz'in yazdığı sırada son derece geçerli olan bu cümle, aradan geçen bir yüzyıldan sonra, yivli seri atışlı topta geç 19. yüzyılda meydana gelen gelişmelerle, şimdi belki daha da geçerliydi. Arada bir topçunun görevinin piyadeye destek olmak olduğu söylenir, ama burada bu zararsız cümlenin anlattığından çok daha fazlası saklıdır. Dokuz aylık savaştan sonra 1915 Nisan'ına gelindiğinde, piyadenin, topçu desteği olmadan ne herhangi bir yeri almak üzere ilerleyebileceği, ne de orada fazla tutunabileceği ortaya çıkmıştı. Bu, Büyük Harbin ilk birkaç ayından çıkarılan en büyük taktik ders olarak kabul edilir. İdeal olarak piyade, kahredici bir bombardımandan sonra ilerleyip savunmacılardan hayatta kalmış olanları temizlemekten fazlasına gerekmez. Topçu üzerine düşeni yapamadığında, düşmanın tahkimat yapışında olduğu gibi, piyade en azından ihtiyatların karşı taarruz için harekete geçmesini engelleyebilir. Kısaca topçunun görevi, o zaman da, şimdi de, muharebe alanında düşmanın ne dost harekâtlara müdahale edebileceği, ne de kendi müdahalesini geliştirebileceği bir ateş üstünlüğü yaratmaktır. Tahkimattaki piyadeler, Osmanlı topçusunun kullandığı, büyük yuvarlak şarapnel mermilerinden daha az zarar görmüşlerdir. Anzakların bulunduğu durumdaki gibi açıktaki bir piyade, bir topçunun rüyasıdır.

Büyük Harpteki zayıatın yaklaşık yüzde 70'i top ateşindendir. İngiliz askeri resmi tarihinin tıbbi hizmetlere dair cildi, “savaşta şarapnel ve top mermisi yaralarının, daha önceki herhangi bir savaşa oranla çok yüksek” olduğunu bildirir.³ Gelibolu üzerine 25 Mart 1915'te yazılmış, bizim konumuza daha yakın bir yaklaşım, topçunun işgal ettiği yerin birincil öne-

7.1: Gelibolu'daki İtilaf mevkilerini döven Osmanlı sahra topçusu. (AWM A05287)

mine dikkat çeker: “Tüm savaş süresince, muharip tarafların hiçbir, kötü tahkimatları bile hızla yarmakta başarılı olamadı.... Başarı, ancak uzun ve dikkatle yapılmış bir [topçu] hazırlığı ile gerek seri atışı, gerekse havan toplarından atılan muazzam miktardaki tahrip gücü yüksek top mühimmatı sayesinde elde edilmiştir.”⁴

Peki, Osmanlı topçusunun gücü neydi? Çoğu yazar için ana referans noktası Aspinall-Oglander'dir. Oglander, 400 Rakımlı Tepe'ye bir batarya (günün erken saatlerinde tek parçası hariç alınıp, karşı saldırıda kaybedilmiştir),⁵ Kabatepe yakınına dört toplu bir karma ağır batarya yerleştirirken, 27. Alaya bir tane daha ve 19. Tüme'ne de üç batarya verir.⁶ Karma batarya gerçekte birleştirilmiş, iki toplu bir batarya çiftinden oluşuyordu, ama biz burada onu tek bir batarya gibi kabul edeceğiz. Bu durumda 24 parça topun olduğu kabul edilir ki bunlar on iki 75 mm'lik sahra topu, dört

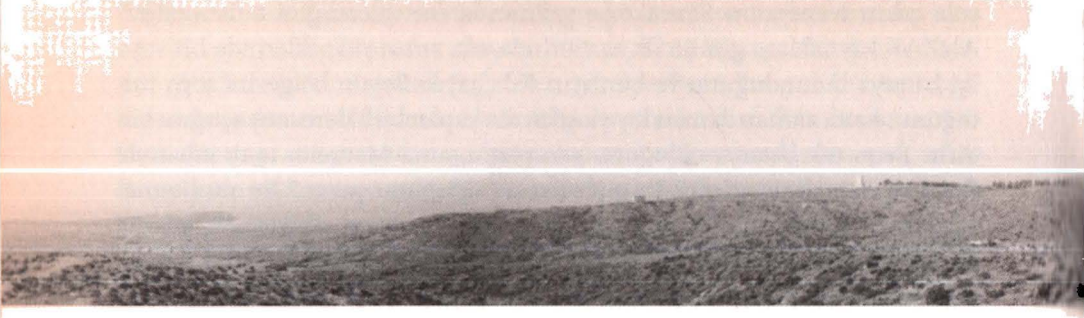
dağ topu ve sekiz adet ağır obüsten oluşmaktaydı. Bean topları saymaz, ama on altı veya yirmi namludan oluşan, dört veya beş batarya olduğunu düşünür gibidir.⁷ Gerek Aspinall-Oglander, gerekse Bean mevcut Osmanlı toplarının sayısını ciddi biçimde eksik tahmin etmektedir.⁸ Gün boyunca AN-ZAK üzerine, 11 bataryadan 44 parça top ateş açtı ve bunlardan 40'ı, arkadan piyade saldırısının geleceği iki hedefi, yani Kılıçbayırı ile 400 Rakımlı Tepe'yi dövüyordu.

Osmanlı sahra ve ağır topları, Fransız Schnieder, Alman Krupp ve Avusturya-Macaristan Skodalarından müteşekkil, karma bir koleksiyondur. Sahra toplarının çoğu 75 mm'likti, ama aralarında 77 mm'lik olanlar da vardı; ağır havan topları ise genelde 150 mm'likti.⁹ Bir Osmanlı tümeninin standart muharebe düzeni, her biri dörder topluk dokuz batarya olmak üzere 36 parça top idi. Ayrıca her Osmanlı kolordusunun muhtelif ağır top bataryaları olurdu. Ne var ki ordu Balkan Savaşında 400 parça top kaybetmişti. Ordunun 1914 seferberliğiyle birlikte genişlemesiyle beraber bu, onun bütün tümenlerini gerektirdiği gibi donatmaya muvaffak olamadığı anlamına geliyordu. 5. Ordunun altı tümeni çoğundan daha iyi donatılmıştı. Bu tümenlerin her birinde 24'er parça top veya çoğu halde dört sahra ve iki dağ bataryası bulunuyordu. Tümen topçusu, Balkan Savaşındaki gibi üçer batarya yerine, her biri ikişer bataryalı üç topçu taburuna bölünmüştü. Kabatepe bölgesinde, bunlara ilaveten, her birinde dört ağır top bulunan iki bataryaya (bir karma ağır batarya ve bir 150 mm'lik havan topu bataryası), sahip 3. Kolordu topçusunun unsurları bulunuyordu. Bunlar, kumsalların acil savunmasıyla görevli 27. Alay taburuna bağlı idiler. Bu rakamlar, genelde verilen sayılarla uyuşmadığı gibi, hangi topun nerede olduğunu saptamak da gereklidir. Bataryaların sayıları ve mevkileri belirlendiği anda, bunların ateşlerini, piyadenin saldıracağı iki nokta üzerine yoğunlaştıracak biçimde dizildikleri de belli olur.

19. Tümendeki altı bataryanın ilki, 57. Alayın erken saatteki Sarıbayır yürüyüşünde yola çıkmış bir dağ bataryasıydı ve saat 09.30 civarında oradan Kılıçbayırı ve Boyun mevkiine doğru ateş açmıştı. Ancak, bu bataryanın daha sonra Üçüncü Sırt'a doğru olan yamaca indirilip, 57. Alayı oradan desteklemiş olması muhtemeldir. Zeki Bey, Bean'e 57. Alayla birlikte

yola çıkan bataryanın Sancaktepe yakınında mevzilendiğini anlatmıştır.¹⁰ ANZAK kaynakları, günün ilk saatlerinde ana sırtın yükseklerinde bir veya iki batarya bulunduğunu ve bunların Kılıçbayırı-Boyun bölgesini topa tuttuğunu, hatta zaman zaman kıyıya çıkarma yapan birliklere ateş açtığını bildirir. Bean tek batarya olduğunu sanıyordu, ama Margetts 15.15 itibariyle Boyun'dan açılmış ateşin altı top salvosu olduğunu yazar." En muhtemel açıklama, bunun 19. Tümen'den öğle üzeri o noktaya doğru yola çıkmış ikinci bir sahra bataryası olduğudur, ancak bu da orada toplam sekiz top demektir. Bu, Zeki Bey'in bahsettiği bataryadır ve ya Sarıbayır'da daha yüksek bir noktaya çıkarılmış ya da Üçüncü Sırt'a doğru indirilmiştir. Sarıbayır'da bir mi yoksa iki mi batarya olduğunu ne bu, ne de diğer taraftan gelen istihbarat tam bir açıklığa kavuşturur, ancak bu durum toplamda kaç batarya olduğunu değiştirmez. Genel kabul gören hesaba göre, 19. Tümenin toplamda sadece üç bataryası vardı, dolayısıyla bu durumda geride açıklanması gereken sadece bir batarya kalmaktadır. Aslında ise dört batarya bulunuyordu ve bunlardan ikisi 77. Alaya, ikisi de 72. Alaya bağlıydı.

77. Alayın iki bataryası, öğleden hemen sonra Palamutluk Sırtı'ndaki konak yerinden hareket eden alayla birlikte yola çıktı.¹² Bu iki batarya, piyadenin ikinci ve akşamüstü arasında Kanlısırt'a ve Keltepe'ye yapacağı saldırıyı desteklemek üzere, daha sonra Kavaktepe'ye hareket etti. Bean, Kavaktepe'den gelen ateşte bir artış kaydeder, ancak bunun tek bir bataryanın eseri olduğunu sanır.¹³ Türk kaynaklarının naklettiğine göre, 72. Alaya bağlı topçu taburu (iki batarya), erkenden, önce Kocadere köyü yakınındaki bir sığınağa, ardından da Üçüncü Sırt'ta ateş açacağı bir mevkie doğru yola çıkmıştır. "Saat 10.40'ta. 19. Tümen komutanı şu emri verdi sahra topçu taburu derhal Kocadere'ye doğru yola çıksın."¹⁴ Ve "Yarbay Mustafa Kemal, saat 13.30'da bu Sahra Topçu Taburuna Kocadere'nin batı yamaçlarında mevzi almasını emretti."¹⁵ Mustafa Kemal'in 10.40 itibariyle sekiz topu, daha ileri sürme yetkisinin olmaması, dikkate değer bir durumdur. Onun emrindeki tümen 5. Ordunun ihtiyatıydı ve üstü Esad Paşa'nın ona Arıburnu cephesinde açık kart vermesi için, 13.30'u beklemek gerekiyordu. Mustafa Kemal telefonla sadece ve sadece 57. Alayın ilerlemesi için izin almıştı.

7.2: Kanlısirt'ın Sancaktepe'den görünüşü. Kanlısirt Kitabesi solda. 400 Rakımlı Tepe kameraya doğru hafif bir eğimle indiğine göre, oradaki Anzaklar Sancaktepe'deki Osmanlı topçusunun gözetleyicileri tarafından rahatça görülmüş olmalı. (Peter Williams)

ANZAK gözlemcilerinin hemen öğleüstü saatlerinde ateşte fark ettiği büyük artış, işte Üçüncü Sırt'taki bu büyük topçu yığınağından ileri gelir. Bean, notlarında 10. Taburdan Weir ile arasında, Kılıçbayırı'nda geçen bir konuşmayı aktarır: Tuğgenerale, öbür sırttaki dokuz topun alınamadığını bildirdik, o da bize siper kazmamızı söyledi. Düşman bütün sabah üzerimize şarapnel yağdırdı, ama vaziyet asıl öğle üzeri dörde doğru feci bir hal aldı. Bu kez şarapneller kuzeydoğudan geliyordu, parlamalarını görüyorduk.”¹⁶ Burada bahsedilen yer, Üçüncü Sırt'ın Sancaktepe dolaylarındaki merkezine benzemektedir ve eğer sayı doğruysa, dokuzuncu topun da Kılıçbayırı'ndan kaçıp daha sonra Üçüncü Sırt'ta mevzilenen tek top olması muhtemeldir. Bunlar Kılıçbayırı'nı topa tutacak biçimde nişan almışlardı. Nitekim, oradaki 9. Taburdan Er Hays, bunun sonucunu görür: “....etrafımıza dolu tanesi gibi şarapnel yağıyordu.”¹⁷

Bu zamana kadar dokuz Osmanlı bataryası ya da 36 parça Osmanlı topundan bahsettik. Oysa önceden önemsenmeyen iki batarya daha vardı. Bunlardan ilki, Palamutluk Sırtı'na Z Kumsalı'na ateş edecek biçimde yerleştirilmiş ağır batarya idi. “Öncelikle Kabatepe-Çamtepe açısıyla ateş etmek üzere... Palamutluk Sırtı'nın doğusunda mevzilenmiş 150 mm'lik, kısa namlulu havan toplarından müteşekkil dört parçalık bir batarya”¹⁸ diye tanımlanan bu batarya, 3. Kolordu ihtiyatına aitti ve 05.00'te ateşe başladı.

Havadan keşfedilip *HMS Majestic* muhribi tarafından bombalandı ama bir işe yaramadı.¹⁹

İkinci “önemsenmeyen” batarya ise 27. Alayın takviyesiydi. Bütün İngilizce kaynaklar, bu alayda tek bir batarya olduğunda birleşir, ancak günün ilerleyen saatlerinde 9. Tümenden bir başka batarya daha gelip Osmanlı soluna yerleşmiştir. Türk askeri resmi tarihi bunu, “Kilitbahır’le Eceabat (Maydos) arasında, Çamburnu denilen yol kenarı bir mevkiye konaklamış, 77 mm’lik bir dağ bataryası” olarak tanımlar.²⁰ Burası, 27. Alay bataryasının kamp kurduğu yerin bir buçuk kilometre güneydoğusundadır. İngiliz istihbarat haritalarında 27. Alayla birlikte konaklayan batarya işaretlenmemiş, ama dağ bataryası işaretlenmiştir, karışıklık bundan kaynaklanıyor olabilir. Günün ilerleyen saatlerinde, Çamburnu’ndaki bataryaya, Kocadere köyünün batısındaki sırta yaklaşmasını söyleyen bir emir geldi.²¹ Bu, onun Kavaktepe’nin kuzeyine, Sancaktepe yakınlarına yerleşmesi demekti ki, burası tüm öğle üzeri Keltepe’ye ateş eden bir bataryanın tespit edildiği yeri.²² Herhangi bir zaman verilmez, ancak bu batarya, nihayetinde, Üçüncü Sırt’ın, Sanbayır’la birleştiği yerden Sancaktepe’nin hemen güneyine kadar uzanan asıl omurgası boyunca yayılmış yedi bataryadan biri olmuştur. Bean, bunlardan sadece ikisini katiiyetle belirleyebilmiştir. Bu, 27. Alay kumandasındaki orijinal batarya olamazdı, çünkü zaten yayılmış olan bir ba-

taryasıyla birlikte “27. Alay komutanının ısrarlı talebi üzerine, Çamburnu’ndaki dağ bataryasına da onun emrine girerek Kabatepe yönünde derhal harekete geçmesi” emri gelmişti.”³

Gallipoli Mission, Osmanlı topçusunun tam sayısını ve mevkiini belirlemedeki genel zorluğun iyi bir örneğidir. İlk olarak 1941’de ortaya çıkan bu kitapta Bean, Avustralya askeri resmi tarihinin ele almamış olabileceğini düşündüğü bazı konulara eğiliyordu. Bunlardan biri de topçuydu ve Bean, “kanıtların üzerinden dikkatle geçtikten” ve katılanlarla konuştuktan sonra, şafak vakti 400 Rakımlı Tepe üzerinde veya pek yakınlarında, iki bataryada yedi top bulunduğu sonucuna varıyordu.⁴ Türk kaynakları Kanlısırt’ta sadece bir batarya olduğunu söyler. Bu batarya saat 05.00 civarında, Kanlısırt’ın iç taraftaki ucundan nakliye topa tutmuş, daha sonra, doğrudan kumsala ateş açma düşüncesiyle elle çekilerek denize bakan yamaca taşınmıştı. Batarya mürettebatı, eskisinin yüz metre batısında olan bu yeni mevkiinde ateşe geçmeden, 9. Tabur askerlerinin bir hücumuyla ele geçtiler. Anlaşılan Bean, bir mevkidenden açılan ateşin ve bir diğerinde ele geçen topların, Kanlısırt’ta iki batarya olduğu anlamına geldiğini varsaydı.

Demek oluyor ki 25 Nisan’da ANZAK’la çarpışmaya giren Osmanlı toplan 24 değil 44 parça idi. Saat 10.00 itibarıyla bunlardan en az 28’i ateşe geçmiş ve 14.00’ten itibaren de, katılan top sayısının 41’e yükselmesiyle bombardıman tam kıvamını bulmuştu. Bir süre sonra, bunlardan biri donanma topçusu tarafından susturuldu. Sabah erkenden ateşe başlayan üç Osmanlı topu, öğleden sonraki safhaya katılmadı. Bunlar, esasen 400 Rakımlı Tepe’deki bataryaya ait toplardı. Bunları geri alan piyade, onları gerisin geri Üçüncü Sırt’a götürdü, ancak aynı gün ateşlemedi. Bunun nedeni ya mürettebatın zayı olmuş ya da Avustralyalıların onları işlemez hale getirmiş olmasıydı. Sabahın erken saatinde 400 Rakımlı Tepe’den kurtarılan tek top, tekrar Üçüncü Sırt’a yerleştirildi ve ateşe geçti.

Şu halde 3. Kolordu topçusu, sekiz top Sarıbayır’da, dört top Kabatepe’de, dört top Palamutluk Sırtı’nda ve geri kalan 25 de Üçüncü Sırt üzerinde olacak biçimde yayılmıştı. Sahra ve dağ toplarından oluşan dokuz bataryanın Düztepe’den Kavaktepe’ye doğru bir yay çizerek yayılması, bunların hazırlanmaları ve takviye etmeleri gereken piyade saldırılarının hangileri

olduğunu gösterir. Sancaktepe'nin kuzeyindeki dört batarya kusursuz bir biçimde Kılıçbayırı ve yakınlarına nişan almıştı. Sancaktepe'nin üzerinde ve oradan hemen güneyine doğru olanlar 400 Rakımlı Tepe'yi gayet güzel bir biçimde görürken, Kavaktepe üzerindeki diğer iki batarya ise hem 400 Rakımlı Tepe'nin güney tarafına ateş açabilir, hem de Kanlısirt ve Keltepe'ye olan piyade saldırılarına takviye verebilir durumdaydı.

Daha önce benimsenen sayıların bu denli düşük olması, özellikle de 19. Tümenin sadece üç bataryası olduğunu kabulü tuhaftır, çünkü Akdeniz Seferi Kuvvetler Karargâhı istihbarat özetleri onun gerçekten de altı bataryası olduğunda birleşir. 5. Osmanlı Ordusundaki ana görevi gözetildiğinde, 3. Kolordunun Balkan Savaşlarından sonra hiç eksiksiz ve özellikle iyi donanımlı olması pek olacak şey değildi. Onun topçu gücü, gerek Osmanlıca, gerek Türkçe bir dizi kaynaktan verilen muharebe düzeninde gözler önüne serilir. Üstelik Büyük Harpte, tarihçilerce 19. Tümenine uygun görüldüğü gibi sadece üç bataryalı bir Osmanlı piyade tümenine rastlandığı da pek nadirdir.²⁵

ANZAK tarafında mevcut bulunanların hepsi, ateşin ana karşı taarruz sırasında çok yoğun olduğunu ve bunun başarısızlığa uğramasından sonra yavaş yavaş söndüğünü bildirirler. Otago taburu 16.00'da karaya çıkmış ve top ateşi kumsaldan Kanlısirt'taki saldırıyı takviyeye kaydığı için hiç zayıat vermemişti. Ancak hatta girdikten hemen sonra, on beş dakika içinde 30 askerini top ateşine kurban verdi.²⁶ Bu da pek nadir bir olay sayılmazdı. O güne ait günlükler, düşman topçusunun gücüne yapılan göndermelerle doludur: 2. Tabur'dan Binbaşı Robert Scobie, "Tepemize yağmur gibi yağan şarapnellerden payımızı aldık" diye yazıyor.²⁷

Seri atışlı toplara bu adın verilmesinin nedeni, geri tepme mekanizmalarındandır. Hidrolik bir alet geri tepmeyi emiyor, böylece topun tekrar eski konuma yerleştirilmesi ve her atıştan sonra da yeniden hedefe tevcih edilmesi gerekmiyordu. Bu toplar kısa süreliğine dakikada altı atış yapabilirlerdi ve özellikle ağır toplarda böyle bir seri atıştan sonra topçular yorgunluktan yere düşerdi. Dakikada iki atışlık bir hız olduğunda, topçular daha uzun bir süre dayanabilirdi. Bu, birimlerin savaş günlüklerinde ve Bean'in mülakatlarında geçen hız kadardır. Mevcut, daha ağır sekiz Osmanlı topu, temas

7.3: 7. Piyade Taburundan ayrı iş gören, 7. Tabur Makineli Tüfek Bölüğünün, Gelibolu Yarımadası'nda işgal ettiği Bombasirtı ve Satranç Tahtası mevkileri. Kameraya bakan, 15. Tugaydan Er (sonra teğmen) Ridgway. Fotoğraf, öğleden sonraki Osmanlı bombardımanı sırasında çekildi, ancak bu bölge top ateşi altında değildi. (AWM J05582)

anında patlayan tahrir gücü yüksek mermiler atarken, atılan diğer mermilerin çoğu şarapnel. Bu merminin zaman ayarlı bir fünyesi vardı ve düşmanın üzerinde patladığında, içindeki 250 şarapnel parçası onların üzerine yağmur gibi yağardı. Patlama için ideal yükseklik yerden dört veya beş metreydi. Şarapnel mermisi, tıpkı 25 Nisan'daki Anzaklar gibi açtaki askerlere karşı son derece etkili bir silahtı. Seferde iki taraf da giderek siperlere gömüldükçe, topçu ateşinde tahrir gücü yüksek patlayıcıların hâkimiyeti arttı.

Bu bombardımanın ağırlığı konusunda bir tahmin yapmadan önce, onun üzerinde engelleyici bir etki yapan unsurlara bir göz atmak uygun olacaktır. Avusturya İmparatorluk Misyonu başkanı olarak İstanbul'da bulunan Joseph Poniatoski, sekiz aylık Gelibolu seferi süresince bir top mühimmatı kıtlığı yaşandığını yazar. Bu, seferin bütünü için doğrudur ama ilk

birkaç gün için geçerli değildir.²⁸ 25 Nisan günkü bombardıman, ancak karanlık bastıktan sonra durdu.²⁹ Tek başına bu bile, hiç değilse 25 Nisan günü Osmanlı top usundaki mühimmat bolluğuna işaret eder. Birinci hattaki her bataryanın 500 atı lık mühimmatı vardı ve geride de yedek mühimmat bulunuyordu.³⁰ Bu sabit iki kaynağa ilaveten, bir de geziciler mevcuttu. 25 Nisan'da esir d  en 9. Tümenden bir topçu kendi bataryasının ve "Kabatepe'nin ardında" vaziyet almış bir başka bataryanın her ikisinin de 1.200 mermiden oluşan ve 50 öküz arabasına yüklenmiş bir mermi stokuna sahip bulunduklarını itiraf etmişti.³¹ Herhangi bir mühimmat ktlığı ya anmadığının bir diğer göstergesi de Osmanlı topçusunun hem 26, hem de 27 Nisan'da hâlâ ağır bir bombardıman yapmaya muktedir olu uydu ve bunlardan sonuncusu, bir diğer ana taarruza takviye olarak yapılmıştı.

Donanmanın açtığı karşı batarya ateşi, Osmanlı topçusunu bir dereceye kadar engelledi ve muhtemelen toplardan birini devre dışı bıraktı. Türk kaynakları bunun böyle olmadığını savunur, ama 6. Taburdan Teğmen Ralph Prisk olaya şahit olmuştur: "*Bacchante*'nin atı ının bir topu temize havale ettiğini gördüm... Geriye doğru infilak etti."³² SS *Manica*'ya bağlı bir balon durumu gözlemlemiş ve aşağıya bombardıman emrini vermişti. Ayrıca, iki muhribe işaret eden iki uçak da kıyıba ı üzerinde dört uçuş yapmıştı. Ba  gözlemci J. Strain şöyle yazıyor:

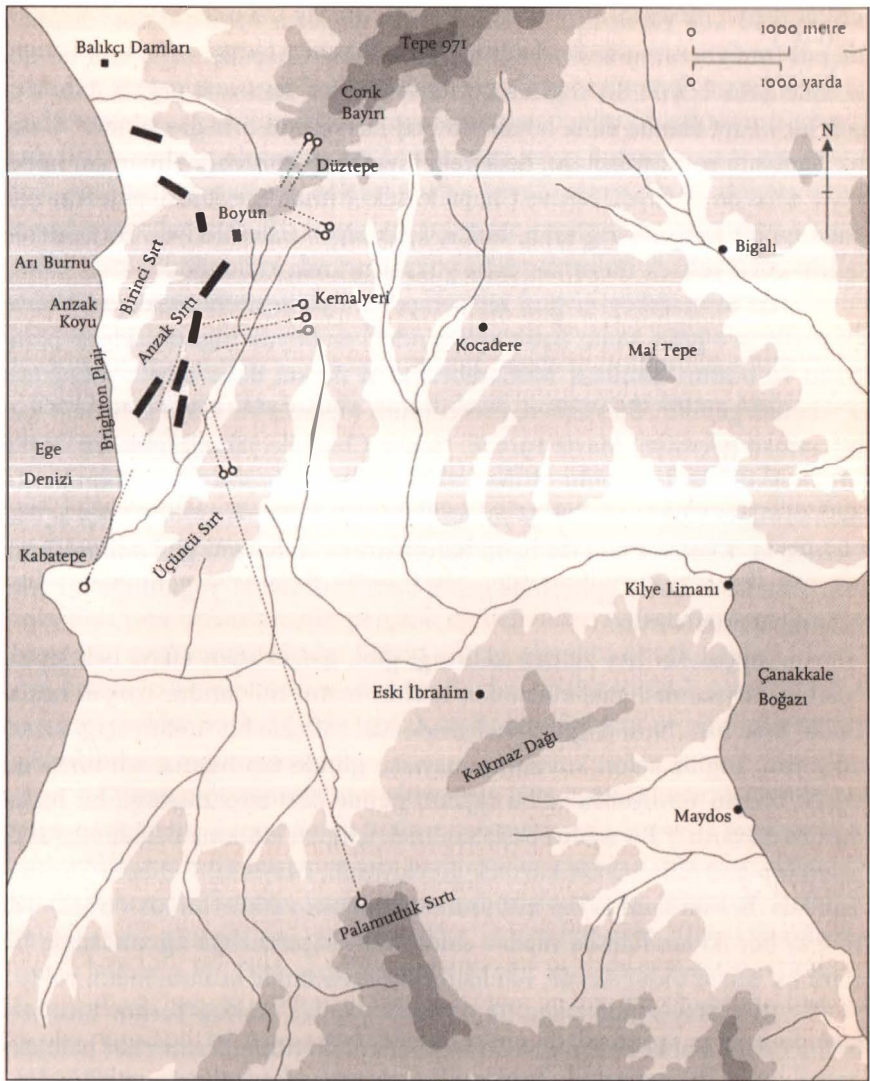
 afakta havadaydık ve bütün gösteriyi izledik. İlk i imiz, düşmanın sahra topraklarının yerini tespit etmek ve ateş açacak takviye gemilerine bu yeri belli etmektir. Başlangıçta her şey kolaydı, ancak Osmanlı güçleri kısa sürede kendilerini ele verenin açtıkları ateşin parlaması olduğunu anladılar ve yakınlarda bir deniz uçağı gözüktüğü anda, ateş etmeyi kestiler. Bu artık o kadar a ik r bir hale geldi ki, Birdwood bizden, düşmanın bulunduğu mevki üzerinde mümkün olduğunca daimi bir uçak dola tırmamızı ve böylece onların ateş kesmesini sağlamamızı istedi.³³

Bu hayli cesaret verici bir önerme gibi gözükmekle birlikte, sekiz u u un hepsi de kısa u u lar olduğuna ve bazıları da savaş alanı üzerinde

değil Maydos üzerinde yapıldığına göre, uçakların ikisi de günün büyük bölümünde havada değildi. Üstelik söz konusu yazar, donanmanın Osmanlı topçusu üzerine yaptığı bombardımanın “genelde yararsız” olduğuna hükmetmiştir.³⁴

Demek oluyor ki Osmanlı topçusunun ateş açmasının önüne geçecek pek fazla şey yoktu. Bununla birlikte, günün erken saatlerinde bataryaların hepsi vaziyet almamıştı ve ağır bataryaların bir kısmı, sabahtan açıktaki gemileri ve kumsalları dövmeye tahsis edilmişti. Ancak bu da asıl bombardımanı pek hafifletmedi, çünkü 12.00’den 16.00’ya kadar Osmanlı topçusunun menziline giren herhangi bir nakliyat olmadı ve dolayısıyla ağır toplar ateşlerini kıydaki hedeflere kaydırabildiler. Atım sayısı bilinmemekle birlikte, her topun birkaç saat içinde 400 atış yapmış olması hiç zor değildi, çünkü hem çok fazla hedef vardı, hem de düşmanın karşı-batarya ateşinin müdahalesi pek söz konusu olmuyordu. 1. Avustralya Tümenindeki çeşitli topların, hem de karşıdan bir batarya ateşi açılmışken, birkaç saat içinde 400’ün üzerinde atış yaptıkları gün, 26 Nisan’dır.³⁵ Bombardıman bir piyade saldırısına hazırlık veya böyle bir saldırıyı püskürtme mahiyetindeyse, günde top başına 400 atış normaldi.³⁶ Bu sayı, bu bombardımanın ağırlığına dair bir fikir sahibi olmamızda bir başlangıç noktası olacaktır. Eğer topların ateş etmesini kısıtlayan bazı faktörleri hesaba katarak bu sayıyı bir çeyrek kadar azaltırsak, karşımıza 25 Nisan’da Kanlısırt’a 12.000 atış yapıldığı gibi bir sayı çıkar. Bundan daha kesin bir rakam vermek mümkün değildir, çünkü elde Osmanlı mühimmat tüketimine dair hiçbir sayı yoktur.

Top ateşinin kuvvetini tayin etmenin bir yolu, top sayısıylabombardıman edilen cephenin uzunluğunu karşılaştırmaktır. Kanlısırt’ta, Kılıçbayırı-Boyun bölgesinde bir kilometreden kısa, 400 Rakımlı Tepe’den Keltepe’ye kadar da bir kilometreden uzun bir cephe bombardımana tutuldu. Bu iki nokta, Mustafa Kemal’in, bombardıman işini gördükten sonra piyadeyi hücumageçirmeyi planladığı yerlerdi. Buradan kilometreye yirmi top düştüğü ortaya çıkar. Mart 1915’te, Batı Cephesindeki Nove Chapelle’de, bir piyade saldırısına hazırlık olarak beş kilometrelik bir cepheye 300 top yığılmıştı.³⁷ Nove Chapelle’de de, Kanlısırt’ta da, topların beşte biri ağır toplardı, ancak Nove Chapelle’deki bombardıman kısa süreliydi ve top başına

Harita 7.1: 25 Nisan 1915 günü, öğleden sonra Kanlısirt'a Osmanlı bombardımanı.

sadece 120 atış yapılmıştı. Ayrıca burada atışların büyük kısmı, düşman telgraf muhaberatını kesmeye yönelikti. Nouve Chapelle, daha kısa bir dönemde daha büyük bir yoğunluğun örneğiysen, Kanlısirt pekâlâ daha küçük bir hedef alanda daha büyük bir atış kuvvetinin örneği olabilir.³⁸ Üstelik Kanlısirt bombardımanı, hedefteki piyadenin korunağı olmaması nedeniyle daha da etkiliydi. Nouve Chapelle'deki Alman mevkiileri, piyadeye çok daha iyi bir koruma sağlayan, birkaç aylık siper sistemleriydi. Bu nedenle tahrip gücü yüksek mermiler daha yüksek oranda kullanıldı.³⁹

İki muharebeyi uygun bir perspektife yerleştirebilmek için, Nouve Chapelle'in o güne kadar Batı Cephesindeki en büyük İngiliz saldırısı olduğunu ve bunun Kanlısirt Muharebesinden üç kat daha büyük olduğunu açıklamak gerekir. Bu yüzden, mevcut tüm topçuyu bir araya getirmek için bir zaman geçmişti. Mayıs 1915'te, Nouve Chapelle yakınlarında bir başka İngiliz saldırısı daha oldu. Aubers Sırtı Muharebesinde, bir ön bombardımanında Alman hatlarına aşağı yukarı yine aynı kuvvette bir top ateşi açıldı. Demek ki, Kanlısirt'taki Osmanlı bombardımanı, boyutu göz önüne alınarak, o sıralarda Batı Cephesinde geçen bombardımanla, yoğunluğu itibariyle karşılaştırılabilir.

Topçuların her zaman belirttiği gibi, gerçekleşen etkiyi belirleyen, "namlu" sayısından çok, kullanılan mühimmatın miktarıdır. 1915'in başlarında, hem batı, hem doğu cephelelerinde had safhada bir üretim açığı hissediliyordu. İngiliz seferi kuvvetine mayısta, günde top başına, adi türde on atışlık mermi veriliyordu ve bu sayının günde dört atışa düştüğü bir başka durum da vardı.⁴⁰ Bir saldırı başlatabilmek için, bu kıt ikmalden damlayarak gelen top mermilerini biriktirmek gerekiyordu. Mayıs'ta, Gelibolu Yarımadası'nda, her iki taraf ta top mühimmatı kıtlığının etkilerini hissetmekteydi ve o ay her iki taraftan da yapılan saldırıların başarısızlığa uğramasında bu etkili bir unsur oldu. Ancak, Kanlısirt Muharebesinde bunun önemi yoktu.

1915 Mayıs'ında Doğu Cephesinde yapılan Gorlitz-Tarnov muharebesini örnek olarak kullanacak olursak, Osmanlı tümenlerinin her halükârda "namlu" sıkıntısı çekmediği ileri sürülebilir. Bu muharebe, Kanlısirt'takinden çok daha büyük iken, her iki tarafta da tümen başına düşen ortalama top miktarı, Gelibolu Yarımadası'ndaki 5. Ordununkiyle neredeyse ay-

nydı.⁴¹ Kuşkusuz kesin bir şey söylemek mümkün değildir, ancak vurgulanması gereken genel husus, Osmanlı bombardımanının yoğunluk bakımından kuvvetinin, 1915 başında doğu veya batı cephesinde geçen herhangi bir benzer çaptaki harekâtla aynı olduğudur. Bu bombardımanın sonucu neydi? Üç sonucu olmuştu: ANZAK'ın geri kalan kısmının cepheye intikalini geciktirdi; zayıatların çoğunluğu bu bombardımanda verildi; ve moral neredeyse sıfıra indi. Bu sonuçlardan en işe yarayanı muhtemelen birincisidir. Osmanlı topçusu, kıyıya yakın nakliye gemilerine nişan alarak ANZAK'ın çıkarma planını altüst etti. Planda, dayanılamayacak derecede ağır bir top ateşine tutulmaları halinde gemilerin kıyıdan açılmaları yönünde bir hüküm de vardı ve bu yerine getirildi. Nakliye gemileri menzilin dışına çıkarıldı ve bunun sonucunda, 12.00 ile 16.30 arasında kıyıya hiçbir takviye ulaşamadı.

ANZAK'ın, saat 08.00 itibarıyla düşmanla karşılaştığında, ondan sayı bakımından çok üstün olacağı düşünülmüştü.⁴² O zamana kadar karaya çıkarılan 8.000 asker için bu doğrudu, çünkü karşılarında onların ancak yarısı kadar asker vardı. Eğer çıkarma planlandığı gibi gitseydi, kolordunun tüm yaya unsurları, altı parçalık iki dağ bataryası ve dört topluk sahra bataryası, gece yarısına kadar karaya çıkmış olacaktı. Ancak nakliye filikalarını kıyıda üslenmiş topçunun menzilinden uzaklaştırmak gerektiğinden, ana karşı saldırı başladığında, ancak on üç buçuk tabur ve bir dağ bataryası çıkarılabilmiş bulunuyordu.⁴³

Çıkarma planının altüst olmasının tüm şerefi kıyıda üslenmiş topçuya ait değildir. *Turgut Reis* adlı Osmanlı zırhlısı da boğazda bulunuyor ve yarımadaının üzerinden aşırarak, Arıburnu'na yanaşan tekneleri topa tutuyordu.⁴⁴ Amiral Thursby bunu raporunda şöyle anlatır: “Harekât (asıl kuvvetin karaya çıkartılması) nasılsa gecikti, çünkü boğazda, Kilye Limanı yakınında bulunan bir Türk zırhlısının açtığı ağır ateş yüzünden, mevkiî tutturamıyorlardı. Ancak refakat gemilerimiz kısa sürede Türkleri bulundukları yerden kovaladı.”⁴⁵ *Turgut Reis* hava keşfiyle takibe alındı ve saat 07.12'de *HMS Triumph* muhribi, haritanın 205j numaralı karesine ateş açtı.⁴⁶ Burası, Çanakkale Boğazı'nda, Maydos'un bir kilometre doğusunda ve hedefin hemen sağ yanındaydı.⁴⁷

Kıyıya gelişlerdeki tehirin bir diğer sonucu daha oldu. Eğer öğleden sonra daha çok tabur mevcut olabilseydi, cephenin tehlike arz eden kesimlerine takviye göndermek için bölük ve takımları o kadar bölerek kullanmak gerekmecekti. Dolayısıyla kolordunun içine düştüğü kargaşada, gemilere açılan ateşin payı büyüktü.

Bombardımanın kuvveti konusunda nasıl tam teminat veremiyorsak, zaiyatın çoğunun top ateşinin sonucu olduğunu kanıtlamak da kuşkusuz aynı derecede imkânsızdır. Çıkarma üzerine son derece kapsamlı bir eser verdiği için ona her yerde başvurmak zorunda olduğumuz Bean, zaiyatın çoğunun top ateşinden olduğunda hemfikiridir. Hattın ateşe en açık kesimi olan 400 Rakımlı Tepe’de yaralananların “hemen hemen hepsinde şarapnel yarası olduğunu” söyler.⁴⁸ Eğer, kaldırılan ölü ve yaralıların üzerindeki yara türlerine dair bilgi 25 Nisan günü kaydedilmiş olsaydı, bu daha kolay olacaktı. Bu yapılmadı, ancak bu muharebenin Büyük Harpteki diğer bütün muharebelerden daha farklı olduğunu varsaymamız için bir neden yok. Tam aksine, hedefteki piyadenin siper korumasından yoksun olduğu gerçeği, top ateşinin yol açtığı zaiyatın alışılmıştan daha yüksek olmasını muhtemel hale getiriyor. Askeri birimlerin kayıtlarında ve kişisel günlüklerde düşman topçusu daima ön plandadır. 8. Taburun savaş günlüğü bu anlamda tipiktir: “Gün boyu, ciddi boyutta kayba yol açan, gayet isabetli ve nefes aldırmayan bir topçu ateşine maruz kaldık.”⁴⁹ Er Robert Grant, aralarında en kısa ve öz konuşanıdır: “Topa karşı tüfek –kelimenin tam anlamıyla cehennem– bütün gün çarpıştık –anlatılamayacak kadar yorgunum– tanrıya şükürler olsun ki gece oldu.”⁵⁰

Sert zeminde işe yarar siperler kazabilmek için kazma ve kürek gerekir. Eğer bunlar bol olsaydı, şarapnel yaralanmaları çok daha az olacaktı. Çoğu birlikte bu aletlere ulaşma imkânı yoktu, ama ertesi gün itibariyle cephe hattı kısmen siperlerle çevrilmiş bulunuyordu; sonuç olarak Binbaşı Cass, şarapnel yaralanmalarının büyük ölçüde azaldığını kaydetti.⁵¹ İlk gün çekilmiş ve ellerinde küreklerle –yani bazılarının ellerinde– Haintepe üzerinde ilerleyen askerleri gösteren bir fotoğraf vardır. Ama Er Blaskett onlardan biri değildi:

Gün batımına doğru, çakıllı toprağı bir alet yardımıyla kazıp kendimize siper yapalım dedik. Ama elimizde ne kazma, ne kürek, ne de alet denebilecek başka bir şey vardı. Azıcık siper olsun diye, yerden kaldırılabildiğimiz bir avuç toprağı önümüze yığdık.⁵²

Zayıatın aslen top ateşi sonucu olduğunu kabul etmemizin bir diğer nedeni de, ANZAK yürüyüşünün 07.00 civarında durduğu andan itibaren kolordu “yere sindiği için” düşmanın görebileceğı büyük birlik hareketlerinin çok az olmasıydı. Yüzükoyun vaziyetteki hedeflere ateş ederken, tüfekler ve makineli tüfekler fazla etkili değildir, çünkü yerdeki en küçük bir kabartı, düz mermi yollu bir silaha karşı koruma sağlar. Kişisel hatıratlar, genellikle, hareket sona erdiğinde, ister dost, ister düşman herkesin, muharebe alanının büyük kısmını kaplayan bir-iki metrelik fundalıklara sinerek nasıl görünmez olduğuna dair yorumlarla doludur. Günün büyük kısmını Gedik Dere yakınında, daha doğrusu cephe hattında geçiren bir asker, 25 Nisan’da tek bir düşman bile görmediğini bildirmiştir; Bean bunun ortak bir yakınma olduğunu belirtir.⁵³ Şarapnel atan sahra topçusu bu koşullarda o kadar da dezavantajlı değildi, çünkü top düz bir mermi yoluna sahip olduğundan, mermiler hedefin üzerinde pathyor ve yok edici güçlerini aşağıya salıyorlardı.

Zayıatların ana nedeninin topçu bombardımanı olduğunun son bir göstergesi, Auckland Taburunun başına gelenlerde görülür. Tabur savaşa sürülmemiş ve 12.00’ye doğru Kılıçbayırı civarına yayılana dek çok az zayıat vermişti; yine de tüm ANZAK piyade taburları arasında ikinci en büyük kayba uğrayan oydu. Diğer çoğu tabur gibi o da bölündüğünden, tepede sadece küçük bir kısmı kalmış ve Osmanlı piyadesi öğleden sonra geç saatlerde tepeye hücum ettiğinde, sadece bu kısım çarpışmıştı. Bu da, taburun verdiği zayıatın büyük çoğunluğunun ikinci bombardımanının eseri olduğunu düşündürür.

I. Dünya Savaşının çoğunda olduğu gibi, ANZAK zayıatının yüzde yetmişinin sebebi muhtemelen Osmanlı topçusudur. Hatta değinilen nedenler yüzünden bu oran daha yüksek olabilir ama daha düşük olamaz; bu yüzden, yaralanan ya da ölen Anzakların çoğunun “yerden on-onbeş kadem

(3-5 metre) yukarıda infilak eden” şarapnellerce vurulduğundan rahatça emin olabiliriz.⁵⁴

Bombardıman üçüncü etkisini ANZAK morali üzerinde gösterdi. Onun, dövüş ruhu üzerindeki ters etkisi konusunda, her rütbeden asker hemfikirler: “Şarapneller tozu dumana kattı ve bu kadarı eğitimsiz birliklere fazla geldi”⁵⁵

Kıdemli subaylar, yaralanmamış askerlerin hattı terk etmesinin asıl sebebinin bu olduğuna inanıyorlardı. Bu konuda bilinen en iyi örnek, akşamın geç saatlerinde Birdwood’un Hamilton’a muhtemel bir geri çekilişle ilgili olarak gönderdiği mesajdır.

Hem tümgenerallerim, hem tuğgenerallerim bana, askerlerinin gün boyu maruz kaldığı şarapnel ateşinden doğan moral bozukluğunu ifade ettiler... Birçoğu ateş hattından azar azar geri çekilmiş bulunuyor ve bu çetin arazide toplanmaları çok güç. Daha savaşa yeni sürülen Yeni Zelanda Tugayı bile ağır kayba uğramış ve morali bozulmuş durumda. Eğer birlikler yarın sabah da top ateşine maruz kalacak olurlarsa, elimde ateş hattındakilerin yerine sürecek yeni birlikler de olmadığına göre, bir fiyasko yaşanması muhtemel.⁵⁶

İnsan bundaki, düşman topçusunun neden olduğu paniğin sınırında gezinme havasını alabiliyor. Aynı fikirde olan Godley daha sonra şunları yazıyor:

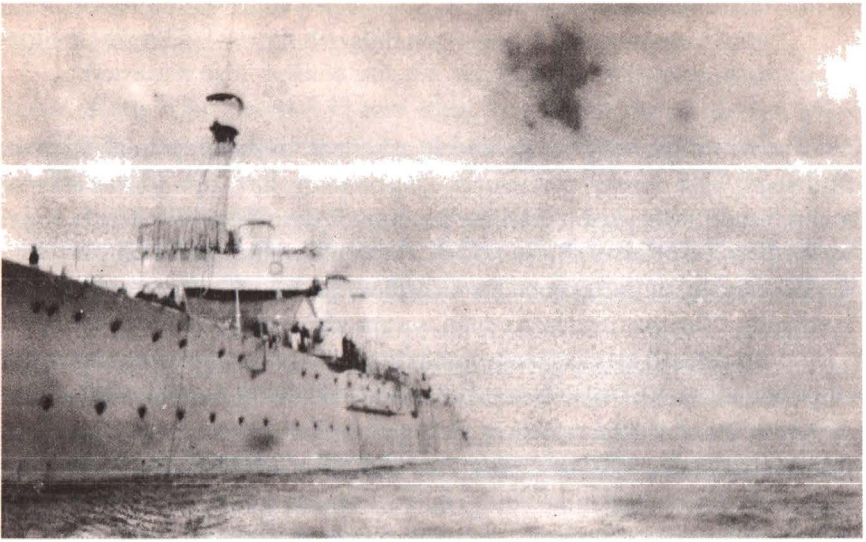
Düşmanın top ateşi öylesine şiddetliydi ki, daha önce hayatlarında hiç böyle bir şey yaşamamış olan askerlerin birçoğu neye uğradığını şaşırı, bazıları bozulup firar eder gibi oldu... Daha önce hiç savaşta bulunmamış askerler için, kendini birden bire şarapnel sağanağının altında bulmak çok büyük bir sınavdı; bizim donanma topçumuz henüz hedefin yerini saptayıp da bizim askerimiz nerede, düşman nerede bilemediği ve kıyıda da tek topumuz bulunmadığı için, bizim taraftan hiçbir karşılık verilemedi. İşler bir parça tatsız görünüyordu, bu yüzden gece olunca sevindik. Bunun üzerine bu

duruma katlanabilir miyiz sorusu ortaya atıldı, çünkü kıyıda bütün gün çarpışmış olan askerler son derece bitkin ve kuşkusuz sarsılmış durumdaydı.⁵⁷

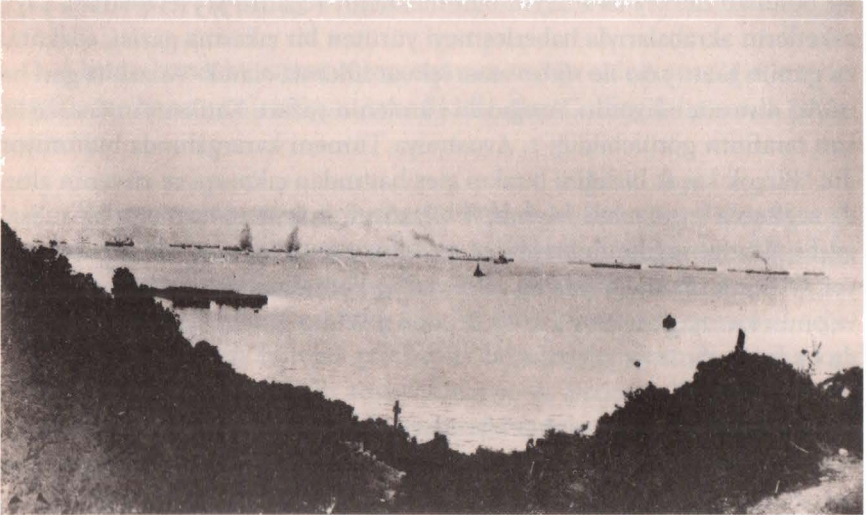
Avustralya ve Yeni Zelandalı askerlere büyük hayranlık besleyen Birdwood, aksi sanılır korkusuyla, çıkarmadan dört gün sonra, özel bir mektubunda şöyle yazdı: “Birliklerim, biraz fazlaca büyük bir lokma koparmışlardı.... Askerler muhteşemdiler... ama ellerinden daha fazlası gelmiyordu ve karşıdan da korkunç bir mukabele geldi.”⁵⁸ Bir Aucklandlı da şöyle yakındı: “Sorum... piyadeleri değil, şarapnelleriydi.”⁵⁹

Bu şiddetli ateş sağanağı sonucunda, birçok askerin ateş hattını terk edip sahile kaçtığını veya dere yataklarında saklandığını gören sayısız şahit de vardır. Bu olay daha saatler 13.20’yi gösterirken, 5. Tabur emir subayının “top ve makineli tüfek taramasına maruz kalmış koca bir asker grubunun, aralarında bazı subaylar da olduğu halde, karman çorman geriye geldiklerini” gördüğünde başlamıştı.”⁶⁰ Sahilde çalışan Binbaşı N. Butler, “öğleden sonra saat 3-4 sularında, askerler arasında feci bir ricat baş gösterdi ve ortada, bütün hattın çöktüğü söylentisi dolaşmaya başladı.”⁶¹ Bu olay orada hazır bulunan herkes tarafından bilinmektedir. Kasım 1915’te, o sırada kayıp askerlerin akrabalarıyla haberleşmeyi yürüten bir çıkarma gazisi, sözkonusu günün saat 15.00 ile 16.00 arası için ardıfırsız olarak “Anzak’ta geri harekât” diye söz ediyordu. Aşağıdaki cümlelerin yazarı, Kanlısirt’in denize bakan tarafının görülebildiği 1. Avustralya Tümeni karargâhında bulunuyordu: “Birçok kaçak birliğini bırakıp ateş hattından çıkmaya ve zirvenin altında sağa sola koşuşmaya başladı.”⁶² Glasfurd, saat 15.20’de aldığı bir mesajı geçti: “Hatırı sayılır miktarda yaralı olmayan asker ateş hattını terk ediyor.”⁶³ Bunların aralarında en az bir tabur komutanı bulunuyordu. Bridges ve onun kurmay başkanı Yarbay Brudenel White, Kamu Kapu Dere vadisinde bu komutanla karşılaştılar.

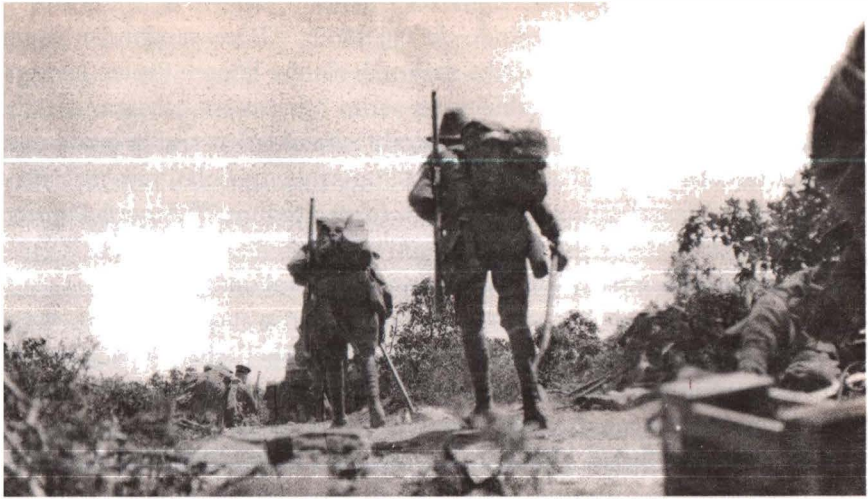
White, kıyıda, tanıdığı bir albayın suratını yere yapıştırmış vaziyette durduğunu fark etti. Ona doğru gidip elini omzuna koydu ve nesi olduğunu sordu. O sırada White, Bridges’e “bir dakika efendim, bu-

7.4: Kabatepe açıklarındaki HMS *Bacchante* üzerinde, sabah saat 06.00 sularında patlayan bir top mermisi.(AWM Jo5590)

7.5: Çıkarma sabahı, Anzak koyu açıklarında yatan nakliye gemileri arasında patlayan top mermileri. Mermiler, muhtemelen Çanakkale Boğazı'ndaki Maydos'ta bulunan Osmanlı zırhlısı Turgut Reis'in, yarımada'yı aşırarak attığı mermilerdi. (AWM Co0728)

7.6: Gelibolu Yarımadası, Türkiye, Nisan 1915. 25 Nisan'daki çıkartmadan sonra, kimileri kazma kürekli Avustralya askerleri, Haintepe'ye doğru yola koyulmuş. Önde, çalılıkların arasına diz çökmüş askerler görülebilir. Askerler, Kamu Kapu Dere'nin öbür tarafından gelen ateşin altındaydı. (AWM Go907)

rada bir tabur komutanı var” diye seslenmişti. Kafasını çevirip omzunun üstünden arkasına bakan Bridges, adamın yüzünü gördü, homurdandı ve hiç bozmadan yürüyüşüne devam etti.”⁶⁴

Ateş hattından kaç kişi kaçtı? Bu konuda ancak tahminde bulunabiliriz, çünkü kayıtlara geçirmek mümkün olsa bile, bu tüm orduların suskun kalmayı tercih edecekleri bir konudur. Yüzbaşı Shout, ana karşı saldırıdan sonra, 200 kişilik bir kaçak sürüsü topladığını ve onları gerisin geri ateş hattına götürdüğünü söylemiştir.⁶⁵ Günün büyük kısmında sahilde olan istihkâm subayı Dawkins, orada yüzlerce kaçak gördüğünü bildirdi: “Gece ilerlerken, bu kaçaklardan pek çoğu hatlara su, mühimmat ve yiyecek taşınmak üzere, gruplar halinde tertiplendiler. Sayılarının 600 ile 1.000 arasında bir şey olduğunu duydum.”⁶⁶ Gerçi Bean de bu düşüncede idi, ama o tek başına kıyıda 1.000 kaçak olduğunu düşünüyordu. “Çoğu, yaralı bir askerle birlikte geldi. Askerler şu anda ateş hattını terk etmenin doğru olmadığı-

nı fark etmiş durumdalar. O ilk gün acemilerdi.”⁶⁷ Konuyu fazla büyötmekten kaçınan Bean, eleştirilerinde de ölçölüdü: “Dere yatağından aşağı, kumsala geri dönmüşlerdi... Daha dayanıklı olanlar hemen tümen karargahına veya bir subaya gidip taburunun yerini öğrenmeye çalışacak... Daha dayanıksız olanlar ise yamaçlardaki yeraltı sığınaklarına serilip orada uyuyacaklardı.... Sadece bilgi almak uğruna kumsala inmiş olan veya birbirlerine karşılıklı hikâyelerini anlatan birçok asker gördüm.”⁶⁸ Amiral Thursby gece yarısı kumsala ulaştığında, buranın, muhtemelen tümü hattan kaçmış olmayan bir sürü insanla hâlâ sıkış tepiş dolu olduğunu gördü.

Eğer kumsalda bin kişi varsa, hattı terk edip ateş almayan mevkilere çekilen, çok daha fazlası vardı. Binbaşı A. Temperley, dere yataklarında böyle bir sürü insan gördüğünü söyler.⁶⁹ 7. Tabur kumandanı Albay Harold Eliot, askerlerini vazife başında tutabilmek için tabancasını kullanmak zorunda kalmıştı. “Birkaç kişi kaçmaya yeltendi. Kaçan ilk askeri vurmakla tehdit edip tabancamı ateşledim, bunun üzerine ikisi geri döndü.”⁷⁰ 6. Taburun ikinci kumandanı Binbaşı Henry Bennett, diğer subayları tabancayla tehdit ederken görüldü. “Bir noktada iki subay geri çekilmekten söz etmeye başladı. Onlara kulak misafiri olan Bennett, tabancasını binbaşının göğsüne dayadı ve ‘eğer çekilme konusunda bir kelime daha ederseniz, sizi elinizden vuracağım’ dedi.”⁷¹

Bir 1. Avustralya Tümeni kaydı, 26 Nisan sabahından şöyle söz eder: “Geceki bütün çabalara rağmen, bütün birlikler birbirine karıştı. Kaçaklar gruplara ayrılıp tekrar ateş hattına sürüldü.” Tertiplerin birbirine karışması moral açısından hiç de hayırlı bir şey değildir ve aynı gün, saat 15.00 olduğunda bu hâlâ bir sorundu: “kumsalda bulunan 3. Tugaya ait (tugayın dört taburundan birden) 900 kişilik bir kuvvet, 15. Taburu takviyeye çıktı.”⁷² Eğer bunlar kaçaklar değilse, kimlerdi? 3. Tugayın hiçbir birliğine henüz çarpışmayı keserek çekilme emri verilmemişti. Yukarıdaki cümle, bu askerlerin oraya nasıl geldiklerini gizlemeye çalışan talihsiz bir çabaya benziyor. Eğer durum gözüktüğü gibiyse, 3. Tugayın uğradığı zayıat veri alındığında, 25 Nisan akşamı hatta ancak bin kadar adam kalmış olabildi. Bu tugay 1. Avustralya Tümeninin en iyi tugayıydı, ama en büyük zorlukla karşılaşan da bu birlikti.

Kaçaklar sorunu, çıkarmadan birkaç gün sonra dahi çözülememiş olabilir. 3. Tugayın savaş günlüğü, tugayın 28 Nisan sabahı, saat 08.00'de yeniden tertiplenmek üzere kumsala çekildiğini kaydeder. O esnada, dört taburdan 978 kişi mevcuttur ve "ayrı düşenler [hâlâ] gelmektedir." 30 Nisan günü, saat 17.00 itibarıyla kütük 1968 mevcut gösterir.⁷³ Çıkarmadan sonraki üçüncü ile beşinci gün arası dönemde, bin küsur kişi daha aralarına katılmıştı. Bunlar ya öteki taburlarda çarpışan askerler ya da kaçaklar idi. Hangisi olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu sırada kati zayıat 1.028, kayıplar ise 774'tü. Bu sayılar, 3. Tugayın verdiği nihai zayıata yakındır, demek oluyor ki kayıpların tümü aslında zayı olmuştu.

2.000 kadar askerin hattı yaralanmadan terk ettiğini varsaymak abartılı olmayacağına benzemektedir. Kumsalda böyle bir sayı yoktu, ama hattın arkasındaki arazi, birçok kişinin görünmeden saklanabileceği pek çok oyuk barındırıyordu.⁷⁴ Kaçma, savaştan sonra büyük bir tartışma konusu oldu. Bean'le Teğmen Ernest Herrod arasındaki bir mektuplaşmada, Herrod, "Pazar gecesi gerçekten de bir geri çekilişin başladığını ve Serçetepe'nin yarım saatliğine üzerinde onu savunacak tek bir kişi kalmamacasına terk edildiğini" yazar ve ekler: "Nasıl başladı.... Veya nasıl yeniden asker bulundu, bilemiyorum.... yeni bir moral bozukluğu olduğunda katiyetle hem-fikirim."⁷⁵

Aspinall-Oglander'in İngiliz Resmi tarihi müsveddeleri, 1926'da incelenmesi için Avustralya'ya gönderildi. Kaçaklık o kadar feciydi ki, kıdemli subaylar kıybaşının tutulamayacağını düşünüyorlardı, diye yazmıştı.⁷⁶ Bean, savunma bakanı ve başbakan ya ciddi bir kıyamet kopardılar ya da doğru ilişkileri zorladılar ki, son taslakta bu konu yer almadı. Aspinall-Oglander'in Anzaklarla ilgili bölümü şöyle biter: "Fazlasıyla iyi işler gören bu tecrübesiz taburlar için hâkim duygu.... Sınırsız bir hayranlık olacaktır." Onlarda "muhteşem bir fizik, büyük bir gözü karalık ve hoş bir heyecan" vardı.⁷⁷ Oysa Aspinall-Oglander, kendisine, Anzaklar hakkında sarfettiği tahammül sınırını aşan, küçümseyici ifadeleri çıkarması söylendikten sonra, hususi olarak şunları yazmıştı: "Eğer bu çıkarılacak olursa, geriye gerçek namına bir şey kalmaz." Ardından, sol cenahın çok az sayıda asker tarafından tutulduğunu söyledi ve ekledi: "kalanı vazgeçmişti... Ben, Avustralyalı

7.7: Çıkarma günü Anzak Koyu, kumsaldaki ölü ve yaralıları arasında ilerlemeye çalışan yüzlerce Avustralya askeri ve ön planda, yerde yatan bir yaralı. Kolunda Kızılhaç bandı olan askerler yaralıları eğilmiş. Askerlerin arasına malzeme sandıkları yığılmış, ayrıca kumsala kişisel eşyalar saçılmış. Bu manzara kuzeye doğru kumsal boyunca devam ediyor. Burada konu edilenlerin çoğu ateş hattından kaçanlar olsa gerek. (AWM PS1659)

hassasiyetine hürmeten, sol kanadın bomboş bırakıldığı gerçeğini zaten atlamıştım.”⁷⁸ 2.000 sayısı kuşkusuz ancak bilerek yapılan bir tahmin olabilir, ama belki daha da yüksekti. Herhalde sayı insanı şoke edecek kadar büyük olsa gerek, yoksa bu örtbas çabası niye olsun ki?

Birdwood’un Hamilton’a gönderdiği, kayıyı boşaltmadan bahseden mesaj askerlerin geri çekilişine katkı yapmış olabilir, çünkü bunun haberi hemen yayıldı ve gece, işi bir geri çekilme emrinin geldiğine kadar vardırıan telefonlar duyuldu: “Hattımızdan her türlü ahmakça mesaj gelmeye devam ediyordu: ‘Gemilere çekilin!’ ve buna benzer şeyler.”⁷⁹ Herrod, yukarıda sözü geçen mektupta, kumsalla bir telefon bağlantısı kurduğunu ve öbür uçtaki, ona katılmak üzere geliyorken kısa süre sonra öldürülecek olan muharebe subayının, boşaltmanın tartışıldığı bir konferanstan söz ettiğini yazar.

Herrod, subayın bunu bizzat duymadığını ve bir söylentiye tekrarladığını düşünmüştü. Bean'in günlüğüne düştüğü ibare ise, bir boşaltmanın gerçekten başladığını söylemektedir: "Havada bir şeylerin olduğu açıktı. Bir iki dakika içinde ne olduğu kulağımıza geldi; devam mı edecektik yoksa derhal gemilere mi dönecektik, konu buydu.... Hastaneye gemiye dönme emri gerçekten verilmişti, hatta bunun için tekneler geldi. Küçük bir sandal, nakliye gemilerini dolaşarak filikalarını yola çıkmaya hazırlamaları emrini iletirdi yükleme yapıp gemilere geri dönmek üzere."⁸⁰

Birdwood ile onun tümen ve tugay komutanlarının, moral bozukluğunun derecesini, olduğundan fazla zannettikleri iş işten geçtikten sonra anlaşılmıştır –oysa o kadar değildi. Herrod'un bu konuda da bir fikri vardı:

Benim, o günden en son operasyonumuza (yani savaşın sonu) kadar olan tecrübem şunu göstermiştir ki, eğer biri kaçaklara ve yeni yaralananlara bakmışsa, kesinlikle her şeyin çöktüğü sonucuna varır. Yaralı bir adamın ifadesine ne kadar güvenileceğini, biz ancak tecrübeyle öğrendik ve anladık. Daha sonra, askerlerimizin psikolojisini inceledikçe, işler kolaylaştı, ama çıkarma günü korkarım böyle değildi.⁸¹

ANZAK, karşılık veremediği bir bombardıman altındaydı. Başlarda hafif olan bombardıman, öğleden sonra o kadar ağırlaştı ki çıkarma planını altüst etti, büyük bir zayıat verdirdi ve moralleri çöktürdü. Bombardımana katılan toprakların sayısı, İngiliz askeri resmi tarihinin verdiği ve diğerlerinin de ondan kopya çektiği gibi 24 değil 41'di. Nisan'da ele geçirilip savaştan sonra Savaş Bakanlığı Kayıt Dairesinde muhafaza edilen Osmanlı belgeleri, Aspinall-Oglander'e açıktı. Bunların hafife alındığı bellidir. Bu belgeler, 19. Tümen 39. Topçu Alayı ile 9. Tümen 9. Topçu Alayının, Aspinall-Oglander'in saydığından çok daha fazla toprağa sahip olduğunu açıkça anlatır.⁸²

Düşman topçusunun vasıflarına gelince, bu Akdeniz Seferi Kuvvetler Karargâhının yabancısı değildi. Tüm kademli subaylara dağıtılan ve en son 1 Mart 1915'te güncellenen *The Handbook of Turkish Army*, Osmanlı topçusunun "kıtanın alışılmış verimlilik standardına çok yakın ve üçünün

[piyade, süvari ve topçu] en iyi eğitilmiş olduğu” uyarısını yapıyordu.⁸³ Bunun, gerçeklere dayanan bir hüküm olduğunu gördük. Karlısırt bombardımanında, bir topçu tatbikatına yön veren tüm ilkeler işbaşındaydı. Mustafa Kemal ve onun tümen topçusu komutanı Binbaşı Halil Bey, ana piyade tarruzunun yolunu açmak için ellerinden geleni yapmışlardı. İş, sadece bunun yeterli olup olmadığının görülmesine kaldı.

Notlar

- 1 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi*, 2. Kitap (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1973), 1: 116.
- 2 C. Clausewitz, *On War*, çev. & yay. haz. Michael Howard ve Peter Paret (Princeton: Princeton University Press, 1976), 291.
- 3 W. MacPherson, *Official History of the War, Medical Services* (Londra: His Majesty's Stationery Office, 1924), IV: 4.
- 4 LHCMA, Hamilton'un evrakı, 17/7/30.
- 5 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde*, 90.
- 6 C. Aspinall-Oglander, *Military Operations: Gallipoli* (Londra: Heinemann, 1929-32), I: 158.
- 7 C.E.W. Bean, *Official History Of Australia In The War of 1914-18* (Sydney: Angus & Robertson, 1944), I: 1, 278, 303, 390, 391 ve 395.
- 8 19. Tümedeki topların gerçek sayısını C.C. Murphy verir: *Soldiers of the Prophet* (Londra: John Hogg, 1921), 142. Ayr. bkz. E. Erickson, *Ordered to Die: The Ottoman Army in the First World War* (Westport, CT: Greenwood Press, 2001), 7. Erickson kesin bir sayı vermez ama 3. Kolordudaki topçunun kuvvetinin yerinde olduğunu yazar.
- 9 Erickson, *Ordered to Die*, 7.
- 10 C.E.W. Bean, *Gallipoli Mission* (Melbourne: ABC Books, 1990), 133-6.
- 11 Bean'ın günlükleri ve notları, AWM 38 DRL 1722 kalem 2.
- 12 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde*, 2: 114.
- 13 Bean, *Official History*, I: 391.
- 14 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde*, 2: 112.
- 15 Ibid., 114.
- 16 AWM, 38 DRL 1722 kalem 2.
- 17 J. King, *Gallipoli Diaries: The Anzacs' own story day by day* (Roseville: Kangaroo Press, 2003), 33.
- 18 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde*, 92.
- 19 *HMS Majestic* kütük, PRO ADM 53/47972.
- 20 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde*, 101.
- 21 Ibid., 102.
- 22 Bean, *Official History of Australia*, I: 391.
- 23 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde*, 101.

- 24 Bean, *Gallipoli Mission*, 148.
- 25 Erickson, *Ordered to Die*, esp. bl. 3 ve 4.
- 26 AWM orm f 0088, rulo 153 ve C. Pugsley, *Gallipoli: The New Zealand Story* (Auckland: Hodder & Stoughton, 1984), 135.
- 27 King, *Gallipoli Diaries*, 32.
- 28 J. Poniatowski, *Der Zusammenbruch des Osmanischen Reiches* (Vienna, 1928), 130. Poniatowski, savaş sırasında İstanbul'daki Avusturya İmparatorluk Misyonunun başıydı.
- 29 Bean, *Official History Of Australia*, I: 390.
- 30 Ibid., 301. Ayr. bkz. Handbook of the Turkish Army, Mart 1915 baskısı, 54.
- 31 ANZAC Intelligence Summary, PRO WO 157/668 30/4 ek II.
- 32 Bean'ın mülakat notlarının daktilo edilmiş nüshası, AWM 38 3 DRL 606 kalem 26 (2), 8.
- 33 J. Strain, yayımlanmamış anılar, RAF Arşivi B2013-2014, cilt. 156.
- 34 Ibid., 2: 2-4.
- 35 AWM 25 367/616 ve 186. Ayr. bkz. LHCMA 17/5/8 ek 2, 3. Avustralya Sahra Topçu Tugayı kumandanının notları ve D. Horner, *The Gunners: A History of Australian Artillery* (Sydney: Allen & Unwin, 1995), 88-99.
- 36 Ibid., 94 ve 98-111.
- 37 A. Bristow, *A Serious Disappointment: The Battle of Aubers Ridge 1915* (Londra: Leo Cooper, 1995), 48.
- 38 Şarapnellerde 8 kg'a, ağır obüslerde bunun dört katı kadar mermi ağırlığına çıkılabildiği hesaba katıldığında, Kanlısirt'a atılan toplam mermilerin ağırlığı yaklaşık 140.000 kg'dır. Toplam mermilerin üçte birinin oraya atıldığı kabul edildiğinde, Neuve Chapelle'e atılanlar bundan biraz daha düşüktür.
- 39 Bristow, *A Serious Disappointment*, 48. Ayr. bkz. Bean, *Official History*, I: 391.
- 40 Bristow, *A Serious Disappointment*, bl. 2 özl. 18.
- 41 J. Terraine, *White Heat: The New Warfare 1914-18* (Chatham: Mackay, 1982), 182.
- 42 Bean, *Official History*, I: 309.
- 43 Ibid., 314.
- 44 Amiral Thursby'nin evrakı, NMM, Çanakkale Boğazı dosyası, kutu 2.
- 45 Ibid.
- 46 PRO WO 95/4263.
- 47 J. Corbett, *Naval Operations, Official History of the War* (Londra: İmparatorluk Savaş Müzesi, 1997), II: 323.
- 48 Bean, *Official History*, I: 563.
- 49 AWM, 4, 23/211, 2 ve 3.
- 50 R. Grant, yayımlanmamış günlük, AWM 89/15/45.
- 51 2.nd Brigade War Diary, AWM 4 19/99/2.
- 52 N. Steel ve P. Hart, *Defeat at Gallipoli* (Londra: Macmillan, 1994), 73.
- 53 AWM 38 3DRL 606 kalem 26 (2), 5.
- 54 Bean, *Official History*, I: 309.
- 55 Pugsley, *Gallipoli: The New Zealand Story*, 140.

- 56 Orijinal işaret, Hamilton'un evrakında görülebilir, LHCMA, 5/10.
57 Godley'den Wigram'a, PRO CAB 19/29/52.
58 AWM 3 DRL 1731 419/10/7.
59 Pugsley, *Gallipoli: The New Zealand Story*, 131.
60 2.nd Brigade War Diary, AWM 41 9/99/2.
61 AWM 38 3 DRL 606, kalem 24.
62 General Staff Headquarters Diary, 1st Australian Division, AWM ormf 00800 rulo 803.
63 H. Broadbent, *The Boys who Came Home: Recollections of Gallipoli* (Sydney: ABC Enterprises, 1990), 60.
64 D. Winter, *25th April 1915: The Inevitable Tragedy* (St Lucia: University of Queensland Press, 1994), 166.
65 AWM 38 3 DRL 606 kalem 26, 5. Ayr. bkz. Amiral Thursby'nin evrakı, NMM, Dardanelles File, kutu 2.
66 J. Ingle, *From Duntroon to the Dardanelles: A Biography of Williams Henry Dawkins* (Canberra: Genie, 1995), 156.
67 C.E.W. Bean, *Gallipoli Mission* (Melbourne: ABC Books, 1990), 74.
68 Bean'den bahis, Broadbent, *The Boys who Came Home*, 56.
69 T. Travers, *Gallipoli*, 1915 (Charleston/ Tempus, 2003), 76.
70 AWM 38 3 DRL 606 kalem 26, 12.
71 P. Taylor ve P. Cupper, *Gallipoli: A Battlefield Guide* (Sydney: Kangaroo Press, 1989), 177.
72 Summary of Operations, 1st Australian Division, AWM4 rulo 803.
73 AWM 4 orfm 0088, rulo 6.
74 Ingle, *From Duntroon to the Dardanelles*, 157.
75 Herrod'dan Bean'e, AWM 38, seri 5, 3 DRL 8042 kalem 5, 1-2.
76 Ayr. bkz. L. Carlyon, *Gallipoli* (Sydney: Pan MacMillan, 2001), 170-1.
77 Aspinall-Oglander, *Military Operations: Gallipoli*, 1: 200.
78 Aspinall-Oglander'den bahis, Travers, *Gallipoli*, 1915, 72.
79 Elliot'tan bahis, AWM 38 3DRL 606 kalem 26 (2) 12.
80 80, Bean'den bahis, Broadbent, *The Boys who Came Home*, 57.
81 Herrod'dan Bean'e, AWM 38 seri 5, 3 DRL 8042 kalem 5: 1-2.
82 PRO WO 95 4263.
83 Government Press, *Handbook of the Turkish Army* (Kahire, Mart 1915), 95.

ASIL OSMANLI TAARRUZU

İşini bilen generallerin komutasında, her iki tarafta ne bir savunma, ne de saldırı tekeline sahiptir. İkisi de savaşın kaderini tayin edecek bir saldırıyla nihai bir darbe vurma peşindedir. İkisi de, bu darbenin zeminini hazırlamak ve etkisini iyice artırmak için gerekli zamanı kazanmak amacıyla savunmanın gücünü kullanır.

GENERAL SIR E. HAMLEY, Harp Harekâtları

Geri çekilmek zorunda kaldık, çünkü risk büyüktü. Başlangıçta ağır ağır çekiliyorduk, bunun üzerine ateşin şiddetini iyice artırdılar. Yer değiştirmemiz gerekti. Bizi kovalamaya başladılar. Koşmamız icap etti. Bu kadar hızlı koşabileceğimi hayatta bilmezdim.

ER H. SING, Auckland Piyade Taburu

Taarruzun ne zaman başlayacağına karar vermenin bir püf noktası vardır. Genel kural, bu iş ne kadar çabuk olursa o kadar iyidir biçimindedir, ama bu her zaman tutmaz. Sizin kurtarmak istediğiniz yeri ele geçirmiş olan düşmana, ikmal yapıp yeniden tertiplenme ve takviye alma fırsatı verilmemelidir. Ancak elinizde oyunda kullanılacak bol mühimmat varsa, biraz vakit geçirmek daha iyidir. Topçunun varlığı düşmanın hazırlık çalışmalarını engeller ve arkadan piyade saldırısının geleceği yolu açar. Osmanlı'nın seçtiği şık buydu.

Mustafa Kemal, öğle üzeri Üçüncü Sırt'ta bulunduğu kumanda mevkiinden, işgalciler tarafında son altı saattir saldırı adına hiçbir emare gözükmediğini müşahade etti. Aynı zamanda bombardımanın korkunç etkisini de gözleyebiliyordu. Mermi sağanağına daha fazla dayanamayan Anzakların sayısı o sırada iyice artmıştı. Bunların ateş hattından birer ikişer geri çekilmeye başlamaları, düşman tarafından muhtemelen görüldü. 25 Nisan'da böyle bir olay olduğuna dair hiçbir Osmanlı kaydı yoktur, ancak onların ANZAK moralinde bir düşüş olduğunu gözlemlemiş olmaları

8.1: 25 Nisan'da kazılan, birbiriyle bağlantısız basit siperler. (AWM J00374)

mümkündür. Mustafa Kemal iki gün sonra 400 Rakımlı Tepe'de şunların cereyan ettiğini gördü: ANZAKlar "tüfeklerini bırakıp neredeyse tek vücut halinde siperlerin dışına çıktılar ve şapkalar, beyaz mendiller, bayraklar sallayarak teslim olma işareti verdiler. Bu sahneleri gerek ben, gerek bütün personelim Kemalyeri'nden çıplak gözle seyrettik." Burası Sancaktepe'dir. Buradan 400 Rakımlı Tepe'nin zirvesi rahatlıkla görülebilmektedir.

Mustafa Kemal, Kabatepe'den sahra telefonu hattıyla işe yarar istihbarat da alıyordu; saatlerdir hiçbir yeni düşman birliğinin karaya çıkmadığını bu sayede öğrenmişti. Anlaşılan vakit gelip çatmıştı. Havanın kararmasına üç saat kalmıştı; eğer karanlık basmadan kıybaşını imha etme şanslı olacaksa, asıl taarruza geçmenin tam sırasıydı. Gerçi daha azı da olabilirdi. Eğer Mustafa Kemal'in piyadeleri, onun koya hâkim durumdaki topçusunun gözcüleri için mevki kazanabilirlerse, bu durumda Anzakların ertesi

gün orayı elde tutmayı sürdürmeleri ve takviye etmeleri imkânsız olacaktı. Cesarettepe elverişli bir yerdi ve eğer Kılıçbayırı ile Boyun alınacak olursa, o da saldırıya açık hale gelecekti.

Mustafa Kemal, ikisi de kısa cepheli iki saldırı planladı. Sağ tarafta (kuzey), daha sonra 72. Alayın bir taburunun takviye edeceği 57. Alay ile Jandarma Taburu, Cesarettepe'yi alma düşüncesiyle Kılıçbayırı'na bir hücum başlatacaktı. Solda ise 72. Alay, 27. Alay ve 77. Alay, MacLaurin Tepesi'nden Albayrak Sırtı'na kadar 400 Rakımlı Tepe'yi çevreleyen yay boyunca saldırıya geçeceklerdi.²

Burada jandarma taburunun ortaya çıkması, bir açıklamaya muhtaçtır. Jandarma, yüksek vasıflı paramiliter bir örgüttü. Savaş zamanı jandarma taburları genellikle Osmanlı kolordularına bağlanırlardı. 27. Alay komutasındaki Bursa Jandarma Taburu, haftalardan beridir Arıburnu'ndan Suvla Körfezi'ne kadar olan kıyıda mevzileniyordu. Çıkarmanın hemen öncesinde Maydos'a yürüme emri almış ve yerine 77. Alayın bir taburu geçmişti. Bu tabur 25 Nisan'da pek bir çarpışma görmedi, ama Bursa Jandarma Taburu yürüyüş halindeyken, kendini ateşin ortasında buldu.³ Akdeniz Seferi Kuvvetler gözlem balonunun, yerlerini saptamasıyla etkisiz de olsa bir deniz bombardımanı yemişlerdi.⁴ Sabahın erken saatinde Osmanlı'nın sol tarafında ihtiyatta idiler, ancak anlaşılan daha sonra kuzeye kaydırılıp Kılıçbayırı saldırısına katıldılar. Buna dair Osmanlı açıklamaları çelişkili olduğu için, emin olmak mümkün değildir. Bir ihtimal, Kılıçbayırı saldırısına sonuna kadar katılmadıklarıdır, ancak farklı mavi üniformalarının savunular tarafından görülebileceği kadar yakındaydılar.⁵

On iki Osmanlı piyade taburu ve bir miktar da attan inmiş süvari mevcuttu. Şafakta kumsalı savunmuş olan taburun artıkları ile süvari nihai saldırıyı katılmamıştır. O ana kadar savaşa sürülmüş olan iki alayın zayıatları çıkarıldığında, toplam tüfek mevcudu 8.500'ü buluyordu. Ateş desteği olarak en fazla on altı makineli tüfek ile kırk parça top vardı. Bu noktada, ANZAK topçusunun on beş bataryasının, şafaktan beri nereye varabildiği, merak konusudur.

26. Hint Dağ Bataryası 10.30'da karaya çıkıp öğleden sonra Üçüncü Sırt üzerindeki 400 Rakımlı Tepe'den ateş açtı. Osmanlı bataryaları hemen

ateşlerini onun üzerinde yoğunlaştırdılar ve buna batarya kumandanının kapıldığı korku da eklenince hat çöktü ve bir çekilme baş gösterdi. Batarya, 17.45'te MacLagan Sırtı'ndan tekrar ateşe geçti.⁶ Ana taarruz 16.30'da başladı, karadan ANZAK'ı takviye etmek üzere tek top ateş etmedi. Bunun başlıca nedeni, çıkarma planının düşman topçusu tarafından bozulmasıydı, ancak daha rahatsız edici açıklamalar da vardır. Aldıkları emir gereği bataryalarını karaya çıkarmaya çalışan topçu subaylarına durmaları söylenmişti. Çıkarma 16.30'da yeniden başladığında, 4. Avustralya Sahra Bataryasının iki topu karaya indirilmiş, ama sonra tekrar açılmaları emredilmişti.⁷ Bu, Birdwood'un 15.45'te Amiral Thursby'ye gönderdiği "Lütfen sahra topu yollamayı durdurun" haberinin bir sonucuydu.⁸ Bir sahra topu 18.00'de karaya çıktı ve Kabatepe'ye 62 atış yaptı.⁹ İkinci dağ bataryası da aşağı yukarı bu civarlarda karaya ayak bastı ama ateş açmaya uygun bir mevki bulamadı. İşin tuhafı 25 Nisan'da karaya, toplardan daha çok (tam 42 adet) katır çıkarılmıştı.

Birdwood'un ricasının kaynağı Bridges'ti. Bridges, o sırada denizde olan Birdwood'a, donanmanın topları karaya çıkarmasını durdurmak için ne yapabileceğini sormuştu. Kendisinin, daha sonra da gözlemlediği gibi sahra toplarına elverişli çok az yer vardı ve kıdemli topçu subayı Albay J. Hobbs da bu görüşteydi. Bu, ertesi iki gün boyunca, altmış toptan neden yalnızca on ikisinin karaya çıkartılmış olduğunu açıklar.¹⁰ Açıklayamadığı, 25 Nisan günü ikinci vakti, rizikolu bir ateş mevkiinde de olsa, hiç değilse bir sahra bataryasını yerleştirme yolunda neden hiçbir çaba sarf edilmediğidir. Bir gün içerisinde zaten aynen bu şekilde yerleştirileceklerdi. Hobbs'un astı olan Albay Charles Rosenthal 26 Nisan akşamı şöyle yazıyordu: "Taktik olarak zayıf bir mevkiyeyim, toplarım aslında piyadenin ateş hattında."¹¹ Daha önce Rosenthal Hobbs'a, Bridges'den kıyıya neden daha fazla top çıkarılmadığını öğrenip öğrenemediğini sormuştu. Kendisine 13.00 civarında, Bridges'in durumun yeterince güvenli olmadığına karar verdiği söylendi. Meselenin özü bu olabilir. İkinci vakti Bridges'in kuşkulannması için yeterli neden vardı, ama belli ki o, daha 13.00 civarında, Kanlısırt'ın tutulup tutulamayacağı konusunda şüpheler beslemeye başlamıştı. Üstelik Bridges bir topçuydu. Denizciler nasıl gemi kaybetmekten nefret

8.2: 3. Sahra Topçu Tugayı (3FAB) 5. Batarya mensupları, bataryalarının 18 poundluk topuyla birlikte bir tekneyle kıyıya çıkıyor. Kabatepe'yi döven sahra topu buydu. (AWM P00046.026)

ederlerse, topçular da top kaybetmekten öyle nefret ederler. Rosenthal ise haklı olarak Hobbs'a, topların güvenliğinin, o sırada çoktan çatışmaya girmiş olan birlikleri desteklemenin yanında kesinlikle ikinci sırada geldiği karşılığını verdiği için, farklı tür bir topçuydu.¹²

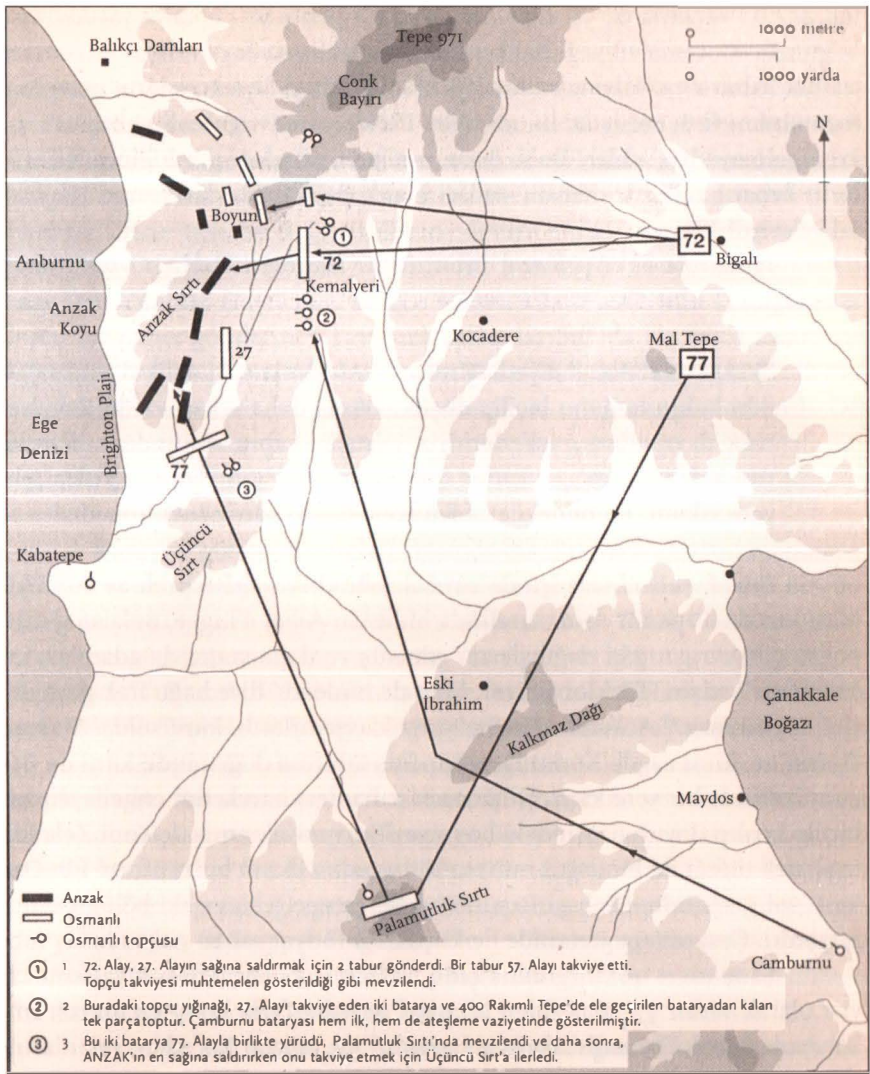
Saat 16.00 itibariyle, 1. Avustralya Tümeninin tamamı ve Yeni Zelanda Tugayı taburlarından bir buçuğu kıyıda idi. 4. Avustralya Tugayı da kıyıya çıkmak üzereydi. Bu on üç buçuk tabur ya da 11.500 tüfek demekti. İhtiyatı 4. Tugayı ve o zamana kadar verilen toplam 5.000 zayıat ile kaçakları çıkarırsak, bu altı kilometre uzunluğundaki bir hattın 6.000 tüfek tarafından tutulması demekti. Yirmi makineli tüfeklik de bir takviye söz konusuydu. Altı küsur kilometre boyunca her metreye bir asker düşmesi, tutulacak cephe açısından çok yetersiz bir kuvvetti. Genelkurmay tarafından yayınlanan ve

tüm İngiliz İmparatorluğu askerlerinin eğitimine temel olan *Sahra Hizmeti Yönetmelikleri*, savunmada, 6.000 tüfeklik bir güçten üç kilometreden uzun bir cepheyi tutmasının beklenmemesi gerektiğini şart koşuyordu.¹³ ANZAK kurmayı, daha sonra sefer sırasında da, hatlarının, ancak her bir metreye iki buçuk tüfek düşmesi, yani ilk gün ikinci vakti mevcut olanın iki buçuk katı kadarlık bir kuvvet olması durumunda güvenle tutulabileceğini hesaplamıştı. 19 Mayıs'taki Osmanlı taarruzu sırasında, Birdwood'un aynı cephede 12.500 tüfeği vardı ve o hâlâ bunu çok yeterli bulmuyordu.

ANZAK'ın Balıkcı Damları'nın güneyindeki alçak araziye düşen sonunda, 500 asker ve bir makineli tüfek Osmanlı piyadesiyle yüz yüze gelmiş ve gün boyu o cepheyi tutmuştu. Merkezin solunda 500 asker daha vardı ve bunların en az yarısı Yeni Zelandalıydı. Burası, Cesarettepe, Serçe Tepe, Boyun, Kılıçbayırı ve Rı Siperi'nin kuşattığı alandı. Kanlısırt'ın merkezdeki, daha dar olan ve hemen ileride, Bombasırtı ile [Boyun üzerindeki-çn] Courtney ve Steel ileri karakollarını içeren kısmında, 1.500 asker ve 400 Rakımlı Tepe'de de, çoğunluğu 2. Alaydan olmak üzere 3.000'e yakın asker daha vardı. Sağ kanadın ilerisinde ise yaklaşık 1.000 asker bulunuyordu. Bu kısımda 8. Tabur Keltepe üzerindeyken, başlarında Teğmen Prisk'in olduğu 6. Taburdan yüz kadar asker de Albayrak Sırtı'nda bir ileri karakol tutuyordu.¹⁴

Kilit mevkii Kılıçbayırı'ydı, çünkü oradan bakan bir gözlemci Boyun'a tamamen hâkim olabilir ve Kamu Kapu Dere Vadisi'nden aşağıya, doğruca ANZAK mevkiinin kalbine ateş açabilirdi. İkinci en önemli mevkii 400 Rakımlı Tepe idi. Bu tepedeki mevkiin cephedeki en sağlam yer olduğu, Kılıçbayırı'ndakinin ise önemine nispetle daha gevşek bir biçimde tutulduğu hemen anlaşılacaktır. Önce Sinclair MacLagan, sonra da Bridges onun hayati öneminin farkındaydılar ve takviye için yaptıkları girişimler, Kılıçbayırı'na çıkan tek korunaklı giriş olan Korku Dere'ye yönelmiş asker dizilerinin Kanlısırt'ın dar orta kısmında çarpışmaya girmeleri yüzünden, sürekli olarak kesintiye uğramaktaydı. 2. Tugayın sağ tarafta hemen çatışmaya girmesi de, hattın solunun zararına olmuştu.

Saat 16.00'da veya biraz daha sonra, Kılıçbayırı'na saldırı başladı. Binbaşı Avni Bey, 3. Taburuyla birlikte en öne geçmeye karar verdi, çünkü sabahki çarpışmalarda en az zayiata uğrayan oydu. Arkasında 2. ve 1. Tabur-

Harita 8.1: Osmanlı'nın Seddülbahir'e, 25 Nisan 1915 günü ikindi ile erken akşamüstü saatleri arasında yaptığı ana karşı taarruz.

lar, her iki cenahta da 57. Alay olmak üzere geniş bir cepheye yayıldı, öyle ki günün sonunda en sağ Balıkcı Damları yakınına dayanmıştı. Bursa Jandarma Taburu 57. Alayı takviye ediyordu.¹⁵ Yüzbaşı Shout, onların mavi üniformalarını fark etmiştir: İkinci vakti Türkler –mavi giyimli ahbablar– yakına gelmeye başladılar. Daha önce, sırtlarda yatarken gördüğümüz Türklerin hepsi hakiler içindeydi –onları bizim delikanlılardan ayıran tek fark takkeleriydi.¹⁶

Hücumla ilk, Auckland Taburundan Teğmen Herbert Westmacott karşılaştı:

‘Süngü tak! Ateş!’ diye bağırdım.... Ateşimiz sırtı delik deşik etti ve ileri kolun tamamı biçilip düştü.... Ama daha arkası vardı. Revolverime davrandım... askerlerimiz iyi atışlar yapıp, sonunda intikamlarını aldılar. Ateş.... o kadar sürekli ve seriydi ki, Türkler kukla gibi yere yıkıldı. En öndekiler, bize en fazla 60 yarda sokulmuştu.¹⁷

Ancak yarım saat içinde sayısal üstünlük galebe çaldı ve ANZAK hattı yarıldı. Tepenin deniz tarafında bulunan Albay Plugge, onların geriye doğru çil yavrusu gibi dağılışlarını görmüş ve daha sonra da adamlarının önünden ‘yetişin, Türkler geliyor, hem de binlerce’ diye bağırarak geçtiklerini söylemiştir.¹⁸ Askerler dört bir yana kaçıyorlardı, kimi solda, Malone Deresi’ne, kimi sağda Korku Dere’nin baş tarafına doğru indi, kimi de Boyun üzerinde bir yere kaçtı. Düşmanın daha ileri hareketini engelleyen tek birlik, ayrılıp Boyun üzerindeki boş siperlere mevzilenmiş üç Yeni Zelanda makineli tüfeği ile bunların mürettebatlarından ibaret bir müfreze idi. Onların sol gerisinde, Binbaşı Braund’un Serçetepe’yi tutan iki bölüğü bulunuyordu. Cesarettepe üzerinde de küçük bir ihtiyat vardı.

Şans eseri bir durgunluk oldu. Gün boyu mevcudunun yarısını zaiyat olarak veren 57. Alay fiilen bitmişti ve daha fazla bir şey yapması imkânsızdı, ancak Osmanlı takviyesi hazırды.¹⁹ 72. Alayın Kocadere yakınlarında tutulan bir taburu yetişip Boyun’a saldırıya geçti. Boyun’da savunmaya çekilmiş olanların, karanlıkta “Allah” ve “ Muhammed” diye bağırarak koşarken gördükleri askerler işte bunlardı. Ancak bu kararlı bir saldırı değildi

ve Yeni Zelanda makinelilerinin ateşi altında eridi gitti. Hemen ardından, hattın bu tarafında sahte çekilme emirlerinin etkisi görülmeye başladı. Serçetepe gibi Cesarettepe de terk edildi. Boyun'u savunanlar defalarca başvurarak takviye istediler. Takviye sözü verilmiş, ancak gelen giden olmamıştı. Cenah ve gerilerdeki dış karakolların da terk edildiğini görünce, onlar da vazgeçtiler. Böylece, küçük gruplar halindeki kararlı Osmanlı piyadeleri, karanlıkta Cesarettepe'ye doğru yollarına devam ettiler; ancak ertesi gün buradan söküleceklerdi. 57. Alay 3. Taburun son gayreti bu oldu. Tabur kumandanı Yüzbaşı Hayri Bey, sadece seksen küsur askerinin kaldığını söyleyen bir haber gönderdi.²⁰ Tararuza kalkanlar burada bir fırsat kaçırdılar. Eğer bu mevkii tahkim etme imkânı bulabilselerdi, sabahleyin buranın topçu gözcüleri için eşsiz bir gözetleme olanağı sunduğunu görecektlerdi. Demek ki, ya bu imkânı kullanacak hiç ihtiyat kalmamıştı ya da Mustafa Kemal için 3. Taburun ne kadar ilerlediği konusu sarih değildi. Bu sırada jandarmaların nerede olduğu da meçhuldür.

Kuzey ve güney taarruzları arasında bir süre vardı. Hattın merkezine öğleden sonra da akşamüzeri de saldırı düzenlenmedi. Bombasirtı'nın bulunduğu yerin hemen kuzeyindeki biri şöyle yazmış: "Türk taarruzunun bizi aslen es geçtiğini sonradan anladım. Taarruz, esas bizim grubun güneyinde patladı."²¹ Burada bahsedilen taarruz, kuzeyde, MacLaurin Tepesi'nde, 400 Rakımlı Tepe'de ve Keltepe'de yapılanla aynı anda başlayan hücumdur.

72. Alayın iki taburunun hücumu, güney saldırısının en az anlaşılmış kısmıdır. Bu alayın üçüncü taburu, Kılıçbayırı'na yönelen hücumlara takviye olmak üzere ayrılmıştı. Güney yürüyüşünün sağ cenahını meydana getiren bu iki tabur ise MacLaurin Tepesi'ne doğru ilerledi, ancak başarılı olamadı. Tek yapabildiği, gece olmadan tepenin eteklerinde tutunmak oldu. 3. Taburdan Er Suggett-Hagen oradaydı: "Saat 05.30 civarında, düşman kalabalık bir halde yeni bir hücumu girişti. Bu o günün en kötü hücumuydu. Ancak işe yaramadı ve büyük kayıplar vererek püskürtüldüler."²²

27. Alay, 72. Alayın sol (güney) tarafına doğru, daha da kararlı hücumlarda bulundu. Sabahki çarpışmalarda zaten ağır kayıplar vermiş, dört bölük kumandanından üçü ölmüş, biri de yaralanmış²³ olan bu alayın iki taburu, yan yana Karayörük Deresi vadisinden çıkarak saldırdı ve 400 Rakım-

lı Tepe'nin güneydeki parçasından bir şeridi daha ele geçirdi. 27. Alayın geceleyin buraya kazdığı "sığ" çıkmazlar, sonunda birleşip bir siperler labirentine dönüştü. Kanlısirt denilen bu mevki, Ağustos saldırısında tekrar ANZAK'ın eline geçti.

Osmanlı hattının en sol ucunda 77. Alayın iki taburu bulunuyordu. İkinci vakti Palamutluk Sırtı'na çıkan alay, şimdi hücumla kalkıp 400 Rakımlı Tepe'nin güneyinden çıkan parmak biçimli Albayrak Sırtı'nı ele geçirmişti. Günün son hücumu da bu cephede, 77. Alayın yeniden tertiplenip, bu kez saat 22.00 civarında Keltepe'ye doğru yaptığı, yine başarısız bir ile-ri atılış oldu.

Burada anlatılan güney taarruzu öncakilere uymaz. Biri hücumun kuvveti, diğeri Osmanlı piyade alaylarının işgal ettiği görece mevkiiler konusunda olmak üzere, arada iki fark vardır. İngilizce kaynaklar 72. Alaya pek değinmez ve onu güney taarruzuna katmazlar; hatta Sarıbayır'daki bir tabur dışında, onun 25 Nisan'da herhangi bir hücumla kalkmış olduğunu şüphelerle karşılayanlar bile vardır. Türkçe kaynaklar ise Mustafa Kemal'in, kafasında daha sonra dört alayın hepsiyle birden saldırma düşüncesiyle onu, gün ortasında Üçüncü Sırt'ın tam arkasındaki Kocadere'de tuttuğunda birleşir.²⁴ Oysa bu, Mustafa Kemal'in onları orada bırakma planıyla da çelişen, ilginç bir karardır. Her halükarda birileri, saat 17.30'da MacLaurin Tepesi'ni Er Suggest-Hagen'den almaya çalışmıştır. Bunun ciddi bir saldırı olduğuna da kuşku yoktur ve ortadaki tek aday 72. Alaydır, ama onun da iki taburundan yalnızca birinin yakın bir çarpışmaya girmiş olması ihtimal dahilindedir.

Bean, MacLaurin Tepesi'ne yapılan hücumu anlatmıştır. O, bunun 77. Alay tarafından yapıldığına inanmaktadır. Aspinall-Oglander'in Osmanlı bağlantıları da ona, 27. Alayın sağına, doğrudan MacLaurin Tepesi'ne yönelmiş ağır bir saldırının sözünü etmişlerdi. Bunu 77. Alayın yaptığını sanmakla, o da yanılmaktadır.²⁵ 77. Alay aslında 27. Alayın soluna doğru mevzilenmişti.²⁶ Albayrak Sırtı'nı ele geçiren bu alayın iki taburuydu; üçüncü tabur ise o sırada oradaki sahili bekleyen Bursa Jandarma Taburunun yerine geçmek üzere Suvla'ya gönderilmişti. Öbür iki tabur ise saat 13.30'da ilk olarak Palamutluk Sırtı'na doğru yola çıktı.²⁷ Mustafa Kemal, kendisine Kabatepe'nin güneyine, Kumtepe'ye yeni bir çıkarma yapıldığına dair gelen

sahte rapor üzerine, onları önce oraya gönderdi. Bu raporu saat 11.00'i biraz geçe alan Mustafa Kemal önce kendisi bakmaya gitti, ardından dönüp kolordu kumandanına danıştı. Onun notlarını 1930'larda tercüme eden Uluğ İlçdemir'in kendisi de ek bir özet yapar. Bu özette, Mustafa Kemal'in Esad Paşa'ya söyledikleri, kendisine atfen aktarılır: "Mustafa Kemal Bey, elindeki bütün kuvvetlerle Arıburnu'ndaki düşmana taarruza devam etmek istedi. Kolordu kumandanının da hemfikir olması üzerine cepheye gitmek için derhal yola çıktı ve 77. Alayı, düşmanın sağ cenahına sürmek üzere 27. Alayın soluna yerleştirdi."²⁸

Palamutluk Sırtı Keltepe'nin güneydoğusunda olduğundan, 77. Alayın durumu ANZAK'ın sağ cenahına saldırmaya gayet uygundu. 77. Alayı merkeze oturtan her türlü alternatif açıklama, MacLaurin Tepesi'ne saldırıya geçmesi için Osmanlı mevkinin gerisini üst üste bindirir. Alay öğleden sonrayı Palamutluk Sırtı'nda geçirmişti, dolayısıyla eğer planın parçasıysa, böyle bir manevrayı yapmak için bol bol vakti vardı. Ama 72. Alayın zaten örttüğü bir cepheye doğru niye hareket edilsin? Dört alaydan üçünü, Osmanlı'nın merkez ve sağındaki en elverişsiz araziye yayıp, düşmana en kolay saldırılacak toprak ve Maydos'a en kestirme yol olan sol tarafı örtmek için sadece bir alay bırakmak, doğrusu çok tuhaf bir mevzilenme olurdu. Bunun en basit ve iyi açıklaması, 77. Alayın saldırmaya niyetlendiği düşman mevkiine öğleden sonra ilk saatlerde gelmiş ve vaktin geldiğine hükmedene kadar orada kalmış olmasıdır. Modern Türkiye'ye ait savaş haritaları bu görüşü destekler ve 77. Alayı 25 Nisan'da ANZAK hattının en sağına saldırır halde gösterirler.

Güney hücumunun ciddiyeti o denli aşikârdı ki, kalan tek ihtiyat olan 4. Tabur, orada kalıp onu karşılamaya mecbur oldu. Bridges, Kılıçba-yırı'ndakilerin de başının dertte olduğunun farkındaydı, ama en acilen yardımına koşulması gereken yerin sağ olduğuna hükmetti. Bridges'den 4. Taburu sola sürmesi istenmiş ve o bunu reddetmişti. Bu taburu, sağ taraftaki gibi, vahim bir aciliyet için saklamak niyetindeydi.

MacLaurin Tepesi'nden başlayıp Kırmızı Sırt ve Kanlısirt üzerinden doğruca ANZAK'ın en sağ cenahına kadar inen alanı savunmak için, buraya yerleşmiş en az 3.000 tüfek vardı. Eğer 77. Alay her nasılsa bir başka yer-

de bulunmuş ve 72. Alay da hücumla kalkmamış ise, bunların, o cenahta kalmış diğer tek Osmanlı birliği olan 27. Alayın zaten hırpalanmış iki taburu tarafından bu denli ciddiyetle tehdit edildiklerine inanmak zordur. 27. Alay sabahtan ağır zayıat vermişti ve 1.500 tüfek gibi bir güce sahip olması muhtemel değildi. Buna, 77. ve 72. alayların 3.600 tüfeklik zinde gücü eklendiğinde, ortaya daha makul bir tehdit çıkar.

Bean'in, 72. Alayın nerede bulunduğu konusundaki kafa karışıklığına gelince, bunun kökleri, onun Zeki Bey'le yaptığı mülakata dayanır; Bean'in kullandığı mevzilenişi, ona bu mülakatta Zeki Bey vermiştir. Mustafa Kemal'le birlikte sabah erkenden Bigalı'yı terk eden ve Osmanlı hattının sağında kalan Zeki Bey, Düztepe'de yaralanmış ve ana taarruzun yapıldığı sırada savaş alanında bulunamamıştı. O faydalı bir bilgi kaynağıydı, ancak hikâyesindeki tek hata bundan ibaret değildir.

Saat 22.00'de, ANZAK hattının en sağına nihai taarruz başladığında, 4. Tabur yetişmiş ve bu saldırıyı püskürtecek biçimde güzelce yerleşmiş bulunuyordu. 22.30 ile gece yarısı arasında iki buçuk tabur daha yetişti. Bir buçuğu hatta mevzi aldı, biri ihtiyatta kaldı. O gece her iki taraftan da küçük asker grupları kendi hatlarının dışına düştüğü ve geri dönmeye çalıştığı için, hatın sayılır ölçüde hafif müsademe, tüfek ve makineli tüfek ateşi yaşandı. 27 Nisan'a kadar iki taraf da büyük bir hücumda bulunmadı. Bu tarihte, iki yeni piyade alayıyla takviye edilen 3. Kolordu, Kanlısırt'a genel bir hücum başlattı. Ancak bu, artık topçu desteğine de sahip yirmi ANZAK piyade taburunun hepsinin birden karşısında, Osmanlı zayıat listesinin uzamasından başka bir işe yaramadı.

Osmanlı piyade alaylarını bu yanlış yere koymakla ilgili bir diğer ilginç konu da, bir moral bozukluğu meselesidir. Osmanlı subayları tarafından 1919'da Bean'e, 77. Alayın hiç değilse bir kısmının bozguna uğrayıp sağa sola dağılarak kaçtığı anlatılmıştır.²⁹ Belki bundan pek fazla bir mana çıkarmamak gerekir, çünkü Anadolulu subayların Arap askerlerine kusur bulmak için pek fırsat kaçırdığı görülmemiştir. Alay, ertesi gün hâlâ, hattın hallice bir bölümünü elinde tutuyordu ve kendinde 27 Nisan'daki hücumla katılacak gücü buldu. Ancak içlerinden kaçanlar kesinlikle oldu, çünkü bunlar bir hafta sonra toplanıp alaylarına geri döndüler.³⁰ Bu, o sı-

rada kendi ordularınca da bilinmekteydi, çünkü bu hikâyeyi esir düşenler kendilerini yakalayanlara anlatmıştır. Benzer bir hikâyeyi savaştan sonra İngiliz resmi tarihçisi de Osmanlı subaylarından dinlemiştir. Ancak bu sefer, rapor bozgunu MacLaurin Tepesi saldırısına yaptıırıyordu.” İster Arap birliklerindeki moral bozukluğundan, isterse 72. ve 77. Alayları yerleştirmedeki hatadan olmuş olsun, bunun 72. Alay olduğı şimdi açıkça bilinmektedir. Türk askeri resmi tarihi bu olay üzerinde pek fazla durmaz: “77. Alay geri çekilmeye başladı.... [tabur komutanları] alay komutanıyla temas kurdular ve bu durumda hiçbir şey yapılamayacağını, başıbozukluğa bir son vermek ve toparlanıp yeniden vurmak için hızla geri çekilmek gerektiğini öne sürdüler.”” Türk askeri resmi tarihi, moral bozukluğunun derecesini hafifsemekte haklı olabilir. Alay birkaç saat sonra Keltepe’ye hücum kalktığına göre, 77. Alayın tabur komutanları taburlarını toparlamayı başarmış olmalıdırlar.

Muharebenin üçüncü fazı, Osmanlının öğleden sonraki bombardımanının etkilerinden yararlanma çabalarını temsil eder. Bu fazda iki büyük hücum yapıldı. Kuzeyde 57. Alay, 72. Alayın bir taburu ve Jandarma Taburunun belki 4.000 tüfeğı, yalnızca birkaç yüz askerin üzerine saldırdı. Önce Kılıçbayırı’nı, ardından Boyun’u ele geçirdiler, ama Cesarettepe’de sıfır tükettiler. Güney hücumunda, savunmadakiler kuvvet bakımından saldırıların üçte ikisi kadardı. Oradaki tek olumlu sonuç, Albayrak Sırtı’nın ve Kanlısirt’taki bazı yerlerin alınmasıydı. 400 Rakımlı Tepe elde tutulduğu sürece, Albayrak Sırtı ANZAK hattının nispeten önemsiz bir parçasını teşkil ediyordu. Sonuç olarak, öğleden sonraki ana taarruz pahalıya patlayan bir başarısızlık oldu. İşin tuhafı, Alman gazetelerine ulaşan bir “gör-gü tanığının” hikâyesi hiç de böyle demiyordu: “Birliklerimiz [daha doğrusu müttefiklerimiz] hücum ederek onların mevkillerini aldılar [ve] onlara ağır kayıplar tattırdılar. Düşmanın bir kısmı.... mümkün olan hızla geri çekilip teknelerine kaçıyordu. Kaçamayanlar beyaz bayraklar sallayıp sürüler halinde teslim oldular.”” Bu, kolayca olabilecek olanların hiç sahiçiliğı olmayan ama yine de insafli bir resmidir ve o sırada Avustralya’da ayyuka çıkan İstanbul’a yürüyüşün başladığı yolundaki manşetlerden daha fantastik değildir.

Osmanlı 3. Kolordusu her şeyi yerli yerinde yapmıştı: işgalcilerin ilerleyişini sınırlamak için sabah yapılan tez bir karşı hücum ve ihtiyatlar ana taarruz için vaziyet alırken gün boyu süren bir bombardıman. Ama yine de istenilen sonuç elde edilememişti. Alman askeri resmi tarihi, Osmanlı hücumunu, kullanışlı bir teselli mükâfatıyla birlikte anılan bir başarısızlık olarak özetler: “Düşmanı denize dökme amacına hiçbir yerde ulaşamadı... [bununla birlikte] Sarıbayır’ın, işgal edilmesi halinde düşmana yarımada üzerinde kesintisiz bir görüş sağlayacak olan yüksek tepeler, hiç tartışmasız Türklerin denetiminde kaldı.”³⁴ Hücumla kalkan alaylardan ikisinin daha düşük olan niteliği, savunmacılardan hayatta kalanların kesin kararlılığıyla birlikte, ortaya ince dengelenmiş bir sonuç çıkartmıştı. ANZAK minimum bir toprak parçasında tutundu –bu ancak kıyıyı boşaltma mecburiyetini önleyebilecek büyüklükte bir toprak parçasıydı.

Notlar

- 1 T. Travers, *Gallipoli*, 1915 (Charleston: Tempus, 2003), 82.
- 2 K. Perk, *Askeri Mecmuanın Tarih Kısmı Çanakkale Savaşları*, Tarihi I ve II Kısımlar Büyük Harpte Çanakkale (İstanbul: Askeri Matbaa, 1940), 58.
- 3 H. Işık, *Çanakkale ve İstiklal Savaşında Türk Jandarması* (Ankara: J.Gn.K.Basımevi, 1974) ve H. Işık, *Dünya Savaşında Seyyar Jandarma Birlikleri* (Ankara: Jandarma Basımevi Müdürlüğü, 1999), 163. Suvla Körfezi’nin kuzeyindeki kıyıyı savunan ikinci bir Jandarma taburu daha vardı. Bu, 25 Nisan muharebesine katılmamıştı.
- 4 A. Türkeli, *Çanakkale Savaşlarında Jandarma* (Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002), 111. Bu konu şüphelidir. Olayın iki gün sonra olmuş olması muhtemeldir.
- 5 Jandarmalar açık mavi üniformalar giyiyordu. Hattaki Osmanlı alaylarının piyadelerinden birkaçı lacivert üniformalıydı. Bunlar yeni üniforma alamayan eski ihtiyatlar olacaktır.
- 6 C.E.W. Bean, *Official History of Australia In The War of 1914-18* (Sydney: Angus & Robertson, 1944), I: 286 ve 464.
- 7 Ibid., 314.
- 8 C. Aspinall-Oglander, *Military Operations: Gallipoli* (Londra: Heinemann, 1929-32), I: 194.
- 9 D. Horner, *The Gunners: A History of Australian Artillery* (St Leonards: Allen & Unwin, 1995), 91.
- 10 AWM 38 3 DRL 8042 kalem 32, 1-2.
- 11 Horner, *The Gunners*, 93.
- 12 Ibid., 91.
- 13 General Staff, *Field Service Regulations*, bl. VII, kısım 104.
- 14 Bean, *Official History*, I: 410-24.

- 15 Bir Türk kaynağı, jandarmaların bu saldırıya katılmadığını söyler. Ancak diğer birçokçu, akını
belirtir ve mavi ceketli piyadelerin doğru zamanda doğru yere saldırdığını söyleyen Anzak rapor-
ları da vardır. Bkz. M. Yazman, *Türk Çanakkale* (Ankara: Ulus Basımevi, 1938), 83.
- 16 AWM 38, 3DRL 606 kalem 26(2) 4-5.
- 17 C. Pugsley, *Gallipoli: The New Zealand Story* (Auckland: Hodder & Stoughton, 1984), 128-9.
- 18 Bean'ın günlükleri ve notları, AWM 38 DRL 1722 item 2.
- 19 C.E.W. Bean, *Gallipoli Mission* (Melbourne: ABC Books, 1990), 352.
- 20 Bean, *Official History*, I: 478.
- 21 A. Facey, *A Fortunate Life* (Londra: Penguin, 1981), 255.
- 22 J. King, *Gallipoli Diaries, The Anzacs' own story day by day* (Roseville: Kangaroo Press, 2003), 31.
- 23 Bean, *Official History*, I: 479. Burada o da, yanlış olarak 72. Alayın 25 Nisan'da saldırmadığını
söyler.
- 24 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi*, 2. Kitap
(Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1973), 2: 114.
- 25 Aspinall-Oglander, *Military Operations: Gallipoli*, I: 199.
- 26 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi*, 2. Kitap
(Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1973), cilt. 2, harita 20.
- 27 Ibid., 114.
- 28 IWM 314. 16K 35413: 10.
- 29 Bean, *Official History*, I: 479-80.
- 30 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde*, 114.
- 31 Aspinall-Oglander, *Military Operations: Gallipoli*, I: 199.
- 32 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde*, 124.
- 33 Frankfurter Zeitung, *Der Grosse Krieg. Eie chronik von tagzu tag, urkunden depeschen und berichtet-*
er 1915 (Frankfurt: Frankfurter Zeitung, 1971), 21 heft.
- 34 Reicharchiv, *Der Weltkrieg 1914-1918, Bo 9. Die Operationen des Jahres 1915* (Berlin: Mittler, 1929
44), 179.

KAYIPLAR

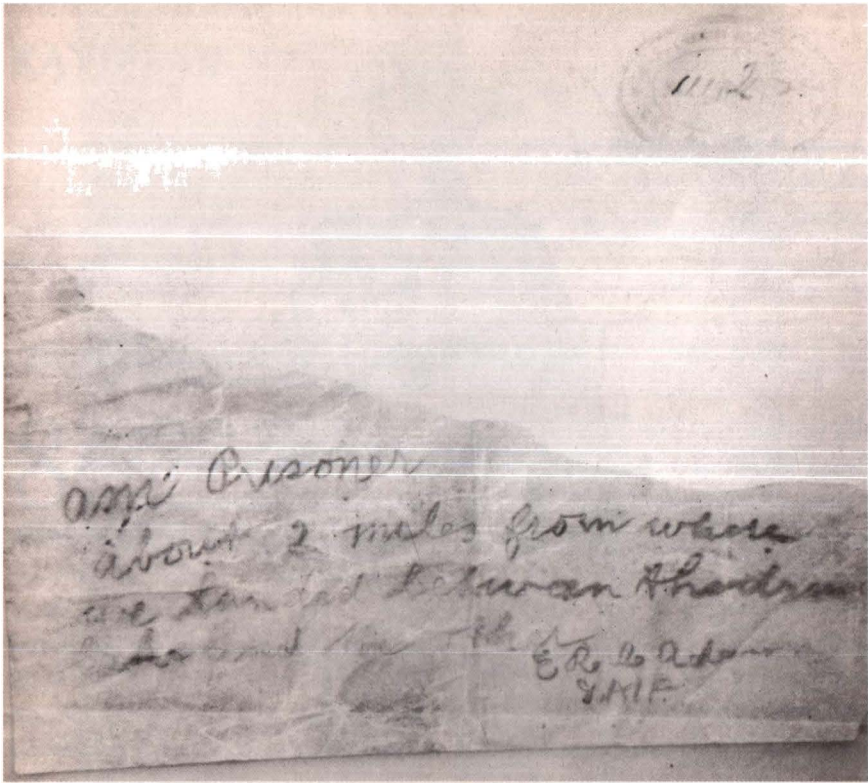
Çanakkale Boğazı'ndaki son çarpışmaların bir tanığı, en büyük kaybın, insanı hayrete düşüren bir atılmanlık ve cesaretle siper almayı reddeden Avustralyalılar ve Yeni Zelandalılar tarafından verildiğini ifade etmiştir.
SYDNEY MORNING HERALD, 11 Mayıs 1915

Ya ölümdür, ya kalım. Cephede kaçacak yer olmaz.
ER MUSTAFA KOCA, 19. Osmanlı Tümeni

8. Taburdan Er Edgar Adams, 25 Nisan hareketinde kaybolduğu bildirilen birçok kişiden biriydi. Bir daha ne kendisini, ne de bir kalıntısını gören oldu. Ancak 1915'in bir kasım gününde, Mısır'ın İskenderiye kenti, Montaza Kumsalı'nda içinde bir mesaj olan bir şişe bulundu. Mesajda şöyle deniyordu: "Karaya çıktığımız yerden 2 mil uzaktaki kuru göl ile diğeri arasında mahpusum. ERC Adams, 8 AIF." Bir soruşturma yapıldı ve Adams'ın bölüğünden, Anzak hattını hâlâ tutmaya devam eden bir er bulundu. Bu er soruşturmayı yürüten subaya, Adams'ın kaybolduğunun ilk "25 Nisan günü, 3 ile 4 arasında fark edildiğini... ve o günden beri kendisinden bir haber alınamadığını" söyledi. Şişeden haberi olmayan yazar, şahidin güvenilir bir tipe benzediğini ve Adams'ın erkek kardeşinin de iki gün sonra (yazarın) yanı başında vurularak can verdiğini ekledi. "Kanımca Adams öldü, çünkü ilk günkü zayıat gerçekten öyle ağırdı ki." Bir yıl sonra Adams'ın amcası şişe hikâyesini öğrendi ve kendisine, yeğeninin savaş esiri olduğu söylendi. Onun adına Kızılay (Kızılhaç'ın Osmanlı mukabili) tarafından yapılan soruşturmada, onların Adams hakkında hiçbir bilginin olmadığı ve adına herhangi bir savaş esiri listesinde rastlanmadığı cevabı çıktı. İstanbul Kızılhaç'ı sekreteri, daha ayrıntılı bir soruşturmada sonra, Ağustos 1917'de, Adams'ın hiçbir zaman savaş esiri listesine girmediğinden emin olduğunu açıkladı. Ve sonunda, 1919'da, Londra Kızılhaç'ı Adams'ın annesine, kendilerinin Adams'ın "25 Nisan günü veya civarında,

9.1: 8. Taburdan, Victoria, Milduralı Er Edgar Robert Colbeck Adams. (AWM H14064)

9.2: 8. Taburdan, 1127 Er Edgar Robert Adams'ın yazdığı, bir şişe içinde İskenderiye'deki bir kumsala vuran mesajı gösteren fotoğraf. (AWM H02397)

bir savaş esiri olarak öldüğü kanaatine vardıklarını” bildirdi. Herhalde çıkarma günü yaralanıp ölmüştü. Nottaki el yazısının savrukluğu ve aceleciliği, bunun inandırıcılığını artırıyordu. Peki ama muhafızları, onun Suvla'daki Kuru Göl yakınlarında bir yerde, denize şişe bırakmasına izin mi vermişti? Şişenin, Akdeniz'in dikkat çekme olasılığı olan çok az sayıdaki kıyılarından birinde tekrar sahile vurma şansı küçüktü. Belki de yakalandıktan hemen sonra vurulmuştu. Veya Osmanlı'nın (1915 Nisan'ının son gün-

lerinden itibaren tutmaya başladı) savaş esiri listelerinden birinde yer almayacak kadar az yaşamış ya da esarette kayıtlara geçmeden ölmüştü.

Neler yaşandığını ve Adams'dan kalanların nerede olduğunu asla bilemeyeceğiz, ama resmi hüküm durmaktadır. Hikâyenin okurda uyandırdığı melankoli ve gariplik hissi bir yana, bu olay zayıat listelerinin ayrıntılarının hiçbir zaman tam olmadığını da gösterir. Adams herhalde öldü, ama bunun hangi gün, nasıl, nerede ve hangi nedenle olduğunu bilmek mümkün değil.

Anzak Koyu, akşamüstü itibariyle yönetim açısından ancak had bir baskı altında çalışan modern askeri örgütlerde rastlanabilecek türden bir hercümerç içindeydi. Zayıatın tam olarak sayılması mümkün değildi. Gün boyunca, 'olsa olsa'dan öteye geçmeyen tahminler komuta zincirine gelip durdu. Bunlardan ilki, sabahın erken saatlerindeki 200 kişilik, ikincisi ise birkaç saat sonra Akdeniz Seferi Kuvvetler Karargâhına geçilen 700 kişilik zayıat tahminiydi. 16.30'da, ANZAK'tan Akdeniz Seferi Kuvvetler Karargâhına zayıatını şimdiden 2.000 civarında olduğunu bildiren bir tahmin daha ulaştı ki bu tahmin asıl karşı taarruzdan önce yapılmış olmalıydı. Ancak yine de bir spekülasyondan öteye gitmiyordu. İlk zayıatlara dair tek sağlam kanıt, saat 08.00'de İskenderiye'ye gitmek için yola çıkan ve bordasında dört yüz elli yaralı taşıyan bir hastane gemisidir.

Tümen ve kolordu savaş günlükleri, daha sonra güne dair toplam zayıat sayısını kestirmeye çalışmıştır. Bu tahminlerin çoğu 2.000 civarındadır ve hem Avustralya, hem İngiliz askeri resmi tarihlerinde rastlanan bu sayı genel kabul gören bir rakam olmuştur. Üstelik bu, tahminlerin daha isabet kazandığı, çıkarmadan birkaç hafta sonra ortaya çıkan çok daha yüksek bazı sayılara rağmen, böyledir. Savaşın bitiminden birkaç yıl sonra, Bean ve Aspinall-Oglander, Anzak cephesindeki ilk altı günlük zayıatın (ölü, yaralı, hasta ve kayıp-ç) 8.570 olduğu konusunda anlaştılar.³ Her ikisi de kendi resmi tarihini hazırladığı için aralarında bir ihtilaf doğmuştu. Kayıtlar büyük bir titizlikle incelendi ve Avustralyalıların sayısı biraz aşağıya, İngilizlerin sayısı da biraz yukarı çekilerek verilen sayıda buluşuldu. O zamandan beri de, çıkarma gününe ait zayıatın toplam sayısı konusunda hiçbir ayrıntılı tahmin girişiminde bulunulmadı. En yakın tahminleri Denis

Winter yapmış ve haklı olarak, söz konusu günde Anburnu'nda verilen zayıatın “doğrudan doğruya Batı Cephesinin en kötü günlerinde verilenlerle kıyaslanabilir olduğu” gerçeğine değinmiştir.³ Sayıları doğru tahmin etmek önemlidir, ama sadece isabetlilik hatırına değil. Hâlâ muharebe alanında kalmayı başaran bir askeri birliğin moralini ölçmenin az sayıdaki yolundan biri de, uğradığı zayıattır.

Adams'ın ölümünün de gösterdiği gibi, zayıat kelimesi konunun ne kadar çetrefilli olduğunu saklar. Birkaç kategorisinin ismini sayacak olursak, savaş esnasında öldürülenler vardır, yaralananlar vardır, öldüğüne inanılan kayıplar vardır, yaralarından ölenler vardır, savaş esirleri vardır, hastalıktan ölenler vardır, savaşta kaybolanlar vardır. Öldüğüne inanılan kimi kayıplar sonradan çıkagelir, yaralılar hastanede hastalıktan öldü diye kaydedilmiş olabilir, hafif yaralılar hattaki arkadaşları tarafından bakılmış ve herhangi bir listeye asla girmemiş olabilirler. Bu nedenler Büyük Harbin hiçbir zayıat listesi tam isabetli sayılmaz ve şu an için en iyisi zayıat rakamlarını değiştiren her türlü hesabın uzağında durmaktır.

Kanıtlar, kolordunun bir günde 5.000 civarında zayıat verdiğine işaret eder. Bu, karaya çıkanların tümünün üçte birine ve düşmanla, nihai Osmanlı hücumu savuşturulana kadar çatışmaya girenlerin tümünün beşte ikisine yakındır. Bu, muvazzaf olmayan bir birlik için askeri anlamda birlik dağılmadan uğranabilecek gayet yüksek bir zayıat oranıdır. Ön siperlerden kaçan çok sayıda askere rağmen, kolordunun yüksek morali konusunda epey fikir verir. Bu zayıat oranında şaşırtıcı olan, komutanlarının beklediği gibi bütün askerlerin kaçmamış olmasıdır. Ayrıca, zihinsel ya da bedensel olsun, ANZAK kayıplarının çoğunluğu, asıl Osmanlı taarruzu olana kadar zaten meydana gelmiş durumdaydı. Demek ki, o sırada bu saldırıyı püskürtmek üzere kalan, yaralanmamış ve cesaretini yitirmemiş askerlerin sayısı altı binden fazla değildi.

Bean'in başlangıç noktası, Nisan sonundan mayıs başına kadar yapılan eksik tahminlerdi. 8.750 sayısının içinde, ANZAK'a bağlanmış bir birlik olan Kraliyet Donanma Tümenine ait zayıat da vardı. Bu tümenin 29 Nisan'da karaya çıkan ve doğruca hatta sürülen dört taburu, 1. Avustralya Tümenine bağlı tugayların bir soluk almasına olanak verdi. ANZAK'ın tü-

9.3: 25 Nisan 1915 sabahı, HMT *Galeka*'nın güvertesindeki yaralı Avustralya askerleri. (AWM Po2194.001)

fek mevcudu o kadar azdı ki, bunlar sayıları aynı olmasına rağmen, daha önce Avustralya ve Yeni Zelanda taburları tarafından tutulan cepheden hayli geniş bir cepheyi işgal etmeyi başardılar. Sonunda, dere yataklarında ebedi istirahatlerine çekilmiş bedenler daha doğru dürüst sayılabildi. Er Frank Brent, bu sayılanlar arasındaydı:

Derken, ayın 28'inde, Kraliyet Donanma Tümeni gelince biz de hatırı boşaltıp kum tepelerindeki küçük tümseklerin arkasına sığındık ve böylelikle çıkarmadan beri ilk kez arkadaşlarımıza bakma olanağı bulabildik. İlk gün karmakarışık bir halde, tavşanlar gibi sağa sola koşturup durduk –hiç kimse kimin kim ya da neyin ne olduğunu çıkaramıyordu. Ve bunun üzerine ilk kez Kanlısirt'ı almanın neye

mal olduğunu anladık, çünkü arkadaşlarımızdan geriye neredeyse hiç kimse kalmamıştı.⁴

Nisan'ın 28'inden 30'una kadar, 1. Avustralya Tümeninin üç tugayı için yoklama yapıldı. Bunlardaki zayıat 5.011'i buluyordu, ama doğru sayının iki nedenle daha yüksek olması gerekir. Önemli karakolları tutan birkaç grup hattan çıkıp doğru düzgün sayılamamıştı. İkincisi, 3. Tugay 30 Nisan itibarıyla zaten hatta dönmüş ve 2. Tugayın 4. ve 8. Taburları, çıkarmadan beri ilk kez o gece ön siperlerden çekilmişti. Aynı zamanda, Yeni Zelanda ve Avustralya Tümeninin piyade tugayları da cepheden çekilemediğinden, bu tümenin verdiği zayıat ta sayılamamıştı. Bu tümenin 4. Tugayı 3 Mayıs'ta sayıldığında, 2.000'i aşkın zayıat verdiği anlaşıldı.⁵ Yeni Zelanda'nın resmi tahminleri, Yeni Zelanda Tugayının 30 Nisan'a kadar 1.075 asker kaybettiği yolundadır.⁶ Buna bir de Kraliyet Donanma Tugayının birkaç yüz civarındaki zayıatı eklenmelidir.

8.570 kaybın kaçının ilk gün verildiği bilmecesini çözmek için, 26-30 Nisan arasındaki zayıatta bir eksiltme yoluna gidilmesi gereklidir. Eğer zayıat, en yaygın (düşük) tahminde olduğu gibi 2.000 idiyse, o halde çıkarmayı takip eden beş gün boyunca, günde ortalama 1.000 küsur kişi kaybedilmişti. Böyle bir şey imkânsızdır, çünkü bu dönemde çatışmanın yoğunluğu o kadar düşmüştü ki, gazilerin deyimiyle 29 ve 30 Nisan günleri "sessiz sedasız" geçmişti. Ayrıca kayıtlardan da nisanın son üç gününde yaralı olarak kaldırılanların sayısının görece az olduğu görülebilir.

4. Tabur, 26 Nisan'da, yetkisi olmadığı halde, kendisine 200 askere mal olan felaket bir çıkış yaptı. Cesarettepe düşmandan temizlendi ve özellikle Bombasırtı etrafında yoğunlaşan, bölük ve müfreze ölçekli bir dizi çatışma ile daha düşük yoğunluklu bir Osmanlı topçu bombardımanı oldu. Osmanlılar, 27 Nisan'da başlattıkları hücumda yenilgiye uğradılar; bu saldırı savunmacılara, tüm seferin en ağır Osmanlı hücumu olan 19 Mayıs Hücumundan daha fazla zayıata mal olmuş olamazdı. 27 Nisan'daki zayıata dair elimizde hiçbir sayı yoktur, ancak bu saldırı, 19 Mayıs saldırısına katılan kuvvetlerin neredeyse yarısı kadar bir kuvvetle yapılmış ve siperlerin de kazılı olması zayıatı azaltmıştır. Osmanlılar 19 Mayıs'ta 10.000 as-

ker kaybedip, karşı tarafa 600 zayıat verdirdiler. Savunmacıların 27 Nisan'daki kayıpları bundan daha fazla olamazdı. İki ANZAK tugayı 2/3 Mayıs gecesi, Kılıçbayırı'na ve buradan güneye, Kanlısirt'a saldırdı. Hiçbir yer ele geçirilemediği gibi, 1.000 kişi de kaybedildi.⁷

Bu örneklerden, ciddi çatışmaların yaşandığı, ama bunların hiçbirinin 25 Nisan'ın semtine bile uğrayamadığı 26 ve 27 Nisan günlerine ait muhtemel zayıata dair bir fikir edinmek mümkündür. Günde bin kişilik bir kayıp muhtemelen ihtiyatlı olma endişesiyle yapılmış bir tahmin hatasıdır. Eğer bu mantıklıysa, nispeten sakin günler olan 28-30 Nisan günlerindeki kayıpların buna yakın olduğu veya ilk günkü kayıplar civarında olduğu inancını bir tarafa bırakmak gerekecektir. Hiç hücum yapılmamış ve ANZAK da gayet iyi bir biçimde siper almış bulunuyordu, dolayısıyla şiddeti azalan top ateşlerinden de çok daha az etkilendi. Az sayıdaki zayıat raporundan biri Kraliyet Donanma Tümenine aittir. Nisan'ın son üç gününde, bu tümenin iki taburundan birinde sadece bir zayıat ve on bir yaralı verilmiştir. Öteki iki taburun verdiği zayıat bilinmemektedir, ama daha yüksekti. Bean bunu şöyle yazar:

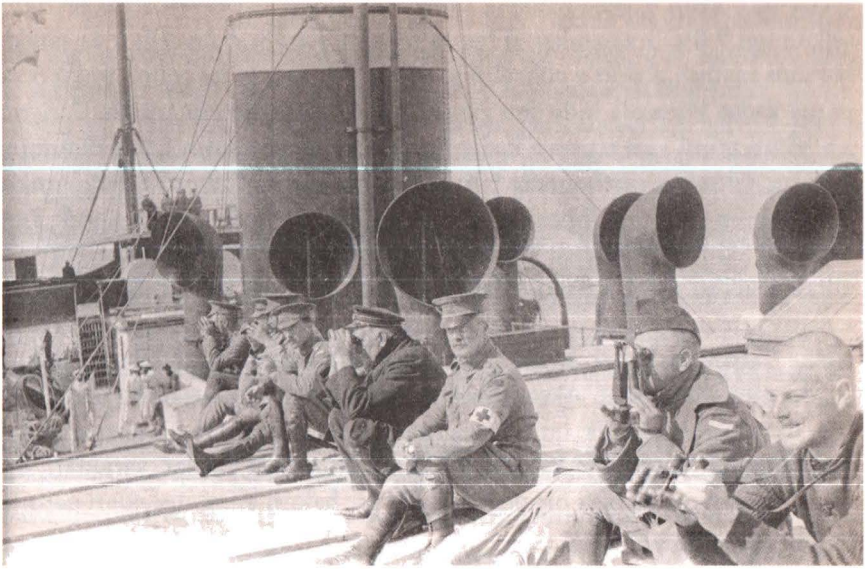
Glasfurd, Çarşamba öğleden sonra siperlerde denizciler gördü, bu onların ilk günüydü. Onlara tahkimat yapmalarını söyledi.İnanılmayacak derecede kötü siperler kazmışlardı. Her deliğe sadece bir asker sığıyordu. Yandaki deliğe geçmek için, aradaki toprağın üzerinden atlayıp, öteki deliğe girmek gerekiyordu.... Buna rağmen siperlerini düzeltmediler.... Subayları ve astsubayları, siperler arasında dolaşmaya çalışırken büyük sıkıntılar çekti, içlerinden birçoğu vurulup öldü.⁸

Düşük zayıat oranının ikinci örneği, Yeni Zelanda ve Avustralya Tümenindendir. Bu tümen, 28/29 Nisan gece yarısından 1/2 Mayıs'a kadar olan üç günlük dönemde, 96 zayıat verdi.⁹ Yeni Zelanda ve Avustralya Tümenine bağlı olduğu için, bu sayı Kraliyet Donanma Tümeni zayıatlarını bile içeriyor olabilir. 1. Avustralya Tümeninin çoğu hat dışında olduğu için onları içermediğini varsaydığımızda ise bu, hattaki tüm taburların yarıdan

fazlasının, o üç günlük dönemdeki zayıatının sadece 96 olması demektir. Bundan da, 28-30 Nisan arasındaki zayıatların toplam 1.500 gibi yüksek bir seviyeye ulaşmasının, hiç muhtemel olmadığı çıkarsanabilir.

İlk gün verilen muazzam zayıat, tıbbi personelin işini başından aşkın hale getirdi. Bu nedenle tam sayıları tespit etmek mümkün olmadı. Tıbbi düzenlemelerin etkinlik düzeyiyle ilgili bir rapordan öğrendiğimize göre, 25-30 Nisan döneminde yaralı bir askerin yarımadadan çıkabilmesinin dört yolu vardı: 1. Avustralya Zayıat Kaldırma İstasyonu vasıtasıyla, Yeni Zelanda Sahra Ambulansı vasıtasıyla, Kraliyet Donanma Tümeni Sahra Ambulansı vasıtasıyla ve “düzensiz ya da kayıtsız çıkışlar” biçiminde.¹⁰ Miktarı tam olarak bilinmemekle birlikte, çok sayıda insan bu şekilde tahliye edildi. Son olarak revolverini Kılıçbayırı’nda Osmanlıların üzerine boşaltırken gördüğümüz Westmacott’ın durumu, tipik bir örnekti. Yaralanıp kumsala taşınmış ve orada, diğer yaralılarla birlikte bir mavnaya yatırılmıştı. Burada bir denizciye, “Ne bekliyoruz? Neden bizi hastane gemisine yetiştirmiyorlar?” diye sorduğunda, denizci bıkkınlıkla şu cevabı verdi: “Yapamıyoruz efendim. İki hastane gemisi de İskenderiye’ye gitti. Daha öğleyin ikisi de ağzına kadar dolmuştu.” Yaralılar, kendilerine baktırıp baktıramayacaklarını anlamak için, mürettebatı kürek çekerek mavnayı bir geminin bordasına yanaştırmaya ilana ettiler. Açıkta kürekle dolanıp durdular, ancak genellikle yaklaştıkları gemilerden bir ses yükseliyor ve yaralılar için herhangi bir olanakları olmadığını söyleyerek onları reddediyordu. En sonunda *HMS City of Benares* adlı nakliye gemisinin bordasına alındılar ve “karanlıkta yolunu kaybeden bir köpek gibi dolanıp durduktan sonra, bir doktor tarafından bakıldılar.”¹¹ Nakliye gemisi yüklemeyi bitirdikten sonra, Westmacott ve arkadaşlarıyla birlikte İskenderiye’ye doğru yola çıktı.

25 Nisan’dan sonra, zayıatlarda önemli bir düşüş olduğu, 1. Avustralya Zayıat Kaldırma İstasyonu verilerinden bellidir. Bu istasyon 25 Nisan’da (kayda geçmemişler hariç) 800, ertesi gün 700, 27 Nisan’da 659 ve 28 Nisan’da da 398 kişiyi geriye göndermiştir. 29 Nisan’a ait sayı yoktur, 30 Nisan için ise 199 sayısı verilmiştir. Sadece ilk gün kıyıya ulaşmayı başaranlar kaldırıldığından, 26 Nisan için belirtilen 700 kişinin çoğu, bir önceki gün yaralanmış olmalıdır. Osmanlı’nın hücumu geçtiği güne, yani 27

9.4: HMA *Mashobra* asker gemisinin güvertesinde oturan 2. Sahra Ambulansı subayları, kimilerinde dürbün, Anzak Koyu çıkarmasını gözlüyorlar. Sağdan ikinci subayın elinde bir telemetre var. Sağdan üçüncü subay, 2. Sahra Ambulansına kumanda eden Yarbay Alfred Hobart Sturdee. (AWM C01677)

Nisan'a ait sayı da yüksektir ama bundan sonra sayılar keskin bir biçimde düşmektedir. Örneğin 30 Nisan'ı alalım, eğer o gün ana zayıat tahliye istasyonundan geçenlerin sayısı 199 ise, o güne ait toplam zayıatın 500'ü geçmesi beklenmemelidir.

Nisan sonuna kadar kayıtlara geçerek gönderilenlerin toplamı 4.576 iken, "düzensiz ya da kaydolmadan kaldırılanların" 670'i bulunduğu tahmin ediliyordu.¹² Eğer ölüm derecesinde yaralılar normal oranda ise, buna bir de 1.750 veya civarı bir sayı eklemek gerekiyordu ki, bu durumda toplam zayıat 7.000'e çıkıyordu. Bu durumda, Aspinall-Oglander ve Bean'in 1920'lerde üzerinde anlaştığı sayıya göre binin epeyi üzerinde bir açık var demektir. Bu 1.500 veya üzeri zayıat 25 Nisan günü verilmiş ve herhangi bir kayda geçmeden sahilden toplanmış olmalıydı, çünkü doğru düzgün kayıt tutulmayan tek gün o gündü. 1. Avustralya Zayıat Kaldırma

İstasyonu, Bean'e, gece yarısına kadar ellerinden 1.200 yaralının geçtiğini anlatmıştı.¹³ Bu, onların kendi resmi rakamı olan 800 ile çelişir ve şafakla beraber sayının 2.000'e yükselmiş olabileceği anlamına gelir, çünkü o zamana kadar kumsala indirilen yaralılarda bir eksilme olmamıştı. Carlyon, 26 Nisan günü saat 03.00'e kadar taşınan yaralı sayısının 1.700 olduğuna dair bir tahmine rastlamıştır.¹⁴ Kraliyet Donanma Tümeni Sahra Ambulansı henüz yetişemediğinden, kayda geçmiş bir zayıat, sahili ancak Yeni Zelanda Sahra Ambulansı kanalıyla terk edebilirdi, ama o gün bu birimin elinden geçen yaralı sayısına dair herhangi bir kayıt yoktur. Son rakamın 2.000 civarında ölü ve 6.500 yaralı olması gerektiğini bildiğimize göre, 26 Nisan sabahına kadar kayda geçmeden götürülen yaralı sayısı yaklaşık 2.000 gibi gözüküyor. Akşamüzeri ortalarda dolaşan boşaltma dedikoduları dikkate alındığında, bu rahatça inanılır bir rakamdır. Boşaltma işi için donanmadan koya tekneler gönderildi. O kargaşada bunlar, yaralıları toplayıp, minimum da olsa hiç değilse tıbbi bir bakım görebilecekleri gemilere götürmekte kullanıldı.

7. Tabur, sayımını yapabilen tek taburdu. Bunu muhtemelen 26 Nisan sabahı yapmış ve 446 ölü ve yaralı ile 70 kayıp verdiğini görmüştü. Özellikle 7 Temmuz'da yapılan bir yoklama, taburun o zaman kadar 885 askerini kaybettiğini ortaya koydu. 25 Nisan günü kaybolanların tümünün sağ kaldığını kabul etsek bile, taburun seferin ilk 74 gününde verdiği zayıatın yarısının ilk gün meydana geldiği anlaşılır.¹⁵

Burada Bean'in, Gelibolu seferinin ilk altı gününde ANZAK'ın verdiği kayıpla ilgili olarak yaptığı nihai hesaplama olan 8.570 sayısının iyi bir tahmin olduğunu gösteren yeterince unsur var. Kanıtlar, bu 8.570'in en az 5.000'inin ilk gün öldüğünü veya yaralandığını da düşündürür. Üçüncü Tugay, 30 Nisan'a kadar 2.000 civarında, yani mevcudunun yarısından fazla zayıat verdi. Birliklere biraz nefes aldirmek mümkün hale geldiğinde hattan ilk çıkan birlik o olduğu için ve dolayısıyla 28-30 Nisan arasında pek az zayıat verdiğinden, ortada 30 Nisan'a kadar uğranan tüm zayıatın üçte ikisinin çıkarma günü verildiğine inanmak için daha da çok neden vardır.¹⁶ Yeni Zelanda resmi tahminleri de, 25-30 Nisan döneminde uğradıkları toplam zayıatın üçte ikisinin ilk gün olduğunu gösterir.

26 ve 27 Nisan günlerinde 2.000 gibi yüksek sayıda Anzak askeri- nin zayı olması muhtemel değildir, ama sonraki birkaç gün içinde az zayı- at verilmiştir. Bean'e göre 26 Nisan için 500-600 sayısı doğrudur. Bu du- rumda 25 Nisan'daki 5.000 kişilik bir zayıat, genelde verilen sayının iki ka- tını aşar. Bunun böyle olduğuna şaşmamak gerekir, çünkü muharebeden bir hafta sonra hastanelerde yapılan bir ara kontrol, sadece ilk dört günde tahliye edilen yaralı sayısını 5.236'ya çıkarmıştır.¹⁷ Bu, kayda geçmeden tah- liye edilenlerin hemen hemen 700'ünün artık izinin sürüldüğü anlamına gelir. Sayı, Malta'ya götürülenleri kapsıyor da olabilir, kapsamıyor da. Bird- wood, yeni zayıat raporlarının geldiği 4 Mayıs'ta Kitchener'e "25'indeki za- yiatım kabaca 500 ölü, 2.500 yaralı ve 2.000 kayıp. Umarım sonunda ka- yıpların önemli bir kısmı yaralıların arasında çıkar, çünkü o esnada onların tam bir çetelesini tutmak mümkün değildi," diye yazmıştır.¹⁸ Ama Birdwo- od'un umudu boşa çıktı. Yüksek kayıp miktarı, sayıların kesinlikten uzak olduğuna işaret eder, ama kaybolanların hiçbiri çıkarmadan dokuz gün sonra birden bire Arıburnu'nda ortaya çıkmadığına göre, genel toplam doğ- ruydu. Bunların tümü ya ölü ya yaralıydı, ama henüz kayda girmemişlerdi. ANZAK komutanınca verilen sayı gerçeğe, Akdeniz Seferi Kuvvetler Karar- gâhınca belirtilenden daha yakındır. Onların 11 Mayıs'taki tahmini, savaşın ilk günü 5.000 kadar kayıp verildiği idi, ama bu sayıya Kumkale çıkarma- sındaki Fransız kayıpları muhtemelen dahil olmamakla beraber, Seddülba- hir kayıpları dahildi.

Büyük Harpteki parmak hesabı, her dört yaralıya karşı bir ölüdür. Ancak, Gelibolu seferinin başından sona kadar olan sürede Avustralya ve Yeni Zelandalıların verdiği kayıp oranı 3,35'te 1'di. Ortalama, Avustralyalı- lar için biraz daha düşük, Yeni Zelandalılar için biraz daha yüksekti. Özel- likle ilk gündeki tıbbi düzenlemelerin yetersizliği yüzünden bir kişinin ya- ralanmasıyla ilk tıbbi müdahaleyi görmesi arasındaki süre normalden daha uzun olduğundan, bu durum ölümcül yaralanmaların oranındaki artışa katkıda bulunmuştur. Bu oranı esas aldığımızda, 25 Nisan'da Anzak Ko- yu'nda verilen 5.000 kişilik zayıatın 1.200'ü ölü, 3.800'ü yaralıydı.

İngiliz Uluslar Topluluğu Şehitlikler Komisyonu, kaydını tuttuğu ka- dın ve erkek tüm ordu mensupları için bir ölüm tarihi verir. Bunlar ister iste-

mez eksiktir. Birçok kişi bir savaş meydanında yitip gitmiştir; tıpkı büyükannemin erkek kardeşi Teğmen Albert Hearps'ın, 1916'da Somme'deki Mouquet Çiftliği'nde başına geldiği gibi.¹⁹ Onunla aynı tabura mensup farklı görgü tanıkları onun aynı gün, farklı saat ve yerlerde öldürölüşüne yazılı olarak şahitlik etmiş oldukları gibi, askeri resmi tarih de yaralı olarak Almanların eline geçtiğini ve sedyeyile gönderildiğini, ancak az sonra öldüğünü belirtir.

Bir askerin ne gün öldüğünü genellikle kimse bilemez. Yoklama yapıldığında orada değildir, o kadar. Komisyonun da elinden, bir kitabeye "25 Nisan'la 1 Mayıs arasında çarpışırken öldü" diye yazdırmaktan başka bir şey gelmez. Çıkarma günü düşman tarafından esir alınanların sayısı ancak iki veya üç olsa da, yaralanıp öldü, denizde öldü ve hastalanıp öldü kategorileri de sorunludur. Modern tahminler, doğru sayıdan mutlaka daha az şaşacaktır, daha çok değil. Çünkü başlangıçta zayı olarak kayda geçmiş birinin zayı olmadığını kanıtlamak, savaştan sonra, hatta epey uzun süre sonra bile, bunun aksini ispat etmekten daha kolaydır. Yani bir başka biçimde söyleyecek olursak: 1915'te Anzak'ta Nisan'ı atlatmış hiç kimse, bugün orada öldü diye kayda geçmiş değildir, ama o sırada orada ölenlerin en az yüzde onu, öldü diye kaydedilmemişti ve bunların çoğunluğu ilk güne aitti. İngiliz Uluslar Topluluğu Şehitlikler Komisyonunun Kanlısırt Muharebesi için verdiği istatistiklere çeşitli biçimlerde bakıldığında, 25 Nisan'da kesinlikle ya muhtemelen ölmüş veya o gün aldığı yaralardan ötürü hayatını kaybetmiş askerlerin anısına en fazla 1.000 mezar olduğu ortaya çıkar. Bu, doğru sayının yüzde on ile yirmisi kadar altındadır.

İngiliz Uluslar Topluluğu Şehitlikler Komisyonu elinden geldiğince titiz hareket etmiştir, ama kayıtları ister istemez eksiktir. Onların üzerinde çalışabildiği yegane belgeler, bize kalan, tatmin edici olmaktan çok uzak kayıtlardı. Gelibolu'dan kalmış, her şeyi tamam bir asker dosyasına çok az rastlanır. Göz kaybının küçük bir yüz yaralanması veya bacaktaki bir tüfek yaralanmasının göğse şarapnel isabet etmesi diye geçildiği pek çok vaka vardır. Yaraları nedeniyle zaten zayıf düşmüş birçok asker zatürreeden ölmüş ve bunlar bazen kayıtlara hastalıktan öldü biçiminde geçmiştir. Zatürree, zaman zaman tıbbi kayıtlarda görünmesi istenmeyen hastalıklardan ölenler için kibar bir gerekçe yerini de tutmuştur.

9.5: 1. Avustralya Sahra Ambulansına mensup bir sedye taşıyıcı. O ve onun birimine mensup diğerleri, Anzak Koyu'na çıktıktan sonra yüklerini boşaltırken, gülümseyecek fırsatı bulmuş. (AWM A05782)

25 Nisan günü için, o sırada kaydedilen zayıat rakamlarının gerçek sayıdan küçük olmasının bir diğer nedeni de, ANZAK'ta standart bir yaklaşım olmamasıydı. Tabur kayıtları, bir askerin 25 Nisan'daki çarpışmada mı yoksa 25 ile 30 Nisan arasındaki bir çatışmada mı öldüğünün, kaydı tutanın keyfine kaldığını gösterir. İngiliz Uluslar Topluluğu Şehitlikler Komisyonu verilerine göre, 25 Nisan günü 11. Taburdan 51 kişi çatışmada ölmüş, 25 ile 30 Nisan arasında ise hiçbir kategoride hiç kimse ölmemiştir. Buna karşılık kayıtlar, 7. Taburdan çatışmada ölenlerin hemen hemen üçte birinin 25 ile 30 Nisan arasında, geri kalanının ise tek başına çıkarma günü öldüğünü söylemektedir.

Çıkarmadan sonraki iki hafta içinde, yaralılar Malta'ya, Mısır'a, İngiltere'ye ve Galler'e dağıtıldılar. İçlerinden yaralarından dolayı bir ay sonra ölenler oldu; kimilerinin ise ne zaman yaralandığı bile belli değildi. Canterbury Taburu'ndan Er William Fox, Sussex'deki Walton-on-Thames Mezarlığı'nda yatmaktadır. Fox, 26 Nisan 1915'te "Gelibolu'da aldığı yaralardan dolayı öldü." Kayıtların, Fox'un yaralandığı günün tarihini ve yaralarının niteliğini doğru olarak söyleme ihtimali hiç yok değildir, ama böyle bir ihtimal fazla da değildir. Fox, hiç olmazsa Sussex'te dinlenmektedir, oysa diğer kitabelerin hatırasını andığı adamların, genellikle kalıntısı bile yoktur. Kanlısirt Mezarlığı tüm sefer boyunca gemide iken yaraları nedeniyle ölmüş 960 Avustralyalı ve 252 Yeni Zelandalının isimlerini yâd eder.

Osmanlı zayıat rakamlarını tam olarak tespit etmek daha da zordur. Aspinall-Oglander, Kanlısirt'ta verilen Osmanlı zayıatının 2.000 olduğu kanısındadır, ama yanlış yere bir piyade alayının savaşa sokulmadığını sanmaktadır. Bu, Türklerin 25 Nisan'da verdiği en düşük sayıya tekabül eder, ama bu sayıların her ikisi de fazlasıyla düşüktür, çünkü yalnızca 27. ve 57. Alaylar bile tek başlarına bundan çok zayıat vermiştir.²⁰ Bir diğer Türk kaynağı, çıkarmadan 2 Mayıs'a kadar olan dönem için 14.155 sayısını verir, ama buna Seddülbahir ve Kumkale de dahildir.²¹ Bu sayının 6.000'i ilk gün kaybedilmiştir. Kumkale, Seddülbahir ve Arıburnu'nda çatışmaya giren tüm Osmanlı askerlerinin üçte ikisi Arıburnu'nda bulunduğu ve piyade alaylarıyla ağır hücumla geçtikleri tek yer de Arıburnu olduğundan, tüm Osmanlı zayıatının üçte ikisinden fazlasının, yani 4.000 küsurunun Arıburnu'nda meydana gelmiş olması olasıdır.²² Osmanlı topçusu az zayıat vermiş

ve gerek 57., gerekse 27. Alaylar yüzde ellinin üzerinde, yani 3.000 küsür dolayında asker kaybetmiştir. Karanlık basarken Mustafa Kemal'e 57. Alay 2. Taburun tamamen, 1. Taburun da tamamına yakınının yok olduğu, 3. Taburdan geriye yalnızca 80 kişinin kaldığı, ancak diğer birçoğunun, hasımları gibi, öteki birliklerle dövüşe devam ettiği bildirilmiştir.²³ Mustafa Kemal, seferden sonra 57. Alayın ilk gün "tamamen silindiğini" belirtmiştir. Jandarma Taburu ile 72. ve 77. Alaylar sonraki aşamalarda çarpışmalara katılmışlardı ve hiçbirini iki Anadolu alayının kalitesinde değildi. 57. ve 27. Alayların uğradığı zayıatın yarısını bile gördükleri şüphelidir. Jandarma Taburu ile 72. ve 77. Alayların üçü için, binin biraz üzerinde bir zayıat, daha doğru bir rakamdır. Osmanlı tarafının verdiği zayıatın tam sayısı ne olursa olsun, tüfek ve makineli tüfek ateşinden olanların oranı, alışılmadık ölçüde yüksekti, çünkü ANZAK'ın sadece yedi topu, o da kısa bir süreliğine ateş edebilmişti. Donanma topçusunun ateşi de aynı derecede etkisiz olmuştu.

Osmanlının asıl karşı taarruzu başladığında, on bir bin beş yüz tüfekli asker karaya çıkmış bulunuyordu ve onun son hücumunu -77. Alayın saat 22.00'de Keltepe'ye yaptığı atak- savuşturmak için de, tam zamanında bin tüfekli asker daha çıkarıldı. 5.000 gibi yüksek bir zayıat rakamı, temasa giren tüm Anzakların yüzde 40'ına veya muharip olsun olmasın, gece yarısına kadar karaya çıkanların yüzde 30'una yakındı. Zayıatlar kuşkusuz eşit bir biçimde dağılmamıştı. Auckland Taburu'ndan bir bölük, kıyıdaki 226 askerinden 159'unu kaybetmişti.²⁴

Başbakan Asquith, 1915 başlarında, Kitchener'e Avustralya ve Yeni Zelandalıların önemli bir harekâta göre yeterince iyi olup olmadıklarını sordu. Kitchener, bu soruya, "eğer tek düşüncemiz Marmara denizine bir gezinti düzenlemek olsa idi, o zaman yeterince iyi sayılırlardı" yollu bir karşılık verdi.²⁵ Bu cevap kolordunun kabiliyetlerinin büyük ölçüde hafifsendiğinin bir göstergesidir. Bir sonraki bölümde ele alınacağı gibi, ANZAK gibi muvazzaf olmayan birlikler hemen hemen hiç şaşmaz bir şekilde, ölen ya da yaralananların sayısı üçte bire varmadan dağılırlar. ANZAK bunun çok ötesine geçmiş ve uçurumun kıyısına gelmiştir; 3. Alay uçurumdan yuvarlanmış olabilir, ama kolordu bir bütün olarak, kendisini eleştirenlere ve düşmanlarına meydan okurcasına, olduğu yerde tutunmayı bilmiştir.

Notlar

- 1 Notun bir fotoğrafı için, bkz. AWM HO 2397. Ayr. bkz. AWM Red Cross Wounded ve Missing Inquiry, dosya 0020305.
- 2 D. Winter, *25th April 1915: The Inevitable Tragedy* (St Lucia: University of Queensland Press, 1994), 229.
- 3 Ibid.
- 4 Brent'ten bahis, M. Arthur, *Forgotten Voices of the Great War* (Londra: Ebury Press, 2003), 113.
- 5 C.E.W. Bean, *Official History of Australia in the War of 1914-18* (Sydney: Angus & Robertson, 1944), I: 598.
- 6 C. Pugsley, *Gallipoli: The New Zealand Story* (Auckland: Hodder & Stoughton, 1984), 149.
- 7 Bean, *Official History*, I: 598.
- 8 AWM 38 3DRL 606 kalem 26 (2) 15.
- 9 New Zealand ve Australian Division Staff War Diary, AWM 4 rulo 854 ormf 0088.
- 10 W. MacPherson, *Official History of the War, Medical Services* (Londra: His Majesty's Stationery Office, 1924), IV: 31.
- 11 Pugsley, *Gallipoli: The New Zealand Story*, 146-7.
- 12 A. Butler, *Australian Army Medical Services in the War of 1914-1918* (Melbourne: Australian War Memorial, 1930), I: 146.
- 13 Bean, *Official History*, I: 566.
- 14 L. Carlyon, *Gallipoli* (Sydney: Pan MacMillan, 2001), 178.
- 15 AWM 38 DRL 606 kalem 26 (2) 14.
- 16 3rd Brigade War Diary AWM 4.
- 17 Butler, *Australian Army Medical Services*, I: 146-8.
- 18 Birdwood'un evrakı, 3 Mayıs Raporu, PRO 30.
- 19 Bean, *Official History*, III: 800.
- 20 E. Celal, *Çanakkale de Türk Zaferi* (Ankara: Güzel Sanatlar Matbaası, 1964), 36.
- 21 N. Uluğ, *Çanakkale Destanının 50 Yılı* (Ankara: Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, 1965), 214.
- 22 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi*, 2. Kitap (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1973). Genelkurmay Basımevi zayıat tahlillerini ek 4'te verir, ama sadece 25 Nisan için bir tahlil yoktur.
- 23 Aspinall-Oglander, *Military Operations: Gallipoli* (Londra: Heinemann, 1929-32), I: 199.
- 24 Pugsley, *Gallipoli: The New Zealand Story*, 149.
- 25 Ibid., 93.

ORDULAR

Bu sorun hakkında yazarlar, askerleri kırsal kesimden seçmenin en iyisi olduğunda hemfikirler, çünkü bunlar zahmete alışmış, sıkıntılar içinde büyümüş, güneş altında kalmayı ve gölge bulamamayı yadırgamayan adamlardır, alet kullanmayı bilir, siper kazar, yük taşırlar, hilekârlık ve fesatlık nedir bilmezler.

NICCOLO MACHIAVELLI, Savaş Sanatı

Türk askerleri yüksek disiplinli, iyi eğitilmiş ve cesurdular. Makineli tüfeklerini ustalıklarla gizlemiş, büyük bir etkinlikle kullanmış ve siperlerinin yerini hayranlık uyandıracak bir biçimde belirlemişlerdi.

Savaş Bakanlığından Akdeniz seferi kuvvetler karargâhına, Mezopotamya'daki Osmanlı Ordusuna karşı yürütülen son harekâtlarla ilgili olarak gönderilen haber

Asıl Osmanlı taarruzu neden başarısız oldu? Bu soruya bir cevap verebilmek için, onun hasmı karşısındaki gücünü bir değerlendirmek gerekir. Hangisinin, ANZAK'ın mı yoksa 3. Osmanlı Kolordusu'nun mu daha kuvvetli olduğu konusunda bir hükme varmak için, değişkenleri ölçmenin bir yolunu bulmamız lazım gelir. Tarafların göreceli kuvvetini mercek altına almak, şu nedenle önemlidir: eğer 3. Kolordunun sahip olduğu kuvvet, ona başarıyı getirecek nispette idiye, bu durumda övgüyü hak eden, başarılı savunmasından dolayı onun hasmı olacaktır. Yok, eğer ANZAK rakibinden daha güçlü idiye, bu durumda onun 25 Nisan'da elinden geleni yapmadığını iddia edenler savlarına güçlü bir destek bulmuş olacaklardır.

Şartlar, Kanlısirt için verilen savaş boyunca büyük ölçüde değişmiştir. En önemlisi, sabahın erken saatlerinde saldıran konumunda olan Anzak'ın, bundan sonra savunan konumuna geçmesidir. Modern savaşta, savunanın yanında olan doğal avantajlar, ilgili unsurların göreceli olan öne-

mini anlamlı derecede değiştirecek kadar büyüktür. 3. Kolordu olanca gücüyle ancak ikinci vakti yüklendiğinden, biz de esasen bu zaman dilimine odaklanacağız.

Askeri tarih çalışmaları, savaşlarda savunma durumunda olanların her üç çatışmanın en az ikisinden kazançlı çıktığını göstermiştir.¹ Kuramcılar, Büyük Harpten önceki dönemde bundan “savunmanın gücü” diye bahsederlerdi.² Buradaki bit yeniği, savaşların genellikle ancak saldırılarla kazanılmasıdır. Seri atışlı uzun menzilli silahlarda son yüz elli yılda kaydedilen gelişmeler, saldıran karşısında savunana daha çok avantaj getirmiş, buna bağlı olarak, saldıranın başarıyı garantilemesi için gereken üstünlük artmıştır. Dolayısıyla, 18. yüzyılda, diğer bütün unsurlar sabit olmak koşuluyla, düşmanın yarısı kadar kuvvete sahip bir general kendini sonuçtan yeterince emin hissederken, artık durum değişmiş ve bire karşı üçlük bir üstünlük gerektiğinin sözü edilir olmuştur. Ancak orduların kendilerini artmış ateş gücüne karşı koruyabilmeleri için ağır bir hafriyat işi yapmaları gerektiğinde, bu da rahatça ikiye çarpılabilir. İyi hazırlıklı bir düşmana karşı denizden çıkarma yapmak gerektiğinde ise bu sayı üçle çarpılır ve arzu edilen oran bire karşı dokuz gibi sayı olur. Müttefiklerin 2. Dünya Savaşındaki amfibi çıkarmaları bunu gösterir. Fransa’nın güneyindeki Normandiya, Bougainville’deki İmparatoriçe Augusta Körfezi ve Borneo’daki Balikpapan çıkarmalarının yalnızca ilk birkaç gününe bakıldığında, bire onluk, hatta daha büyük bir üstünlüğün, her zaman çok rahat olmasa da başarılı bir sonuç getirdiği görülür. Sicilya çıkarmasının Amerikan cephesinde, Salerno’da ve Tarawa’da ise savunanların saldıranlara oranı çok daha düşüktü ve felaket güç bela savuşturulabilmişti. Bunların hepsinde işgalci, 1915’te olmayan, güçlü ve etkin bir donanma ve hava desteğine sahipti. 1945’te, Iwo Jima’da tam ikiye üçlük bir avantaja sahip olan Birleşik Devletler Deniz Piyade Kolordusu yavaş ama düzenli bir zaferi ancak, büyük bir hava ve deniz desteğiyle elde edebildi. Tabii sorun sadece bir sayı meselesi değildir. Arazi, moral, iklim, silahlar ve eğitim de muharebe etkinliğini artırarak sonuç üzerinde etkili olurlar; böylece, son derece sıra dışı bir örnek olsa da, sözgelimi 1982’de, Falkland’daki Goose Green’de yaşandığı gibi saldırganın sayısal bir üstünlüğü olmadan da ağır bastığı olur.

Bir diğerk zorluk da şudur ki, toplam asker sayısı can alıcı noktada mevcut olması gereken sayıyla aynı olmayabilir. Alman Ordusu, 1914'teki Fransa işgalinde, 700 kilometrelik cephe boyunca hiçbir sayısal avantaja sahip değildi. Ancak von Moltke, Flanders muharebe meydanlarında tümenlerinin üçte ikisini sağına yığarak, çarpışmanın ilk aylarında, en azından başlarda bire üçlük bir üstünlük sağlamaya muvaffak olmuştu. Örneğin İngiliz Seferi Kuvveti, Mons ve Le Cateau'da bu avantajlara karşı savaştı. Fransız ihtiyatları Alman ilerleyişini karşılamak için cephede yeniden tertiplendiğinde, Almanların sayısal üstünlüğü kayboldu ve ilerleyiş Marne Nehri'nde son buldu.

Kanlısirt savaşında da, Osmanlıların toplam tüfek sayısında önemli bir üstünlüğü yokken, ikindiüstü kuvvetlerini cephenin iki noktasında toplamaya muktedir oldular. Kılıçbayır'na saldıran piyadelerin sayısı, savunmacılar karşısında bire on gibi bir şeydi ve tepe kolayca alındı. Bu arada güneyde ancak bire ikiden de az bir üstünlük sağlayabilen Osmanlılar, burada başarısızlığa uğradılar.

Savaş gücünü, yukarıda verilen oranların ötesinde sayısallaştırmanın mümkün olmadığını iddia eden bir fikir bütünü vardır. Silah performans istatistikleri kolayca derlenebilirken, ne çıplak savaş meydanı dehşeti, ne de moral salt sayılara indirgenebilir. Bu da Tolstoycu yaklaşımdır: savaşın kaderini, generallerin değil küçük oyuncuların verdiği bir dizi karar ve yaptığı tesadüfi hareket belirler ve bunların hesaplanması mümkün değildir. Pek de iyimser olmayan bu görüşün ilk muhaliflerinden Trevor Dupuy, bir muharebedeki tüm değişkenlere sayısal bir çarpan vererek savaş etkinliğini ölçen bir yöntem geliştirmiştir.³ Orduların gücü, morali ve liderliği, onların donanımları, eğitimleri ve çarpışmanın cilveleriyle birlikte değerlendirilir. Araştırmaya harcayacak paraları olan ordular, savaşı sayısallaştırma ve sonuçlarını öngörme fırsatını da kapmışlardır. Şimdi de, [henüz] hesaplanamaz olanı hesaplamaya çalışan bir yığın model vardır. Kuramsal gelişmeler, bu yaklaşımın bütünüyle kabul edilmesini sağlayacak kadar ilerlemediği gibi, buradaki amaç da sayısalcıların sözcülüğünü yapmak değildir. Mafafih bu araştırma kolunun şu anda belli bir değeri olduğu gibi, gelecekte daha da böyle olacağı bellidir. Eğer çatışan iki kolordunun savaş gücünün, Kanlısirt'ın başarılı sa-

vanmasına en fazla katkıda bulunan faktörleri açığa çıkarmak için mercek altına alınması gerekiyorsa, bu durumda bir miktar sayısallaştırma elzemdir. Daha önce değindiğimiz ateş gücündeki artış, saldırandan çok savunanın işine yaramıştır. Bunun ne kadar olduğu, henüz cevaplanmamış bir sorudur, ancak mesafe alabilmek için, yukarıda değinilen oranların, değişkenlere değer biçebileceğimiz, yararlı bir kalkış noktası olduğunu varsayacağız. Bunlardan ilki, her iki ordunun da, gerek eğitim, gerek moral, gerekse savaşma gücünün en büyük unsuru olan piyadenin toplam niteliğidir. İkincisi takviye güçleridir –topçu, makineli tüfek ve deniz topçusu olarak. Üçüncü sırada ikmal gelir, daha sonra da muhaberat, komuta, arazi ve taktik duruş.

Osmanlı piyadesinin burada hesaba katılmayan bir üstünlüğü vardı. El bombaları seferin daha sonra dönüşeceği siper savaşları sırasında her iki taraf için de önemliydi, ama çıkarma sırasında ANZAK'ta hiç el bombası yoktu. Oysa düşman el bombaları konusunda gayet donanımlı ve eğitilmiş olduğu gibi, bunları kullandı da. Yeni Zelandalıların tanımadıkları bu nesnelerden biri etrafında, inceleme maksadıyla toplandıklarına dair bir hikâye vardır da 25 Nisan'da el bombası kullandıklarına dair bir anlatım yoktur.

Ana karşı hücum başladığında, hücum katılan 8.500 Osmanlı askeri, sırtı savunan ise 6.000'den fazla ANZAK tüfeklisi vardı. Osmanlıların iki saldırısı cephe uzunluğunun yarısından daha kısa bir hatta yoğunlaştığından, karşılarına çıkan asker sayısı muhtemelen 3.000'den fazla değildi. Er Albert Facey gibi diğerleri ise onları hiç görmedi. Ama bu yine de bire üç oranından düşüktür ve başka faktörler için içine karışmadığında, hiçbir yerde tek başına başarıya yaklaşamaz. Ancak piyadenin niteliği önemli ölçüde farklıysa yeterli olabilir.

Osmanlı Ordusunun niteliği, Balkan Savaşlarından ve ordunun Almanlar tarafından yeniden düzenlenmesinden etkilenmiştir. 1913'teki İkinci Balkan Savaşının sonunda kötü bir durumda olan bu orduyu, Avrupa çizgilerinde yeniden inşa etmek üzere bir Alman askeri heyeti işe başladı. İşin içinde olanlardan biri daha sonra "harp akademisinden mezun subayların genelde teoriyle pratiği birbirinden ayırmayı ve gerçek durumlara ayak uydurmayı beceremediklerini, alaylı subayların ise genellikle iyi cephe askerleri olduğunu" yazdı.⁴

10.1: Kayser'in Osmanlı Sultanını ziyareti. Fotoğraf Sultanı, Kayser'i, Enver Paşa'yı, Talat Bey'i, sabık Hıdiv Abbas Hilmi Paşa'yı ve Meclis Başkanı Rifat Bey'i, İstanbul'da gösteriyor. (AWM H12323)

Konuyla Kayser ilgilendi. Alman Askeri Misyonu, onun Osmanlı hükümetini Almanya'yla kader ortaklığı yapmaya ılkna etme iddiasının kilit taşıydı. 3 Nisan 1914 tarihli özel bir mektubunda “Türk ordusu hakkında –son derece gizli olarak– aldığım haberler, durumu hazin, hatta daha da açık sözlü olacak olursak, biraz vahim ve ümitsiz biçiminde tanımlıyor” diye yazmıştı. Durum Kayser’e söylendiği kadar kötü değildi, ama 1914 başlarındaki genel Alman görüşü, “Türk Ordusunun [Balkan Savaşlarından sonraki] yeniden örgütlenmesi, ancak uzun vadeli bir iş olabilir ve ivedi sonuçlar beklenmemelidir” merkezindeydi.⁵

Bir yıl sonraki Alman kayıtları, onların öğrencilerinin öğrenişindeki hız karşısında duydukları hayreti ifade eder. “Bu çalışma, Türkler savaşa girince, birden kesildi.... şaşılacak kadar kısa bir sürede iç ve dış görünüşünü değiştiren Türk Ordusu, hiç değilse bir dereceye kadar modern bir savaş aracı haline geldi ve savaş patlak verdiğinde, kendine has özellikleri ve alışkan-

lıkları da hesaba katılarak, Avrupalı hasımlarıyla çarpışmaya genelde hazır-
dı....” Kuşkusuz yorumcular tüm övünç payını kendilerine çıkarırlar: “Liman
von Sanders’in ve Alman eğitimcilerin, o son derece verimli ve yorulmak ne-
dir bilmeyen çalışmaları sayesinde.... Türk ordusu Balkan Savaşındaki hali-
ne nazaran kat be kat üstün bir durumdaydı....”⁶ 1914 sonları sanki bir dö-
nüm noktası gibidir. Von Sanders, bu dönemde kendini hükûmetine olum-
lu bir rapor verebilecek durumda hissetti: “Türk Ordusunun yeniden örgüt-
lenmesi, Türkiye’nin –savaş durumunda– harekât için iyi donanımlı dört ve-
ya beş kolorduyu cepheye çıkarabileceği noktaya nihayet erişti.”⁷

Bu tür bir mucizenin Alman eğitimcilerin marifeti olup olmadığı
konusu şüphe götürse de, anlaşılan Osmanlı Ordusunda bir yıl içinde
önemli bir ilerleme kaydedilmiştir. Güvenle söylenecek tek şey, Alman
Askeri Misyonu’nun, John Buchans’ın Richard Hanay karakterinin İstan-
bul’da bu sırada karşılaştığı, dönemin klişesi olan, menfur “tilki gibi kur-
naz, zeki, ama akıl almaz derecede kibirli tipler”inden son derece uzak, tec-
rübeli ve kendini adanmış kişilerden oluştuğudur.

Osmanlı Ordusunu yeniden eğitime tabi tutmadaki Alman girişimi-
nin başarısı, hasımlarınca da tasdik edilmiştir. Akdeniz seferi kuvvetleri ka-
rargâhına “[Aralık 1914’te, Basra yakınlarında dövüşen] Türk askerlerinin,
yüksek disiplinli, iyi eğitilmiş ve cesur” oldukları, “makinelî tüfeklerini usta-
lıkla gizledikleri, büyük bir etkinlikle kullandıkları ve siperlerinin yerini
hayranlık uyandıracak bir isabetle belirledikleri” bilgisi gelmiştir.⁸ Bu rapor
okuyanları mutsuz etmiş olsa gerek, ama yine de iyimserliğe yer vardı. Kaf-
kas cephesindeki Üçüncü Osmanlı Ordusu, 1915 Ocak’ında Ruslara karşı
giriştiği harekâtlarda büyük bir bozguna uğramıştı. Osmanlı Ordusu kuş-
kusuz her tarafta aynı ölçüde iyi değildi. Akdeniz seferi kuvvetlerinin talih-
sizliği, onun, von Sanders’in bir çıkarmayı çok muhtemel görerek oraya
yerleştirdiği en iyi kolordusuna çatmasıydı.

1915 yılı Osmanlı Ordusunun elli tümeninden yarıyı aşkını, muhte-
melen “alışılmış Avrupa standartlarında” değildi, ancak 3. Kolordu, Balkan
Savaşını sağ salim atlatabilmiş birkaçından biriydi.⁹ Yarıdan fazlası, yıllar-
dır harbeden muvazzaflardan oluşan bu kolordu, seferberliğini zamanında
tamamlayabilen tek kolorduydu. Geri kalan ihtiyatlar veya celp edilenler ise

10.2: 25 Nisan 1915'te esir düşmüş Osmanlı askerleri. Er Dimitri Papasoğlu da muhtemelen bunların arasındaydı. (AWM Po2194.002)

Ekim 1914'te silah altına alındı. Mart 1915'te, Gelibolu'yu savunma amacıyla 5. Ordu teşkil edildi. 3. Kolordunun 8. Tümeni yerine, daha sonra yeni bir tümen, 19. Tümen geçirildi. Bu tümenin de yarısı uzun süredir askerde olan tecrübeli erattan, bir çeyreği ihtiyatlardan, bir çeyreği de yeni celp edilip altı ay talim görenlerden oluşuyordu. 19. Tümen dahilindeki 57. Alay, tecrübeli askerlerin özellikle yüksek olduğu bir birlikti.¹⁰ Bunlar, bir Yeni Zelandalı subayın, çıkarma sabahı ANZAK hattına yaklaşırken gördüğü askerlerdi: "Birden, sol cephemizde, yüz yarda kadar uzağımızda bir dizi Türk askeri belirdi... iyi eğitilmiş askerler gibi tam bir essizlik ve çeviklik içinde, iyice yayılmış, fundalıkları inceleyerek, tüfekleri hazır halde yaklaşıyorlardı. İyi donanımlı ve üniformalıydılar, Enver kalpakları takmışlardı. Gördüğümüz bütün Türkler gibi, onlar da sağlam bünyeli, gürbüz köylüler, talimli savaşçılardı."¹¹

Ancak 3. Kolorduda bir zafiyet vardı. İmparatorluğun dış eyaletlerinden toplanan alaylar kısmen düzenli bir para ve yemek peşindeki gönüllüler, kısmen de yöneticilerin zoruyla askere alınmış acemilerdi. Her zaman

aynı şevkte oldukları söylenemezdi. 19. Tümendeki iki Arap alayının 57. ve 27. Alaylar tarafından konmuş yüksek standartları tutturamadığı, çoktan görülmüştü. Kumkale’de Fransızlara teslim olmak için ortaya çıkan beş yüz asker de, bir başka Arap alayındandı. Yunan esiri Dimitri Papasoğlu, kendini yakalayanlara, “ortada, bir Arap-Suriye alayının sıvışıp her yere dağıldığı yolunda rivayetler dolaştığından” söz etmişti. Mahkûmlardan da, 19. Tümendeki bazı Arapların “savaşta gerçekten bıktığı” duyuluyordu.¹² Mustafa Kemal’in, muharebe sabahı emrindeki Arap alaylarından ikisini de kullanmadığını belirtmek gerekir. Onları hücumla geçirmeden önce, bombardımanı işgalcileri iyice güçten düşürene kadar bekledi.

Nizam ve ihtiyat tertipleri arasındaki fark 1913 ordu reformlarında ortadan kalkmıştı, ama alaylar hâlâ bölge bölge toplanıyordu. Anadolu’dan toplanan bir alay, Osmanlı boyunduruğundan kurtulmaktan mutlu olacakların da bulunduğu Hicaz’dan toplanana göre, anavatanı savunma konusunda muhtemelen çok daha istekli oluyordu.¹³ 1916’dan sonra çıkan Arap isyanlarına katılanların bir kısmı, Osmanlı ordusu kaçaklarıydı.

Din, Müslüman çoğunluğu birleştiren bir güçtü. Muharebe alanına sonradan gelen Osmanlı askerleri, araziye dağılmış iç çamaşırları buldular. Daha önce gelen taburlar, İslami kurallara gereği, şehitliğe hazırlık olarak temiz çamaşırlarını giymişlerdi.¹⁴ Osmanlı ordusunun en alt basamaklarında Hristiyanlar bulunuyordu. Hükümete sadık olmadıkları düşünüldüğünden, orduda onlara muharpelik dışı görevler veriliyordu. İstanbul’da yüksek oranda bir Hristiyan nüfus vardı ve Kitchener, onların, Kraliyet Donanması topraklarının gümbürtüsünü işittiklerinde ayaklanacaklarına inanıyordu.

Büyük Harpte, 57. Alay dışındaki Osmanlı alaylarından hiçbirisi savaş tecrübesine sahip değildi.¹⁵ Ancak 5. Ordu subaylarının dörtte üçü ile diğer rütbelilerinin yarısından fazlası, Balkan Savaşlarında tecrübe kazanmış bulunuyordu.¹⁶ Her ne kadar bu grup Balkanlar’da vazife başında idiyse de, ordu mevcudu, yeni ihtiyatlar ve celpler ile 1914’te büyük ölçüde artırıldı. AN-ZAK gibi tamamen yeni bir güç toplamaktansa, acemi erleri düzenli birliklere vermek, bütünü daha büyük bir hızla yüksek standartlara erdirtirecekti. İşte meselenin püf noktası budur. Orduları yaratanların üzerinde çalışmak zorunda oldukları hammadde bir unsur iken, eğitim bundan daha büyük

bir önem taşır. Balkan Savaşlarında ne kadar darbe yemiş olursa olsun, Osmanlı Ordusu köklü bir düzenli ordu iken, ANZAK değildi. Godley, kolordudaki en iyi tugay olan Yeni Zelanda Tugayını “başibozuklar” diye anlar.¹⁷ Bu terim burada aşağılayıcı bir anlamda kullanılmamakta, Godley sadece komutası altındaki askerlerin muvazzaf bir ordu olmaktan uzak olduklarını anlatmak istemektedir.

ANZAK, mümkün olduğunca çok miktarda tecrübeli askerden meydana getirilmek istenmişti. 1909’daki Yeni Zelanda Savunma Yasasıyla, zorunlu askerlik hizmeti sistemi başlatıldı. Yeni Zelanda Seferi Kuvvetleri’nin yarısı özel bölgelere ait askeri birlikler ya da benzeri örgüt mensuplarından oluşuyordu ve bunlara, askerlik ve/veya savaş deneyimi olanlar da katıldığında, her ne türde olursa olsun hiçbir askeri deneyimi olmayanların ilk Yeni Zelanda askeri birliği içindeki payı, beşte birden azdı.¹⁸ Zorunlu askerlik hizmeti Avustralya’da da 1909’da başladı, ama Avustralya tecrübeli asker oranının Yeni Zelanda kadar yüksek olduğu bir güç çıkaramadı. Subayların yüzde 95’i gibi, kolordu mevcudunu teşkil eden ilk askeri birlikteki eratın en az üçte ikisi de herhangi bir askeri tecrübeden yoksundu. Başta Boer Savaşında ve imparatorluğun daha az bilinen “küçük savaşları”nda vazife yapan subaylar olmak üzere, kolordudaki her yirmi kişiden sadece biri fiili hizmet görmüştü.¹⁹

Avustralya ve Yeni Zelanda’daki taburlar iki aylık bir eğitimden sonra bu kıyıları terk ettiler. Bu, bırakın birlik ya da daha üstü tertiplerin eğitimi, birlik-altı ya da kişisel eğitimin temellerini belletmek için bile yeterli bir zaman değildir. Kıyaslama yaparsak, İngiltere’de aynı sıralarda toplanan yeni ordu taburlarının bile, Mayıs 1915’te savaşa hâlâ hazır olmadığı değerlendirilmesi yapılıyordu. Ve Fransa’da bir hatta yerleştirildiklerinde, savaşın en zor harekâtı olan amfibi bir çıkarma yapmak şöyle dursun, bir hücumla katılmak için bile bir süre bekletildiler. Kanada Birinci Tümeni ile de bir karşılaştırma yapılabilir. Bu tümen 1915 Nisan’ındaki İkinci Ypres Muharebesinden alınının akıyla çıktı. İki Antipod tümeninden bir ay sonra teşkil edilmiş, ama bu birlikte yolculuk için eğitim süresinden çalınan süre daha az olmuştu. Kuşkusuz Kanadalılarda olduğu gibi böyle birlikler, esaslı bir cephe hattına savunma konumunda yerleşerek, düşman bir kıyıda, karan-

lıkta, daha önce hiç denenmemiş bir harekâta girişen bir birliğe nazaran, savaşla daha güvenli bir biçimde tanışmış oluyorlardı.

14. Avustralya Taburunun savaş günlüğü, yapılan eğitimin miktarı konusunda aydınlatıcıdır. 10 Ekim 1914'te, depodan alınan 1.070 askerin tabura tayini yapıldı.²⁰ İlk bölük sahra eğitimi 24 Ekim'de, ilk tabur sahra eğitimi 9 Aralık'ta verildi. Konvoylar Mısır'a doğru yelken açınca, aralık ve ocaktaki eğitim fırsatları ortadan kalktı. Bu tabur, tugay büyüklüğündeki ilk taktik talimine 25 Mart'ta, kamptan doklara doğru hareket etmeden hemen önceki günlerde çıktı.

Demek oluyor ki, eğitim ve talim bakımından, 3. Kolorduyla AN-ZAK arasında net bir fark vardır. Osmanlı subaylarının ve askerlerinin çoğu tecrübelerini aynı alayda komuta veya hizmet ederek kazanmışken, AN-ZAK'taki askerlerin tecrübesi, bir birlik eğitiminden çok bireysel nitelikli bir tecrübeydi. Osmanlı Ordusunun bütününde zayıf öğeler olmakla birlikte, 3. Kolordu iyi eğitilmiş, düzenli, tecrübeli tertipler anlamında her türlü avantaja sahipti. Buna karşılık ANZAK taburları, biraz askeri deneyimi olan birçok kişiyi barındırmakla birlikte, çok az eğitim görmüştü.

Askerlerin muharebe performansının derecelendirilmesinde en ele gelmez taraf, moral sorunudur. Osmanlı askerleri İmparatorluklarının dört bir köşesinden toplanıp getiriliyorlardı ve birçoğunun, "baba mezarını ya da ibadet yerini" Avustralyalı ya da Yeni Zelandalılardan daha fazla savunduğu söylenemezdi. Mustafa Kemal ve von Sanders, Türk askerlerinden meydana gelen alayların, tam da anavatanlarını savundukları için daha iyi dövüştükleri kanısındadır. Aynı şey Arap alayları için söylenemez; ne var ki iyi eğitilmiş ve düzenli bir orduda olmak, moral bozukluğunu telafide bir ölçüde faydalı olur.

Osmanlı Ordusunun morali, Birinci ve İkinci Balkan Savaşları'nda yaşanan talihsizlikler yüzünden çökmüşse de, savaşın sonunda Edirne kalesinin geri alınması gibi bir müjdeyle bir miktar yerine gelmişti. Ancak yine de onun Birinci Balkan Savaşında gösterdiği performans için genelde olumsuz konuşulur. Bu arada pek değinilmeyen bir husus, onun bire karşı iki buçukluk bir üstünlük karşısında ve genellikle en kötü stratejik konumlarda kalmış olmasıdır. İkinci Balkan Savaşında ise, mukabil büyüklükte, ama tek başına bir Bulgar Ordusu karşısında gayet iyi dövülmüştür.

Genellikle en isteksiz ordularda bile, hiç değilse birkaç parlak cesaret örneği bulmak mümkündür, dolayısıyla kişisel cesaret gösterisi hikâyeleri, bir birliğin toplam morali için iyi bir rehber değildir. Ateş altında Anzak Koyu'na çıkarken objektife güvenle gülümseyen, çarpıcı asker fotoğrafları pek yüksek bir moral göstergesi sayılmaz. Askerlerin evlerine yazdıkları mektuplar da, Osmanlı askerlerinden kalan az sayıdaki özel yazışma gibi, büyük bir güven ve azim ortaya koyar. Peki, bu nasıl ölçülebilir? Bizi iyi kötü bir sonuca götürebilecek bir ölçü, bir birliğin, uğradığı ve buna rağmen hâlâ savaş meydanında kalıp, biraz teklese de varlık göstermeye devam etmesini sağlayan zayıat miktarıdır. Askerleri eğitenler, onlara savaşa girmeden önce moral aşılama çalışırlar. Buradaki mantık, birliğin morali ne kadar yüksek olursa, baskıya o kadar daha uzun süre dayanabileceği ve çarpışmaktan vazgeçene kadar daha fazla zayıatı kaldırabileceğidir.

Antik dönemde ve ortaçağ savaşlarında, zayıat moral için iyi bir gösterge değildi, çünkü zayıatların çoğu, moral bozulduktan ve savaş kaybedildikten sonraki kovalama esnasında verilirdi. Modern dönemde ise tersine bir durum söz konusudur ve kitlesel teslim olmalar dışında, zayıatın çoğu savaştan sonra değil, savaş sırasında meydana gelir. Genel bir kaide olarak, morali bozuk birliklerden, günde yüzde on oranında bir zayıat verdikten sonra bir hayır gelmez. Eğitimsiz ama coşkulu başıbozuklar, yüzde yirmilik bir kırılma noktasına çıkabilirken, düzenli askerlerden mevcutlarının üçte birini kaybedene kadar dayanmaları beklenir. Disiplin, moralle aynı şey değildir, ama benzer sonuçlar verebilir. Yüksek disiplinli birimler, bozuk disiplinlilere nazaran savaş meydanında daha etkin bir katkı yapmaya meyyaldirler. Yüksek moral, savaş deneyimi, siyasi güdülenme ve benzeri tüm avantajları taşıyan muvazzaflar, zayıat verseler de etkili olmaya devam etmek konusunda daha da yüksek bir kapasite göstermişlerdir, ancak bir günde yüzde elli zayıatın ötesine geçip de hâlâ moral çöküntüsüne uğramamış, böyle pek az örnek vardır. Bu konuda Thermopilae'de Kral Leonidas komutasında çarpışan Ispartalılar ve İkinci Dünya Savaşındaki Japon piyadeleri iki örnektir. William Slim'in bu adamlar hakkındaki gözlemi şuydu: bütün ordular son erine kadar çarpışmaktan bahsederler, ama bunu sadece Japonlar gerçekleştirmiştir.

Zayıatın, moralle birleşerek toplam dövüşme etkinliğini meydana getiren öbür unsurlar hakkında bir ipucu verdiği konusunda Gelibolu seferinin ilk gününden de bir şeyler öğrenilebilir. 27. ve 57. Osmanlı alaylarının her ikisi de yüzde elli oranında ölü ve yaralı zayıatı vermiş, buna rağmen ertesi gün hatlarını tutmaya devam etmiş ve 27 Nisan'da da tekrar hücumla kalmışlardı.²¹ İngilizlere karşı Seddülbahir'i tutan 9. Tümenin bir taburu, ancak 26 Nisan'da, verdiği zayıat yüzde altmışı aştıktan sonra pes etti. Bunlar, bu piyadenin kayda değer derecedeki yüksek standartlarının şaşmaz ölçüleridir. Akdeniz seferi kuvvetleri tarafında ise, sadece bir tabur, bir sonraki bölümde hikâyesini nakledeceğimiz 1. Lancashire Tüfekli Taburu, 25 Nisan'da bu kadar çok zayıat verdi.

Bazen gönüllülerin moralinin, silah altındaki askerlerden daha yüksek olduğu da söylenir. Tarihte bunu desteklemeyen birçok örnek vardır, ancak tamamen gönüllü ANZAK kayıtları kesinlikle bu minvaldedir.²² 25 Nisan akşamı itibarıyla, kolordunun dağılmanın kıyısında olduğunun işaretlerini görmüştük. Sırf 1. Avustralya Tümenine bakacak olursak, piyade taburlarının ortalama yüzde otuz civarında zayıat verdiği görülür. En ağır sınavdan geçen 3. Tugayın zayıatı yüzde kırkı aşmıştı. Bu tugayın kumsalda toplanan ve 26 Nisan öğle üzeri tekrar hatta sürülen dokuz yüz askeri, bir önceki günkü sınavın tugaya çok fazla geldiğinin göstergesi sayılabilir. Bu da anlaşılır bir şeydir, çünkü söz konusu miktar, başıbozuk tertiplerin, hatlarını tutmaya devam etmeleri için vermeleri beklenen zayıatın çok ötesindedir. Birkaç Osmanlı taburunun bu bakımdan gösterdiği düşük performansla bakarken, bunu aklımızdan çıkarmamamız gerekir. Türk tarihleri 3. ANZAK Tugayının dağılıp kaçtığını iddia etmezler, ama etseler de, böylesi kanıta dayalı, makul bir yorum olurdu.

Buraya kadar olandan, 3. Kolordu piyadesinin, eğitim ve tecrübe açısından önemli bir avantaja sahip olduğu söylenebilir. Bunun yanında, iki Arap alayının morallerinin daha düşük olduğunu da gördük; gerçi bunun, Osmanlı Ordusunun kaymağını teşkil eden unsurlarla karşılaştırıldığında böyle olduğu da hatırlanmalıdır. Genel olarak dövüş kuvveti en yüksek olan Türk alaylarıdır (Jandarma Taburu dahil), sonra ANZAK piyadesi gelir, ardından da 19. Tümenin diğer alayları. Demek ki ANZAK'la

10.3: Gelibolu'daki 7. Tabur makineli tüfek mevki ihtiyatındaki bir mermi şeridi doldurma sığınağı. Solda: Onbaşı Barker ve Er G. Hill. Asker nakliye gemisi *Galeka*'dan taşınmış sığır konserveleri de göze çarpıyor. (AWM J05578)

çatışmaya giren on iki taburdan yedisi, ona karşı her bakımdan üstün durumdaydı.

Acaba generaller ne düşünüyordu? Von Sanders'ın görüşüne göre, düşman "Türk askerinin direnme gücünü küçümsüyordu."²³ Çanakkale Boğazı Komisyonu önünde ifade veren Hamilton da ona katılır: "İşin doğrusunu söylemek gerekirse, Türklerin bu kadar iyi olduklarını biliyordum."²⁴

Piyadenin niteliğine düzülen övgüler 3. Kolorduya gitmesine gitmektedir de, destek silahların durumu nedir? Değininilmesi gereken üç silah vardır. Makineli tüfek, top ve donanma topu. 25 Nisan günü, ikinci sularında hâlâ görev başında olan makineli tüfeklerin kesin sayısını vermek imkânsızdır. Her bir Avustralya taburu iki, her bir Yeni Zelanda taburu dört makineli tüfekle karaya çıktığına göre, saat 18.00 itibariyle kıyıda otuz civarında makineli tüfek birikmiş bulunuyordu. Dışarıda bırakılanlara ve biri de ilerleyen düşmanın eline geçmesin diye gömülen makineli tüfeğe ait olmak üzere dü-

zenlenmiş çeşitli raporlar olduğuna göre, kullanımda olanların sayısı bu kadar yüksek değildi. Geç ikindi sularında halen kullanımda olan, muhtemelen yirmi civarında makineli tüfek vardı. Dört Osmanlı alayından üçünün ise her birinde dört parçadan oluşan bir makineli tüfek bölümü ile bir de kıyı savunana tabura ait bir makineli tüfek bölümü daha bulunuyordu.²⁵ Bilindiği kadarıyla da, geç ikindi sularında bunların hepsi hâlâ sağlamdı. Balıkçı Damları'nda ve Kabatepe'de bulunanlar hâlâ ilk kondukları mevkiide idiler, Cesa-rettepe'deki makineli tüfek ise Üçüncü Sırt'a çekilmişti.

1915 başlarında, hücumla kalkıldığı zaman, hazırlık bombardımanları şeklinde kitlesel makineli tüfek kullanımı henüz denenmemişti. Bu gelişme, makineli tüfeklerin hücumdaki piyadeye verebileceği desteği artırmıştı, ancak makineli tüfeklerin saldıranlardan çok savunana faydalı olduğu da halen bir gerçektir. Kanlısırt'a ana taarruz başladığında, Osmanlı makineli tüfekleri, hücumla kalkan piyadelerine sadece cenahlardan örtü ateşiyle destek vereceklerdi. Hedefleri kısmen fundalıkla arkasında kalmaktaydı, birkaç yerde de kazılan siperlerin ardına gizlenmişti, ama işin püf noktası piyadeleri hücumla kalktığı anda, onların hücumun önüne atış etmeyi kesmeleriydi. Buna karşı ANZAK makineli tüfekçilerine mükemmel hedefler sunulmuş oluyordu.

Büyük Harp döneminde, üç ayak üzerine monte edilmiş bir makine- li tüfeğin ateş gücünün, taktik durumlara bağlı olarak 100 ile 200 tüfekliye bedel olduğu tahmin ediliyordu. Bu durumda bir makineli tüfek bölümünün ateş gücü, yarım ile bir tam tabur tüfekliye eşit demektir. Eğer ANZAK makineli tüfeklerinin çoğu savunmaya katkı yapacak mevkilerde idiyse, bu kıstas esas alınarak toplamın yarısı kadar bir ekleme yapılabilirdi. Piyade taburlarının ve top namlularının nerede bulunduklarına karar vermek, makineli tüfeklere nazaran çocuk oynadığı gibi olduğundan, bunların yerlerinden emin olmak kolay değildir. Kesin olarak bilinen bir şey varsa, o da, Bean'in notlarında, savunma amaçlı makineli tüfek ateşinin yeterliliğinden defalarca söz edildiği kadar, o sırada görüştüğü kişinin bulunduğu cephe bölümlerinde tek bir makineli tüfek bile olmadığına dair yakınmalar da vardır.

Topçuya gelince, bu konuda zaten pek çok şey söylendi. Batı Cephesinde, güçlü top desteğinden yoksun piyade hücumlarının manasız olduğu anla-

şılmıştı. Sekiz aylık savaşın verdiği en önemli ders buydu, ama bunun Kanlısirt ve Seddülbahir’de bir kez daha öğrenilmesi gerekti. Topçu, makineli tüfek ateşinin sağladığı ivedi ateş gücünü sağlayamaz. Topların belli aralıklarla ateş etmesi gerekirken, makineli tüfek etkisini çok daha kısa ve keskin atışlarla gösterir. Top, düşman ihtiyatlarını ve saldırılacak noktaya herhangi bir yenden ikmal girişimini döverek, hücumu eli kulağında bir hale getirirken, hassasiyeti ve uzun menzili sayesinde piyade hücumuna katkı da yapabilir.

Hedef hareketsiz ise ve iyi siper almamışsa, bir topçu bataryası bir makineli tüfek bölüğünden daha etkin olacaktır. Bu iki silah kuşkusuz çok farklı işlevler görürler, ama rakiplerin muharebe etkinliğini ölçmeye kalkışan herkes, başarının anahtarının savaş meydanındaki silahların birleşik kullanımı olduğunu aklından çıkarmadan, silahların etkinliğini de şöylece kıyaslamak zorundadır: nasıl topçu olmadan piyade kolayca ilerleyemezse, topçu da piyade olmadan kendini koruyamaz. Eğer bir makineli tüfek bölümünün, en azından savunmada, bir tabur tüfeğe ve bir topçu bataryasının ise daha da fazlasına bedel olduğu söylenebiliyorsa, Osmanlı’nın elinin altındaki kırk bir parça top, onun ateş gücünü iki katına yaklaştıran bir şey demek oluyordu.²⁶ Hücumlara en büyük katkıyı Osmanlı topçusu yaptığı gibi, Avustralyalı ve Yeni Zelandalıların ölüm ve yaralanmasına en fazla neden olan da bu silahtı. İşin tuhafı, bunun Büyük Harpteki tek istisnası Kanlısirt’taki Osmanlılarla, Seddülbahir’deki İngilizlerdir. 25 Nisan’da bunların her ikisinin üzerine de çok az top ateşi açıldı.

ANZAK topçusu çok daha etkisizdi. Ana taarruza kalkanlara, kardan hiç top ateşi açılmadı. Donanma toplarının açığı kapatması umuldu. Bu umut da boşa çıktı. 5. Osmanlı Ordusu Kumandanı Kâzım Paşa, bu donanma topçusu ateşinin “somut olmaktan ziyade moral” bir etkisi olduğunu düşünüyordu.²⁷ Bu görüşe olayın diğer görgü şahitlerinden de itiraz gelmez. Tam aksine, daha önce de belirtildiği gibi, gerek o gün, gerek öncesinde ve sonrasında dile getirilen genel inanış, donanma topçusunun piyadeye verdiği desteğin pek de önemli olmadığı yolundadır.²⁸ Bunun sebebi hazırlıkların yetersiz olması değildi: Doğu Akdeniz Filosu Kumandanı Tuğamiral J. M. De Robeck, 12 Nisan’da donanma topçu ateşine dair bir muhtıra yayınlamıştı ve orada şöyle diyordu:

... ana hedef düşman topçusu olmak üzere... destek gemilerden açılan ateş, harekate destek vermekte kullanılacaktır. Düşman topçusuna saldırı, kural olarak personele karşı şarapnel kullanılarak yapılacaktır. Gemiler genellikle düşman birlikleri fark edildiği anda ya da belli bir taktik hedefle ateş açacaklardır..... askeri makamlar tarafından gösterilmiş herhangi bir hedefe karşı, her zaman böyle yapmaktadırlar.²⁹

Burada bir kararlılık var gibi durmaktadır, oysa De Robeck olaydan önceki özel bir mektubunda, Savaş Bakanlığının donanmanın orduya destek sunması fikrini fazla iyimser bulduğunu söylüyordu.³⁰ “Türk birliklerinin, donanma toplarının düz mermi yollarından pek korkusu yok,” diye yazmıştı.³¹ Ayrıca, “askeriye tarafından gösterilmiş herhangi bir hedefe” ateş açmanın da pek başarı şansı yoktu. Donanmaya, üzerlerinde uçarak çatışma yerlerini gösteren Samson, gemilere aktardığı hedef bilgisinin genellikle göz ardı edildiğinden şikâyetçidir.³² 400 Rakımlı Tepe’deki bir subay, Üçüncü Sırt’taki Osmanlı topçusunu görmüş ve deniz topçusunu harekete geçirmeye çalışmıştır. “Sabah saat 11.00’de, oraya varır varmaz, askerlerden biriyle haber gönderdim ve haberde bu topların yerini işaretledim. Öğlen 12.00 civarında aynı şeyi bir daha tekrarladım. Saat tam 1.00’de bir daha. Savaş gemilerimizden ne bir sonuç çıktı, ne bir cevap geldi. O zamana kadar dört mesaj gitmişti. Bir mesaj daha yazdım...”³³ Bu mesaj da dikkate alınmadı.

Çıkarmadan birkaç gün önce, Maydos yakınlarındaki 27. Alay kamplarını bombardıman eden *HMS Triumph* muhribine hedef gösteren bir Kraliyet Donanma Hava Servisi gözlemcisi, “gemiler Sarıbayır tepesinin altında, o kadar yakın bir yerde yatıyorlardı ki, tepenin hemen arkasındaki hedeflere nisbeten düz mermi yollu herhangi bir silahla erişilmesi mümkün değildi” diye açıklama yapar.³⁴ Bu kuşkusuz kısıtlayıcı bir unsurdu, ama eldeki kanıtlar az olsa da, başkaları da vardı. Eski adı Kamu Kayıtları Ofisi olan Londra’daki Ulusal Arşiv görevlileri, ilgili Kraliyet Donanması topçu kütüklerinin, yetmiş küsur yıl önceki bir temizlik sırasında imha edildiğini bildirmişlerdir. Topçu kütüklerinde, yapılan atışlara ilaveten kullanılan mermi tipleri de kaydedilirdi. Karaya atışta en etkili olanlar şarapnel mer-

mileriydi, arkadan tahrip gücü yüksek patlayıcılar gelirdi, ama majestelerinin gemilerinin asıl görevi diğer gemilere ateş etmek olduğundan, haliyle şarapnel mermilerinden çok sayıda bulundurmazlardı. Bu tip mermilerin ihtiyacının açıkça hissedildiği, Ağustos'taki Suvla çıkarmasında, bazı gemiler hâlâ ana batarya için namlu başına altı atımlık şarapnel taşıyorlardı. Şubatta Çanakkale Boğazı'na gönderilen filo, açıktaki birlikleri değil de tabyaları topa tutmaya niyetlendiği ve daha çok ihtiyaç duyulan yeni mermileri yükleme şansı da olmadığı için, bunların Nisan çıkarmasında söz konusu mermilerden daha fazla taşıyor olmaları muhtemel değildi.³⁵ Günlüklere düşülen notlar ve gizli muhtıralar, daha küçük kalibreli silahlar için biraz daha fazla mermi taşındığını doğrular.³⁶

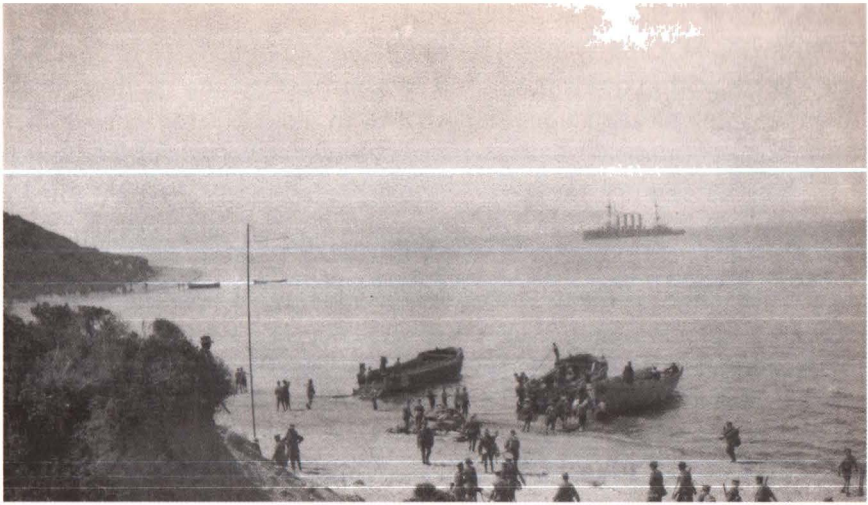
Tuğamiral Thursby'nin İkinci Donanma Filosunda beş zırhlı, bir kruvazör ve sekiz de destroyer mevcuttu.³⁷ Sancak gemisi olan *HMS Queen Elizabeth* bir süreliğine Arıburnu açıklarındaydı ama ne ondan, ne de birlikleri karaya çıkarmakla meşgul destroyerlerden herhangi bir ateş açıldı. *HMS Bacchante* kruvazörünün Kabatepe'deki topları imha ettiği bildirilmiştir, ama gerçekte gün içinde onları ancak bir süreliğine susturmayı ve en nihayet birini saf dışı etmeyi başarabilmişti.³⁸ Bu, donanma bombardımanının ANZAK'a somut yardımında bulunduğu dair makul kanıta sahip olduğumuz yalnızca iki olaydan biridir. Diğer, Kabatepe yakınlarındaki ana Osmanlı taarruzunun güneydoğu ucuna açılan top ateşidir. Bunu açan da *Bacchante* idi. "Pruvası neredeyse kayalara değecek kadar karaya yaklaştı... ve bordasından ateş ederek karanlığa kadar orada kaldı."³⁹

Donanma bombardımanının etkilerini inceleyecek kadar meraklı biri için başvurulacak ikinci en iyi otorite, gemi kütükleridir; bunlarda, ilk göze çarpan, 25 Nisan'da ne kadar az ateş açıldığıdır. *HMS Majestic* zırhlısı, "aralıklarla ateş ettiği" 14.56'dan 17.28'e kadar olan sürede, 6 inçlik toplarını 57 dakikalığına ateşlemiştir.⁴⁰ *HMS Prince of Wales* kütükleri ise geminin sabah 04.00'te ateş açtığını iddia etmektedir ki bu doğru olamaz, çünkü gemilere karadan ateş açılana kadar, denizden ateş açılması söz konusu olmamıştı. Muhtemelen bu gemi ortalığın yeterince aydınlandığı 05.30'da ateşe başlamış ve 06.30'da durmuştur.⁴¹ 14.00'ten itibaren "aralıklarla" ateşe geçmiş ve 18.55'ten 19.30'a kadar tekrar ateş açmıştır. *HMS Qu-*

een için tek bilinen, onun 06.00'da ateş açtığı ve 11.00'de "gereği gibi ateş etmekte olduğu"dur.⁴² *HMS Triumph* toplam süresi iki saati bulan on üç farklı bombardıman yapmıştır. Onun, Kabatepe yakınlarındaki Osmanlı piyadesini hedef almış olması muhtemeldir. Balıkçı Damları civarındaki alan dışında, burası kıyı başından bakıp da içerilerde uzunca bir mesafenin rahatça görülebildiği tek yerdi. Osmanlılar, Kraliyet Donanmasını kışkırtmamak için, seferin geri kalanı boyunca her iki noktaya da herhangi bir saldırı düzenlememeye dikkat ettiler. *HMS London* hakkında tek bildiğimiz, onun "sık aralıklarla ateş açtığı"dır.⁴³ Arıburnu'na toplamda kaç atış yapıldığına dair şüpheleri ortadan kaldıran herhangi bir kanıt da yoktur. En iyi tahminle, her kalibreden silahla orada 3.000, *Seddülbahir*'de de 5.000 atış yapılmıştır.⁴⁴ Yaklaşık 40.000 atımlık mermi de ya kıyıya çıkarılmış ya da stokta tutulmuştur. Üç bin atış bir bombardıman için fazla büyük değildir, çünkü 26 Nisan'dan itibaren üç gün içinde, günde hemen hemen ortalama beş bin atış yapıldı.⁴⁵

Kraliyet Donanmasının çok sayıda atış yapmamasının arkasında yatan bütün hikâye, uygun mühimmat eksikliği ve sağlıklı olduğundan emin olunamayan haberleşme değildir. Amiral Thursby'nin İkinci Filosunun kudreti bu kadardı, ikinci sınıf bir filo idi. Daha yeni zırhlılar *Seddülbahir*'deki çıkarmanın takviyesine tahsis edilmişti. Arıburnu'ndaki zırhlılar ise yaşlıydı, tümü 1895-1904 döneminde inşa edilmişti. Daha da kötüsü, bunların büyük kalibreli silahlarının namlu balatalarında bir sorun çıkmıştı. Uç bir örnek de, filo yuvaya dönüp de kusur düzeltilene kadar, yapılacak atışların kesinlikle otuz üçle sınırlandırılması tembih edilmişti.⁴⁶ Gemi kaptanlarının niyetlendikleri atış sayısının bundan etkilenmiş olması anlaşılır bir şeydir.

Olaydan sonra üzerinde uzlaşılan görüş, "donanmanın, orduya kendisinden beklendiği kadar büyük bir destek veremediği idi. Konu siperler ve makineli tüfekler olunca, donanma fazla yardımcı olamıyordu."⁴⁷ Savaş Konseyi Sekreteri Sir Maurice Hankey, görgü tanıklarını bu hususta sorguladı ve yorumları bir mektupta topladı. Tipik görüşler: "Donanma topları kıyıdaki hedeflere nişan aldıklarında haşmetli oluyor ama ikna edici olamıyorlar" ve "donanma topları, piyade hücumuna takviye olarak kullanıldıkla-

10.4: 25 Nisan 1915, Anzak Koyu. Jacob's Hint dağ bataryası koya çıkarken. Anka planda Kabatepe'yi topa tutan *HMS Bacchante* görülüyor.

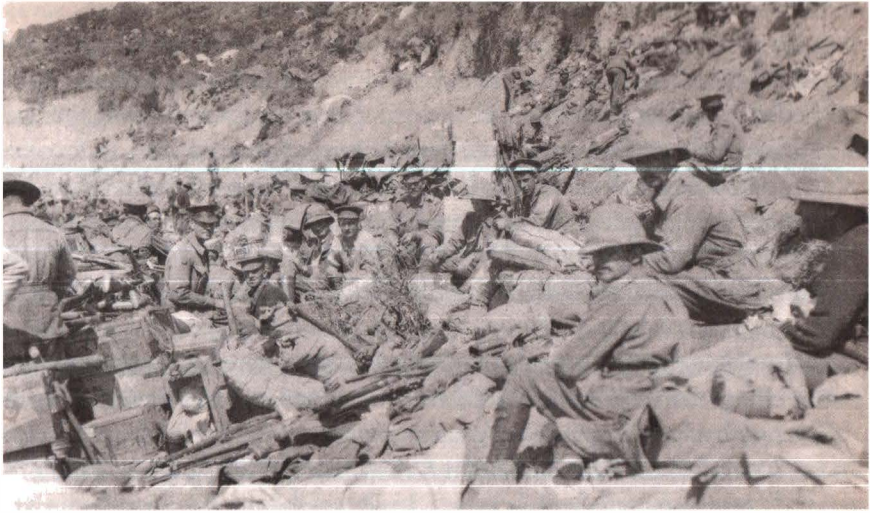
rında, çok az işe yarıyorlar” biçimindeydi.⁴⁸ Öğleden sonra donanma ateşi iyice azaldı, öyle ki 16.00 itibarıyla, yani kendisine en çok ihtiyaç hissedilen sırada, “ateş etmekten neredeyse vazgeçmişlerdi” denecek noktaya kadar geriledi.⁴⁹ Donanma topları, uygun olmamaları, gemiden-kıyıya haberleşmenin kötülüğü ve en uygun mühimmatın ktlığı nedeniyle aksadılar. Muharebeye yalnızca *Bacchante* gerçek bir katkı yapabildi. ANZAK’a karadan ve denizden verilen topçu desteği, sonuçları itibarıyla ihmal edilemez olmasa da küçük addedildiğinde, en önemli destek silahının ANZAK için makinelî tüfek, hasmı içinse topçu olduğu ortaya çıkar.

Acaba ikmal eksikliği, iki tarafta da savaş etkinliğini azalttı mı? Kıyıbaşı, sefer boyunca ikmal sorunlarıyla boğuştu, ama biz sadece ilk günü incelediğimiz için her türlü ikmal sorununu dikkate almak gerekmez. Burada sadece iki malzeme önemliydi. Her iki taraf ta yeterli suya ve mühimyata sahip oldukları müddetçe, bir günlük çarpışmanın amaçları açısından iyi ikmal edilmiş sayılırlardı. Ordulardan biri her şeyi denizden geti-

rirken, diğeri kendi topraklarında ise ve ikmal depoları oluşturacak vakti de olmuşsa, ikincinin avantajlı olmasını beklemek doğrudur. İngiliz istihbaratı, planlanan çıkarma bölgesinin arkasındaki Osmanlı kamplarının olduğu yerde birçok kuyu olduğunu, ANZAK'ın çıkacağı yerde ise tek bir kuyunun bile bulunmadığını kaydetmişti. Birdwood, kolordusu için bunun bir sorun olacağını farkındaydı: "Almam gereken tepe, yarımadanın en susuz kısmında.... Ve onların [birlikler], susuzluktan dolayı çok büyük sorunlar yaşayacağından eminim."⁵⁰ Birdwood, bu sorunu çözmek için yaptığı hazırlıkların, Akdeniz seferi kuvvetleri karargâhı tarafından plandan nasıl olup da çıkarıldığını anlatarak devam eder. Kanlısırt'a tüm su ve mühimmatın, kıyidan sarp arazide taşınarak getirilmesi ve ateş altında dağıtılması gerekmişti.

25 Nisan günü öğleden sonra istihkâmcılar kuzey cenahında bir kuyu açmaya giriştiler, ama bu kuyunun ve benzerlerinin, kolordunun gereksindiği suyun yarıdan biraz fazlasını sağlayabilmesi için aylar geçmesi gerekti. Cephe hattına su dağıtma, ancak birkaç kez uygulanabildi ve akşamüzeri bir kısım birlikler su peşinde kumsala indi. Su disiplini konusunda iyi örnekler olmakla birlikte, birçok asker öğle üzeri bütün suyunu bitirmişti; buna değinen çok sayıdaki haberden, bu su kıtlığının, sıcak çöktükçe ANZAK üzerinde sağlığı bozucu etkiler yaptığına hiç şüphe yok. 5. Taburdan Er Frank Parker şöyle diyordu: "Su diye seslendiklerini işitiyorduk, çoğumuzun matarasındaki 1 kuart (1.14 litre) suyun çoğu bitmişti."⁵¹ Yeri gelmişken, bir kuart su şimdiki standartlarda yetersiz addedilir. 1915'in orduları, suyun bir askerin dövüş kabiliyetindeki öneminin modern ordular kadar farkında değildi; şimdi "su disiplini" başka bir ışıktadır.

Tüfek mühimmatı daha küçük bir sorundu. Karaya çıkan tüfekliler yanlarında 200-250 atımlık mermi taşıyorlardı ve gün içinde partiler halinde bir miktar mühimmat ateş hattına ulaştırıldı.⁵² 3. Tugayın savaş günlüğü "akşamüzeri 6.00'da mühimmat ikmali iyi işlemekte" raporunu verir. "Mühimmat ziyarı başlangıçta korkunçtu, acemi askerlerden oluşan bir ordu için bu herhalde doğaldır" diye not edildiğine göre, iyi ki böyleydi.⁵³ Gerek ANZAK'taki, gerekse Türk olmayan taburlardaki heveslilerin, kendi askerlerinin gerilerine ateş etmelerinin önüne geçilmesi gerekti. 57. ve 27.

10.5: Gelibolu Yarımadası, Türkiye. 26 Nisan 1915. Anzak Koyu, Arıburnu Kumsalı'ndaki ikmal üssünden bir görünüş. (AWM G00915)

Alayların ateş disiplini, düşmanlarınca da iyi bulunmuştur ve bu, onların niteliğinin bir diğer göstergesidir.

Osmanlılar için ikmal sorun değildi. Su ve mühimmat, 3. kolordu nakliye bölüklerince, ikmal depoları ve yakın kuyulardan alınarak elverişli arazideki yollar üzerinden öküz arabalarıyla cephe hattına taşınıyordu.⁵⁴ Esir düşen askerlerden biri olan İzmirli Er Halil Hüseyin, yerel kaynaklar yeterli olduğu için, alayının su arabalarına iş düşmediğini söylemişti.⁵⁵ 5. Ordudaki Alman subaylarından biri olan Hans Kannengeiser ise başarılarını su ve tüfek mühimmatı bolluğuna atfetmişti ve ordu kumandanı da aynı görüşteydi.⁵⁶

Topçu mühimmatı konusunda işler bu kadar yolunda değildi. Bu dönemdeki bütün diğer ordular gibi, Osmanlı Ordusundaki katlık hakkında çok yazılıp çizilmiştir. Hiç kimse bu savaşta muazzam bir topçu mühimmatı sarfiyatı olacağını beklemiyordu.⁵⁷ İlk üç günlük bombardımanın kuvvetinden yola çıkarak, elde yeterli mühimmat depolarının bulunduğu 3. Ko-

lorduda henüz bir kıtlık hissedilmemişti. 5. Ordu Kurmay Başkanı, savaş-
tan sonra, 25 Nisan'da eldeki depolarda 2 hafta yetecek temel ikmal madde-
si bulunduğunu söyledi.⁵⁸ 5. Ordu aylardır hazırlık yaptığı, 3. Kolordu da su
kaynakları yakınına yerleştiği için, mevcut su arzının onların dövüş gücünü
artırırken, ANZAK'ınkini azalttığı gayet açıktır.

Haberleşme konusunda da ikmalle aynı durum söz konusuydu: Ra-
kipleri her şeyi genellikle de ateş altında, alenacele kıyıya taşımak zorunday-
ken, Osmanlılar bölgeye yerleşmeye vakit bulmuştu. 1. Avustralya Tümeni,
sabahın ilerleyen saatlerinde taburlarının bazıları, tugaylarının tümü ve ge-
nel karargâhıyla telefon bağlantısı kurdu. 2. Tabur mesaj ve sinyal kayıtları,
taburun Serçetepe'den hem tugay, hem de tümen karargâhlarıyla arasında
hatlar olduğunu ve yakınındaki iki tabur ile, bazıları ulaklar vasıtasıyla ol-
mak üzere mesaj alıp göndererek haberleştiğini gösterir.⁵⁹ 3. Tugay, 18.45'e
kadar, sahra telefon hattı üzerinden tümen karargâhına 90 mesaj gönder-
miştir.⁶⁰ Amfibi bir çıkarmada bunun kadar etkileyici olan bir diğer unsur
da, 3. Kolordunun telefon yazdırmada daha iyi olmasıydı. Osmanlı Ordusu-
na eğitim veren Almanlar, zaman zaman ortalama Mehmetçiğin, tüfek gibi
basit şeylerle rahat eden, ama telefon gibi daha teknik araçlardan pek hoş-
lanmayan bir tür askeri bağnaz olduğu izlenimi vermişlerdir. Ortalama Os-
manlı askeri, eğitimde Almanların altındaydı, ama bu kadarı da çok fazladır.
Şafakta başlayan ve kıyı boyunca yerleşmiş gözetleme karakollarından üst
birliklerine ve giderek 5. Ordu karargâhına kadar ulaşan telaşlı telefon ara-
maları, gayet yaygın bir muhaberat ağının göstergesidir. Kabatepe'yi savu-
nan bölük, çıkarmayı ve ona eşlik eden nakliyatı gözetleyecek konumdaydı
ve 27. Alay'a sürekli olarak bilgi geçiyordu. 3. Kolorduya, Suvla Körfezi'nden
güneye bakan bir diğer karakoldan da istihbarat geliyordu. Sahra telefonla-
rı ve ulaklar, Mustafa Kemal'i, karargâhını terk ettikten sonra da gelişmeler-
den haberdar etmeye devam ettiler; onun, öğleden sonraki kuzey ve güney
hücumlarını koordine etmedeki becerisi de sistemin iyi işlediğini gösterir.
Balkan Savaşları, muhaberat teçhizatında da kıtlığa yol açmakla birlikte, 3.
Kolorduya yine öncelik tanınmıştı. Kuşkusuz, her şey her zaman iyi işle-
miyordu. İlk gün esir alınan iki telefoncu, görüldüğü kadarıyla, kendilerini
sorguya çekenlere, telefonları bozulduğu için teslim olduklarını söylemişti.⁶¹

Komutanların verdiği yanlış kararlar askerlerinin verimini düşürürken, doğru kararlar artırır. Kanlısirt'ta karşı karşıya gelen taktik kumandanların kararlarının meziyetlerini tartışmaya girmeden önce, Mustafa Kemal'in Osmanlı tarafının yaptığı bir hatadaki payına değinmek gerekir. Napoleon'un, yeni bir general için "Şanslı mı?" diye sorduğu söylenir; belli ki bu özelliğe değer vermektedir. Mustafa Kemal ve onun Kolordu Kumandanı Tuğgeneral Esad Paşa'nın, ciddi sonuçlara yol açmayan bir değerlendirme hatası yaptıkları ortaya konulur. Mustafa Kemal'in kararlılığını övmek normal karşılanırken, onun, olaydan sonra kolordu kumandanının onayıyla, 5. Ordu ihtiyatı olan tümenin büyük kısmını, tam da bu sonucu versin diye hazırlanmış bir aldatma harekâtına karşı muharebeye soktuğu görmezden gelinir. Burada, ANZAK'ın hedefinin Osmanlı ihtiyatını kendi üstüne çekmek olduğu hatırlanmalıdır. Mustafa Kemal'in verdiği karşılık, Birdwood ve Hamilton'un arayıp da bulamadığıydı. Mustafa Kemal'in şansı Akdeniz seferi kuvvetlerinin Seddülbahir'de başlattığı ana taarruzun tam bir başarısızlıkla sonuçlanması oldu. Günün sonunda, 5. Osmanlı Ordusu ihtiyatının Seddülbahir'de olmamasının bir önemi kalmamıştı, çünkü orada mevzilenmiş olan birlikler, düşmanın ilerleyişini kendi başlarına durdurmayı becermişlerdi. Eğer böyle olmamış olsaydı, Yarbay Mustafa Kemal'in kariyeri kuşkusuz sona erer ve kendisi tarihe, Türkiye'nin kurucusu olmak yerine, dipnotlarda bazen rastlanan bir ad olarak geçebilirdi.⁶²

Bu iddianın ana mantığı, cephedeki bir ihtiyatın durumuyla ilgili olduğundan, burada bir miktar arka plan bilgisi gereklidir. Savaşta öyle bir kargaşa yaşanır ki, general genellikle sahaya sürdüğü bir gücün kontrolünü kaybeder. Öyle bir an gelir ki, onun savaş anında ihtiyatlarını çatışmaya sürüp sürmeyeceği ve nerede ya da ne zaman süreceği kararı, muharebenin sonucunu belirleyecek tek önemli karar haline gelir. Elinde son bir ihtiyat olan komutanın savaşı kazandığı biçiminde bir deyiş vardır. Büyük Harp, tam, ateş gücünün menzil ve etkilerinin arttığı 19. yüzyıl sonları ile daha etkili muhabere araçlarının geliştirildiği 20. yüzyıl ortaları arasına denk geldiği için, bu durum daha da belirgindi. Bunun sonucunda, Büyük Savaşın komutanları çarpışmanın en civcivli yerinde bulunan bir birlikle haberleşmede hayli güçlük çektiler.

Kendi ihtiyatlarını, öldürücü darbeyi indireceği zaman ve yerde savaşa sürmek üzere el altında tutarken, düşmanı ihtiyatlarını savaşa sürmeye zorlayabilen kumandan, savaşı kazanma şansını büyük ölçüde artırmış demektir. Gelibolu Yarımadası'nın coğrafyası, Hamilton'a, ANZAK'ı doğruca düşman ihtiyatlarının üzerine atılabileceği bir yere çıkarmak gibi bulunmaz bir fırsat veriyordu. Dolayısıyla, Mustafa Kemal zaten bir dereceye kadar von Sanders'in onun için seçtiği yere bağlı kalmış ve belli ki tümenin bir kısmını ANZAK ilerleyişini karşılamak üzere göndermeye mecbur olmuştu. Ancak, 72. ve 77. Alayları, günün büyük kısmında ihtiyatta tutmayı başardı. Bu iki alay en azından Seddülbahir'e gönderilseler daha iyi olabilirdi. Galiba Mustafa Kemal onları ne yapacağı konusunda kararsız kaldığından, kolordu kumandanının gelişini bekledi.

Birinci Balkan Savaşında Yunanlılarla savaşırken kıskanılacak bir ün kazanmış olan Esad Paşa, tipik bir Osmanlı Genelkurmayı mensubuydu. O gün öğle vakti 19. Tümen karargâhına gitmek üzere yola çıktığında, 27. ve 57. Alayların zaten çatışmaya girdiğini ve ordu ihtiyatının diğer unsurlarının da Arıburnu'na doğru hareket ettiğini gördü. 27. Alay 5. Ordu ihtiyatından değildi ve ondan herhangi bir mevzi düşman baskınına hızla karşılık vermesi beklenirdi. Ancak 57. Alay ordu ihtiyatının bir parçası olduğundan, yerinden oynatılmamalıydı.

Esad Paşa, Mustafa Kemal ile, onun Bigalı'daki karargâhına kısa süreligine döndüğü sırada, tesadüfen karşılaştı. Mustafa Kemal, onu bütün tümenin gerektiğine dair ikna etti. Von Sanders'ten ordu ihtiyatını uygun gördüğü biçimde kullanma yetkisi almış olan Esad Paşa, bunu kabul etti ve 27. Alayın kumandasını da Mustafa Kemal'e vererek, kolordunun geri kalanının durumunu görmek üzere Seddülbahir'e doğru ivedilikle yola çıktı. Mustafa Kemal, yapacağı ana taarruza hazırlanmak üzere derhal 72. ve 77. Alayları ileri hatlara göndermeye başladı.

Askeri hiyerarşiler, komuta zincirindeki her düzeye açık sorumluluklar vermeye özellikle çok gayret ederler. Ama savaşın yarattığı toz duman, konuyu kaçınılmaz olarak bulandırır. Bir yandan, Mustafa Kemal'den, bir işe girişmeden önce durup von Sanders'ten gelecek emirleri gözlemesi beklenemezdi, ama öte yandan ordu ihtiyatını, sorumluluğu üzerine alarak sa-

vaşa sürmek de çizgiyi aşmak olurdu. Herhangi bir ordu kumandanı, ihtiyatlarının onun talimatlarını dinleyeceğine, özellikle de o istediği anda hazır olacağına güvenemiyorsa, o ihtiyat kumandanı vahim derecede hatalı işler yapmış demektir. Sadece bir tabur gönderme yetkisi olan Mustafa Kemal, daha kendisine yetki verilmeden, bir alayı ve birkaç topçu bataryasını yola çıkarmıştı bile. Bu, herhangi bir Osmanlı subayının, Akdeniz seferi kuvvetlerinin asıl taarruzunun nereye olacağına dair en ufak bir fikri olmasından bir-iki gün önceydi. Olur a, Kraliyet Donanma Tümeninin Saros Körfezi'ndeki gösterisi gerçeğe dönüşür veya İngilizler Seddülbahir'de başarı kazanırsa, Mustafa Kemal, von Sanders'i köşeye sıkıştırmış olacaktı.

Buna, ANZAK'a karşı ordu ihtiyatını kullanma kararından sorumlu olanın Mustafa Kemal değil, tamamen Esad Paşa olduğu biçiminde karşı çıkılabilir. Ancak Mustafa Kemal de kabahatsiz değildir, çünkü emrindeki en iyi alayı ve ardından topçusunu üstünden izinsiz savaşa sokan ve mahalli duruma ilişkin büyük bilgisini kullanarak Esad Paşa'yı gerçek olmayan bir şeye, yani ANZAK hücumunun düşmanın ana taarruzu olduğuna inandıran odur. Von Sanders'in de, Esad Paşa'nın da, Mustafa Kemal'in de Seddülbahir'deki hücumdan haberleri vardı, ama 25 Nisan günü, hangi hücumun daha tehditvar olduğunu bilmeleri imkânsızdı.

Bu stratejik hatayı bir yana bırakırsak, Mustafa Kemal taktik becerisi bakımından, hasmı Bridges'inkinden kat be kat üstün olduğunu göstermiştir. Birdwood'a lafını bile etmek gerekmez, çünkü o kıyıya sadece, öğleden sonra gidip, akşamüstüne doğru döndüğü kısacık bir ziyaret yapmış ve muharebeyi, tümen erkânıyla birlikte saat 08.00'den beri zaten yönetmekte olan, mahallindeki adamına bırakmıştır. Burada yine söz ihtiyatlarına gelir; Mustafa Kemal'in generalliğinin, Bridges'i yaya bıraktığının en güçlü kanıtı, onun kendi piyadesinin yarısını ihtiyatta tutmayı başarırken, öteki yarısı ve topçusuyla, hasmını, ihtiyatlarının tamamını meydana sürmeye mecbur etmesidir.

Bu lehte durumu, Mustafa Kemal verdiği üç kararla yarattı: Bunlardan ilki, onun, karaya bir taburun çıkmış olduğuna dair raporların muhtemelen sahte olduğunu ve eğer düşman Kabatepe yakınlarına çıkmışsa, onun karşısına çıkmak için, kolordu kumandanının kendisine em-

rettiğinden daha büyük bir güç kullanması gerektiğini varsaymasıydı: "...bende hasıl olan kanaati kat'iyye, öteden beri imali fikir ettiğim gibi, düşmanın Kabatepe civarında mühim kuvvetle karaya çıkmaya teşebbüsü, demek ki, vukubuluyordu.... Binaenaleyh bu işin içinden bir taburla çıkmak mümkün olamayacağından, herhalde evvelce tahmin ettiğim gibi bütün fırkamla düşmana incizabın (düşmandan geri çekilmenin) gayri kabil-i içtinap olduğunu takdir ediyordum."⁶³ Bir alayı ve bir topçu bataryasını savaşa soktu. En kestirme yoldan yürümek yerine, önce Sarıbayır'ın en yüksek tepesi olan Kocaçimentepe'yi alıp buradan ilerlemeyi yeğledi. Bunun sonucunda, ANZAK'ın kuzey cenahına yerleşmiş olacaktı. Bu öyle bir karardı ki, kaybedilen zaman ona, gayet üstün bir taktik mevki olarak fazlasıyla geri dönüyordu. 27. Alaydan Şefik Bey telefon edip ona, alayının güney cenahtan saldırmak üzere çoktan yola çıkmış olduğunu bildirmişti. Düşmanın her iki cenahını birden tehdit etmek, onun durmaya ikna etmenin iyi bir yoludur.

Mustafa Kemal, Esad Paşa ile konuştuğundan sonra bir dizi emir daha verdi. Artık düşmanın ilerleyişini durdurduğuna göre, bombardıman için topçusunu birleştirmeye başlayabilirdi; diğer hücumları askıya aldı ve ana piyade taarruzundan önce bombardımanı serbest bıraktı ki işini yapıp düşmanı zayıflatsın. Bu bombardıman aynı zamanda düşmanı manevra yaptıktan da alıkoyacaktı. Saat 13.30'da, 77. Alaya ve ona bağlı topçuya, Pala-mutluk Sırtı'na doğru, 72. Alaya da Üçüncü Sırt'ın hemen arkasına doğru hareket emri verildi. Topçusunun geri kalanı 72. Alayla birlikte yola çıktı ve sırtın zirvesinden ateşe başladı.⁶⁴ Muharebenin ikinci fazını oluşturan bu dönemde, Mustafa Kemal yığdığı topçusunun ateşini daimi olarak, saldırmayı planladığı iki mahalle yöneltmiştir: Kılıçbayırı ve 400 Rakımlı Tepe.

ANZAK'ın içine düştüğü kargaşayı daha önce görmüştük. Mustafa Kemal her şeyi istediği gibi düzenlemeyi başarırken, düşman "karaya çıkan her yeni asker grubunu, kendilerine acilen ihtiyaç duyulan tepelere doğru hızla sürmek zorunda olduğunu ve sonuçta, tugayların ve alayların (ümitsiz bir biçimde) bozulduğunu" gördü.⁶⁵

Burada, Bridges için özel bir eleştiri ima edilmediğini belirtmek gerekir. Olan sadece, mahir bir kumandanın, kendisinden daha mahir bir ku-

mandan tarafından, avantajlı bir durumda alt edilmesidir. Bridges, bir kriz sırasındaki sarsılmaz ve açık düşünüşüyle övgüyü hak etmektedir. Kolorduyu muhtemelen imha olmaktan kurtaran onun, kalan tek ihtiyatını bütün bir öğleden sonra yerinde tutmaktaki kararlılığıdır. O sırada 1. Avustralya Tümeni karargâhında olan Bean, Bridges'i askeri kariyerinin bu en üst noktasında görmüştür.

Tuğgenerallerden, tabur komutanlarından, hatta bölük komutanlarından, her saat, tekrar ve tekrar takviye için yalvaran mesajlar geliyordu. Saatler geçiyor ve Bridges'in çok acil bir karar vermesi gerekiyordu. Sürüyle müracaata homurdanıp geçti: "Hıh! Onlara, direktmeleri gerektiğini söyleyin!" Son ihtiyatı 4. Taburu, güney cenahındaki durumu kurtarmasına yetecek bir süre tutmayı başarmıştı.⁶⁶

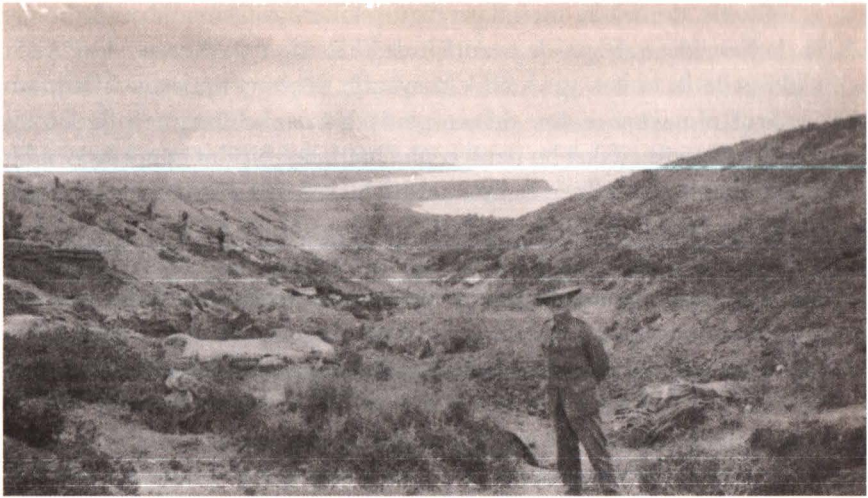
Mustafa Kemal, Bridges'i takviyelerini gelir gelmez savaşa sürmeye mecbur etmekle, onun nihai savaş kazanma kabiliyetini elinden alırken, kendininkini muhafaza ediyordu. Bridges sabahki savaşı kaybetmeyebilirdi, ama şöyle adamakıllı bir ihtiyatı olmadan kazanması galiba imkânsızdı. İkinci vakti geldiğinde, Mustafa Kemal'in generaliği hâlâ Bridges'in inadını altememmişti.

Dövüş gücünü etkileyen son unsur arazidir ve bu da kuvvetin durumuyla –yani saldırıda veya savunmada oluşuyla– yakından alakalıdır. Aynı arazinin, sabahtan ANZAK'ın başarısızlığına, öğleden sonra ise kurtuluşuna sebep olduğu söylenmiş miydi? Sırf Mustafa Kemal değil, tüm Osmanlı subayları toprağı yakından tanıyorlardı. Mustafa Kemal orayı ilk Balkan Savaşları sırasında görmüş, 3. Kolordu alaylarının tamamı ise, önceki aylarda defalarca hızla sahile inme talimleri yapmıştı.⁶⁷ 27. Alay, çıkarmaya mukabele etmek üzere çağrıldığında, Kabatepe'deki bir talimden henüz dönmüştü. Oysa Arıburnu mıntıkasını kendi gözleriyle görmüş pek az ANZAK subayı vardı ve görenler de bunu da ancak denizden bakarak yapmıştı. Bu konudaki tek istisna, kolordunun maceracı istihbarat subayı Binbaşı C. Villiers-Stuart'tı; Kraliyet Donanma Hava Servisini, kendisini 14 Nisan'da bölge üzerinde uçurmaya ikna etmişti.

Arazi yapısının kimin lehine olduğuna karar verebilmek için, hesaba katılması gereken üç özellik vardır. Osmanlı'nın sağ (kuzey) cenahından başlayıp sol cenahına kadar işleyen Sarıbayır hâkim unsurdur ve Mustafa Kemal'in yaptığı gibi oraya yerleşen bir kumandan, bilmek istediği şeylerin birçoğunu anında görür. Bu yükseklikten toplar ve belli bir dereceye kadar da tüfekler ile makineli tüfekler, ANZAK cephesinin büyük kısmına nişan alabiliyordu. Sarıbayır kütesinin denize bakan tarafı, Bıçak Sırtı'na kadar inen çoğu yerinde gayet sarpıtır. Bu iki amaca hizmet eder. Birincisi, her iki taraf da bir cenahlarını bu dik yakaya yaslayabilirler. Balıkcı Damları'nın oradaki alçak arazide dövüş devam ederken, iki tarafta o yamaçta bir sonuç almayı beklemiyordu, bu yüzden bayır, Kanlısirt boyunca her iki tarafın cenahları için de aslında bir payanda görevi gördü. Daha da önemlisi, Arıburnu'na çıkanlar karşılarında, Sarıbayır'a ilerleyişlerini yavaşlatan bu engel buldular.

Birinci Sırt/Sarıbayır'ın bir parçası olan Bıçak Sırtı da ANZAK solunun takviyesini güçleştiriyordu. Bunu bilmeyen takviyeler, Birinci Sırt'ın üstü boyunca ilerleyebileceklerini sanarak, başlangıçta Anzak Koyu'ndan Haintepe'ye doğru tırmandılar. Ama Bıçak Sırtı buna imkân vermedi. Buna ilaveten, ANZAK'ın sol tarafına düşen arazideki dere yatakları o kadar karmaşık yapıdaydı ki Kılıçbayırı'na doğru yola çıkan takviyeler yer yer kayboldu. Osmanlı tertipleri için ise hattın kuzey ucu daha ulaşılabilirdi. Sarıbayır ve onun devamı olan Birinci Sırt, genel olanak onların avantajına çalıştı.

Şimdi, Osmanlı perspektifinden merkeze ve sola baktığımızda, ikinci mıntıka özelliğinin aslında birbirine paralel iki sırt olduğunu görürüz: Kanlısirt ve Üçüncü Sırt. Üçüncü Sırt, Osmanlı topçusunun zirvesinin hemen ardına yerleşmesine imkân tanıyarak, onun Kanlısirt'ı adeta bir dokunulmazlık içinde bombalamasına imkân tanıyor ve aynı zamanda onun merkezine de korunaklı bir geçit sağlıyordu. 72. Alay, günün ilerleyen saatlerinde MacLaurin Tepesi'ne saldırırken, bunun faydasını gördü. Kanlısirt ise, savunmacılara aynı yararı sağlamıyordu, çünkü ona gelen geçitler, Kılıçbayırı mevkiinden gözetleniyordu. Düşmanın ilerleme hattına dik açıyla bakan bir sırtı tutmanın, dövüş kuvvetine bir çarpan etkisi yapması gerekir, ama bu durumda bunun sağladığı avantajlar büyük ölçüde azalıyordu. Normalde, savunan taraf zirveyi tutar, iyi bir ateş sahası vardır ve o düşmanın

10.6: Gelibolu Yarımadası, Türkiye. Ekim 1915. Anzak mintikası, Gelincik Vadisi'nden Kabatepe'ye bakış. Kabatepe, Osmanlı'ya Anzak mevkiinin sağ cenahını arkadan gözetleme imkânı tanıyordu. (AWM G01063)

bütün yaptıklarını görürken, düşman onun zirvenin arkasındakini hareketlerini göremez. Oysa Kanlısirt'taki düzen böyle değildi. Burada, zirveyi savunan taraf tutmuyordu. Olan, daha ziyade tarafların, iki yönden de zirvenin hemen altındaki bir hatta adeta sinmeleri idi. Sırtın güney bitimindeki 400 Rakımlı Tepe'de, önemli hiçbir doruk yoktur. Bu tepenin, Osmanlı'nın tuttuğu Üçüncü Sırt'a doğru yavaş yavaş alçalışı da ayrı bir dezavantajdı, çünkü Üçüncü Sırt'taki Osmanlı topçusu böylelikle hedefini kolayca görüp nişan alabiliyordu.

Osmanlı'nın en dış solundaki üçüncü önemli yeryüzü şekli, sefer boyunca ellerinde tuttıkları Kabatepe'ydi. Kabatepe, ANZAK'ın sağ cenahının arkasında, bir düşman tabyası olarak yükseliyordu. Oradan bakan toplar, demirleme yerlerini dövmeye, çıkarmayı yavaşlatmaya ve Osmanlı'nın güney cenahına doğru olabilecek her türlü ANZAK hamlesini durdurmaya muktedir. Burası ayrıca, öğleden sonra buradan başlatacağı taarruzda, Osmanlı piyadesinin sol cenahı için iyi bir dayanak noktası vazifesi de gördü.

Özetle, demek ki önemli yeryüzü şekilleri ya Osmanlı'ya yardımcıydı ya da her iki taraf için de avantajlı değildi. Mustafa Kemal, ANZAK'ın elindeki yerlerin onlara yardımcı olmayacağı düşüncesindeydi: "[Düşman] hiç müsait olmayan ve son derece geniş bir cephe üzerinde ilerlemeye muktedir olmuştur... fakat bu uzun cephe hattı, her biri bir engel teşkil eden bir takım derelerle kesilmiş bulunuyordu, bu sebeple düşman kendi cephesinin hemen her noktasında zayıftı."⁶⁸

Araziden kaynaklanan herhangi bir avantajdan yoksun durumdaki ANZAK'a düşen, öğleden sonra savunma durumu almaktı. Daha önce, saldırının savunana nazaran daha çok askere ihtiyacı olduğunu görmüştük. Saldırmaktansa, sırf savunmada olma bile bir avantaj demektir. Bu, uzun zamandır bilinmektedir. 1863'te, Amerikan İç Savaşı sırasında, zeki bir amatör elindeki sorunu bir mektupta şöyle açıklıyordu:

... düşmanın bütün gücü 60.000. General Meade'in elinde 90.000 var... Demek ki bir meydan savaşında General Meade'in, General Lee'nin ikisine karşılık üçü var. Yine de, araziye seçmek ve savunmada olmak o kadar büyük bir avantaj sağlıyordu ki, üçün ikiye saldırımayacağına karar verildi ve o da savunmada bırakılmakla yetinildi...⁶⁹

Tarih boyunca birçok savaş, arazi kendisine bir üstünlük sağlamazken bile, savunan tarafından kazanılmıştır. İkincisi, modern ateş gücü savunmadakinin avantajını, yukarıda mektubundan alıntı yaptığımız Abraham Lincoln'un gönlünde yatan bire ikinin çok ötesine geçecek şekilde artırmıştır. 1870'lerde Avrupa'da silah yapımı, 1863 Kuzey Amerika'sının bir adım önündeydi. Fransız Harp Okulu Kumandanı J. Colin, daha düşük eğitimli de olsalar, birin hakkından ancak üç, hatta daha da iyisi dört kişinin gelebileceğini düşünüyordu.⁷⁰ 20. yüzyıl başlarında, şarjörlü tüfeklerin ateş gücünün öylesine arttığı düşünülüyordu ki, sağlam bir mevkiideki iyi bir tüfekli askerin, kendisini açık bir arazide üzerine gelen altı kişiye karşı başarıyla savunabileceği noktasında buluşuluyordu. Eğer savunanın mevkii sağlam değilse, şansı azalıyordu.

Şimdi bu bölümün esas sorusuna tekrar dönelim: Osmanlının asıl karşı taarruzu neden başarılı olamadı? Her şeyden önce, esasen Anadolu askerlerden oluşan 57. ve 27. Alayların, ANZAK piyadesinden kesinlikle daha iyi, eğitim, tecrübe ve moral bakımından açıkça üstün, mükemmel birlikler olduğundan kimsenin şüphesi yoktur. Asıl çatışan ve asıl zayıfları verenler de onlar olmuştur. Öteki iki Osmanlı alayı iyi değildi ama, Jandarma Taburu da ANZAK piyadesinin çok üstündeydi. Osmanlıların ayrıca takviye silahlarında, muhabberatta, komuta ve ikmalde de avantajları vardı. Öğleden sonraki bombardımanında ANZAK'a verdirilen muazzam zarar, özellikle önemliydi. Bu zararın, savunmadaki makineli tüfeklerin ANZAK'a sağladığı faydayı kat be kat aştığına kuşku yoktu.

Her şey hesaba katıldığında, savaş meydanındaki 3. Osmanlı Koldusu unsurları, savaşa zaman içinde gelip katılan ANZAK taburlarından çok daha güçlü bir savaş aracıydılar. 3. Koldunun elindeki bütün kozlar, özellikle güçlü topçu ögesi, ona büyüklüğünün ötesinde etkinlikte bir dövüş gücü kazandırıyordu. Charles Murphy, Osmanlı İmparatorluğu'nun silahlı güçlerine ilişkin, kapsamlı eserini Büyük Harbin hemen ardından tamamladı. Burada şu sonuca varıyordu: "bir bütün olarak alındığında.... Gelibolu'daki ordu için, Türk İmparatorluğu tarihinde savaşa girmiş en üstün ordu dense, hakkı vardır."⁷¹ Osmanlılar, dört yüz yıldır zaten hayli iyi ordular yetiştirdiklerinden, bu az buz bir övgü değildir. Üstelik 3. Koldu için bu ordunun kaymağı da denilebilir. Oysa kazandıkları üne, onlara duyduğumuz muhabbete, "atılganlıklarına ve cesaretleri"ne karşın, 1915 Anzaklarının Avustralya ve Yeni Zelanda askeri tarihindeki yeri için aynı şeyler söyleyemeyiz:

Anzak Sırtı Muharebesi'nde bir Osmanlı zaferini garanti edecek kesin oran ne olmuş olursa olsun, çıplak rakamlarda dövüş gücüne katkıda bulunan unsurlara göre uyarlamalar yapıldıktan sonra, bunun bire üç ve üzeri bir yerlerde olduğu hayli kesindir. ANZAK'ın gerçekte çatışmaya giren kısmı, toplamda çok daha küçüktü ve özellikle topçuya karşı verdiği kayıplarla daha da ufalmıştı. Osmanlı topçusu dövüş gücünü ikiye katlamış ve diğer avantajlar bunu daha da artırmış olmalıydı. Öyle ki burada, ANZAK'ı doğruca denize dökmeye şansını yaratacak kadar büyük bir üstünlük söz ko-

nusuydu. 3. Kolordunun bunu başarmasına ramak kalmış olması da, bunu doğrular. ANZAK'ın elindeki tek muğlak avantaj, onun saldırı durumundan savunma durumuna geçmiş olmasıydı. Osmanlı'nın ana taarruzu, elindeki tüm o avantajların bunu telafi etmeye yetmemesinden dolayı başarıya ulaşamadı. Eğer işgalciler ilerlemeye devam etmiş olsalardı, kendilerini savunmada olmanın üstünlüğünden mahrum edeceklerinden, denize dökülmeleri ihtimali çok daha kesinleşecekti.

Notlar

- 1 T.N. Dupuy, *Understanding War: History and Theory of Combat* (Falls Church, VA: Nova Publications, 1987). Birinci bölümdeki tartışmada, Dupuy savunmada olanın, ortalama olarak dörtte üç kazanma şansı olduğunu söyler.
- 2 E. Hamley, *The Operations of War* (Edinburgh: William Blackwood & Son, 1904), 413.
- 3 Dupuy, *Understanding War*, ch. 4.
- 4 C. Muellmann, *Der Kampf um die Dardanellen 1915* (Berlin: Oldenburg, 1927). Ayr. bkz. C. Muellmann, *Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis Im Weltkrieg* (Leipzig: Koehler und Amelang, 1940), 10.
- 5 J. Wallach, *Anatomie Einer Militärhilfe Die Preussisch-Deutschen Militärmissionen in der Türkei, 1835-1919* (Düsseldorf: Droste Verlag, 1976), 150.
- 6 J. Poniatowski, *Der Zusammenbruch des Osmanischen Reiches* (Vienna, 1928), 16 ve 53.
- 7 J. Wallach, *Anatomie Einer Militärhilfe Die Preussisch-Deutschen Militärmissionen in der Türkei, 1835-1919* (Düsseldorf: Droste Verlag, 1976), 150.
- 8 Kitchener'den Hamilton'a, sinyal sayısı 4109, PRO WO 95/4263.
- 9 E. Erickson, *Ordered to Die: The Ottoman Army in the First World War* (Westport, CT: Greenwood Press, 2001), 10-1.
- 10 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi*, 2. Kitap (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1973), 125.
- 11 C. Pugsley, *Gallipoli: The New Zealand Story* (Auckland: Hodder & Stoughton, 1984), 128.
- 12 AWM4 Anzac Intelligence War Diary, ekli evrak.
- 13 Erickson, *Ordered to Die*, 8-9.
- 14 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde*, cilt. 2, 110 ve devamı.
- 15 M. Larcher, *La Guerre Turque dans la Guerre Mondiale* (Paris: Chiron, 1926), 37.
- 16 Erickson, *Ordered to Die*, bl. 1 ve 4.
- 17 Pugsley, *Gallipoli: The New Zealand Story*, 140.
- 18 Ibid., 56 ve 364.
- 19 Bkz. L.L. Robson, *The First AIF: A Study of its Recruitment 1914-1918* (Melbourne: Melbourne University Press, 1982) ve C.E.W. Bean, *Official History Of Australia In The War of 1914-18* (Sydney: Angus & Robertson, 1944), I: bl. 3.
- 20 AWM 4 23/28.

- 21 C.E.W. Bean, *Gallipoli Mission* (Melbourne: ABC Books, 1990), 351.
- 22 Bütün Avrupa ordularının yarım yüzyıl boyunca kendine örnek aldığı Büyük Frederik'in ordusu zorunlu askerliğe dayanan bir orduydı. Napoleon'unki de.
- 23 O.L. von Sanders, *Five Years in Turkey* (Annapolis, MD: United States Naval Institute Press, 1927), 98.
- 24 E. Bush, *Gallipoli* (Londra: Allen & Unwin, 1975), 153.
- 25 J. Wallach, *Anatomie Einer Militärhilfe Die Preussisch-Deutschen Militärmissionen in der Terkei, 1835-1919* (Dusseldorf: Droste Verlag, 1976), 150. Ayr. bkz. Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi*, 2. Kitap (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1973), cilt. 2, şema 6.
- 26 Bkz. J. Bailey, *Field Artillery and Firepower* (Oxford: The Military Press, 1989). 14. bl'de, Büyük Savaşta topçunun etkinliği hakkında bir tartışma vardır.
- 27 Bean, *Gallipoli Mission*, ek I.
- 28 Ellison, NAM 8704/35/324.
- 29 PRO WO/106/705.
- 30 NAM 8704-35-330, 11245.
- 31 De Robeck'ten bahis, NAM 245-c-14.
- 32 C. Samson, *Flights and Fights: A Memoir of the Royal Naval Air Service in World War I* (Nashville: The Battery Press, 1990), 234.
- 33 Notlan Bean daktilo etti, AWM 38 DRL 606. Çeşitli subaylarla yapılmış mülakatlar vardır, ama bu hikâyenin kimden çıktığı belli değildir.
- 34 J. Strain, yayınlanmamış bildiriler, RAF Müzesi Arşivi B, cilt. 2, 28.
- 35 PRO CAB 19/32 ve 8/9/17: 'her geminin top başına altı atımlık şarapneli vardı ... *HMS Vengeance* Suvla'da özel bir şarapnel istihkakına sahipti.'
- 36 NMM, Thursby'nin evrakı, ms 86/012.
- 37 37- W.D. Puleston, *The Dardanelles Expedition: A condensed study* (Annapolis, MD: United States Naval Institute Press, 1927), 65.
- 38 Kabatepe'ye 05.15, 07.15 ve 10.00'da yapılan kısa menzilli atışların çoğunu *HMS Bacchante* yaptı. Bkz. Geminin kütüğü, PRO ADM 53/34645. Strain'in günlüğünde aksi söylense de, 25 Nisan'da ANZAC'ta olan *HMS Queen Elizabeth* ateş açmadı. Strain 25 Nisan'ı ertesi güne karıştırıyor. Geminin kütüğü PRO 53/56824.
- 39 T. Travers, *Gallipoli*, 1915 (Charleston: Tempus, 2003), 72.
- 40 PRO ADM 53/47972.
- 41 PRO ADM 53/55828.
- 42 PRO ADM 53/56781.
- 43 PRO ADM 53.
- 44 C. Aspinall-Oglander, *Military Operations: Gallipoli* (Londra: Heinemann, 1929-32), I: 325. Seddülbahir'de ateş açan gemilerin sayısı, Arıburnu'ndakinden çok daha fazlaydı; bu yüzden 8.000 atımdan 3.000'inin yapıldığı, akla yakın bir tahmindir.
- 45 Ayr. bkz. PRO CAB 19/32.
- 46 Bkz. http://warships1.com/Weapons/WNBR_12-35_unk8.htm.

- 47 Thursby Evrakı, NMM 586/012, Amiralliğe sunulan 19 Mayıs raporu.
- 48 Mevcut görgü tanıklarının ifadeleri, Sir Maurice Hankey tarafından bir mektupta toplandı, Ellison Papers NAM 8704-35-330. Bean aynı zamanda ‘Günün ortaya çıkardığı gibi, böyle hedeflere karşı pek işe yaramayan donanma topçusu, birliklere takviye sağlayamıyordu’ ve asıl Osmanlı karşı taarruzu esnasında “neredeyse ateşi kesmişti”: Bean, *Official History*, I: 314-15.
- 49 Ibid., 314-15.
- 50 Birdwood’dan Fitzgerald’a PRO 30/57/61.
- 51 H. Broadbent, *The Boys who Came Home: Recollections of Gallipoli* (Sydney: ABC Enterprises, 1990), 56.
- 52 Pugsley, *Gallipoli: The New Zealand Story*, 118.
- 53 Broadbent’teki Birdwood raporu, *The Boys who Came Home*, 58-9.
- 54 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi*, 2. Kitap (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1973, cilt. 2, 112.
- 55 AWM 4, Anzac Intelligence Report, ekli evrak.
- 56 Kannengeiser, genel konuşmakta ve nisandakiler kadar ağustostakilere de değinmektedir. T.A. Gibson, ‘Eyeless in Byzantium: The Tragedy of Sir Ian Hamilton’, *Army Quarterly* (Ekim 1965), 91. Ayr. bkz. von Sanders, *Five Years in Turkey*, 99.
- 57 Meullman, *Das Deutsch-Turkische Waffenbündnis Im Weltkrieg*, 10.
- 58 Aspinall-Oglander, *Military Operations: Gallipoli*, I: 357, dipnot.
- 59 AWM 38 seri 5 3 DRL 8042 kalem 5.
- 60 3rd Brigade War Diary, AWM 4.
- 61 AWM Summary of Operations 1st Australian Division 4 ormf rulo 803, ekli evrak.
- 62 Mustafa Kemal’in askeri kariyeri için, bkz. H.C. Armstrong, *Grey Wolf: Mustafa Kemal* (Londra: Arthur Barker, 1932).
- 63 Atatürk’s Memoirs of the Anafartlar Battles, IWM 314.16, K35413: 5
- 64 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi*, 2. Kitap (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1973), cilt. 2, 114.
- 65 Birdwood 3DRL 1731, awm 419/10/7 50 belgeden 2 numaralı.
- 66 Bean, *Official History*, I: 456.
- 67 P. Kinross, Atatürk: *The Rebirth of a Nation* (Londra: Phoenix, 1993), 56.
- 68 Atatürk’s Memoirs of the Anafartlar Battles, IWM 314.16, K35413, 8.
- 69 Dupuy, *Understanding War*, 32-3.
- 70 J. Colin, *France and the Next War* (Londra: Hodder & Stoughton, 1914), 302.
- 71 C.C. Murphy, *Soldiers of the Prophet* (Londra: John Hogg, 1921), 142.

SEDDÜLBAHİR – BİR KARŞILAŞTIRMA

Ancak Roma'nın hilesini sezinleyen Barbarlar, askerlerimizin çıkmasını engellemek için gayret ettiler. Buradaki en büyük zorluk, gemilerimizin, büyüklükleri nedeniyle ancak derin sularda durabilmeleri ve askerlerimizin, tanımadıkları yerlerde, elleri ağır ve büyük silahlarının yüküyle meşgul ve sıkıntılı olduğu halde, gemilerden atlamaları, dalgalarla boğuşmaları ve düşmanla karşılaşmaları mecburiyetiydi. Oysa onlar, elleri kolları serbest, ezbere bildikleri yerlerde, silahlarını güvenle fırlatabilirlerdi. Koşulların yıldırıldığı ve bu tür bir savaşa talimli olmayan askerlerimiz, kara üzerindeki çatışmalarda göstermeyi alışkanlık haline getirdikleri cesareti ve şevki gösteremediler.

GAIUS JULIUS CAESAR, De Bello Gallico

Yüz asker kumsala serilmiş yatıyor, içlerinden bazıları tanınmayacak derecede örselenmiş. Kumsal şeridinin her yerinde, her kaya çıkıntısının ardında, yaralanmış, parçalanmış, kanlar içinde ve ölmek üzere olan askerler var. Uçurumlara tırmanırken ölen kimi Lancashirelilerin soğuk ve katılmış parmaklarının arasında, hâlâ sıkı sıkı tuttukları silahları var.

CHAPLAIN CREGHTON, W Kumsalı

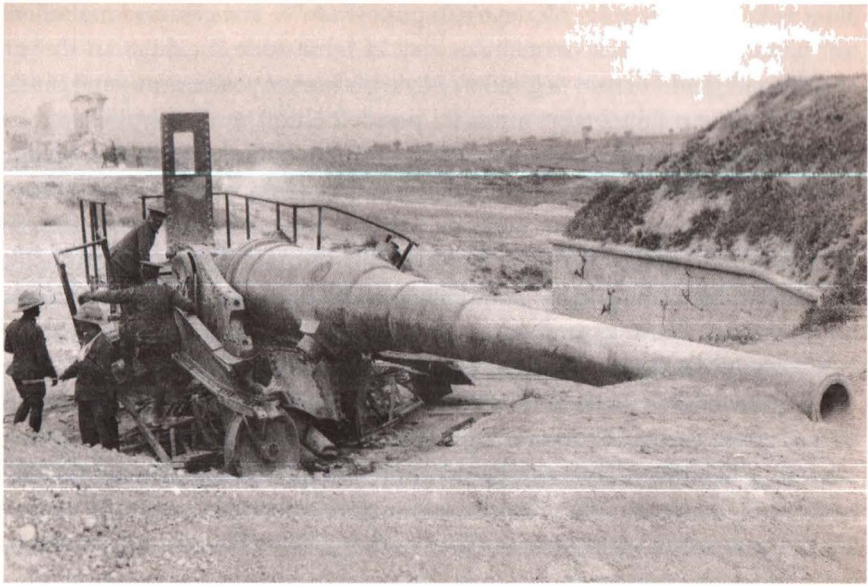
Seddülbahir'deki beş çıkarma noktasıyla Arıburnu arasındaki temel fark, Seddülbahir'de hiçbir sürpriz girişiminde bulunulmamasıdır. Gelibolu Yarımadası'nda bir dayanak noktası kazanabilmek için gösterilen çabanın tamamı bir stratejik sürpriz örneğidir, ama Y Kumsalı dışında taktik düzeyde bir sürpriz elde edilemedi. Seddülbahir çıkarmaları günün ilk ışıklarından iki saat sonra başladı; bu süre boyunca deniz topçusu kıyıyı dövdü. Birdwood gece çıkarmasını tercih etmişken, Hunter-Weston Seddülbahir'de gündüz çıkarması lehinde görüş bildirdi. Hamilton ikisini de kendi yoluna bıraktı. Onlar da, doğal olarak uygun kumsalları araştırmaya giriştiler. Seddülbahir'de bu daha bir önemliydi, çünkü seçilen

kumsalların iki tarafında da çıkarmaya uygun bir nokta yoktu. Hunter-Weston için hazırlık bombardımanının avantajıyla birlikte bu, taktik sürpriz eksikliğinin yerini dolduruyordu. Sürpriz mi-bombardıman mı ikilemi tartışması, tamamen yeni bir tartışmaydı. Bombardımanın, sürpriz yapılmamasının yarattığı eksikliğin yerini doldurmaya yetip yetmeyeceğini kimse bilmiyordu. İkinci Dünya Savaşı sırasında mesele çözümlenmişti, ama o sırada, karma harekâtlarda sürprizi, yıkıcı deniz ve hava bombardımanına üstün tutan bir kumandana rastlamak zordu.

Birdwood, başıbozuk askerlerle yola çıktığında işin püf noktasının, ateşle darmadağın edilmeden kıyıya varmak olduğunu hissediyordu. Çıkarma yerini şaşırma tehlikesini ve karanlığın yaratacağı karışıklığı ise daha ikincil şanssızlıklar olarak görüyordu. Üstelik eğer çıkarma yüzlerine gözlerine bulaşırsa, Z Kumsalı'nın her iki tarafında kumsallar vardı. Seddülbahir ile yapılan bir başka anlamlı karşılaştırmada, Arıburnu'nun da hemen hemen aynı derecede savunulduğu görülür. ANZAK'ı, Seddülbahir çıkarmalarının en kötüsü olan V Kumsalı çıkarmasındaki askerlerin kaderini paylaşmaktan alıkoyan tek şey, çıkarmanın karanlıkta yapılması avantajıydı.

Akdeniz seferi kuvvetleri planının, ana taarruz için İngilizlerin muvazzaf 29. Tümenini uygun gördüğü hatırlanacaktır. Planın nihai hedefi Kilitbahir Yaylası'ydı. Buradaki, deniz saldırsına karşı koyan kaleler, arkadaki yükseltilerden ele geçirilebilirdi. Planın ilk günkü hedefi Alçıtepe'ydi. Burnun en uç noktasına uzaklığı sekiz kilometre olan bu tepe, nihai hedefe giden yolun tam ortasındaydı. Alçıtepe, savunmacıya çıkarma mahallerini gözetleme imkânı tanıyordu -yani Kabatepe'nin Arıburnu'nda gördüğü işlevin aynısı. Gözetleme top atışlarına isabet kazandırıyordu. Birdwood'un hedefi Osmanlı ihtiyatını meşgul etmekti ve bunun yerinin neresi olacağı tamamen onun takdir yetkisindeydi. Onun kolordusudan, ancak bu ihtiyat ortalarında gözükmediği takdirde, Maltepe'yi zorlaması bekleniyordu. Seddülbahir planında ise böyle bir esneklik yoktu. Diğer her şey eşit olsa bile, eğer hedef nokta ele geçirilmezse her şey boşa çıkacaktı. Ve Alçıtepe'nin hemen ele geçirilememesi halinde plan boşa çıkmış demektir.

Burada, nereye ne zaman vurulacağına karar vermekteki kazancın, ancak savunayı karşılık vermeye mecbur ettiği takdirde süreceğinin altını

11.1: Gelibolu, Türkiye. 25 Nisan 1915. Seddülbahir'e çıktıktan sonra 1. No.lu Tabya'daki ağır topu inceleyen, biri yaralı İngiliz Ordusu askerleri. (AWM H10282)

bir kez daha çizmekte yarar var. Seddülbahir'deki fırsat penceresi, bir ya da en fazla iki gün kadar açık kalacaktı. Eğer 29. Tümen bu süre içinde, düşmanı gözetleme noktasından mahrum bırakmaz ve arkasından da savaşan askerlerin ikmali için gereken muazzam levazımatı kıyıya çıkarmaya yetecek toprağı ele geçiremezse, bütün başarı umutları tükenmeye mahkûmdu. Alçıtepe hücumu tam bir fiyasko oldu. 29. Tümen, ANZAK'a nazaran sayıca çok daha az bir direnişle karşılaştığı halde, yeterince ilerleyemedi.

Sadece sayılara bakılarak hüküm verilemeyeceğı, bir önceki bölümde gösterilmişti. İlk olarak, 29. Tümenin önüne gelen istihbaratın niteliğine bakıldığında, bunun ANZAK'a gelen istihbarat kadar iyi olmadığı ortaya çıkar. Arıburnu'nda olduğu gibi Seddülbahir'de de istihbarat hataları vardır. Arıburnu'ndan farklı olarak, bunların, denizden gelecek bir saldırıya yararlı olacak şeyler olmadığı da ortaya çıktı. Akdeniz Seferi Kuvvetler istih-

barat subayları, Kirte'de, Alçitepe'nin güneyinde ve ana çıkarma mahallerinin birkaç kilometrelik çevresinde, alay kademesinde bir düşman ihtiyatı olup olmadığından emin değildiler. Böyle bir kuvvet yoktu, ama yerel bir ihtiyat, 26. Alayın ikinci taburunun iki piyade bölüğü vardı. Bir de savaş esnasında piyade olarak çarpışmak üzere, bunlara bağlı bir istihkâm bölüğü bulunuyordu. Bu üç bölük, yarımada'nın burnundaki tahkimatların hemen arkasındaydılar. 2. Taburun öteki iki bölüğü, Kirte yakınındaki alay karargâhındaydı. Bu arada, Kumtepe'den içerideki Osmanlı kampının, yanlışlıkla olduğundan daha büyük sanıldığı da hatırlanacaktır. Aynısı Seddülbahir'de de oldu. Kirte kampı 400 çadır artırılarak, en azından bir alaylık bir kamp sayıldı.¹ Belki de aynı amatör hava kâşifi işbaşındaydı.

Haritalarda ya da istihbarat güncellemelerinde bunu akla getirecek bir şey yoksa da, 29. Tümenin hiç değilse bazı kıdemli subaylarının, Kirte kampının daha da büyük olduğu izlenimine kapıldığı anlaşılıyor.² Seddülbahir'deki çıkarmanın, Arıburnu'ndakine göre asıl büyük hatası, ilk ışıklardan iki saat sonra yapılmasıydı. Eğer herhangi bir Osmanlı ihtiyatı varsa, bu müddet zarfında geleni görerek, çıkarmadan önce sahile inme vakti bulacaktı. 29. Tümen subaylarının böyle bir olasılığın farkında olmama ihtimali çok düşüktür. Osmanlılar, bekleyip filo bombardımanının sadece bir gösteri olduğunu görecektir kadar ihtiyatlı olsalar bile, askerlerini tertiplemiş ve istendiği anda yürüyüşe hazır hale getirmiş olacaktı.

Oysa gerçekte alay büyüklüğündeki en yakın ihtiyat, Seddülbahir'den on iki kilometre uzakta, Serafim Çiftliği'ndeydi. Bu da havadan tespit edilmişti.³ Maltepe'deki ana ihtiyatın, yani 19. Tümenin otuz kilometrelik yolu olduğu biliniyordu. Bir askeri birliğin büyüklüğü, onun yürüyüş hızını etkiler. İyi bir alay günde kırk kilometre ilerleyebilir. Alaydan üç-dört kat büyük, tümen boyutunda bir kuvvetin bunu başarması zordur, ama ANZAK'ın onu meşgul etmeyi başaramaması durumunda, 19. Tümenin bu otuz kilometreyi bir günde alma şansı, küçük de olsa vardı. Ancak günün iyice ilerleyen saatlerinden önce kesinlikle gelemezdi.

Yedi buçuk tabur büyüklüğünde, sağlam bir örtü kuvvetinin, 06.30 itibarıyla beş kumsala çıkması gerekiyordu. Cenahlarda, Y ve S kumsallarında dikkati o tarafa çeken çıkarmalar yapılacak, iki saat sonra da, asıl kuv-

vet burnun ucundaki X, W ve V kumsallarına çıkacaktı. Eğer Serafım Çiftliği'ndeki ihtiyata Alçitepe'deki iki Osmanlı taburu da eklenecek olursa, saldıran güç, savunanın çıkarabildiğinin yalnızca iki buçuk katı kadar bir büyüklüğe ulaşıyordu. Hunter-Weston, Alçitepe önlerinde kuvvetli bir ilave güç bulunduğuna inanan biri olduğuna göre, onun zihninde, aradaki farkın daha da az olması gerekir. Önündeki görevinin yapılabileceği konusunda, iç karartıcı şüpheleri olsa gerek.

Bazı kumsalların, dikenli teller, mayınlar, tüfekçiler ve makineli tüfeklilerle çok iyi savunulduğu bilinmekteydi. X, V ve W kumsallarının arkasındaki tabyalar, ikinci bir savunma hattı meydana getiriyor ve dikenli tel yumakları V Kumsalı'yla batısı arasındaki herhangi bir yanal hareketi olanaksız kılıyordu. Seddülbahir'de, ANZAK'ın karşılaştığı gibi bir topçu yoğunlaşmasını uzaktan olsun andıran bir şey yoktu. Kabatepe'nin güneyindeki beş bataryadan biri Kumtepe sektöründe iken, ağır obüslerden biri boğazdaki gemilere ateş edecek biçimde yerleştirilmişti. Bunların ikisi de savaşa katılmadı. Serafım Çiftliği'nde iki sahra bataryası, V Kumsalı'nda da bir hafif topçu bataryası bulunuyordu.⁴ Boğazın karşısına, Seddülbahir'deki çıkarmanın gerilerini dövecek biçimde bir ağır batarya yerleştirilmişti.

Artık her çıkarmanın kısa bir hikâyesini vermenin zamanı gelmiş bulunuyor. İngilizlerin solundan başlayarak, Y Kumsalı, yarımadanın dış kıyısının İlyas Burnu'na doğru döndüğü noktadaki Tekke Burnu'nun beş kilometre yukarisındadır. Buradaki alçak uçurumun bir yarıntısı, kıyından bir çıkışa izin verir. Her yerde kuvvet bulunduramayan savunmacılar, buranın muhtemelen kullanılmayacağını hesaplamışlardı. Bu yüzden, Yarbay G. Mathews kumandasındaki iki tabur ve dört makineli tüfeğin çıkarılması hiçbir direnişle karşılaşmadı. Mathews'un görevi, düşmanın ana çıkarma alanını takviyeye dönük her türlü çabasına müdahale etmek ve Alçitepe'ye yürüyüş, önünden geçerken ona katılmaktı. Bunu başarmak için, kumsalın üzerindeki yükseltilerde siper kazmak iyi bir yol değilmiş gibi görünüyordu ve Mathews, Serafım Çiftliği'ndeki üç taburdan ikisiyle ve iki bataryayı üzerine çekmekle çıkarmaya önemli bir katkı yapmış oldu.⁵ Bu, üç Osmanlı piyade taburunu 29. Tümenden kalanlarla baş etmek için orada bıraktırarak, daha güneydeki ana mücadeleye katılacak hazır Osmanlı

gücünün beşte iki oranında azalmasına yol açtı. Mathews bu nedenle hiçbir övgü almamış, dikkatler daha ziyade onun ertesi günkü talihsiz, Y Kumsalı'nı boşaltma kararı üzerinde toplanmıştır. Y Kumsalı'nda, Kanlısırt'ın sol cenahındaki kadar kötü bir moral bozukluğu yaşanıyordu. Gemilere geri dönme fikri evrilip çevriliyordu, hatta kısmen başlamıştı. Y Kumsalı'nda geri dönüş, tek başına Mathews'un emriyle yürüdü. Kuşkusuz onun bu geri dönüş kararında, hem bir ilerleme kaydedilememesi, hem de kuvvetin hemen hemen üçte biri kadar olduğu söylenen zayıat listesi etkili oldu. Ancak bu doğru olmayabilir, çünkü İngiliz Uluslar Topluluğu Şehitlikler Komisyonu kayıtları, Y Kumsalı çıkarmasına ait sadece otuz ölü göstermektedir. Eğer doğruysa, bu, 2.000 kişilik bir kuvvet için, yaralılar da dahil 100 kişi civarında bir zayıat demektir. Ancak Y'deki zayıat tam olarak belli değildir. Eğer bundan daha düşükse, ağır zayıat bir gerekçe olarak kullanılamaz. Ancak ciddi bir moral bozukluğu daha muhtemel bir açıklama olabilir. Mevcut taburlardan birinin, 29. Tümenin yardımına koşmak üzere Kraliyet Donanma Tümeninden ayrılan iki taburdan biri olan Plymouth Taburu olması dikkate değerdir. Bu tabur, sadece birkaç ay önce askere alınmış erlerden oluşan bir yedek birlikti. Ateş altında hiçbir şey yapamadı. Bu tümenin diğer taburlarının da iyi olmadığı, birkaç gün sonra Anzaklar tarafından da görülecekti.

Asıl çıkarma, yarımada'nın ucu çevresindeki X, W ve V kumsallarına yapıldı. HMS *Implacable* gemisi kaptanı Lockyer, bölgenin o sıradaki tek savunma kuvveti olan on iki kişiden ibaret Osmanlı mangasının cesaretini bombardımanla kırmak üzere, kıyının 400 metre açığına kadar yaklaştı. Neyse ki Osmanlı mangası dağıldı da çıkarma direniş görmeden gerçekleşti. Kumandan S. Norfolk, bu ateşin kıyıya yaklaşan piyade üzerindeki etkisini şöyle anlatır:

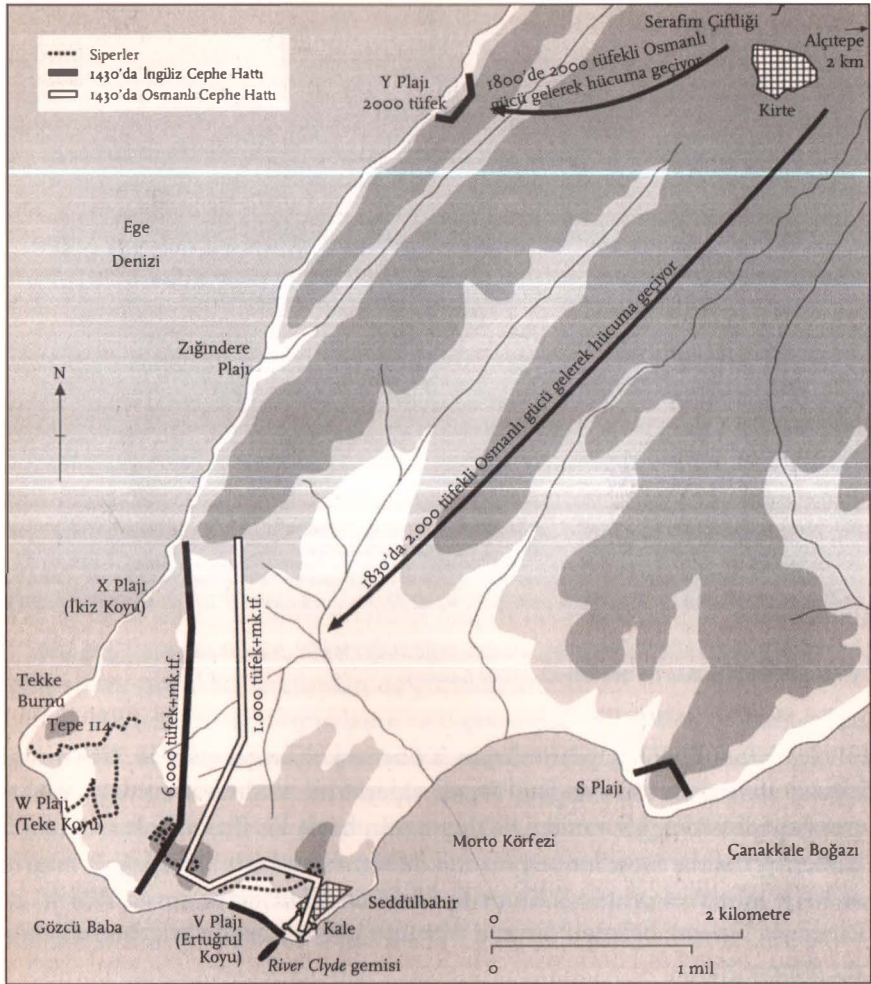
Gemi toplanınca kelimenin tam anlamıyla darma duman edilen yarrın görüntüsü, askerlerin ağzını bir karış açık bıraktırmıştı; ateş saçan geminin manzarası gerçekten muhteşemdi. Hep, eğer öteki çıkarmalar da böyle yapılsaydı, şimdi başka bir hikâye anlatılacaktı diye içimden geçirmişimdir.⁶

11.2: Gelibolu Yarımadası'nın en güney ucundaki Seddülbahir İngiliz çıkarmasına giden, İngiliz askerleriyle tıklım tıklım dolu bir trol teknesi. (AWM G00205)

Yarısı 87. Tugaydan oluşan 2.000 asker kıyıya çıktı ve W Kumsalı'yla aralarındaki Karacaoğlan Tepesi siperlerine saldırarak tuttuğu kıyıbaşını genişletirken, bir yandan da düşmanın böyle bir ihtimale karşı kıyının hemen arkasına mevzilenmiş olan üç taburundan birinin başlattığı taarruza karşı koymaya çalıştı. X Kumsalı'ndaki iki tabur, daha sonra W'deki çıkarmayla birleşti; öğleden sonraki durumu gözden geçirirken, bunlara tekrar döneceğiz.

W Kumsalı, kumsalların içinde en ilginç ve anlatılması en zor olanıdır. Kumsalın çevresinde yarım daire biçiminde bir amfiteyatro oluşturan yükseltiler, bir bölük ve saldırganlar tarafından söylendiğine göre iki makinelili tüfekçe tutulmuştu. Kıyıda dikenli tel yumakları ve birkaç mayın vardı. Yine de, Lancashire Tüfeklilerinden bir tabur, bir saat içinde bu yükseklik-

Harita 11.1.

lerin tozunu atmayı ve tabyalara kadar ilerlemeyi başardı. Bu nasıl olabildi? Eğer şimdiye kadar anlatılanların bir geçerliliği varsa, savunanların böylesine iyi mevzilenip, dikenli teller ve makineli tüfeklerle desteklendiği ve saldırıların da sayıca sadece bire dörtlük bir üstünlük kurabildiği bir yerde, bir çıkarmadan başarılı olması beklenemezdi.

Burada “kahvaltı etmeden altı Viktorya Nişanı kazanan tüfekliler” bu ünü bileklerinin hakkıyla aldılar. Ancak bu durumu sadece bu adamların inanılmaz cesaretiyle açıklamak, işlerlikteki değişkenleri sayısallaştırmaya dönük her türlü fikirden tamamen vazgeçmektir. Savunanlar da usta askerler değil miydi? Her iki tarafın da böyle olduğuna şüphe yok. Ancak “savaşta moralin fiziki üstünlüğe karşı avantajı bire üçtür” hükmü, modern savaşta artık geçerli değildi. Askerlerin hepsi aynı derecede keskin mızraklarla çarpıştıklarında, belki cesaret iyi bir açıklama olabilir, ancak silahların öldürücülüğü ve karmaşıklığı arttıkça, cesaretin açıklayıcı gücü de azalmıştır. Bu onun esamesinin okunmadığını ilan etmek değildir, ama diğer olasılıklara da bakmak akıllıca olacaktır.

Bir seçenek donanma topçusunun bombardımanıdır. W Kumsalı’ndaki tepenin zirvesinde bulunan savunmacı siperleri görülebiliyordu ve *HMS Euryalus* ve *Swiftsure* gemileri, çıkarmadan önce bir saat boyunca bunları dövdü. Çıkarmanın hemen akabinde, *Euryalus* kayıdan yönlendirilerek, ilerlemeyi durduran bir siperi imha etti.⁷ Bu, Seddülbahir’de, Hunter-Weston’un daha geç çıkma ve böylece Tuğamiral de Robeck’in bombardımanına vakit bırakma planının ürün verdiği tek kumsal olabilir. Bu işe yaramış ve savunmacıların moralini bozmuş görünmektedir. Savunmacıların, tekneler kıyıya iyice yanaşana kadar neden ateş açmadığını da açıklayabilir.

İkinci ihtimal, savunmacıların ateş gücünün, sahiden de ancak yarısı kuvvetinde olmasıdır. Osmanlı savaş düzeni, 26. Alayın hiçbir zaman makineli tüfek bölüğü olmadığını gösterir.⁸ V Kumsalı’nda, muhtemelen 25. Alaydan ödünç alınmış bir makineli tüfek bölüğü olduğunu biliyoruz, ama W Kumsalı’ndaki bu makineli tüfeklerin nereden gelmiş olabileceği bir sırdır.⁹ İşin tuhafı, savaşta, ortada hiç makineli tüfek yokken askerlerin üzerine ateş edilmiş olduğunun veya mevcut olandan çok daha fazla sayıda makineli tüfek tarafından ateş edildiğinin bildirilmiş olmasıdır. Tek maki-

neli tüfek bölüğü Kabatepe'den itibaren kıyı boyunca kuzeye doğru mevzilenmişti, ama eğer tüm ANZAK kayıtlarına inanmak gerekirse, sayı bunun üç katıydı. Geoffrey Moorhouse'ın Lancashirelilar üzerine yazdığı kitapta, saldırının en ön cephesinde bulunmuş üç askerin hikâyesi ayrıntılı biçimde anlatılmaktadır. Bunlar sık sık düşman ateşinin yoğunluğuna değinse-ler de, hiçbirini makineli tüfekten söz etmez.¹⁰ Türk araştırmacıları, orada makineli tüfek bulunduğu iddiasının farkındadırlar. Aspinall-Oglander, 1920'lerde yazılmış, İngiliz iddiasını reddeden Türkçe bir makaleye değinir.¹¹ Daha yakın zamanlardaki bir Türk tarafı açıklaması, ortada, V Kumsalı'ndaki dört makineli tüfekten ikisini W Kumsalı'na kaydırma yolunda bir niyet olduğu, ama bunun yapılmadığıdır.¹²

W Kumsalı'ndaki olayların üçüncü bir açıklaması da, hem Osmanlı hem de modern Türkiye haritalarının gösterdiği gibi, orada tam bir bölüğün değil, muhtemelen bunun yarısı kadar bir kuvvetin bulunmasıdır.¹³ Bu haritalarda, 3. Taburun 12. Bölüğü (Osmanlı piyade alaylarındaki tüm bölükler sırayla numaralanırdı), V ve W Kumsalları arasındaki yolun orta yerinden itibaren 138 Rakımlı Tepe tabyası dahil Karacaoğlan Tepe tabyasına kadar giden bir cepheyi tutarken gösterilmiştir. Aslında ise W Kumsalı'nı tutmak üzere mevzilenmiş, tüfek sayısı 120'den fazla olmayan iki müfreze-den başkası yoktu. Moorhouse ise orada üç müfreze olduğu inancındadır.¹⁴ Bu muhtemelen, arkada ihtiyatta beklemekte olan üçüncü bir müfreze yüzündendir. Bu müfreze, ancak Tüfekliler kıyıya adamakıllı çıktıktan sonra bir karşı hücumla geçmiştir. Üç müfreze bile olsa, bu durumda saldıranların savunana oranı bire dörtten bire yediye çıkar. Su kıyısındaki dikenli tel yumakları, savunana işini çok kolaylaştırıyordu. Bir engelle hızı düşürülen bir saldırı, savunana yaklaşıncaya kadar çok daha fazla ateş altında kalır. Buna rağmen, makineli tüfek olmayışı ve donanma desteğinin etkinliği hesaba katıldığında, W Kumsalı çıkarması ilk bakışta gözüktüğü kadar imkânsız gibi durmamaktadır.

W Kumsalı çıkarması bir saat içinde tamamlandı ve 09.00 itibariyle bir Worcester takviye taburu yetişti. Kumsalın arkasındaki tabyalara bir hücum başlatıldı. Sol taraftaki hücum başarıya ulaşarak W ve X'ten gelen güçlerle birleşti. Sağ tarafta 138 Rakımlı Tepe'ye yapılan hücum ise başarı-

lı olmadı ve dolayısıyla V Kumsalı'na bağlanılamadı. Kıyıdan işe yarasın diye bir girişimde bulunuldu, ama sonuç vermedi.

V Kumsalı bir felaketti. Bir bölük asker, dört makineli tüfek ve dört hafif seri top tarafından korunuyordu. Buna, daha sonra takviye olarak gelen iki piyade bölüğü de ilave edilmelidir.¹⁵ Donanma bombardımanı burada bir etki yaratmamış ve sonuçta Dublin Tüfeklilerinin ilk dalgası, kıyıya yanaşırken biçilmişti. Osmanlı Tabur Kumandanı Binbaşı Mahmud Bey, aşağıya, “bir balık sürüsü gibi düşman cesetleriyle dolan” kıyıya bakmaktaydı.¹⁶

Gelibolu, modern zamanların direniş gören ilk büyük amfibi harekâtı ve V Kumsalı da, o zamandan beri yapılan bu tür düzinelerce çıkarmanın en feci anıdır. Daha sonraki örneklerden Tarawa, V Kumsalı'nın yanına ancak şöyle bir yaklaşır. Normandiya çıkarmalarındaki Omaha Kumsalı da neredeyse aynı derecede berbat, ama oradaki Amerikan piyadesi birkaç saat sonunda kıyı savunma hatlarını aşmayı başardı. Böyle tek taraflı ağır kayıplar anlatılırken, sıfatları savurganca kullanma konusunda mazur görülebilir bir havaya girilir. Resmi tarihçiler bile canlanır: “Bir ateş kasırgası, binlerce kırılcı körfezin sakin suları üzerinde şaklatarak, yaklaşmakta olan teknelerin üzerine bir mermi sağanağı boşaltmaktaydı.”¹⁷

Dublinlilerden V'de karaya çıkmayı başaranlar kumsalda çakılıp kalarak zayıt vermeye devam ettiler. Bunun üzerine, bu özel göreve uygun olarak değiştirilmiş olan nakliye gemisi *River Clyde*, gerekli örtü ateşini pruvastaki maksim makineli tüfeklerinden sağlayarak, taşıdığı 2.000 askeri boşaltmaya başladı. Gemiye sahile bağlayan tekne köprüsü işe yaramadı; 1. Kraliyet Munster Tüfeklilerine mensup Er W. Flynn ıslanmadan kıyıya ayak basmayı başarabilen birkaç askerden biriydi: “Dublinlilerin gemilerden filikalara dökülmeleri, bizim başlama işaretimizdi. Bizlerin, bunun üzerine iki tekne ve bir buharlı mavna üzerinden koşarak denize inmemiz gerekiyordu ve ancak o zaman kıyıya belki bir 3-5 metre yaklaşabiliyorduk. Ama tekne bir kaya döküntüsüne doğru sürüklenmiş, buharlı mavnaya salapurya da.... denize doğru kaymıştı.” İlk koşuşanlar biçilip salapuryanın üzerine “bir sed gibi” yığıldılar. Flynn subayının ardından denize atladı. Kısmen dipten emekleyerek kıyıya vardılar. “Bir biçimde kendimizi kıyıya atmayı başardık... ve aşağı yukarı bir buçuk metre yüksekliğindeki bir kum-

salın arkasına sığınarak o an için korunmuş olduk. Bu kum seddi olmasaydı, kıyıdaki birkaç yüz kişi de hayatta kalamazdı.”¹⁸

Felaketin boyutları anlaşılınca, V’de karaya çıkmış ana kuvvetten iki tabur daha W’ye yönlendirildi. *River Clyde*’dan kıyıya ikinci bir akın teşebbüsünün de başarısızlığa uğraması üzerine, V’de ilerleme fikrinden tamamen vazgeçildi ve ertesi güne kadar da burada hiçbir ilerleme kaydedilmedi.

Savunmanın bir piyade bölüğü, dört makineli tüfek ve dört hafif seri topluk gücü üst üste bulunduğu, iki piyade taburunun ateş gücüne yaklaşıyordu. İlk karaya çıkma girişimine darbeyi indiren bunlardı. Bunlara, iki takviye bölüğü, siperler, dikenli teller ve özellikle açık gün ışığının sağladığı geniş görüş eklendiğinde, ilerlemenin niye deniz kıyısında düğüm olup kaldığını anlamak kolaydır.

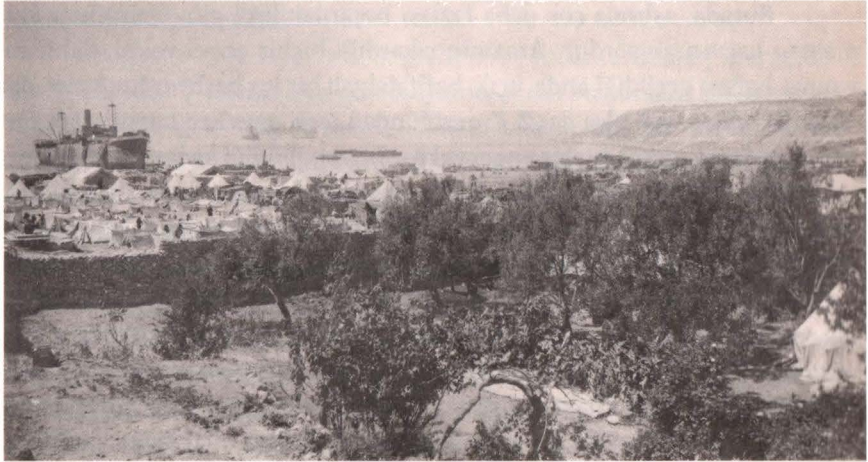
Seddülbahir’deki beş çıkarma yerinin sonuncusu olan S Kumsalı, Boğaz’ın iç tarafında, V Kumsalı kıyısından iki kilometre kadar sağda, Morito Koyu’nun en dibindeydi. S kumsalı çıkarması da aynen Y kumsalı gibi bir aldatma çıkarmasıydı ve burada karaya bine yakın tüfek çıkarılmıştı. Buradaki savunma müfrezesini hızla devre dışı bırakan bu güçler, katılmak üzere ana kolu beklemeye başlamışlardı. Güney Galler Kolcularından oluşan üç bölüklük bu güç, hem bir macerayı göze alabilecek hem de kıyıdaki malzemeyi elde tutmayı aynı anda başaramayacak kadar küçüktü. Belki de düşman onun bu durumunu anladı ve o gün boyunca ve ertesi gün de onun oradaki varlığını inatla görmezden geldi. 27 Nisan yürüyüşü, Kolcularla 29. Tümeni birleştirdi.

Seddülbahir’deki çatışma iki aşamada meydana geldi. Birinci aşama, X ve W kumsallarının birleşmesi ve ana kuvvetin karaya çıkmasıyla sona erdi. V Kumsalı’ndan daha fazlası da beklenemezdi; Y ve S’deki güçler ana yürüyüşü beklemedeydiler. İleri harekât için tek yol, X Kumsalı’nın solundan itibaren 138 Rakımlı Tepe’deki Osmanlı tabyasına kadar giden üç kilometrelik cephe boyunca ilerlemektir. 29. Tümenin ana gövdesi kıyıda toplanana kadar, burada hangi güçler karşı karşıya geldi?

Serafim Çiftliği’nden henüz hiçbir Osmanlı gücü gelmemişti. Savunmalar, solda kuvvetli bir tabyayı tutuyorlardı, ama hattın geri kalanı açıktaydı. V plajını savunanlardan henüz işe karışmayanlar ile zayıatları çıkar-

11.3: Kıyıya oturtulmasından birkaç saat sonra İngiliz *River Clyde* nakliye gemisinden Seddülbahir hisarı ve tabyasının görüntüsü. Öndeki mavnada zayıtlar var ve birbirine bağlanan sandallarla kıyıya ulaştırılan köprünün dağıldığı görülüyor. (AWM A03076)

11.4: Yukarıdaki fotoğrafta görülen kaleden, birkaç hafta sonra çekilmiş olan bu fotoğraf, V Kumsalı'nda, Osmanlı'nın önündeki açık atış menziline dair bir fikir verir. (AWM C01078)

tırsak ek bir istihkâm bölüğü de katıldığı taktirde tüfek sayısı 1000'i bulmayan savunmacılar bu cephede sayıları 13.30'a kadar yedi tabura çıkmış olan bir gücü yerinde tutuyorlardı ki, bunların makineli tüfekleri olmakla birlikte topçu destekleri yoktu. İngilizler, X-W Kumsal hattında top ateşine maruz kalmadılar. Tek istisna, belki akşamüstüne doğru getirilip Serafım Çiftliği'nden ateş açan sahra bataryası olabilirdi, ama bundan emin olamadığımız gibi, bu olsa olsa tek bir top olabilirdi.¹⁹ Yedi tabur içinde ağır zayıat veren tek tabur Lancashire Tüfeklileri olmuştu, dolayısıyla 6.000 kadar tüfek ilerlemeye hazırdı. Bire altılık bir üstünlük olduğu gibi, müdahale edecek ne bir top, savunmaya yardımcı olacak ne bir makineli tüfek, ne de savunmaların sağında ve merkezinde herhangi bir siper vardı. Bu, Akdeniz seferi kuvvetlerinin 25 Nisan'da ya da hatta sefer boyunca önüne çıkmış en iyi fırsattı. Genel bir ilerlemeye girilmedi. 138 Rakımlı Tepe tabyasına tek taburluk bir hücum düzenlendi. Birkaç gözü kara dikenli teli kesmek için ileri atıldı. Çoğu bunu yaparken öldü. Sonunda, tabyada Worcester Taburunun tabyaya girmesini sağlayan bir gedik açıldı. Dolayısıyla artık 14.30'da durum daha elverişliydi, çünkü savunma hattının en kuvvetli kısmı alınmıştı, ama bunun günün son ilerlemesi olduğu anlaşıldı.

Burada, aslında çok daha fazlası başarılabilirdi gibi bir sonuca varmaktan kaçınmak zordur. Arazinin çıkardığı hiçbir engel yoktu. Sahil savunma hatları geçildiği anda, açık, hafif dalgalı bir kırsal başlıyordu. Arada dar ve derin birkaç vadi olsa da, Z Kumsalı'ndan içeri girerken karşılaşılan türden, hareketi kesecek hiçbir engel yoktu. Saptanabildiği kadarıyla, daha fazlasını göze alamamanın nedeni, bölük düzeyindeki cesur karşı hücumların, saldırının korkularını doğrulamış olmasıydı –yani, gelmekte olan kuvvetli düşman ihtiyatları vardı ve tutulacak en akıllıca yol, onlara karşı durmak üzere hazırlık yapmaktı. Yani, Sinclair-MacLagan'ın Arıburnu'nda karşılaştığı sorunun aynısı. Çözüm de yine tıpkı oradaki gibi geldi: ilerlemenin durdurulması. Aradaki tek fark, Sinclair MacLagan'ın korkularında haklı, Seddülbahir'dekilerin ise haksız olmasıydı. Kuşkusuz her zaman birtakım gerekçeler vardır. Gemiden kıyıya muhaberat Arıburnu'ndakinden de kötüydü. Tümen komutanı karaya çıkmamıştı. Bu, her biri kıyıda canla başla kendi kavgasını vermeye çalışan tugay komutanlarına daha fazla sorumluluk

luk bindiriyordu. Onlardan biri olan, 87. Tugay Komutanı Tuğgeneral Marshall'ın, X Kumsalı'nda 13.00 itibariyle iki taburu hazırda. O, bu taburların tümen ihtiyatı olarak ayrıldığını bildiğinden, üstlerinden emir almadan onları savaşa sürmemeye karar verdi.²⁰ Cesareti kıran bir diğer unsur da, kıdemli subaylar arasından verilen ağır zayıattı. Diğer iki tugay komutanı ve üç tugay binbaşısından ikisi gibi, Marshall'ın kendisi de yaralanmıştı.

Karanlığın çökmesiyle beraber, 9. Tümen Kumandanı Albay Halil Sami Bey, 25. Alayın kalan taburunu Seddülbahir'e yolladı ve böylece 29. Tümenin elindeki fırsat kaçmış oldu.²¹ Halil Sami de daha erken davranabilirdi. Ama karargâhına öğle vaktinden evvel ulaşan, Kumtepe'ye çıkarma yapıldığı raporuyla o da yanılmıştı. Raporun sahte olduğu anlaşılan kadar birkaç saat kaybedildi.²² Bunlar olup biterken, Seddülbahir kıyılarını savunan tabura kumanda eden Binbaşı Mahmut, cesaret verici mesajlar alıp duruyordu, ama gelen tek bir takviye bölüğü vardı. Saat 14.45'te "25. Alay geliyor, dayanın. 2. Taburun 7 No.lu bölüğü Tekke Burnu'na ulaştı..." mesajı; 16.45'te "H.M'ne. 3. No.lu tabur. 25. Alay gelip çarpışmaya girmek üzere. Dayanın," mesajı geldi.²³ Aslında, bu alayın tek taburuydu ve o da iki saat sonra ulaştı. Ama bir şey fark etmezdi, çünkü düşman avcunun içindeki fırsatın farkında değildi.

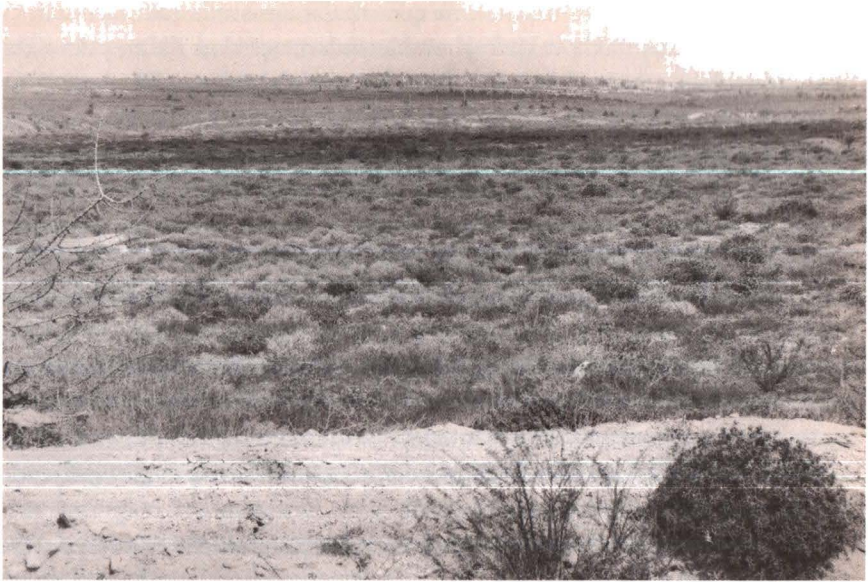
Boğaz'ın Asya kıyısında, beş kilometre kadar uzaktaki 3. Osmanlı Tümeni, doğruca V Kumsalı'nı görebiliyordu. Hem bu yönden gelen top ateşini etkisizleştirmek, hem de von Sanders'in kafasını asıl taarruzun yeri konusunda iyice karıştırmak için, buraya 1. Fransız Sömürge Tümeninden bir tugay ve bir de sahra topu bataryası çıkarıldı. Bu, ilginç özellikleri olan, hayli başarılı bir harekâtı. Birincisi, arazi savunan taraf açısından müsait değildi. Menderes Nehri kıyıya paralel ve yakın akıyor, böylece onları ana hatlarını gerisine, kıyısından belli bir mesafe uzağa yerleştirmeye zorluyordu. İkincisi, çıkarma istemeden saat 10.00'a kadar gecikmiş, böylece *Henri IV* ve *Jareguiberry* muhriplerine, pek sığınma sağlamayan düz araziye dört saat boyunca topa tutma imkânı vermişti. Bu bombardıman belli ki etkili oldu ve birçok savunmacı cesareten bahsetmeyi kesti. Mevcutları Türk olmayan 31. ve 39. Alaylardan beş yüz asker, Fransızlar karaya çıktıktan sonra hemen teslim oldular.²⁴ 3. Kolordunun Osmanlı Ordusundaki en iyi kolordu olduğunu,

11.5: Yukarıda: Gelibolu, Türkiye. 1915. Anzak Koyu çıkarması sabahı, Kamu Kapu Dere yükseklerinden bir bakış. Arka planda, bir grup nakliye gemisi açıkta yatarken, sandallar kıyıya yakın bir yere demirlemiş bir Kraliyet Donanması destroylerinden asker çıkarıyorlar. (AWM Po2321.008)

ama ordunun genelde her yerde aynı kalitede olmadığını görmüştük. Kum-kale, eğer savunmacılar biraz daha dayanıksız bir kumaştan yapılmış olsaydı, Gelibolu Yarımadası'nda neler olabileceğinin bir örneğidir.

Z Kumsalı'na çıkarma yapma kararında büyük etkisi olan bir unsur, oradaki savunma hatlarının güneydekilerden daha zayıf olduğunun sanılmasıydı. Çıkarmadan önce de böyle sanılıyordu ve hâlâ da öyle sanılmaktadır, oysa bu pek de doğru değildir. Seddülbahir'deki beş çıkarma mahalli birden ele alındığında, Z Kumsalı savunmalarının daha sağlam olduğu görülür. Bu beş kumsaldan üçü ya tamamen veya hemen hemen savunmasızdı ve iyi savunulan diğer iki kumsalla, yani V ve W kumsallarıyla yapılacak bir karşılaştırmaya, Z Kumsalı savunmasının da neredeyse aynı derecede iyi olduğunu ortaya koyar. Ancak bu yeterince iyi bir tezat değildir, bu yüzden karşılaştırma-

11.6: Aşağıda: Bu fotoğraf Seddülbahir'deki Kırte Tepe'yi gören cephe hattından çekildi. Yukarıdakiyle birlikte bakıldığında, Anzak mıntıkasıyla kıyaslandığında, Seddülbahir'deki arazinin ne kadar farklı olduğu anlaşılıyor. (AWM Gozo65)

yı sadece V ve W Kumsallarıyla sınırlamak daha iyidir. Arıburnu'nda, çıkarma mahallinden iki kilometre ötede bir tam tabur, bir makineli tüfek bölüğü ve iki de topçu bataryası bulunuyordu. Taburun yarısı ile makineli tüfeklerin tümünün, karaya çıkarken ANZAK'a ateş açma imkânı vardı. Ortalık ağarır ağarmaz topçu da ateş açtı. Bir tek Kabatepe'deki tabya tellerle çevrili olsa da, bu mevkillerin hepsi siperler ardındaydı. W ve V Kumsallarında, iki kilometre içinde, bir tabur, bir ilave bölük, bir makineli tüfek bölüğü ve bir de hafif batarya bulunuyordu, yani top daha azdı. Z'deki örtü kuvveti, V ve W'dekilerle aynı büyüklükteydi. Kısacası V ve W'yi daha zorlu hale getiren, sadece Seddülbahir'de daha çok tabya ve dikenli tel kullanılmasıydı.

Diğerlerinin hepsini gölgede bırakan fark, Z Kumsalı çıkarmasının gece yapılmış olmasıydı. Bu sayede ilk dalga, savunanlar farkına varmadan

saahile varabilmişti. Savunmacılar, ilk çıkarmalar sırasında çadırlarından çıkıp siperlerine koşmakla vakit kaybettiklerinden, açtıkları ilk ateş de olabileceğinden daha etkisiz olmuştu.²⁵ Üstelik Osmanlı topçusu, ilk çıkarmanın üstünden bir yarım saat geçene kadar ateş edememiş, bu arada 4.000 asker karaya çıkmıştı. ANZAK'ın niteliğinin 29. Tümeninden daha düşük olduğunu da hatırimızdan çıkarmadan, eğer Z Kumsalı'ndaki çıkarma gün ışığında olsaydı, bunun muhtemelen bir diğeri V Kumsalı olacağını ve kıyıda kanlı bir biçimde hüsrarla sona ereceğini söyleyebiliriz.

Birdwood'un da anlattığı gibi, ANZAK'ın karaya İngilizlerden önce, karanlıkta çıkmasının bir diğeri sonucu planın oyalayıcı vasfının öne çıkarılmasıydı: "Hunter-Weston tan ağardığında çıkması gerektiğine karar vermişti, oysa Seddülbahir'de çok büyük bir direnişle karşılaşacağı açıldı; dolayısıyla bana, eğer 29. Tümeninden epey önce karaya çıkmış olursam, Türk birliklerini Seddülbahir'den uzaklaştırmayı başatabilirmişim gibi geliyordu –bir dereceye kadar bunu yaptım da."²⁶

Seddülbahir çıkarmalarının kuzeydekine göre bir avantajı, daha etkili deniz topçusu desteğiydi. Bu, daha önce de açıklandığı gibi, gemi toplarının mermi yoluyla arazi yapısı arasındaki ilişki sayesinde mümkün olmuştu. Ayrıca yarımadaıya üç yandan ateş açılabilirdi. Daha uzun bir menzile, daha çok deniz topu ve hemen hemen iki misli büyüklükte mermilerle deniz topçusunun planı, daha kapsamlı ve etkiliydi. Zırhlılara, sabahleyin indirekt atışlarla topa tutacakları harita kareleri verilirken, kruvazörler de kıyıya yakın düşman mevkillerine direkt ateş açmak üzere kıyıya yaklaştılar. W Kumsalı'ndaki belirleyici unsur pekâlâ deniz topları olabilir. V Kumsalı'nda, *HMS Albion* muhribi, ilk çıkarmadan sonra iki makineli tüfeğı ve bir hafif topu imha edebilirdi, ancak bu konudaki kanıtlar açık değıldir.²⁷ Geminin kaptanı "*Albion*'un topları hiçbir somut fayda sağlamadı," diye yazdığına göre, aklına böyle bir şey gelmemiş gibi durmaktadır.²⁸ Eğer deniz toplarının Z Kumsalı'nda biraz faydası olmuşsa, İlyas Burnu'nda daha da faydası olmuştur. Hamilton, bu durumda bile olaydan önce "Savaş Ofisi'nin, deniz topçusunun düşmanı Alçitepe'den yarımadaının burnuna sürüp atacağı düşüncesi safstadır," diye yazmakta haklıydı.²⁹

29. Tümenin Seddülbahir'e çıkması kararındaki ana etmen, Akdeniz seferi kuvvetleri kurmayının donanma desteği konusunda beslediği büyük umutlardı. Bunun böyle olması ilginçtir, çünkü Kumtepe kesiminde, Kilitbahir'e çok daha doğrudan geçit veren, uygun kumsallar vardı. Burası, Y Kumsalı'yla Kabatepe arasındaki sahil şeridiydi. Treniyle, 14 Mart'ta Marsilya'ya gitmek üzere Fransa sınırını geçmekte olan Hamilton, kompartımanında Birinci Balkan Savaşı sırasında Gelibolu'yu istila etmek üzere Yunanlılar tarafından hazırlanmış plan ve haritalara gömülmüştü. Kumtepe'yi gözlerine kestiren Yunanlılar, 150.000 askerle oraya çıkmakla, başarıya ulaşacaklarını düşünmüşlerdi. Akdeniz seferi kuvvetleri kurmayı ise, hava keşiflerinden derlenen bilgiye göre burası çok iyi savunulduğundan, Kumtepe'yi geri çevirdi. Daha önce değindiğimiz, orada kurulmuş Osmanlı kampının abartılmış büyüklüğü konusuna bir gönderme yapmadan, bu karar anlaşılır. Kumtepe içlerinde bir piyade bölüğüyle birlikte 26. Alay 1. Taburun tabur karargâhı bulunuyordu. 2031 numaralı harita karesinde ise bu kamp, alay boyutunda, yani olduğunun on katı büyüklükte gösterilmiş, ardından, bu defa 193W numaralı kareye konarak bir kez daha sayılmıştı.

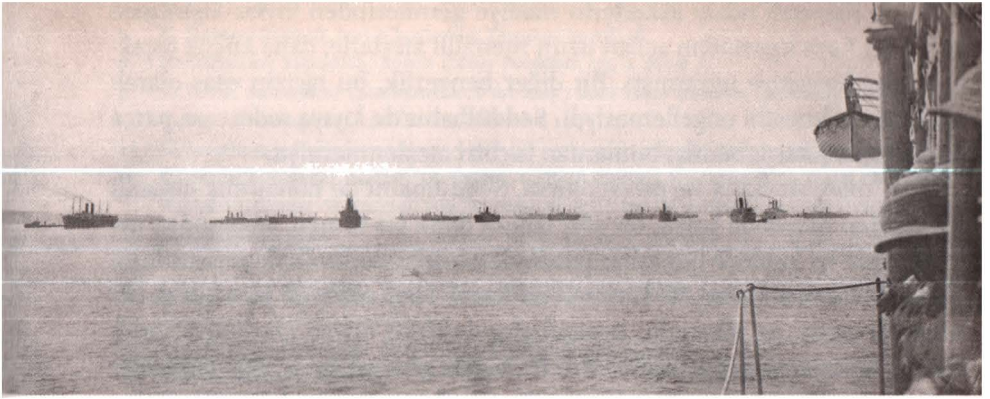
Seddülbahir ile Z Kumsalı arasındaki bir diğer fark, çatışan tarafların kalitesiydi. Tüm İngiliz İmparatorluk Orduları, askerlerini düzenli İngiliz Ordusunun standartlarına göre eğitmeyi arzulardı. Bunun ne anlama geldiğini görmek için, bu gücün 1914 Fransa ve Belçika seferinde ortaya koyduğu ustalığa bir göz atmak yeter. 29. Tümenin, İngiliz seferi kuvveti kadar iyi olduğundan emin olamayız, ama bu tümenin, seferin başlangıcında Akdeniz seferi kuvvetlerinin elindeki tüm diğer birliklerden bir gömlek üstün olduğu kesindir. Bu tümene iki denizci taburu ile bir yeni tertip tabur eklenmişti ama mevcudunun çoğu dövüş tecrübesine sahip, uzun süredir vazife başında olan askerlerden meydana gelen on bir düzenli tabura sahipti. Kraliyet Donanma Tümeni, ANZAK ve 1. Fransız Sömürge Tümeni ise ona kıyasla birkaç deneyimli subay tarafından alelacele eğitilip tertiplenmişti.

Osmanlı Ordusu da Avrupa standartlarını şiddetle istiyordu.¹⁰ Kısım başarılıydı da. ANZAK gibi Seddülbahir'deki 29. Tümen de, bu ordunun en iyileriyle karşı karşıya geldi. W ve V Kumsallarını tutan 26. Alayın üçüncü taburu, ancak zayıfatının yüzde altmışa yaklaştığı 26 Nisan'ın geç

saatlerinde bir moral bozukluğu yaşadı.³¹ Bu tabur, her iki kumsalda da teknelere, sahile ancak elli metre kala ateş açtı. W Kumsalı'nda bunun, donanma bombardımanının bir sonucu olduğu düşünülmüştü, oysa aynı şeyin V Kumsalı'nda da yapılmış olması, başka bir açıklama olabileceğine işaret ediyordu. Bu olay, belki de ateş açmak için en etkili anı bekleyen iyi askerlerin bir örneğiydi. Sonuçta, 25 Nisan'daki kimi mesajların da gösterdiği gibi, onlar Yeniçeri değildi. Yüzbaşı Sabahattin'in mesajı şöyleydi: "Sağım-dan.... ateş açılıyor. Ne yapmam gerektiğini bildirin, muhaberatımız yok ve sağımızda kim olduğunu bilmiyoruz. Mümkünse alaya bir haber yollayın. Lütfen ne yapmam gerektiğini bildirin." Teğmen Abdürrahman'ınki ise şöyle diyordu: "Allah aşkına bana takviye gönderin.... neler oluyor?"³²

5. Ordunun en iyi birliklerini doğru yerlerde mevzilendirmesi, savaşta kısmen şansın da bir rol oynadığının örneği olarak görülebilir, ancak bu von Sanders'i inkâr etmek olacaktır. 5. Orduya düşen hayati görevin farkında olan Enver Paşa, ona elindekilerin en iyisini vermiş, von Sanders de, ordusunda hâlâ mevcut biraz cürufla birlikte, onları yerleştireceği yerleri gayet iyi seçmişti. Generallerde de, tıpkı bizlerde olduğu gibi, bir olaya, olay olup bittikten sonra gerekçe bulma eğilimi vardır ve tarihçiler de haklı olarak bu konuda çok şüpheli davranırlar. Von Sanders'in, yıllar sonra, 9. ve 19. Tümenleri bulundukları yere, çıkarma yapılması en muhtemel yerlerin oraları olacağını önceden tahmin ettiği için yerleştirdiğini iddia etmekle gösterdiği açıksözlülük, bunu doğrular. Seddülbahir'deki astı, yani 9. Tümenin kumandanı onun istediklerini tam olarak yerine getirememiştir. Albay Halil Sami, üç taburundan ikisiyle Y Kumsalı'na saldırmakla, Serafim Çiftliği'ndeki ihtiyatlarını yanlış kullanmıştır. Eğer 29. Tümen daha saldırgan çıkmış olsa, Halil Sami'nin hatası Osmanlı'ya çok pahalıya patlayabilecekti.

Zayıat listesi Seddülbahir'de de yine bir hikâye anlatır. Mevcut kuvvetlerin yedide birini oluşturan Lancashire Tüfeklileri ve Dublinliler, o günlük zayıatın beşte dördünü verdiler. Ana görevi, örtü kuvvetinin kazandığı her türlü avantajdan sonuna kadar yararlanmak olan asıl kuvvet, dikkate değer derecede az zayıat verdi. Bu kuvvetin üç taburunun uğradığı zayıat şuydu: Korucular 50 asker, Essex taburu 70 asker, Worcestershire taburu 40 asker. Hatta bu sayılar bile çok yüksek olabilir, çünkü İngiliz Uluslar Top-

11.7: Seddülbahir, Gelibolu, 1915. Seddülbahir'in topa tutulmasından sonra muhrip ve birliklerin nakliyesi. (AWM P01287.003)

luluğu Şehitlikler Komisyonu kayıtlarına göre, Worcestershirelılar altı, Kraliyet İskoçları bir ölü verirken, Inniskilling'lerden ölen olmamıştı. Bu taburların her birinin mevcudu hâlâ 900 dolayındaydı.³⁹ Tek başına bu bile, 25 Nisan günü öğleden sonra, ana kuvvetin, X Kumsalı'ndan W Kumsalı'na uzanan cephe boyunca genel bir ilerleme kaydetmek için herhangi bir girişimde bulunmadığını akla getirir. Oysa Z Kumsalı'ndaki piyade taburlarından hiçbirisi, 4. Tabur hariç, gece yarısına kadar 200'den az zayıt vermemiş, kimileri bunun çok ötesine geçmişti.

Zayıt tek başına hiçbir şeyin mutlak ispatı olmayıp, sadece bir göstergedir. Bu konunun da kendine has sorunları vardır; bunlardan biri, tecrübesiz birliklerin bulundukları yeri belli etmeye ve dolayısıyla tecrübeli birliklerden daha fazla zayıt vermeye eğilimli olmalarıdır. Kanlısirt'ta olan da budur. 25 Nisan'da Seddülbahir'de verilen toplam zayıt, o gün karaya çıkamayan dört Anzak taburuyla, çarpışma bittikten sonra, gece karaya çıkan diğer iki Anzak taburu unsurlarını saymazsak, hemen hemen aynı mevcuttaki Z Kumsalı kuvvetlerinin yarısından azdı. Seddülbahir'de askerler, görevlerini yerine daha iyi getirdikleri için değil, oradaki ana kuvvet çatışmaya hiç girmedikleri için daha az zayıt vermişlerdi.

Z Kumsalı'ndaki askerlerin nakliye gemilerinden kıyıya taşınması süreci de, Asya kıyısından açılan uzun menzilli ateşlerle, daha küçük ölçekte de olsa kesintiye uğramıştı. Bir diğer benzerlik, bu tacizin esas olarak topçunun gelmesini engellemesiydi. Seddülbahir'de kıyıya sadece on parça İngiliz topu çıkarılabılmış, bunlardan hiçbiri ateşlenmemişti.³⁴

Çıplak sayılarla verilecek olursa, Seddülbahir'de donanmış düzenli askerlerden meydana gelen, on dört tabura denk bir tümen, en azından aynı derecede iyi kalitede beş tabur tarafından tutuluyordu. İlerleme durduğu sırada, X Kumsalı'ndan W Kumsalı'na kadar olan cephede bire altılık bir üstünlük vardı. 25 Nisan'da, Seddülbahir'de ciddi olarak çatışmaya giren düzenli taburların hepsi, kalitelerini fazlasıyla gösterdiler. Y'deki istisnalar ve W Kumsalı'ndaki bazı kaçaklar hariç, moral bozukluğu ANZAK'taki kadar feci değildi. Ertesi günkü performansı ile birlikte ele alındığında, bu, 29. Tümenin İngiliz düzenli askerlerinden beklenen yüksek standartlara sahip olduğunu akla getirir. Demek ki, eğer ana kuvvetin beş zinde taburu ağırlıklarını koymuş olsalardı, Alçıtepe'yi zorlama yönünde gerçek bir fırsat bulunuyordu.

Ana kuvvetin Seddülbahir'de hücumla geçirilememesi, o gün verilmiş kararların en kötüsüdür. O kadar ki, bu Mustafa Kemal'in ve Esad Paşa'nın yaptığı hatadan çok daha büyüktür. Onların şansı, yaptıkları hatanın sonucunun fazla önem taşımaması ve Mustafa Kemal'in sonraki kariyeri açısından da, tarihçiler tarafından es geçilmesi idi. Oysa Hunter-Weston o kadar şanslı değildi ve onun Seddülbahir'de ilk gün tayin edici ilerleme konusundaki başarısızlığı Müttefiklere bu seferin yenilgisine mal oldu.

Notlar

- 1 AWM Gelibolu haritaları G 7432, G I I 565 Gallipoli V. la.
- 2 C.E.W. Bean, *Official History Of Australia In The War of 1914-18* (Sydney: Angus & Robertson, 1944), I: 602.
- 3 AWM haritaları G 7432.G1S65, Gallipoli V.l a, harita karesi 195 L.
- 4 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V. Cilt Çanakale Cephesi*, 2. Kitap (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1973), 226-7. Boğaz'daki gemileri topa tutmak üzere yerleştirilmiş ağır batarya, karışık türdeydi ve Kilitbahir'deki çeşitli mevkilere dağılmış gibi görünüyordu.
- 5 F. Belen, *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1967), cilt. 1, 164.

- 6 S. Foster, *Hit the Beach* (Londra: Arms and Armour, 1995), 38
- 7 T. Travers, *Gallipoli*, 1915 (Charleston: Tempus, 2003), 58.
- 8 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde*, cilt. 2, şema 4.
- 9 E. Tevfik, *Seddülbahir Çıkarmasında 26'ncı Alay 3'üncü Tabur* (Ankara: Çanakkale Muharebesinin 75 inci Yıl Armağanı, Genelkurmay Basımevi, 1990), 103.
- 10 G. Moorhouse, *Hell's Foundations: A town, its myths and Gallipoli* (Londra: Sceptre, 1993), 63-4.
- 11 C. Aspinall-Oglander, *Military Operations: Gallipoli* (Londra: Heinemann, 1929-32) cilt. 1, 221f. Aspinall-Oglander, W Kumsalı'nda hiç makineli tüfek bulunmadığını ima eden Osmanlıca bir makaleden söz eder.
- 12 I. Artuc, 1915 *Çanakkale Savaşı* (Kastas, İstanbul, 1992), 158.
- 13 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde*, cilt. 2, harita 30.
- 14 Moorhouse, *Hell's Foundations*, 65
- 15 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde*, cilt. 2, 270-1.
- 16 Travers, *Gallipoli*, 1915, 57.
- 17 Aspinall-Oglander, *Military Operations: Gallipoli*, I: 232.
- 18 M. Arthur, *Forgotten Voices of the Great War* (Londra: Ebury Press, 2003), 111.
- 19 Seddülbahir'deki Osmanlı topçusuna dair belgeler bölük pörçüktür. Bkz. Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde*, 227 ve Aspinall-Oglander, *Military Operations: Gallipoli*, I: 204.
- 20 Aspinall-Oglander, *Military Operations: Gallipoli*, I: 245.
- 21 Osmanlı subaylarının isim listesi ve savaş düzeni için, I. Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*.
- 22 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde*, 1978 baskısı, cilt. 2, 112.
- 23 Ele geçen Osmanlı belgeleri, PRO WO 95 4263.
- 24 M. Larcher, *La Guerre Turque dans la Guerre Mondiale* (Paris: Chiron, 1926), 217. Larcher sadece 200 kişinin teslim olduğunu söyler.
- 25 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde*, 100.
- 26 Lord Birdwood, *Khaki and Gown* (Londra: Ward Lock, 1941), 256.
- 27 Travers, *Gallipoli*, 1915, 54 ve Aspinall-Oglander, *Military Operations: Gallipoli*, I: 221fn.
- 28 Travers, *Gallipoli*, 1915, 54.
- 29 I. Hamilton, *Gallipoli Diary* (Londra: Edward Arnold, 1920), 44.
- 30 C.C. Murphy, *Soldiers of the Prophet* (Londra: John Hogg, 1921), 95.
- 31 H. Işık, *Çanakkale ve İstiklal Savaşında Türk Jandarması* (Ankara: J. Gn. K. Basımevi, 1974), 11.
- 32 PRO WO 95 4263.
- 33 Aspinall-Oglander, *Military Operations: Gallipoli*, I: 250.
- 34 Ibid., 238 ve 250.

SONUÇ

Ciddi bir direniş varsa, bir çıkarma hemen hemen imkânsız demektir ve çıkarma esnasında ağır bir saldırıya uğrayan bir güç, yarısı karaya çıkmış olsa bile, çok nazik bir durumda kalır.

GENERAL SIR EDWARD B. HAMLEY, Harekâtlar Dairesi

Bir savaş bittikten sonra, kararların nasıl da metodik bir biçimde alındığına dair pek çok söz söylenir, oysa aslında ortada daima el yordamıyla alınmış bir karar curcunası vardır.

TUĞAMİRAL FRANK FLETCHER (Walter Lord, Incredible Victory)

Tarihçilerle arası hiç iyi olmayan Waterloo galibi, bir savaşın dökümünü vermenin, bir balonun dökümünü vermek kadar kolay olduğunu söylerdi. İnsan, kiminle konuştuğunu ve kiminle dans ettiğini bilebilir, ancak kimse olayların tam bir dökümünü veremez. James Jones, *İnce Kırmızı Hat*'ta bir soruna daha kayıt düşmüştür: o da, orada olan kimse, onun hikâyesini okurken, onu öyle hatırlamayacağıdır. Ne yazık ki, bu kavşakta böyle bir engel olmayacak, çünkü her iki tarafta da 25 Nisan 1915'i yaşamış olanların sonuncuları ölmüş bulunuyor.

Bean'i, resmi tarihini yazışından yirmi yıl sonra *Gallipoli Mission*'ı yazmaya iten nedenler, öncekinde de geçerliydi. Aradan geçen dönemde bir dizi soru ve çözülmemiş konu birikmiş ve o da bunları dile getirmek istemiştir. Askeri tarih yazarları çıkarmayla ilgili olayları adeta yağmaladığından, Osmanlıca, Türkçe, Fransızca ve Almanca kaynaklar tarandığında, soru işareti uyandıran o kadar çok farazi olgu ortaya çıkar ki, insan hayrete düşer. Tabii, bunun arkası gelecektir.

ANZAK'ın 25 Nisan 1915 Gelibolu çıkarması, kolordu, yarımadanın sekiz kilometre uzaktaki öteki ucuna ilerleyemediği için bir başarısızlık addedilmektedir. Bu kıstasla bakıldığında başarısızlıktı, çünkü bir bakıma başarısızlığa uğramak üzere planlanmıştır. Akdeniz seferi kuvvetlerinin altın-

daki birimlere hitaben yayınladığı emrin giriş paragrafları bir yana, kalan diğer belgeler incelendiğinde, emirlerde rastlanan daha ihtiyatlı ifade, insana kuvvetle, kolordunun Osmanlı ihtiyatıyla savaşa tutuşacağına bilindiğini düşündürür. Çıkarma mahalli, zihinlerde bu bilgiyle seçilmiştir. Hatta ANZAK'ın kendi içindeki tümen, tugay ve taburlara hitaben yayınladığı, ihtiyat tonu giderek artan emirlerde bu iyice bellidir. Daha aşağı kademeler, kolordunun karşı karşıya olduğu o son derece zor ve tehlikeli görevin daha bir farkındaydılar. Olaydan önce, olay sırasında ve olaydan sonra, erlerin tutmuş olduğu günlükler ve kıdemli subayların topluluk önünde yaptığı konuşmalar, bu görüşü destekler. İhtiyatlı olmakta da haklıydılar, çünkü plan ortaya çıktıkça, düşmanın kudretiyle ilgili bilgiler de birbir göz önüne seriliyordu. Yarımadanın savunucuları gerçek niyetin ne olduğunu gördüğünde, iş işten geçmiş olacaktı: “ANZAK çıkarması taktiklerinin.... Anzak Koyu'na daha çok asker çekerek, Seddülbahir'deki görevin daha kolay yürütülmesini sağlamak olduğunu düşünüyorduk.”¹

Mustafa Kemal bunu vaktinde görmüş olsa bile ki görmediğini belli etmiştir, eli kolu bağlıydı. Tümeninin tamamını Seddülbahir'e kaydıramazdı. Akdeniz seferi kuvvetlerinin ANZAK için kurduğu planın güzelliği buradadır. Osmanlı İhtiyatı, onunla vazgeçemeyeceği hayati bir nokta –Kilye limanı ve Maydos'taki doklar– arasında duruyordu. Bunların ele geçirilmesi demek, savunmacılara güneyden gelebilecek tüm ıkmalin kesilmesi, deniz tarafında yeniden hızla mevzilenme olanaklarının ellerinden alınması ve İstanbul'dan gelecek ihtiyatın limana girişinin önlenmesi demektir. Doklar ayrıca ihtiyatlarının konuşlanacağı doğal mevki olarak 5. Ordunun merkez noktasıydı. Yani 19. Tümenin mevzilenişini, stratejik ve coğrafi gerekler belirliyordu. “Tarih coğrafyadır” diyenler bundan tatmin olacaklardır.

İhtiyatın yerini tespit etmek iyi bir istihbarat işi, bu ihtiyata doğrudan taarruz etme şansının nasıl kullanılabileceğini tayin etmek de Hamilton'a düşen bir görevdi. Son kırk yıldır, Büyük Harpteki İngiliz generallerini kıyasıya eleştirmek moda olmuştur. Gelibolu'dan söz açıldığında, Hamilton alay konusu edilir. Bu modaya uyanlar iki gerçeği çok açıkça iki gerçeği görmezden gelmektedir: 1914 yılına gelindiğinde, savunmadaki tarafın kullanması mümkün olan teknik ve maddi ilerlemeler karşısında diğer or-

duların generallerinin bariz başarısızlığı ve Alman Ordusunun 1918'de cep- hede yenilmesine en büyük katkı yapanın İngiliz Ordusu olduğu.

Birinin çıkıp da siper çıkmazının sırrını keşfetmesi için, aradan dört yıl geçmesi ve dünyanın dört bir köşesindeki gazetelerde çarşaf çarşaf zayı- at listesi yayınlanması gerekti. 1915'te, denk güçte bir düşmana karşı girişi- len bir amfibi harekâta kaydedilen yeniliklerle beraber, yepyeni bir güçlük düzeyine erişildi. Her ne kadar daha iyi bir seçenek var ise de, Hamilton'un planı, alabildiği istihbarata dayandığı kadarıyla iyi bir plandı. Eğer istihba- rat hataları, savunmayı olduğundan daha kuvvetli göstermeseydi veya gü- neyden gelen askerlerin kendi dövüş kabiliyetlerine duydukları güven daha fazla olsaydı, çıkarma için muhtemelen Kumtepe seçilirdi.

ANZAK çıkarmasının yanlış yere yapıldığı, artık hiçbir yerde genel- de sanıldığı gibi önemli sayılmıyor. Arkada bırakılan İkinci Dünya Savaşı deneyimiyle artık, kıyıya eksiksiz çıkmanın, tam düşünülen yere çıkmaktan çok daha önemli olduğu anlaşılmış durumda. Orada asıl hayati önem taşı- yan, acemi askerleri, en az W ve V Kumsallarında karşılaşılan kadar kuvvet- li ve uyanık bir düşmanın önüne atmak gibi daha büyük bir tehlikeden ka- çınmak uğruna kargaşayı sineye çekerek, ANZAK'ı kıyıya karanlıkta çıkar- maktı. Hedeften uzağa düşmenin, Arıburnu'nda ortaya çıkan kargaşaya bü- yük katkısı olmuşsa da, kolordunun belirlenen noktanın iki kilometre ku- zeyine çıkması yine de o kadar mesele değildir. Bu bölgede, herhangi bir yerde yapılabilecek herhangi bir ilerleme, Osmanlı İhtiyatı için yine de müthiş bir tehdit anlamı taşıyordu. Eğer çıkartma Z Kumsalı'nda ise, Kaba- tepe'den gelen yan ateşlerinin daha çok tahribata ve kargaşaya sebep olaca- ğı hususu ise kuşku götürür.

Değerli bir hasım, zaferi tatlandırır; örtü kuvvetlerindeki kargaşaya odaklanmak, dikkatimizi kolordunun içine düştüğü bozulmanın gerçek se- bebinden, yani iyi mevzilenmiş, iyi hazırlanmış, iyi kumanda edilen, karar- lı ve güçlü bir düşmandan gördüğü mukabeleden kaçırır. Kolorduya asıl za- rar veren, karaya çıkma esnasında başına gelen özel olaylardan çok, muha- rebenin kendisidir. Günün ilgi merkezi, çıkarma değil bu olmalıdır. Dire- nişle karşılaşan tüm amfibi çıkarmalarda, ordular doğal koşulları içinde ha- reket etmediklerinden, daima belli bir karışıklık yaşanır. Sorun, ne kadar

karışıklığın, çok fazla karışıklık sayıldığıındadır. Birdwood, çetin bir araziye gece çıkmayı seçmekle seçimini karışıklık lehine yapmış bulunuyordu. Bu- nu iki nedenle yaptı. Birincisi, Seddülbahir'deki ana taarruzdan önce kara- ya çıkarsa, Osmanlı ihtiyatını muhtemelen daha çok oyalamış olacaktı; ikin- cisi de, amfibi bir çıkarmanın heyecanlı amatörlerden oluşan kolordusu için yaracağı tehlikeleri en aza indirmek istiyordu. Onun, V Kumsalı kıyı- sında olanın başına gelmesinden nasıl başarıyla kaçındığını gördük. Krali- yet Donanmasını çıkarma yeri hatası nedeniyle eleştirenlerin, akli karışmış askerlerin her zaman için ölü askerlerden daha yararlı olduğunu akılların- dan çıkarmamaları gerekir.

Bununla birlikte, çıkarma hatası hâlâ sürükleyici bir sorudur. Fazla kuzeye çıkmanın hiç tartışma götürmeyen bir etkisi, buradaki arazinin, An- zak Koyu'nun en güney dağlık çıkıntısı olan Küçük Anburnu boyunca çizilecek doğu-batı doğrultulu bir çizginin daha güneyindeki herhangi bir yere göre çok daha zorlu oluşuydu. Düşman kadar olmasa da, bu gerçekten de kargaşayı artırdı.

Savunulan kıyılara birden çok büyük ölçekli amfibi saldırının bir- den yapıldığı tarihin bu tek savaşının, çıkarma tartışmasına perspektif sağ- laması beklenirdi. İkinci Dünya Savaşında, filoların birliklerini gündüz gözüyle bile yanlış yerlere çıkarmış olmaları pek muhtemeldir. Gelibolu ile ya aynı büyüklükte ya da daha büyük on altı birleşik harekâtın yarısın- da, en azından bazı birlikler yanlış yerlere çıkarılmıştır. Normandiya çıkar- malarındaki Utah ve Omaha kumsallarıyla İtalya'daki Salerno buna örnek- tir. Salerno çıkarması, Gelibolu çıkarmasıyla hemen hemen aynı büyük- lükteydi. Normandiya çıkarmalarının ilk günü ise rahatlıkta onun üç katı kadardı. 9. Avustralya Tümeni, 1943 yılında Yeni Gine'de, Finschaffin'in kuzeyindeki Scarlet Kumsalı'na, direnişle karşılaştığı bir gece çıkarması yaptı. Burada, iki taburluk ilk dalgadan sadece bir bölükten biraz fazlası doğru yere ayak basabildi, geri kalanı ise iki kilometre güneyde karaya çık- tı; ayrıca mavnalardan düzen içerisinde inemediler ve hücum eden iki ta- burun unsurları karanlıkta ümitsizce birbirine girmişti; yani, düzen için- de çıkma gibi bir şey söz konusu değildi.² Hatta Amerikalılar ve Avustral- yahılar, arkalarındaki üç yıllık amfibi Pasifik çıkarmaları deneyimine rağ-

men, Balıkpapan'da, gündüz gözüyle kuvvetlerinin bir kısmını yanlış kumsala çıkardılar.

İkinci Dünya Savaşı sırasında amfibik savaşlarda yaşanan patlamanın ikinci bir etkisi daha oldu. O zamana kadar, büyük kuvvetlerin, baskının ötesine geçen amaçlarla, direnişle karşılaşacakları çıkarmalar yapmalarının savaş durumunda son derece nadir görülen bir olgu olduğu gerçeğini gözlerden sakladı. Yeni Zelanda ve Avustralya Tümeni kumandanı şöyle yazıyordu: "Bildığım kadarıyla, dünya üzerinde daha önce hiçbir ordudan, yeterli mühimmat, makineli tüfek ve topu olan... ve tüm yarımada'yı gerçek bir kaleye çeviren tahkimatlarla donatmış... güçlü ve kalabalık bir düşmana karşı açık bir sahilde çıkarma şeklinde bir harekât üstlenmesi istenmemiştir." Bu, gayet doğrudur. Seri atışlı top ve makineli tüfekler ortaya çıkmadan önce böyle şeyler olmuşsa da, nadiren olmuştur ve bu silahların ortaya çıkışından 1915'e kadar olan sürede benzer hiçbir örnek yaşanmamıştır. Çatışmalı nehir geçişleri tam olarak kıyaslanabilir örnekler değildir, ancak daha yaygındırlar ve bir ders içerirler. Hem Büyük İskender'in İÖ 326'da Hydaspes [Cihelum] Irmağı'nı geçişi, hem de İsveç kralı XII. Karl'ın 1701'de Dvina Irmağı'nı geçişinin arkasındaki fikir, önce nehir engelini aşip sonra düşman ordusuyla uğraşmak üzere düşmanın olmadığı yere çıkmaktı. Karl birinci sorununu çözemediği için ikinciye geçemedi, ama İskender bunu başardı. Hamilton örneğinde ise herhangi bir seçme şansı yoktu çünkü tüm geçerli çıkarma mahallerinin yakınında hiç değilse bir miktar savunmacı bulunuyordu.

Silah menzillerindeki gelişme ile birlikte nüfusta ve devletlerin zenginliğindeki artış, hem daha çok yerin daha az sayıda asker tarafından tutulabilmesine, hem de orduların geçmiştekinden kat be kat büyük olmasına imkân verdi. Bizim gördüğümüz en büyük amfibi savaşı örneği, 1944'te Fransa kıyılarında yaşandı. Orada, 5. Ordudan on kat büyük bir Alman ordusu, von Sanders'e emanet edilenden on kat daha uzun bir kıyıyı tutuyordu. Üstelik Büyük Harpten önce, 5. Ordunun yaptığı gibi yüz kilometrelik bir kıyı şeridinde mevzilenmeye uzaktan yakından benzeyen bir şey görülmemiştir. Gelibolu seferi, sadece modern silahlara karşı bir çıkarmanın ilk kez denenişi olmakla kalmaz. O aynı zamanda savunan açısından, hasmın hedefe erişme mesafesinde karaya çıkabileceği tüm cepheyi tutmanın pra-

tikte mümkün olabildiği ilk örnektir. Demek oluyor ki, 5. Ordu Akdeniz seferi kuvvetlerine iki seçenek bırakmıştı: ya savunanın olmadığı, ama hedeften uzak, savunmacılar yetişene kadar zaman kazandıracak yerlere (Saros Körfezi'nin batısındaki Trakya kıyıları veya Kumkale'nin güneyindeki Beşiğe Koyu) çıkacaktı veya adamakıllı bir direnişin olduğu ve büyük ihtiyatların kısa sürede yetişebileceği yerlere çıkılacaktı.

1915'ten önce, denizden yapılan, baskının ötesinde amaçlar taşıyan ve kıyıda büyük bir direnişle karşılaşan sadece üç büyük çıkarma kayda geçmiştir: Gaius Julius Caesar'ın, kıyıda kendine yol açmak için çarpışmak zorunda kaldığı, MÖ 55'teki İngiltere istilası; Moğolların, 1281'de Hakata Körfezi'ndeki ikinci Japonya istilası ve 1801'de, bir İngiliz ordusunun Fransız savunmacıların hatırı sayılır ateşi altında çıktığı Abukır Körfezi.⁴ Caesar, Aulus Plautius'un MS 43'te yapacağı gibi, ertesi yıl direnişle karşılaşmadan çıkmak üzere geri dönmeye dikkat etti. Osmanlı Sultanı, şair ve fatih, Muhteşem Süleyman,* düşmanın olmadığı yere çıkmanın değerini bildiğini, Rodos ve Malta'da göstermiş bir diğer örnekti. General Hamley, 1907'de şunları yazdığında hâkim görüşü yansıtıyordu: "Ciddi bir direniş varsa, bir çıkarma hemen hemen imkânsız demektir ve çıkarma esnasında ağır bir saldırıya uğrayan bir güç, yarısı karaya çıkmış olsa bile, çok nazik bir durumda kalır."⁵ Bu, ANZAK'ın 25 Nisan'da içinde bulunduğu çok tehlikeli durumların gayet yerinde bir tasviridir.

İstihbarat hatalarının, MEF planı ve Z Kumsalı'nın ötesindeki tepeler ile Seddülbahir'de alınan kararlar üzerinde etkisi olmuştur. Buradan bir bilanço çıkmalıdır, çünkü bunun bir olası yorumu, şoke edici bazı yanlışlıkların yapıldığı yolundadır. 21. yüzyılın daha iyi ordularının, yani göklere kumanda edenlerin ve düşmanı gözetlemek için uzaya casuslar salanların standartlarıyla, Gelibolu'daki istihbarat yetersizdi. Ancak daha adil, yani o dönemde uygulanan bir standartla, istihbarat, gerçi bu, onun mükemmel olduğunu söylemekle aynı şey olmasa da iyiydi ve düşmanın yeri ve gücü yeterince biliniyordu. ANZAK'ın farkında olması gereken en önemli düşman yığınağı, Maydos yakınındaki ihtiyattı. Bu konuda da hiçbir hata yoktu.

* Kanuni Sultan Süleyman

Arazi özellikleri bakımından yeterliliğini ve istisnalarla birlikte, savunan tarafın dağılışının hassasiyetle işaretlenmiş olduğunu görmek açısından, ANZAK'ın kullandığı haritaları arazinin kendisiyle ve 5. Osmanlı Ordusu tarafından çizilen haritalarla sadece bir karşılaştırmak bile yeterlidir. Birdwood haritaların alışılmadık derecede kötü olduğu kanısında değildi. Bu haritaların topografyaya dair iyi bir genel fikir verdiğini, ancak ayrınıtıda eksiklikler olduğunu söylemişti.

Uydu-öncesi istihbarattan çok fazla şey beklememek gerekir. Aleyhtarlar, tarihteki tüm büyük komutanların zafer taçlarını, düşman mevzilenişi hakkında çok daha az bilgi ve çok daha kötü haritalarla kazandığını da unutmuşa benzemektedir. Kartacalı Anibal, İÖ 217'de İspanya'dan İtalya'ya yürüyüşe geçerken, elinde bulacağı şehirlerin listesinden başka hiçbir şey yoktu. Çıkarmalarda kullanılanlar standardındaki haritalar 1860'tan önce her harekât planlayıcısının rüyalarına girerken, saldırgan ülkeye uzak ülkeler için 1915 standartlarıyla vasat hale gelmişti. Tesisatçılık gibi haritacılık da o zamana göre büyük bir gelişme göstermiştir.

Kinikler, Gelibolu seferi için hâlâ yeterince mazeret bulamadığımızı ima edebilirler. Bu sefer, iki genç ulusun dünya sahnesindeki ilk gurlu gezintisi, ama sonuçta bir yenilgiydi. Eğer bunun bir anlamı varsa, ANZAK'ın savaşın ilk günü kazandığı zaferin, nihai yenilgi için çıkılan günah keçisi avıyla gölgelenmesi çok yazıktır. Bunda, Çanakkale Boğazı Komisyonu belgelerinin sayfalarındaki ruh halinden izler vardır. Nedense, sadece düşmanın çok iyi olduğunu kabul etmek gibi bir gerekçe pek kullanılmaz.

Tümen kumandanı Bridges gelene kadar, kıydaki kumandayı elinde bulunduran Sinclair Mac-Lagan'ın, ilerlemeye devam etmenin tehlikelerini görmesi ve ona göre davranması, kolordunun avantajıydı. Eğer kolordu planlanan yere çıkmış olsaydı, belki de herhangi bir değişiklik yapmayacaktı. Ama bu olmadı ve o besbelli ki kararını, düşman ihtiyatlarının zaten mevcut olduğu durumuna göre verdi.

Savaş bir "belirsizlikler ülkesidir" ve generaller böyle talih ve hata bileşimlerinin cilvelerine göre iyi veya kötü ün kazanırlar. Sinclair Mac-Lagan'ın ikinci hatası, yani 2. Tugayı verilen emirlere aykırı olarak sağ cenahına değil de sol cenahına göndermesi, daha ciddi bir hataydı. Bu, muhte-

melen onun sağ cenahında büyük bir Osmanlı kuvveti olduğuna inanmasına dayanıyordu. Ama bu ANZAK'a Düztepe'ye mal oldu ve Kılıçbayırı'nın kaybına yol açtı. Böylelikle düşman, seferin geri kalanı boyunca, buradan Cesarettepe'yi ve Kanlısirt'ı gözetleyebilir ve ANZAK'ın tutunduğu yere doğrudan ateş açabilir hale geldi. Komuta hatasına bir diğer örnek, tam da denizdeki işgalcilerin umduğu gibi, Osmanlı'nın düşmanın yanıltmacasına kanarak verdiği karşılıktı. Mustafa Kemal bunun tek sorumlusu olarak tutulamaz, ama –eğer, hayati sonuçlar doğurmayan bir hatada, kurmay okulu çözümünden sapılmasından dolayı birine kefil olunuyorsa– bir ölçüde suçu paylaşması gerekir. Çünkü göz açtırmayan bombardımana rağmen, bulundukları yerde savunmaya geçerek hazırlanmak için birkaç saat bulan ANZAK birlikleri Osmanlıların esas karşı taarruzunu savuşturmayı başarmıştır. Eğer Üçüncü Sırt'ı almak için bir girişimde bulunulmuş olsaydı, günün sonucunun ne kadar daha kötü olabileceği kolayca canlandırılabilir.

Mevcut Osmanlı kuvveti, her yerde farklı bir kalite sergileyen düzenli bir ordunun en iyi kuvvetiydi. ANZAK ise tam aksine kendini hiç ispat etmemiş bir kuvvetti. Hamilton, böyle askerlerle yapılması doğru olanı yaptı. Onları yanıltmacada kullandı. Çıkarmada İngiliz tarzı yassı keplerin giyilmesi emri -ki bütün askerler bu emre itaat etmedi- ANZAK ve 29. Tümenin karşılaşmaları halinde oluşabilecek karışıklığı azaltmak niyetiyle olduğu kadar, muhtemelen düşmanı yapılan hileye iyice inandırmak için de akla gelmiş bir girişimdi. Askerlerin üçte biri tarafından çiğnenen üniformaya dair bir emir ya “sömürge” bireyciliğinin önemsiz bir ölçütü, ya da kolorduya yapılan bir gönderme idi. Eğer kep giyme emri, Osmanlı'nın karşısındakinin muvazzaflar olduğunu sanacağı umuduyla verilmişse, bu boşa umuttu. İster Mecidiyeli ister Medineli olsun, bu askerlerin gözünde, İngiliz, İrlandalı, İskoç, Kelt, Avustralyalı, Yeni Zelandalı ve Hintli askerlerin hepsi “İngiliz”di. Daha sonra içlerinden biri, Yunanlılara karşı savaştığını sandığını söyleyecekti.⁶

Generaller için denenmiş ve deneyimli muvazzaf askerleri kullanmak normal bir şeydir, 29. Tümen için bu, sözkonusu askerleri asıl taarruz için kullanmak biçiminde oldu. Düşmanı büyüklüğüyle ürküten, ama çabuk dağılabilecek bir kuvvet, bir oyalama hareketi için son derece uygun ve eko-

nomik olduğu gibi, aynı zamanda düşman ihtiyatını çıkarma günü boyunca meşgul etmeye yarar. ANZAK'ın Kraliyet Donanma Tümeninden daha iyi olduğuna hükmedilmesi, Z Kumsalı'na çıkmak için onun seçilmesinden de bellidir. Bununla beraber, onun, önüne konan zor görevi yerine getirip getiremeyeceği konusunda bazı şüpheler vardı. Savunanların niceliği bilinse de, niteliği bilinmiyordu. Eğer Osmanlıların, yabancı bir kıyıda çok güçlü oldukları ortaya çıkarsa, ANZAK'ın zaferden başka hiçbir kurtuluşu yoktu.

Bazen, eğer roller tersine dönmüş olsaydı, ANZAK'ın Seddülbahir'de daha iyi bir iş çıkaracağı konusunda spekülasyon yapılır, ama bu muhtemel değildir. Gündüz gözüyle yapılmak zorunda kalan Seddülbahir çıkarmaları göstermiştir ki, kumsalda sıkı bir savunma yapılırsa, dövüş gücüne çarpan etkisi yapan unsurlar da yanında olduğu zaman kararlı bir savunmacı on saldırgana karşı koyabilir. Eğer muvazzaflar beceremedi ise, o vakit ANZAK'ı biraz daha kötü savunulan bir noktada bir gece çıkarmasına sürme kararı akılcıydı. Kolordunun morali böyleyken bile neredeyse çöküyordu. Moralin başlangıçta yüksek olduğu, uğradığı ağır zayıyata rağmen hâlâ direnmesinden de çıkarılabilir. Bir çöküş noktasına yaklaştığı ise hattı terk edenlerin sayılarından ve kıdemli subaylar arasında baş gösteren gemilere dönme arzusundan bellidir. Ölenlerin ve yaralı olarak veya yaralanmadan hattı bırakanların sayısı tam olarak hiçbir zaman bilinemeyecektir. Birinciler 1.000'in üzerinde, ikinciler 4.000 civarında ve sonuncular da en az 1.000'dir –ki bunun iki katı muhtemelen gerçek rakama daha yakındır. Mustafa Kemal asıl taarruzunu başlattığında, bunların çoğu bu veya şu nedenle hattı boşaltmış olduğuna göre, kolorduyu imha olmaktan kurtaran asker sayısı 6.000'den fazla değildi.

Avustralya askerlerinin bir günde uğradığı en yüksek kayıp 5. Avustralya tümeni tarafından 1916'daki Fromelles'te meydana gelmiştir -5.533 kişi. Gelibolu çıkarması ikinci gelir. Burada, savaşa tutuşan toplam güç, Fromelles'tekinden biraz daha fazlaydı ve bunların beşte birini, zayıattaki payları daha düşük olan Yeni Zelandalılar oluşturunuyordu. 1. Avustralya Tümenine birkaç günde 5.285 askere mal olan Pozières'in alınması üçüncü sıradadır. 1916'da Fransa'da ölenlerin ve ağır yaralananların yarıya yakını, Gelibolu'da da hizmet etmiş askerlerdi, ama hepsi çıkarmayı görmemişti. Bu

12.1: Kimliği bilinmeyen 1. Tümen Muhabere Bölüğü askerlerini Anzak Koyu'na taşıyan cankurtaran teknesinin kıç tarafından, saat sabah 06.00'da bir görünüş. İngiliz tarzı yassı keplerin giyilmesi emrine çoğunlukla uyulmamış. (AWM A02781)

kıyıları terk eden en cesur ya da en disiplinsiz –hangisini tercih edeceğiniz size kalmış– birliğin çok büyük bir kısmı ya ölmüştür ya da sekiz aylık Gelibolu seferi sırasında savaş yeteneklerini yitirmişlerdir. Mısır'dan İngiltere'ye kadar olan depolar ve daireler, bu tecrübenin ezdiği kişiler tarafından işletilmiştir. 1918'de, Batı Cephesindeki bir müfreze, eğer omuzları üzerinde Gelibolu gazisi olduğunu gösteren bir rütbe taşıyan bir askeri varsa, kendini şanlı sayıyordu.

Başarılı bir hücum için, bire üçlük bir üstünlük gerektiği gibi genel bir kanı varsa da, bu bir aşırı basitleştirmedir. Bununla birlikte bu oran, savunma tarafında büyük bir üstünlük sağlandığının kesin bir işaretidir. Savunan başka avantajlara da sahip olduğunda, söz gelimi siperler gibi, o zaman oran daha da yükselir, belki de bire altı olur. Saldırgan deniz tarafından çıkarma yaptığında, İkinci Dünya Savaşı deneyimi bire on-

luk bir oranın yeteceğini doğrulamıştır. Ancak bu çıplak asker sayıları, bütünün sadece yarısıdır. Bunlara askerlerin niteliği, destek silahları, komuta, ikmal ve muhaberat konusunda bir şeyler daha eklenmeli ya da çıkarılmalıdır. İkinci Dünya Savaşındaki tüm Müttefik çıkarmaları, 1915'teki askerlerin hayal bile edemeyeceği ölçüde bir deniz ve hava desteğine sahipti. 25 Nisan gününün ilerleyen saatlerinde, ANZAK'ların lehine olan sadece iki unsur vardı: savunma vaziyetine geçiş ve makineli tüfeklerin yardımı. Ellerindeki makineli tüfekleri, tüfeklerinin ateş gücünü yarısı kadar artırıyordu, ama topçudan da, deniz topçusundan da fazla bir hayır yoktu. Tekil olarak bakıldığında en etkili silah türü, onlarsız hücumun hiçbir şansının olmadığı Osmanlı toplarıydı. 3. Osmanlı Kolordusunun ANZAK'tan çok üstün bir savaş vasıtası olduğu sonucunu yaratan, işte esas olarak bu ve bununla birlikte mükemmel komutası ile 27. ve 57. Alaylarının yüksek niteliğiydi. Bu üstünlüğün miktarını belirtemememiz, sayıya dökme yaklaşımının, muharebenin sonucunu belirleyen çeşitli unsurları anlamakta faydalı bir araç olmakla birlikte, yine de yeterince hassas bir ölçü olmadığını gösterir.

Karşıdaki düşmanın müthiş gücü dikkate alınarak güvenle söylenebilecek tek şey, ANZAK'ın görevinin de en az 29. Tümenininki kadar zor olduğudur. Çarpışanlar arasında, dörtte birinden az zayıat veren çok az ANZAK taburu bulunuyordu. Bazıları daha çok zayıat vermiş, ama yine de hattaki yerinden kılmıdamamıştı. Aynı şekilde, yeni tertiplenmiş, çok az eğitim görmüş askerler arasında, kıyaslanabilecek herhangi bir örnek bulmak da adamaklı zordur. ANZAK askerleri kendilerini ispatlamış ve "muvazafalar gibi ayakta kalmışlardır."

Seddülbahir ile bir kıyaslama, Arıburnu için yararlı karşıtlıklar sergiler. Oradaki W ve V Kumsalları, eğer karaya gün ışığında çıkmış olsaydı, ANZAK'ı bekleyen kaderin en iyi ve en kötü örneklerini sunar. Seddülbahir'de, günün tek Osmanlı hattını bozma fırsatı öğleden sonra doğdu. 29. Tümen, X Kumsalı'ndan W Kumsalı'na kadar bire altılık bir üstünlüğe sahipti. Savunanların ise, savunma vaziyeti dışında bunu telafi edici hiçbir avantajları yoktu. Üstelik saldıranların çoğu asıl kuvvete mensup ve henüz fazla zayıat vermemiş iken, savunanlar zaten ağır kayıplara uğramışlardı.

Bire altı mükemmel bir başarı şansı sunmaya yetiyordu, ama genel bir hücum göze alınamadı.

Yarımadanın Gelibolu'nun güneyine düşen kısmını, on dokuz Osmanlı piyade taburu savunuyordu. Bunlardan üçü, 25 Nisan'da dövüşmedi. Biri Suvla kıyısını, diğeri Kumtepe'yi tutarken, öbürü de karanlıkta Seddülbahir'deki Osmanlı hattını takviye etti. Kalan on altı taburdan on ikisi ANZAK'la, dördü de 29. Tümenle çatışmaya girdi. Osmanlıların ayrıca altmış dört parça topu vardı. Bunlardan İngilizlere ateş açanların sayısı on ikiyi geçmez, dördü Boğaz'ın karşı kıyısından, uzun bir menzilden ateş etmiş, sekizi çatışmaya katılmamış, kırk dördü ise ANZAK'ı topa tutmuştur. Kanlısirt Muharebesinde, Avustralyalılar ve Yeni Zelandalılar, kendileri için yapılan planı gerçekleştirerek bir zafer kazandılar. Ancak Seddülbahir'e yapılan ana taarruz acıklı bir yenilgiydi. Sinclair Mac-Lagan, bir keresinde, buna uygun düşen bir şekilde, satrançta kazanmak için genellikle kaleyi feda etmek gerektiğini söylemiştir. 25 Nisan'da kale sürüldü, zoka yutturuldu, ama vezir zaferi tamamlamayı başaramadı.

Notlar

- 1 C.E.W. Bean, *Gallipoli Mission* (Melbourne: ABC Books, 1990), 353. Bu görüşme, 1919'da bir Osmanlı subayı ile yapılmıştır.
- 2 D. Dexter, *The New Guinea Offensives: Australia in the War of 1939-1945* (Canberra: Australian War Memorial, 1961), 453.
- 3 LHCMA19/29/52.
- 4 Lord Birdwood, *Khaki and Gown* (Londra: Ward Lock, 1941). Karşılaştırmının farkında olan Birdwood, Mısır'dayken Abukır Körfezi muharebe meydanını ziyaret etmiştir.
- 5 E. Hamley, *The Operations of War* (Edinburgh: William Blackwood & Son, 1904), 352.
- 6 K. Fewster ve V. Basarin, *A Turkish View of Gallipoli: Çanakkale* (Richmond: Hodja Educational, 1985), 100.

KAYNAKÇA

ARŞİVLER VE YAYINLANMAMIŞ EVRAK

Avustralya Harp Tarihi Müzesi, Kanbera
AWM 4, AIF savaş günlükleri
AWM 12, AIF HQ Administration Registry
AWM 23, Avustralya Kayıtlar Kısmı, Genel Merkez
AWM 25, yazılı kayıtlar, 1914-18 savaşı
AWM 27, çeşitli resmi kâğıtlar
AWM 38, C.E.W. Bean'in kayıtları
AWM 43, resmi tarih, biyografi dosyaları
AWM 44, resmi tarih, elyazmaları
AWM 51, Çanakkale Boğazı Komisyonu
AWM 89, yayımlanmamış günlükler
AWM 91, Büyük Donanma'daki topçu deneyiminin hılasası, 1914-18
AWM 93, sicil dosyaları
AWM 183, Avustralya Savaş Kayıtları Kısmı, biyografi formları

İmparatorluk Savaş Müzesi, Londra

Bush yayımlanmamış evrak, kutu 72
Dix yayımlanmamış evrak, kutu 96
Howe ve Bush'un özel mektupları, kutu 72
Atatürk'ün anıları, 314-16 K354 B

Liddell Hart Askeri Arşivler Merkezi, King's College Londra

Hamilton'un evrakı
Birdwood'un evrakı

Ulusal Arşiv, Londra

ADM, Amirallik kayıtları, 1, 53, 116, 137, 204
CAB, Kabine Sekreterliği kayıtları, 19, 42, 45
CO, Sömgürge Sekreterliği kayıtları, 234, 424
WO, Harp Dairesi kayıtları, 30, 33, 95, 106, 153, 157, 158, 301

Ulusal Ordu Müzesi, Londra

Ellison'un özel evrakı

Ulusal Denizcilik Müzesi, Londra

Thursby'nin özel evrakı, MS 86/012, Dardanelles dosyası, kutu 2
Chapman, yayımlanmamış günlük, 87/012

KİTAPLAR

- Adam-Smith, P. *The Anzacs*. Melbourne: Sphere, 1981.
- Akçelik, R. *Before and After Gallipoli: A Collection of Australian and Turkish Writings*. Melbourne: Australia-Turkish Friendship Society, 1986.
- Andrews, E. *The Anzac Illusion*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Armstrong, H.C. *Grey Wolf Mustafa Kemal*. Londra: Arthur Barker, 1932.
- Arthur, M. *Forgotten Voices of the Great War*. Londra: Ebury Press, 2003.
- Artuc, İ. 1915 *Çanakkale Savaşı*. İstanbul: Kastas, 1992.
- Ashmead-Bartlett, E. *Despatches from the Dardanelles*. Londra: George Newnes, 1916.
- Aspinall-Oglander, C.F. *Military Operations: Gallipoli*. Londra: Heinemann, 1929-1932.
- Bailey, J. *Field Artillery and Firepower*. Oxford: The Military Press, 1989.
- Banks, A. *A Military Atlas of the First World War*. Londra: Heinemann, 1975.
- Bean, C.E.W. *Gallipoli Mission*. Melbourne: ABC Books, 1990.
- . *Gallipoli Correspondent*. Sydney: Allen & Unwin, 1983.
- . *Two Men I Knew: William Bridges and Brudenell White, Founders of the A.I.F.* Sydney: Angus & Robertson, 1957.
- . *Official History of Australia in the War of 1914-18*. Sydney: Angus & Robertson, 1944.
- Belen, F. *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1967.
- Bilbaşar, S. *Çanakkale 1915*. Ankara: TC Milli Savunma Bakanlığı, 1980.
- Birdwood, Lord. *Khaki and Gown*. Londra: Ward Lock, 1941.
- Bristow, A. *A Serious Disappointment, The Battle of Aubers Ridge 1915*. Londra: Leo Cooper, 1995.
- Broadbent, H. *The Boys who Came Home: Recollections of Gallipoli*. Sydney: ABC Books, 1990.
- Bush, E. *Gallipoli*. Londra: Allen & Unwin, 1975.
- Butler, A. *Australian Army Medical Services in the War of 1914-1918*. Melbourne: Australian War Memorial, 1930.
- Callwell, C.E. *The Dardanelles*. Londra: Constable and Company, 1919.
- Carlyon, L. *Gallipoli*. Sydney: Pan MacMillan, 2001.
- Cassar, G. *The French and the Dardanelles: A Study in Failure in the Conduct of War*. Londra: Allen & Unwin, 1971.
- Celal, E. *Çanakkale de Türk Zaferi*. Ankara: Güzel Sanatlar Matbaası, 1964.
- Chatterton, E.K. *Dardanelles Dilemma: the Story of the Naval Operations*. Londra: Rich & Cowan, 1935.
- Clausewitz, C. *On War*, çev. & yay. haz. Michael Howard & Peter Paret. Princeton: Princeton University Press, 1976.
- Cole, D. *Imperial Military Geography*. Londra: Sifton Praed, 1953.
- Colin, J. *France and the Next War*. Londra: Hodder & Stoughton, 1914.
- Corbett, J. *Naval Operations, Official History of the Great War*. Londra: Imperial War Museum, 1929.
- Coulthard-Clark, C. *A Heritage of Spirit: A Biography of Major General Williams Throsby Bridges, KCB, CMG*. Melbourne: Melbourne University Press, 1979.

- Denham, H. *A Midshipman's diary 1915-1916*. Londra: Murray, 1961.
- Denton, K. *Gallipoli, One Long Grave*. Sydney: Time-Life, 1986.
- Dupuy, T.N. *Understanding War: History and Theory of Combat*. Falls Church VA: Nova Publications, 1987.
- Erickson, E.J. *Ordered to Die: The Ottoman Army in the First World War*. Westport, CT: Greenwood Press, 2001.
- Fewster, K. ve Basarin, V. *A Turkish view of Gallipoli: Canakkale*. Richmond: Hodja Educational, 1985.
- Frame, T. *The Shores of Gallipoli: Naval Aspects of the Anzac Campaign*. Sydney: Hale & Ironmonger, 2000.
- Fraser-Tyler, N. *Field Guns in France, 1915-1918*. Brighton: Tom Donovan, 1995. Gammage, B. *The Broken Years: Australian Soldiers in the Great War*. Harmondsworth: Penguin, 1975.
- Genelkurmay Başkanlığı. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1973.
- . *Çanakkale Muharebeleri 75nci Armağanı*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1990.
- General Staff, War Office. *Field Service Regulations*. Londra: His Majesty's Stationery Office, Harrison & Son, 1909.
- Görgülü, I. *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993.
- Griffith, P. *Battle Tactics of the Western Front: The British Army's Art of Attack 1916-18*. New Haven, CT: Yale University Press, 1994.
- Gudmundsson, B. *On Artillery*. Westport, CT: Greenwood Press, 1993.
- Hamilton, I. *Gallipoli Diary*. Londra: Edward Arnold, 1920.
- . *A Staff Officer's Scrapbook during the Russo-Japanese War*. Londra: Edward Arnold, 1908.
- Hamley, E. *The Operations of War*. Edinburgh: William Blackwood & Son, 1904.
- Hankey, M. *The Supreme Command 1914-18*. Londra: Allen & Unwin, 1961.
- Hartesveldt, F.R. *The Dardanelles Campaign, 1915, Historiography and Annotated Bibliography*. Westport, CT: Greenwood Press, 1997.
- Hickey, M. *Gallipoli*. Londra: John Murray, 1995.
- His Majesty's Stationery Office. *Dardanelles Commission: The Final Report*. Londra: 1919. Horner, D.M. *The Gunners: A History of Australian Artillery*. Sydney: Allen & Unwin, 1995. Ingle, J. *From Duntroon to the Dardanelles: A Biography of Williams Henry Dawkins*. Canberra: Genie, 1995.
- Intelligence Department. *Handbook of the Turkish Army, Second Provisional Edition*. Kahire: Government Press, Mart 1915.
- Isik, H. *Çanakkale ve İstiklal Savaşında Türk Jandarması*. Ankara: J.Gn.K. Basımevi, 1974.
- . *Dünya Savaşında Seyyar Jandarma Birlikleri*. Ankara: Jandarma Basımevi Müdürlüğü, 1999.
- James, R.R. *Gallipoli*. Londra: Batsford, 1965.
- Kannengiesser, H. *Gallipoli Bedeutung und Verlauf der Kämpfe*. Berlin: Oldenburg, 1927.
- Keyes, R. *Naval memoirs of Admiral of the Fleet Sir Roger Keyes: the fight for Gallipoli*. Londra: Eyre & Spottiswoode, 1941.
- King, B. *Royal Naval Air Service 1914-18*. Londra: Hikoki Publications, 1997.
- King, J. *Gallipoli Diaries: The Anzacs' own story day by day*. Roseville: Kangaroo Press, 2003.
- Kinross, P. *Atatürk: The Rebirth of a Nation*. Londra: Phoenix, 1993.

- Laffin, J. *Damn the Dardanelles: The Story of Gallipoli*. Londra: Doubleday, 1980.
- Larcher, M. *La Guerre Turque dans la Guerre Mondiale*. Paris: Chiron, 1926.
- Lee, J. *A Soldier's Life: General Sir Ian Hamilton, 1853-1947*. Londra: Macmillan, 1994. Liddell Hart, B.H. *History of the First World War*. Trowbridge: Redwood Burn, 1973. MacPherson, W. *Official History of the War, Medical Services*. Londra: His Majesty's Stationery Office, 1924.
- Moorehead, A. *Gallipoli*. Londra: Hamilton, 1956.
- Moorhouse, G. *Hell's Foundations: A Town, its Myths and Gallipoli*. Londra: Sceptre, 1993.
- Muellmann, C. *Der Kampf um die Dardanellen 1915*. Berlin: Oldenburg, 1927.
- Muellmann, C. *Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis Im Weltkrieg*, Leipzig: Koehler und Amelang, 1940.
- Murphy, C.C. *Soldiers of the Prophet*. Londra: John Hogg, 1921.
- Nicolle, D. *The Ottoman Army*. Oxford: Osprey, 1994.
- O'Sullivan, P. ve Miller, J. *The Geography of Warfare*. Londra: Croom Helm, 1983.
- Perk, K. *Askeri Mecmuasının Tarih Kısmı Çanakkale Savaşları, Tarihi I. ve II. Kısımlar Büyük Harpte Çanakkale*. İstanbul: Askeri Matbaa, 1940.
- Perry, F. *The Commonwealth Armies*. Manchester: Manchester University Press, 1988. Piggot, M. *A Guide to the Personal Family and Official Papers of CE.W. Bean*. Canberra: Australian War Memorial, 1983.
- Poniatowski, J. *Der Zusammenbruch des Osmanischen Reiches*, Vienna: Amalthea, 1928. Pugsley, C. *Gallipoli: The New Zealand Story*. Auckland: Hodder & Stoughton, 1984. Puleston, W.D. *The Dardanelles Expedition: A condensed study*. Annapolis, MD: United States Naval Institute, 1927.
- Reichsarchiv. *Der Weltkrieg 1914 bis 1918: Die Militarischen Operationen zu Lande*. Berlin: Mittler, 1925-44.
- Robertson, J. *ANZAC and Empire*. Melbourne: Hamlyn, 1990.
- Robson, L.L. *The First AIF: A Study of its Recruitment 1914-1918*. Melbourne: Melbourne University Press, 1982.
- Ross, J. *The Myth of the Digger: Australian Soldiers in Two World Wars*. Sydney: Hale & Ironmonger, 1985.
- Samson, C. *Flights and Fights: A Memoir of the Royal Naval Air Service in World War I*. Nashville, TN: The Battery Press, 1990.
- Steel, N. ve Hart, P. *Defeat at Gallipoli*. Londra: Macmillan, 1994.
- Student, K. *The Gallipoli Campaign: An outline of Military Operations*. Londra: Sifton Praed, 1930.
- Taylor, P. ve Cupper, P. *Gallipoli: A Battlefield Guide*. Sydney: Kangaroo Press, 1989. Terraine, J. *White Heat, The New Warfare 1914-18*. Chatham: Mackay, 1982.
- Travers, T. *Gallipoli, 1915*. Charleston, SC: Tempus, 2003.
- Thomazi, C. *La Guerre aux Dardanelles*. Paris: Payot, 1926.
- Ulug, N. *Çanakkale Destanının 50 Yılı*. Ankara: Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, 1965.
- Van Creveld, M. *Supplying War: Logistics from Wallenstein to Patton*. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- Von Sanders, L. *Five Years in Turkey*. Annapolis, MD: United States Naval Institute, 1927. Waite, F. *The New Zealanders at Gallipoli*. Wellington: Whitcombe & Tombs, 1921. Wallach, J. *Anatomie Einer Militärhilfe Die Preussisch-Deutschen Militärmissionen in der Türkei, 1835-1919*. Düsseldorf: Droste Verlag, 1976.

Winter, D. 25th April 1915: *The Inevitable Tragedy*. St. Lucia: University of Queensland Press, 1994.
Yazman, M. *Türk Çanakkale*. Ankara: Ulus Basımevi, 1938.

MAKALELER

- Bean, C.E.W. 'Operations at the Dardanelles', *Military Journal*, Temmuz (1915), Ekim, (1915), Ocak, (1916).
- Doyle, P. ve Bennett, M. 'Military Geography: The Influence of Terrain on the Outcome of the Gallipoli Campaign 1915', *The Geographical Journal* 165: 1 (Mart, 1999).
- Gibson, TA. 'Eyeless in Byzantium: The Tragedy of Sir Ian Hamilton', *Army Quarterly* 91 (Ekim 1965).
- Gracho, W. 'Some reasons for the Failure at Gallipoli', *Defence Force Journal* 64 (Mayıs/Haziran 1987).
- Leane, R.L. 'Landing at Gaba Tepe', *The Listening Post* 22 (Nisan 1932).
- Hamilton, I. 'The ANZAC Story', *The Duckboard* 22 (Mart 1983).
- Hamilton, I. 'Dardanelles operations: General Sir Ian Hamilton's despatches', *Australian Military Journal* (Ekim 1915).
- Howe, H. 'A Belated Inquiry', *Reveille* (Şubat 1932).
- . 'Sparks from an old Controversy', *Australian Army Journal* 191 (Nisan 1965).
- Rehkopf, F. 'The Landing at Gallipoli', *The Coast Artillery Journal* 68: 6 (Haziran 1928). Roberts, C. 'The Landing at ANZAC: A Reassessment', *Journal of the Australian War Memorial* 22 (Nisan 1993).
- Rosenzweig, P. 'Furtherest inland at Gallipoli: an achievement inspired by Captain M.J. Herbert', *Sabretache* 27 (Nisan/Haziran 1986).
- Scott, J. 'The Gallipoli Campaign: Naval Aspects', *Journal of the Australian Naval Institute* 14 (Mayıs 1988).
- Sinclair-MacLagan, E. 'Armada Moves: Egypt to Gallipoli', *Reveille* (Mart 1932).
- Tevfik, E. 'Seddülbahir Çıkarmasında 26'ncı Alay 3'üncü Tabur', *Çanakkale Muharebesinin 75 inci Yıl Armağanı*, Genelkurmay Basımevi (1990).
- Travers, T. 'British Leadership Styles: The Gallipoli Model', *Journal of Contemporary History* 29:3 (1994).
- Thursby, C.F. 'Power of the Navy: Made Landing Possible', *Reveille* (Mart 1932). Genelkurmay Basımevi. 'The Turkish General Staff History of the Campaign', *Gallipoli Army Quarterly* 1 (Ocak 1926).
- Viney, H.G. 'Why the ANZAC landing failed', *Reveille* 10: 8 (Nisan 1937).
- Watson, S. 'The Gallipoli Blunder', *Army Quarterly and Defence Journal* 112 (1982).
- Winter, D. 'The ANZAC landing: The Great Gamble', *Journal of the Australian War Memorial* 4 (Nisan 1984).

YAYINLANMAMIŞ TEZ

Türkeli A. Çanakkale Savaşlarında Jandarma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2002.

DİZİN

Abbas Hilmi Paşa (Sabık Hidir) 199(f) 199
Abdürrahman (Teğmen) 248
Abukür Körfezi çıkarması 257
Abydos 37
Adams, Edgar Robert Colbeck (Er) 178, 179(f), 180(f)
Adil Şahin (Er) 89, 90, 116
Aggamemnon, HMS 37
Akdeniz 34, 36, 180
Albayrak Sırtı 165, 168, 172, 175
Albion, HMS 246
Alçıtepe 74, 230, 232-233, 246, 250
Alman(lar), Almanya 14, 16, 20, 28, 30, 32, 35, 119, 148, 175, 190, 197, 199-200, 215-216, 252; askeri heyeti 198; Askeri Misyonu 199, 200; askeri resmi tarihi 30, 176; Ordusu 21-22, 35, 197, 254, 256
Amerikan, Amerika(lılar) 63, 224-255; cephesi 196; İç Savaşı 224; piyadesi 239
Anadolu(lar) 20, 174, 193, 202, 225
Anafartalar 71; ayrıca bkz. Büyük Anafartalar
Ankara 28
Annapolis Donanma Akademisi 26
Anzak 15-21, 23, 26, 38, 44, 46, 55-57, 63, 66, 68, 74-75, 78, 83, 86, 92, 96, 103, 108, 114-115, 118-119, 121(h), 123-125, 130, 135, 139-140, 142, 151-152, 163, 168, 170, 173-175, 181-182, 201, 204, 206, 208, 213, 217, 218-219, 222-223, 225-226, 253, 238, 245-246, 258-259, 262-263; çıkarması 26, 116, 136, 149, 253-254
Anzak Koyu 15, 18, 21(f), 51(f), 89, 96, 99, 100(f), 103(f), 104, 106(f), 181, 189, 205, 222, 154(f), 158(f), 191(f), 213(f), 215(f), 255, 261(f); çıkarması 19, 187(f), 244(f)
Anzak Sırtı 17, 111, 151, 198; Muharebesi 18, 151, 225, 260; taburları 22-23, 204, 225, 151, 262, 174; takviye kuvveti 124, 166; topçusu 104,

165, 193, 209
Anzio çıkarması 57-58
Arap(lar) 20, 202, alayları 202, 204, 206; askerleri 174; birlikleri 175; isyanları 202
Arap Yarımadası 36
Arburnu 18, 20, 24, 45-47, 52, 58, 65, 79, 83, 89, 90, 92-93, 96-97, 100(f), 101(h), 102, 113, 119-120, 135, 139, 149, 165, 173, 189, 192, 21-212, 218, 221, 230-231, 242, 245, 254, 262; çıkarması 28, 232; Kumsalı 215(f); ayrıca bkz. Küçük Arburnu
Ark Royal, HMS 72
Aspinall-Oglander, Cecil (Tuğgeneral) 24, 107, 137-138, 157, 159, 172, 181, 192, 238
Asquith (Başbakan) 33, 193
Aubers Sırtı Muharebesi 148
Avni Bey (Binbaşı) 124, 168
Avustralya İmparatorluk Kuvvetleri 24, 40
Avustralya İmparatorluk Misyonu 144
Avustralya Tarih Misyonu 13(f), 24, 112, 124
Avustralya ve Yeni Zelanda 12, 19, 38
Bacchante, HMS 78, 145, 145(f), 211, 213
Bakla Limanı 41
Balıkçı Damları 41, 52, 62, 66, 90, 93-97, 102, 114-116, 118, 168, 170, 208, 212 222
Balıkpapan çıkarması, Borneo 196, 256
Balkan(lar) 34, 36, 202; Savaşı, I. 34, 49, 198, 204, 218, 247, Savaşı, II. 34, 198, 204; Savaşı Madalyası 127(f); Savaşları 86, 138, 143, 198, 199-200, 202, 203, 216, 221
Balonlar, rasat 47, 51(f), 72, 75, 145, 165; ayrıca bkz. hava keşfi
Barker (Onbaşı) 207(f)
Basra 86; Körfezi 36
Batı Cephesi 22, 35, 42, 135, 146, 148, 149, 182, 208, 261
Bean, C.E.W. (Yüzbaşı) 13(f), 24, 67-68, 70, 76-77, 83, 98, 118, 124, 131, 138-140, 142-143, 151, 155-157, 159, 172, 174, 181-182, 185, 188-189, 208, 221, 252

Belçika 35, 247
 Bennett, Henry 156
 Bennett, M. 70
 Beşige Koyu 257
 Bıçak Sırtı (Razor Edge) 83, 84, 222
 Bigalı Köylü 56, 61, 73-74, 119-120, 174, 218
 Bigalı-Maydos hattı 130
 Birdwood, William (Feldmareşal, Lord) 25(f), 26, 57, 61-62, 65-68, 76, 78, 96, 97-98, 15-153, 158, 159, 166, 166, 168, 189, 214, 217, 219, 230, 230, 246, 255, 258
 Birinci Sırt 19, 83, 98, 102, 222
 Birleşik Devletler Donanması 40
 Birleşik Devletler Piyade Kolordusu 196
 Blaskett (Er) 150
 Boer Savaşı 203
 Boğaz (Çanakale) 30, 42, 44, 149, 233, 240, 243, 263; tabyaları 71
 Boğaziçi 36
 Boğazlar 34
 Bolayır 41, 44, 49, 49, 52, 57, 74
 bombardman 135-136, 142, 144-146, 149-150, 152, 159, 163, 175-176, 208-212, 215, 220, 222, 225, 230, 237, 239, 243, 248, 259
 Bombasırtı 144(f), 168, 171, 184; Karakolu 114
 Bombatepe 13(f)
 Borneo 196
 Bougainville 196
 Boyun 107, 113-114, 138, 165, 168, 170, 175
 Bozcaada üssü 72, 73
 Bulgaristan 33
 Brand, C. (Binbaşı) 77, 83, 112
 Braund (Binbaşı) 170
 Brent, Frank (Er) 183
 Brest 111
 Bridgea, William (Tümgeneral, Sir) 58, 59(f), 61, 66, 74, 76, 104, 107-108, 153, 155, 166, 168, 173, 219-221, 258
 Brighton Kumsalı 43-44, 46, 90, 93
 Britanya 22, 38
 Brockman, E. (Binbaşı) 112

Buchans, John 200
 Bulgar(lar), Bulgaristan 20, 34; Ordusu 204
 Burton, O. (Teğmen) 108
 Bush, Eric 28
 Butler, N. (Binbaşı) 153
 Bükreş 84
 Büyük Anafartalar 58
 Büyük Harp 20, 22, 26, 84, 136, 143, 189, 202, 208-209, 217, 225; zayıflığı 136

Ca

Caen Saldırısı 63
 Callwell, Charles (Tümgeneral, Sir) 24
 Carlyon, L. 188
 Cass (Binbaşı) 105
 Cebel bataryası 120
 Cesarettepe 83, 102, 113-114, 165, 168, 170-171, 175, 184, 259
 Chambers, Robert (Teğmen) 12, 14
 Churchill, Winston 26
 City of Benares, HMS 186
 Clausewitz 136
 Colin (Fransız Harp Okulu Kumandanı) 224
 Conkbayırı 66, 129, 130
 Courtney-ileri karakolları 114, 168
 Creghton, Chaplain 229

Ça

Çamburnu bataryası 121(h) 141-142, 169(h)
 Çanakale 14-15, 37; Boğazı 14, 23, 32, 35-38, 40-41, 47, 149, 178, 211, 154(f) : Komisyonu 98, 207, 258, ayrıca bkz. Boğaz (Çanakale)
 çıkarma 16, 26-27, 34, 36, 40-47, 52-53, 55, 57, 66, 68, 73, 76-77, 82(h), 84, 92, 97, 100-101(h), 102, 104-105, 106(f), 107-108, 113, 118, 121(h), 122, 154(f), 158(f), 214, 220, 225, 230, 232-233, 244-246, 253, 256; hataları 28, 102, 109, 255; hedefleri 27, 130; noktaları 41, 229; planı 97, 149, 159, 166; yerini şaşırma 62, 230, 240

Da

Dawkins (istihkâm subayı) 155
 Doğu Cepheleleri 135, 148, 149

donanma 33, 38, 41-42, 47, 124, 210-211; **topçusu** 42, 44, 53, 142, 152, 166, 209, 212-213, 207
Dougall, John (Yüzbaşı) 13, 14
Doyle, P. 70
Dublin Tüfekçileri 239
Dublinliler 239, 248
Dupuy, Trevor N. 197
Dünya Savaşı, I. 29(f), 151 ayrıca bkz. **Büyük Harp**
Dünya Savaşı, II. 27, 40, 196, 205, 254-256, 261-262
Düztepe 77, 94, 108, 112-119, 120, 122, 124, 126, 129, 135, 142, 174, 259; **Muharebesi** 111

Ec

Eceabat (Maydos) 141
Edirne 204
Ege Denizi 51(f)
Eliot, Harold (Albay) 156
Ellison, Gerald (Tümgeneral) 24
Enver Paşa 32, 47, 199(f), 248
Ermeniler 20
Esad Paşa (Tuğgeneral) 49, 51(f), 139, 217-220, 250
Eski İbrahim 61
Eskiköy 58
Essex taburu 248
Euryalus, HMS 237

Fa

Facey, Albert (Er) 90, 198
Fahrettin Bey (Yarbay) 123(f) 123
Fakland 196
Filistin baritaları 84
Finschaffien 255
Fitzgerald (Albay) 62
Flanders 197
Fletcher, Frank (Tuğamiral) 252
Flynn, W. (Er) 239
Forrest, Nathan Bedford (Amerikan İç Savaşı Generali) 49
Fox, William (Er) 192
Frame, Tom 99
Fransız(lar), Fransa 32, 34-35, 196, 202-203, 243, 257; **Çıkarması** 43; **donanması** 30, 37; **Sömür-**

ge Tümeni 40, 243, 247; **ihtiyatları** 197; **kayıpları** 189

Fromelles 260

Galata Köprüsü 33

Galea, HMT 103(f), 183, 207(f)

Galler 192

Gedik Dere 151

Gelibolu 15, 23, 24, 26, 28, 38, 45(f), 49, 51(f), 55, 57, 66, 71, 86, 118, 137(f), 201, 225, 231(f), 239, 244(f), 247, 249(f), 253, 257, 263; **Çıkarması** 23, 39(f), 91(f), 260; **harekâtı** 24, 38, 40; **haritaları** 73, 83-84; **Seferi** 20, 30, 59(f), 144, 188-189, 190, 206, 256, 258, 261; **Yarımadası** 14, 16, 27(f), 32, 34, 40-41, 71, 84, 100(f), 103(f), 144(f), 148, 155(f), 215(f), 218, 223(f), 229, 235(f), 244

Gelibolu Yıldızı Madalyası 127(f)

Gelincik Vadisi 223(f)

Glasfurd, Duncan (Binbaşı) 13, 14, 105, 108, 153, 185

Godley (General) 99, 102, 104, 152, 203

Goose Green 196

Gorlitz-Tarnov muhaberesi 148

Grant, Robert (Er) 150

Guadalcanal 40

Güney Galler Kolcuları 240

Haig (Teğmen) 117

Haintepa 83, 83, 100(f), 112-114, 150, 155(f), 222, 222

Hakata Körfezi 257

Halil Hüseyin (Er, İzmirli) 215

Halil Sami Bey (Albay) 49, 120, 123(f), 126, 160, 243, 248

Haniydiye tabyaları 37, 39(f)

Hamilton, Ian (General, Sir) 16, 23, 26, 27(f), 30, 35, 38, 40-42, 52, 55-56, 61-63, 65, 67-68, 70, 73, 84, 86, 96-97, 152, 158, 207, 217-218, 229, 246-247, 253-254, 256, 259

Hamley, Edward B. (General, Sir) 163, 252, 257

Hankey, Maurice (Sir, Savaş Konseyi Sekreteri) 86, 212

Ga

Ha

Harbiye Nezareti 33
harita(lar) 18, 28, 46, 60(h), 61-62, 70-72, 74-76, 78-79, 80(h), 82(h), 83-85(h), 86, 98, 100, 130, 232, 246, 247, 258, 258
Hart, Peter 28, 98
Hartesvelt, Frederick 24
hava keşfi 47, 70, 72-73, 75, 80(h), 82(h), 86, 141, 149, 232, 247
Hay, R. G. (Er) 89, 94
Hayri Bey (Yüzbaşı) 171
Hays (Er) 140
Hearps, Albert (Teğmen) 190
Herrod, Ernest (Teğmen) 157-159
Hicaz 202
Highway (Teğmen) 95
Hill, G. (Er) 207(f) 207
Hintli askerler 259
Hobbs, J. (Albay) 166, 167
Howe, Hedley 26-28, 96-98
Hunter-Weston, Aylmer (Korgeneral, Sir) 34, 41, 45, 229, 230, 233, 237, 246, 250
Hydaspes [Cihelum] Irmağı 256

Im **Implacable, HMS** 234
Iwo Jima 196

İğ **İğdemir, Uluğ** 173
İhtiyat(lar) 17, 19, 21, 44-46, 47, 49, 52-53, 55-57, 60(h), 61, 63, 65-68, 71-72, 74-79, 80(h), 86, 93, 103, 105, 107, 114, 116-117, 126, 128-129, 130-131, 136, 139, 165, 167, 170, 174, 176, 200-201, 217-219, 221, 230, 232-233, 242-243, 248, 253-255, 257, 260
İkinci Surt [Kanhırsurt] 17, 65, 89, 129; **Muharebesi** 135
ikmal 17, 35-36, 44-45, 67, 163, 196, 213-216, 225
İlyas Burnu 41, 44, 52, 82(h), 233, 246
İmparatoriçe Agugusta Körfezi çıkarması 196
İngiliz(ler), İngiltere 32, 34-35, 38, 40, 63, 78, 130, 181, 192, 203, 206, 209, 219, 230, 233, 246, 257, 261, 263; **Ordusu** 84, 231(f), 247, 254, 257

İngiliz Uluslar Topluluğu Şehitlikler Komisyonu 189-190, 192, 234, 249
İrlandalı askerler 259
İskenderiye 178, 180, 181, 186, 186
İskoç askerler 259
İspanya 258
İstanbul 30, 32, 32-34, 40, 44, 55, 86, 144, 199 (f), 175, 200, 202; **Boğazı** 37
istihbarat 18, 61, 70-71, 74, 78-79, 96, 126, 139, 231-232, 253-254, 257
İtalya 255, 258
İtilaf devletleri 33, 34
İtilaf donanması 32, 37
İtilaf güçleri 34
İttifak Devletleri 35
İzzettin Bey 123(f) 123

James (Teğmen) 13(f), 13
James, Robert Rhodes 27
Japon İstilası, II. 257
Japon piyadeleri 205
Jaureguiberry 243
Jones, James 252

Ja

Kabatepe 41, 43-44, 46-47, 52-53, 62-63, 66, 68, 74, 77, 86, 89, 93-94, 96-97, 99-100, 102, 117, 126, 138, 142, 154(f), 167(f), 172, 208, 211-212, 213(f), 219-221, 223(f), 230, 238, 247, 254; **çıkarması** 20, 92(f); **tabyası** 79, 117
Kabatepe-Balıkçı Damları 42
Kabatepe-Çamtepe 140
Kafkas cephesi 35, 86
Kafkasya 36, 38
Kahire 71, 71, 84
Kamu Kapu Dere 112, 155(f), 244(f) 244; **Vadisi** 153, 168
Kamu Kayıtları Ofisi 210
Kanadahlı 22, 203
Kanlısurt 12, 18, 22, 76, 89, 102, 108, 114-117, 125, 128, 131, 135, 140(f), 142-143, 146, 147(h), 148, 166, 168, 172-175, 183, 185, 192, 195, 197,

Ka

209, 209, 214, 217, 222, 223, 234, 249, 259;
bombardmanı 148, 160; **Kitabesi** 140(f); **Me-
zarlığı** 66; **Muhaberesi** 18, 20, 111, 148, 190,
197, 263; **aynca bkz. İkinci Sırt**
Kannengeiser, Hans 30, 215
Karacaoğlan Tepesi 235
Karadağ 34
Karadeniz 34, 36
Karayörük Deresi Vadisi 171
Karl, XII. ((İsveç Kralı)) 256
karşı saldırılar 17, 19, 65, 77, 111, 104, 118, 121(b),
122, 135-137, 169, 176, 181, 193, 198, 225, 259
Kavaktepe 139, 141-143
kayıplar 157, 178, 185
Kâzım Paşa (Kurmay Başkan) 24, 119, 209
Kelpe 113, 115, 129, 139, 141, 143, 168, 172-173, 175
Kemalsırtı 117
Kemalyeri 130, 164
Kılıçbayır 22, 83, 89, 113, 114, 114, 123, 124, 124,
126, 131, 138, 138, 140, 140, 143, 151, 165, 168,
168, 168, 171, 175, 185, 186, 197, 220, 222
Kılıçbayır-Boyun bölgesi 139, 146
Kırım 41
Kırmızı Sırt 89, 173
Kızılay 178
Kızılbaş 158(f), 178
Kilitbahir 44, 67, 141; **takviyesi** 62; **Yaylası** 37,
39(f), 41, 42, 44, 49, 56-57, 230, 247
Kilye Limanı 44, 52, 55, 61, 149, 253
Kindon, Frederick (Binbaşı) 114
King's College 28
Kirte Tepe 232, 245(f) 245
Kitchener (Feldmareşal Lord, Savaş Balanı) 22,
32, 35, 37-38, 40, 55, 62, 70, 73, 189, 193, 202
Kocaçimentepe 116, 129, 220
Kocadere 56, 58, 61-62, 139, 141
Korku Dere 94, 114, 168, 170
Krupp (Alman topları) 138
Kumkale 189, 192, 202, 244, 257; **çıkarması** 18
Kumtepe 44, 53, 78, 86, 93, 172, 232-233, 243, 247,
247, 263

Kuru Göl 180
Kuzey Kumsalı 103(f), 116
Küçük Arıburnu 93, 102, 255
Küçük Asya 36, 49
Küçük Kemikli Tepesi 41
Kürtler 20
Lalor, Joseph (Yüzbaşı) 113, 114
Lambert, George (Yüzbaşı, Resmi Savaş Ressamı)
13(f), 14, 19, 21(f), 113
Lancashireliler 229, 238
Larcher, Marcel 30
Layb, Herbert (Yüzbaşı) 94, 95
Le Cateau 197
Liddel Hart Askeri Arşivi 28
Limni 36, 39(f), 47, 84, 86, 92
Lockyer (Kaptan) 234
London, HMS 212
Londra 28, 38, 73, 178, 210
Loutit, Noel (Teğmen) 94, 117
Machiavelli, Niccolo 195
MacLagan Sırtı 166
MacLaurin Tepesi 165, 171-173, 173, 175, 222
Mahmud Bey (Binbaşı) 239, 243
Majestic, HMS 74, 141, 211
Makedonyalılar 14
makineli tüfek(ler) 22, 90, 95, 100(f), 101(h), 116,
117, 151, 153, 167, 195, 198, 200, 207-209,
212-213, 222, 225, 235, 237-238, 240, 242, 246,
256, 262, 170-171; **ateşi** 93, 95, 96, 102, 193,
208, 209, 233, 237, 238-239; **bölüğü** 93, 118,
125, 126, 144(f), 208, 208, 209, 237, 245, 245
Malone Deresi 170
Malta 189, 192, 257
Maltepe 44, 56-58, 61-63, 65-66, 72, 74, 102, 120,
230, 232
Manica, SS 47, 72, 73, 145
Margetts, Ivor (Yüzbaşı) 114, 119, 120, 139
Marmara Denizi 115, 193
Marne Nehri 197

La

Ma

Marshall (Tuğgeneral) 243
Marsilya 247
Mashobr, HMAT 187(f) 187
Mathews, G. (Yarbay) 233, 234
Maxwell, John (General, Sir) 38
Maydos 44, 49, 52, 55, 57, 71-74, 74-75, 79, 103, 118, 120, 146, 149, 54(f), 165, 173, 210, 253, 257
mayın tarama gemileri 37, 44
McCay, James (Albay) 58, 77, 108
Meade (General) 224
Menderes Nehri 243
Mezopotamya 35-36, 84
Mısır 13, 38, 40, 131, 178, 192, 204, 261; **cepbesi** 35
Minnewaska 91(f)
Moltke, von 197
Mondros Limanı 39(f), 92
Mons 197
Montaza Kumsalı 178
Moorehead, Alan 27, 32
Moorhouse, Geoffrey 238
Morto Koyu 41, 47, 49, 240
Mouquet Çifliği 190
Mulmann, Carl 30
Murphy, Charles 225
Mustafa Kemal 7, 14, 49, 94, 111, 116, 118-120, 122, 123(f), 124, 127(f), 128, 135, 139, 139, 146, 160, 163-165, 171-174, 193, 202, 204, 216, 217-221, 224, 250, 253, 259-260
Mustafa Koca (Er) 178
Muvazzaf (lar) 13, 19, 21, 44, 79, 200, 203, 205, 230, 259-260, 262

nakliye gemileri 51(f), 92, 103(f), 135, 149, 154(f), 159, 186, 207(f), 241(f), 244(f), 250
Nikolas (Grandtük, Rus Ordusu Bağkumandanı) 34, 35, 38
Norfolk, S. (Kumandan) 234
Normandiya 196; **gılgamları** 63, 239, 255
Nouve Chapelle 146, 148
Odesa 34, 38

Ornaha Kumsalı 239, 255
Osmanlı(lar) 6, 14, 16-17, 24, 32, 34, 37-38, 40, 42, 44-46, 49, 52-53, 55-57, 60(h), 61, 63, 65-67, 71-72, 74-75, 77-79, 80(h), 84, 86, 94, 100(f), 101(h), 103, 111, 113, 116-118, 126, 128-129, 137(f), 138-139, 147(h), 148, 160, 163, 165, 169(h), 170, 172, 180, 186, 197, 199, 202, 204, 208-209, 212, 215-218, 223(f), 224-226, 230, 232, 240, 253-255, 259-260, 263; **İmparatorluğu** 12, 20, 30, 32, 33(h), 34-36, 225; **Ordusu**, 16-17, 20-22, 30, 34, 38, 47, 48(h), 49, 51(f), 55, 85(h), 86, 95, 123(f), 138, 165, 200, 202-204, 206, 215-216, 243, 247; **topçusu** 12, 37, 92, 93, 104, 108, 112-113, 136-138, 142-143, 145, 146, 149, 151, 159, 160, 184, 192, 209, 210, 121(h), 222, 223, 225, 140(f), 169(h), 246, 262; **zayılatı** 174, 192-193

Osmond (Teğmen) 74, 75

Palamutluk Surtı 117, 121(h), 139-140, 142, 169(h), 172, 173, 220
Papasoglu, Dimitri (Er) 201(f), 202
Parker, Frank (Er) 115, 214
Partridge, John (Binbaşı) 12-14
Plautius, Aulus 257
Plugge (Albay) 170
Poniatowski, Joseph 30, 144
Pozieres 260
Prince of Wales, HMS 211
Prisk, Ralph (Teğmen) 145, 168
Puleston, William 26

Queen Elizabeth, HMS 66, 73, 211; **istihbarat su-**
bayı 73
Queen, HMS 212

Rı Siperi 168
Rıfat Bey (Medis Başkanı) 199(f)
Ribble, HMS 89

Richards, Thomas (Er) 115
Rideout, Le Robert 111
Ridgway (Teğmen) 144
River Clyde 239, 240, 241(f)
Robeck, John de (Tuğamiral, Doğu Akdeniz Filo-
su Komutanı) 27(f), 52, 209-210, 237
Roberts, Chris (Tuğgeneral) 116
Rodas 257
Roma 229
Romanya 33, 34
Rosental, Charles (Albay) 166, 167
Ross, Arthur (Albay) 60(h), 61, 76, 120, 130
Rumlar 20
Ruslar, Rusya 34-36, 86, 200

S

S Kumsalı 232, 240
Sabahattin (Yüzbaşı) 248
Sahra Ambulansı 115, 188, 191(f); subayları 187(f)
Sahra Hizmeti Yönetmelikleri 168
Sahra Topçu Tugayı 167(f)
sahra topçusu 37, 44, 52, 135, 137(f), 142, 151, 166
Salerno 196; çıkarması 255
Salisbury (Binbaşı) 112
Salisbury, Alfred (Yarbay) 125
Samson, Charles 73-75, 86, 210
Sancaktepe 125, 130-131, 139, 140(f), 141, 143, 164
Sanders, Liman von (General) 29(f), 30, 47, 49,
52, 56, 71, 84, 119, 200, 204, 207, 218-219,
243, 248, 256
Sanbayır 46-47, 52, 61, 66, 76, 83, 89, 89, 113,
114, 117, 118, 126, 128, 129, 135, 138, 139, 141,
142, 172, 176, 210, 121(h), 222
Saros Körfezi 18, 41, 43-44, 49, 219, 257
Savaş Bakanlığı 40, 84, 195, 210; Kayıt Dairesi 159
savaş günlükleri 97, 105, 107, 119, 123, 125, 150,
157, 181, 204, 214
Savaş Konseyi 38
Savaş Ofisi 246
Saxe, Leopold de 12
Saxe, Maurice de (Fransız Mareşali) 16
Scarlet Kumsalı 255

Schnieder (Fransız topları) 138
Scobie, Robert (Binbaşı) 143
Scourge 91(f)
Seddülbahir 17-18, 20, 41-44, 52-53, 57, 79, 103,
130, 169(h), 206, 209, 212, 217-219, 229-233,
235(f), 237, 240, 243-244, 245(f), 246-250,
253, 255, 260, 262-263; çıkarması 20, 63, 67,
229, 232, 246
Selahaddin 38
Serafım Çiftliği 75, 126, 232-233, 240, 242, 248
Serçetepe 157, 168, 170, 171, 216
Shout, Alfred (Yüzbaşı) 114, 115, 155, 170
Surbistan 34
Sicilya çıkarması 196
Sina 36; haritaları 84
Sinclair-MacLagan, Ewan (Albay) 76-79, 104, 105,
115, 117-118, 124, 126, 128-131, 168, 242, 258,
263
Sing, H. (Er) 163
Skodalar (Avusturya-Macaristan topları) 138
Slim, William 205
Sofya 84
Somme 22, 190
Spruce (Süvari Eri) 13(f) 13
Stagles, Wayter (Er) 115
Steel, Nigel 28, 97
Steel ileri karakolları 168
Sturdee, Alfred (Yarbay) 187(f) 187
Suggett-Hagen, James (Er) 135, 171-172
Sun Tzu 55
Sussex 192
Suvla 118, 172, 180, 263; Körfezi 41, 44, 46, 49,
52-53, 165, 216; çıkarması 211
Süleyman (Kanuni Sultan) 257
Süryaniler 20
Süveyş Kanalı 38, 40
Swiftsure, HMS 237
Sydney 13

Şarapnel Sirtı 17; ayrıca bkz. Kanlısirt
Şefik Bey (Yarbay) 125, 126, 220

Şa

- Ta** tabyalar 37, 42, 44, 93, 211, 233, 237-238, 240, 241(f), 245
Talat (Casus) 72
Talat Bey 199(f) 199
Tarawa 196, 239
Tekke Burnu 233, 243
Temperley, A. (Binbaşı) 156
Tepe (138 Rakamlı) 238, 240, 242
Tepe (261 Rakamlı) 122
Tepe (400 Rakamlı) 77, 89, 94, 112, 114, 121(h), 124-125, 129, 135, 137-138, 140(f), 142-143, 146, 150, 164-165, 168, 172, 210, 220, 223
Tepe (971 Rakamlı) 116, 122
Thermopilaie 205
Thompson, Julian (Tuğgeneral) 70, 74
Thursby, Cecil (Tuğamiral) 26-28, 74, 95-98, 149, 156, 166, 211-212
Topçuluk Sırtı 125, 132
Trakya 257
Travers, Tim 28
Triad, HMS 27(f) 27
Triumph, HMS 95, 99, 100, 210, 212
Tulloch, Eric (Yüzbaşı) 113-116, 124
Turgut Reis 149, 154(f) 154
- Uç** uçak 55, 72, 75, 145, 146
Utah Kumsalı 255
- Üç** Üçüncü Sırt 17, 18, 26, 58, 62, 66-67, 76, 89, 93-94, 112-113, 115-118, 125, 128-132, 138-142, 163, 165, 169(h), 172, 208, 210, 220, 223
- V** V Kumsalı 8, 233, 237-240, 241(f), 243-246, 248, 254, 255, 262; **çıkarması** 230, 233, 234
Victoria 179(f)
Villers-Stuart, C. (Binbaşı) 73, 221
Viney, Horace (Yarbay) 26
- W** W Kumsalı 229, 233-235, 237-238, 240, 244-246, 248-250, 254, 262
Waterloo 252
- Waterlow, J. (Binbaşı) 99
Watson, S. (Albay) 102
Weir, Stanley (Albay) 125, 128, 140
Westmacott, Herbert (Teğmen) 170, 186, 186
White, Brudenel (Yarbay) 153
Wilhelm, II. (Kayzer) 86, 199(f)
Wilkins (Yüzbaşı) 13(f) 13
Wilkinson, R. (Binbaşı) 89
Williams, Peter 39(f) 39
Winter, Denis 28, 182
Worcestershirelilar 249
- X** X güçleri 238
X Kumsalı 233-235, 240, 243, 249, 250, 262
- Y** Y Kumsalı 78, 232-234, 240, 247-248
Yanya müdafası 49
Yeni Gine 255
Yeni Zelanda Sahra Ambulansı 186
Yeni Zelanda Seferi Kuvveti 40, 203
Yeni Zelandalılar 168, 198, 201, 259-260, 263
Yeniçeri 248
Ypres Muharebesi, II. 203
Yunanistan, Yunanlılar 33-34, 39(f), 128, 247, 259
Yükseksirt 90
- Z** Z Kumsalı 46, 53, 66, 71-73, 75, 94, 96, 100, 102, 103, 112, 117, 125, 140, 230, 242, 244-246, 246, 247, 249-250, 254, 257, 260; **ayr. bkz. Brighton Kumsalı**
Zaiyat(lar) 19, 102, 115, 142, 149-150, 156, 157, 159, 167, 168, 181-182, 184-186, 188-189, 182-193, 205-248, 249, 260, 262; **Kaldırma İstasyonu** 115, 186-188; **oranı** 185, 193, 205, 260; **raporları** 185, 189 **ayrıca bkz. kayıplar**
Zeki Bey (Binbaşı) 13(f), 24, 120, 122, 138, 139, 174

DİZİN

Askeri güçler dizinin başında listelenmiştir. Dizinde yer alan bir sözcük eğer fotoğraflar, dipnotlar ve haritalarla ilintiliyse sayfa numarasının yanına sırasıyla f, d ya da h harfleri yerleştirilmiştir. Hizmet eden personel, kitabın ana metninde geçen en yüksek rütbesiyle verilmiştir.

ASKERİ GÜÇLER

Akdeniz Seferi Kuvvetleri 16, 24, 32, 35-36, 40-41, 47, 57, 61, 66, 68, 70-71, 73, 75, 79, 85(h), 95, 118-119, 124-125, 159, 165, 200, 206, 219, 230, 252-253, 257; **çıkarma planları** 44, 47, 55-56, 64(h), 230; **istihbaratı** 61, 71, 73-75, 79, 84, 85(h), 143, 231-232; **hedefi** 44, 56-57; **sa-vaş düzeni** 68, **zamanı** 47, 119; **zayıatı** 181-182, 189

Arap askerler 174-175, 202, 204; **Arap-Suriye alayı** 202

Avustralya tümenleri 40, 57, 92, 105, 107, 130

1. **Tümen** 13, 40, 57-58, 59(f), 76, 92, 107, 115, 126, 130, 146, 153, 156, 167, 182, 184-185, 206, 216, 221, 260

çıkarması 76, 90, 92-95, 98, 102-104, 106(f), 107-108, 117, 133-134(d), 155(f), 164

günlükleri 107, 119, 123, 150, 157, 204, 214

kaçakları 153, 155-157, 158(f), 167, 175

topçusu 166

zayıatı 151-153, 156-157, 158(f), 159, 167, 170, 178, 181-182, 184-185, 187-189, 192-193, 206

5. **Tümen** 260

9. **Tümen (WWII)** 117, 255

Avustralya tugayları 67

1. **Piyade Tugayı** 58, 105, 107, 115

2. **Piyade Tugayı** 58, 103(f), 105, 115, 129, 131, 168, 184, 258

3. **Piyade Tugayı** 18, 60(h), 61, 66, 76, 83, 92, 95, 100(f), 101(h), 104-105, 111, 113-117, 121(h),

123, 126, 128-129, 132(d), 156-157, 161(d), 184,

206, 216

birinci Osmanlı karşı taarruzu 111, 117

çıkarma hücumu 90, 93-95, 100(f), 101(h), 102, 104, 107-109, 117

çıkarma planları 96-97, 104, 133-134(d)

harita hataları 78-79, 83, 86, 247

istihbarat haritası 86, 258

kaçaklar 153, 156-157, 158(f), 167, 175

içerilere yapılan keşifler 111-112

muharebe alanı muhaberatı 76, 216

mtihimmat ilmalı 213-214, 215(f), 216-217

sağ cenah hamleleri 76, 125, 128-129, 131, 258-259

zayıatı 136, 153, 158-159, 167, 170, 178, 181-182, 184-189, 192-193, 206

4. **Piyade Tugayı** 166-167, 173, 184

15. **Piyade Tugayı** 144(f)

Avustralya taburları

1. **Piyade Taburu** 91(f), 105, 114

2. **Piyade Taburu** 105, 131, 143

3. **Piyade Taburu** 12, 105, 171

4. **Piyade Taburu** 174

5. **Piyade Taburu** 105, 115, 153, 214

6. **Piyade Taburu** 103(f), 105, 145, 156, 168

7. **Piyade Taburu** 103(f), 144(f), 156, 188, 207(f)

8. **Piyade Taburu** 150, 168, 178, 179-180(f)

9. **Piyade Taburu** 112-113, 140

10. **Piyade Taburu** 112-113, 126, 140

11. **Piyade Taburu** 26, 90, 112-114

12. **Piyade Taburu** 113-114, 123, 142

14. **Piyade Taburu** 204

15. **Piyade Taburu** 156

Avustralya diğer güçleri 62, 76, 164(f), 183(f)

1. **Sahra Ambulansı** 115,

1. **Tümen Sinyal Bölüğü** 216

1. **Zayıat Kaldırma İstasyonu** 186-187

2. **Sahra Ambulansı** 187(f), 191(f)

3. **Sahra Topçu Tugayı** 167(f)

4. **Sahra Bataryası** 166

Fransız güçleri 34, 243

1. Fransız Sömürge Tümeni 40, 247
1. Fransız Sömürge Tümeni filosu Kumkale çıkar-
ması 43, 93, 243
filosu 37
Hindli güçler
26. Dağ Bataryası 165, 213(f).
İngiliz Seferi Kuvvetleri 190, 241(f)
İngiliz tümenleri Ayr. Bkz. Kraliyet Donanma
güçleri
29. İngiliz Tümeni 21, 41, 44, 45(f), 52, 57, 62,
230-233, 240, 246-248, 250, 259, 262-263
niteliği 197
savaş düzeni 197
İngiliz tugayları
87. İngiliz Tugayı 235, 243.
İngiliz taburları
1. Kraliyet Munster Tüfeklileri
1. Lancashire Tüfekli Taburu 206, 235, 237-238,
242, 248
Dublin Tüfeklileri 239, 248
Essex 235(f)
Güney Galler Korucuları 240
Innistickillingiller 249
Kraliyet İskoçları 249
Kraliyet Tüfeklileri 239
Plymouth Taburu 234
Kanadahlı güçler 22
1. Kanada Tümeni 203
Kraliyet Donanma Güçleri 28, 36, 46, 51(f), 53(d),
71, 100, 119, 212, 237, 244(f), 255
Doğu Akdeniz Filosu 52, 209
3. Filo, Kraliyet Donanma Hava Servisi 72-73
2. No.lu Donanma Filosu 211-212
Kraliyet Donanma Hava Servisi 28, 72-73, 75, 125,
210, 221, 232; ayr. bkz. hava keşfi
Kraliyet Donanma Tümeni 40, 43, 183, 219, 234,
247, 260
niteliği 212-213, 247
sahra ambulansı 186, 188
zayıflığı 181-182, 184-185
Osmanlı orduları 22, 198, 206, 215, 216

3. Ordu 51(f), 71, 86
5. Ordu 30, 34, 47, 52, 55-56, 67, 71, 84, 118-119,
143, 148, 153, 201-202, 209, 216, 248, 256-
257
topçusu 92, 113, 138, 146, 147(h), 148, 151-152, 159,
163,
ikmal sorunları 146, 198, 213-216
istihbarat toplama 74, 84, 164, 216, 219
mevzilenişi 48(h), 80(h), 101(h), 208, 210
niteliği 195, 198-200, 202-203-204, 207, 247, 259
savaş düzeni 251(d)
savunma hazırlıkları 200
5. Ordu ihtiyatı 17-19, 47, 55-57, 60(h), 61, 63, 66-
67, 72, 79, 80(h), 139, 217-219, 253
ANZAK çarpışması 143, 159, 163-164, 198, 208,
223-224, 253
ve ANZAK hedefi 149-150, 154(f), 163-164, 170,
ve Seddülbahir saldırısı 20, 103, 169(h), 233, 238-
240, 241(f), 242, 249
bakında istihbarat 18, 70-79, 83-84, 86, 82(h),
85(h), 96, 231, 257
Osmanlı topçusu 37, 104, 108, 121(h), 136-137,
140(f), 140, 142-143, 145-146, 148-152, 154(f),
159, 169(h), 184, 192, 209-210, 222-223,
246, 251(d),
Osmanlı kolordusu
3. Kolordu 16, 74, 93, 108, 123(f), 135, 143, 201,
216, 221, 225-226, 243, 262
ana karşı taarruzu 109, 174, 225
eğitim tecrübesi 201, 204, 206
ikmal sorunları 215-216
niteliği 20-21, 176, 195, 201, 207, 225, 243, 262
savaş düzeni 142-143
topçusu 140, 142-143
12. Kolordu
Osmanlı tümenleri 138, 148
3. Tümen 49, 243
4. Tümen 71
5. Tümen 49, 57, 71
7. Tümen 49, 57, 71, 74
8. Tümen 201

9. Tümen 49, 54(d), 71-72, 74, 118, 141, 145, 248
Seddülbahir'de 206, 243, 248
süvarisi 125
topçusu 145, 159
11. Tümen 49, 71
12. Tümen 71
17. Tümen 71
19. Tümen 54(d), 71-73, 118, 122, 128, 131, 143, 201-202, 218, 232, 248, 253
niteliği 128, 143, 202, 206
savaş düzeni 49, 52, 123, 138
süvarisi 123
topçusu 137-138-139, 159, 160(d)
yerleşmesi 123
26. Tümen 71
Osmanlı alayları 12, 24, 79
25. alay 71, 75, 237, 243
Seddülbahir'de 237
yerleşmesi 49
26. Alay 71, 232, 237
1. Tabur 78, 247
2. Tabur 232, 243
3. Tabur 243, 247
27. Alay 71, 75, 79, 89, 93, 118-119, 126, 210, 216, 220
2. Tabur 118, 135, 169(h), 171-174, 225
ilk karşı taarruzu 117, 121(h), 122, 125, 128-129, 135, 218
morali 130
niteliği 202, 262
savaş düzeni 169(h),
topçusu 131, 137, 141-142, 220,
yerleşmesi 49, 73, 141-142, 169(h), 173
zayıflığı 174, 192-193, 206
30. Alay 79
31. Alay 243
33. Alay 79
39. Alay 243
57. Alay 61, 71, 118, 121(h), 124, 128-129, 139, 165, 202, 218,
1. Tabur 120

2. Tabur
3. Tabur 238
ana karşı taarruzu 118, 124-125, 165,
169(h), 170-171, 175, 225
ilk karşı taarruzu 119-120, 121(h), 122,
126, 135, 168
niteliği 201-202, 262
topçusu 131, 169(h)
zayıflığı 168, 170-171, 192-193, 206
58. Alay 74
72. Alay 61, 71, 139, 174-175, 218, 220, 222
ana karşı taarruzu 165, 169(h), 170, 171-172, 175
topçusu 169(h), 175
zayıflığı 193
77. Alay 71, 172, 174-175, 193, 218,
ana karşı taarruzu 165, 169(h), 172-173, 175
topçusu 139, 169(h), 174-175, 220,
zayıflığı 174, 193,
- Osmanlı Jandarma Taburu 49, 54(d), 165, 171, 172, 175, 176-177(d), 206, 225
ana karşı taarruzu 170
- Yeni Zelanda güçleri 171, 188-189, 192, 198, 201
- Auckland Piyade Taburu 108, 151, 163, 170, 193
- Centenary Taburu 192
- Otago Taburu 143
- Sahra Ambulansı 186, 188
- Seferi Kuvvetleri 40, 203
- Tugayı 152, 167, 184, 203

Bundan tam doksan dört yıl önce, harika bir nisan sabahı, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında, bir yarımada'nın üzerindeki tepede iki davetsiz misafir vardı. Karanın içlerine bakıyorlardı. Bulundukları yeri, gecenin karanlığında denizden çıkarma yaparak istila etmişlerdi. Arkalarındaki su, kendileri gibi adamları karaya çıkaran küçük teknelerle doluydu. Bu adamlar buraya, dünyanın öte ucundaki memleketlerinden, Avustralya ve Yeni Zelanda'dan gelmişlerdi. Bu tepenin, yani Kanlısirt'ın üstü düzdü ama tam da değil. Kenarları yavaşça alçalıp, oradaki Osmanlı topçusunun gözcülerine, hedeflerini -yani, hayatlarında ilk kez bir muharebe görecek olan birkaç bin delikanlıyı- görmeye yetecek kadar bir aralık bıraktıktan sonra, daha içteki öteki bayırla birleşiyordu. Bu gençler, çıplak karaya çok kısa süre önce alelacele çıkarılmış Avustralya piyadeleriydi. Sarp bir arazide, çamurlara bata çıka kumsaldan yukarı doğru hızla turmandıklarından dolayı yorgun, ama yine de neşeliydiler, çünkü daha savaşın ne demek olduğunu bilmiyorlardı. Yere uzanmış olan askerler, subaylarının dikkatini çeken şeyin ne olduğunu göremiyorlardı. Bu, iki taburdan oluşan ve gelenleri öldürmek üzere metodik bir yayılma hazırlığı içinde olan iki bin kişilik bir Osmanlı piyade alayındı. Artık bir kilometreden daha yakına gelmiş olan düşman, onlar ilerledikçe, tepenin doğu ayağının kıvıltısız derinliklerine gömülüp görünmez oluyordu.

Binbaşı John Partridge ara sıra bakıyor ve onların düzenli bir biçimde, uygun aralıklarla sıraya girmiş partiler halinde ilerlediklerini görüyordu. İşlerinin ehli adamlara benziyorlardı. Yüzbaşı John Dougall gelip hayranlıkla ve sanki alelade bir konuşma yaparcasına, bu kadar iyi yayıldıklarına göre gelen düşmanın muvazzaflar olması gerektiğine işaret etti. Binbaşı Duncan Glasfurd göre karşıp ötekilerin de aklından geçeni dile getirdi: acaba kendi adamları da muvazzaflar gibi davranabilecek miydi? Ancak sorusuna herhangi bir cevap gelmedi. Çünkü, kısa süre sonra açık bir şekilde ortaya çıkacaktı... Peter Williams, Charles Darwin Üniversitesi'nde öğretim üyesi.

TARİH VE COĞRAFYA DİZİSİ

KitapYAYINEVİ

ISBN 978-605-105-011-9

25.-TL

